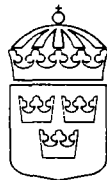

Försvarsutskottets betänkande

1989/90:FöU7

Planering och anslag för totalförsvaret,
m.m.

1989/90
FöU7

I betänkandet behandlas förslag som regeringen — efter föredragning av försvarsministern, statsrådet Roine Carlsson — har förelagt riksdagen i proposition 1989/90:100, bilaga 6, i det följande benämnd budgetpropositionen, och skrivelse 1989/90:80 med redogörelse för vissa regeringsbeslut om försvarets mark och byggnader i Stockholmsområdet.

I betänkandet behandlas dessutom 115 motionsyrkanden från 57 inlämnade motioner. I en bilaga (bilaga 1) finns en översikt över motionernas behandling.

Sammanfattning

Med anledning av budgetpropositionen behandlar utskottet i betänkandet verksamhet och anslag för totalförsvaret under budgetåret 1990/91. Detta budgetår är det sista inom den nuvarande, med ett år förkortade försvarsbeslutsperioden.

Utskottet tar inledningsvis upp frågan om arbetet med att förbereda *1991 års försvarsbeslut*. Det föreslås därvid att riksdagen skall lämna utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört, bl.a. om behovet att upprätthålla en rimlig handlingsfrihet inför detta beslut.

Även behandlingen av *säkerhetspolitiken* sker i perspektivet av det kommande försvarsbeslutet. Utskottet menar i likhet med försvarsministern att det mot bakgrund av de pågående omvälvningarna i Europa är riktigt att nu avstå från att ingående behandla de säkerhetspolitiska frågorna. Dessa kommer, konstaterar utskottet, att på nytt aktualiseras i samband med 1991 års försvarsbeslut.

I betänkandet tillstyrker utskottet att *utgiftsramen för det militära försvaret* för budgetåret 1990/91 i enlighet med propositionen fastställs till 30 149 700 000 kr. i prisläget februari 1989. I flera reservationer föreslås utgiftsramar som avviker från regeringens förslag. Företrädare i utskottet för moderata samlingspartiet och centerpartiet vill tillföra ökade resurser för delvis olika ändamål medan man från vänsterpartiet kommunisternas och miljöpartiet de grönas sida föreslår lägre ramar med tillhörande begränsningar i verksamheten.

Den ekonomiska ramen för totalförsvarets civila del för nästa budgetår föreslås fastställas till 2 040 448 000 kr. i beräknat genomförandeprikladage 1990/91, vilket överensstämmer med regeringens förslag. Reservationer till förmån för en större ram, och därmed utvidgad verksamhet, har avgivits av vänsterpartiet kommunisterna och miljöpartiet de gröna.

Utskottet förordar ett visst medelstillskott till de frivilliga försvarsorganisationerna genom omfördelning av medel inom utgiftsramen för det militära försvaret och den ekonomiska ramen för totalförsvarets civila del.

Utskottet anser vidare att riksdagen bör godta regeringens förslag om utvidgade försök med förkortad grundutbildning vid armén, marinen och flygvapnet. De utvidgade försöken syftar bl.a. till att frigöra resurser. Det ökar också möjligheterna att minska det s.k. kvarstående läget för värnpliktiga.

I betänkandet stöds också förslag till förbättrade värnpliktsförmåner till en sammanlagd kostnad av 70 milj. kr. Förbättringarna gäller bl.a. en höjning av familjepenningen.

Den s.k. *förstegsutbildningen av värnpliktiga* behandlas ingående i betänkandet. Utskottet föreslår ett tillkännagivande som innebär att regeringen efter en utvärdering av utbildningen skall återkomma med en redogörelse till riksdagen.

Beträffande *JAS 39-projektet* delar utskottet försvarsministerns uppfattning att projektet tills vidare skall fortsätta. I en reservation (vpk och mp) föreslås att projektet avbryts.

Utskottet har vidare funnit det föreliggande tillräckliga skäl att följa försvarsministerns förslag att lokalisera *civilbefälhavarkansliet i Mellerta civilområdet* till Örebro den 1 juli 1991.

Utskottet föreslår också att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet i regeringens skrivelse 1989/90:80 har anfört om *försvarets mark och byggnader i Stockholmsområdet*.

Ett stort antal motioner rörande totalförsvaret från den allmänna motionstiden behandlas också i betänkandet.

44 reservationer och 5 särskilda yttranden har lämnats till betänkandet.

Propositionen

Regeringen har i budgetpropositionen

1. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om 1987 års försvarsbeslut samt arbetet med att förbereda ett nytt försvarsbeslut år 1991,
2. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om säkerhetspolitiken,
3. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om vissa för totalförsvaret gemensamma frågor,
4. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om forskning inom totalförsvaret,

5. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om det ekonomiska utfallet för det militära försvaret för budgetåret 1988/89,

6. föreslagit riksdagen att fastställa utgiftsramen för det militära försvaret för budgetåret 1990/91 till 30 149 700 000 kr. i prisläget februari 1989,

7. föreslagit riksdagen att bemyndiga regeringen att justera utgiftsramen för det militära försvaret för budgetåret 1990/91 med hänsyn till prisutvecklingen efter februari 1989 enligt försvarsprisindex,

8. föreslagit riksdagen att bemyndiga regeringen att justera lämnade beställningsbemyndiganden enligt nettoprisindex,

9. föreslagit riksdagen att bemyndiga regeringen att justera utgiftsramen för det militära försvaret för budgetåret 1990/91 på grund av över- eller underutnyttjande av utgiftsramen för budgetåret 1989/90,

10. föreslagit riksdagen att bemyndiga regeringen att under budgetåret 1990/91 medge överskridande av utgiftsramen för det militära försvaret samt av lämnade beställningsbemyndiganden, om det behövs av beredskapsskäl,

11. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om det ekonomiska utfallet för den civila delen av totalförsvaret för budgetåret 1988/89,

12. föreslagit riksdagen att fastställa att anslagen på statsbudgeten inom den ekonomiska ramen för totalförsvarets civila del för budgetåret 1990/91 förs upp med sammanlagt 2 040 448 000 kr. beräknat i genomförandeprikläget 1990/91,

13. föreslagit riksdagen att bemyndiga regeringen att för budgetåret 1990/91 justera lämnade bemyndiganden med hänsyn till prisutvecklingen enligt nettoprisindex efter juli 1989,

14. föreslagit riksdagen att bemyndiga regeringen att justera anslagsbeloppet under anslaget I 3. Skyddsrum, m.m. för budgetåret 1990/91 på grund av över- eller underutnyttjande av anslagsbeloppet för budgetåret 1989/90,

15. föreslagit riksdagen att bemyndiga regeringen att under budgetåret 1990/91 medge överskridande av förslagsanslagen inom den ekonomiska ramen för totalförsvarets civila del samt av lämnade bemyndiganden om det behövs av beredskapsskäl,

16. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet i övrigt har anfört om ekonomiska resurser för totalförsvarets civila del,

17. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om säkerhet i planeringen,

18. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört dels om att i avvaktan på 1991 års försvarsbeslut genomföra verksamheten enligt intentionerna i 1987 års försvarsbeslut, dels om att skapa en rimlig grad av handlingsfrihet inför 1991 års försvarsbeslut,

19. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om inriktning av arméstridskrafterna,

20. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om inriktningen av marinstridskrafterna,

21. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om inriktningen av flygstridskrafterna,
22. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om inriktningen av huvudprogrammet Operativ ledning m.m.,
23. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om anställd personal,
24. föreslagit riksdagen att anta förslag till lag om ändring i lagen (1989:402) om försök med förkortad grundutbildning av värnpliktiga,
25. föreslagit riksdagen att anta förslag till lag om ändring i familjebidragslagen (1978:520),
26. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet i övrigt har anfört om värnpliktiga och övriga tjänstepliktiga,
27. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om rationalisering,
28. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om vissa frågor rörande försvarsindustrin,
29. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om JAS 39-projektet,
30. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om den fortsatta utvecklingen av totalförsvarets civila del,
31. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om den fortsatta utvecklingen inom funktionen Civil ledning och samordning,
32. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om den fortsatta utvecklingen inom funktionen Befolkningsskydd och räddningstjänst,
33. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om den fortsatta utvecklingen inom funktionen Psykologiskt försvar,
34. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om funktionen Hälso- och sjukvård m.m.,
35. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om den fortsatta utvecklingen inom funktionen Telekomunikationer,
36. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om den fortsatta utvecklingen inom funktionen Transporter,
37. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om den fortsatta utvecklingen inom funktionen Livsmedelsförsörjning m.m.,
38. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om den fortsatta utvecklingen inom funktionen Energiförsörjning,
39. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om den fortsatta utvecklingen inom funktionen Försörjning med industrivaror,
40. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört under funktionen Socialförsäkring m.m.,

41. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om den fortsatta utvecklingen inom funktionen Arbetskraft,

42. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om den fortsatta utvecklingen inom Övriga viktiga samhällsfunktioner,

43. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om lokalisering av civilbefälhavarens kansli i det Mellersta civilområdet,

44. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om storstädernas försörjning,

45. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om grundsyn för mål- och riskanalyser, m.m.,

46. berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört om undersökning av allvarliga olyckshändelser.

Regeringen har vidare i propositionen föreslagit

47. att riksdagen till Försvarsdepartementet för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 41 860 000 kr.,

48. att riksdagen till Utredningar m.m. för budgetåret 1990/91 anvisar ett reservationsanslag på 5 500 000 kr.,

49. att riksdagen till Arméförband: Ledning och förbandsverksamhet för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 7 723 100 000 kr.,

50. att riksdagen bemyndigar regeringen att medge att beställningar av materiel m.m. och utvecklingsarbete för arméförband får läggas ut inom en kostnadsram av 5 779 000 000 kr.,

51. att riksdagen till Arméförband: Anskaffning av materiel för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 2 594 800 000 kr.,

52. att riksdagen till Arméförband: Anskaffning av anläggningar för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 432 000 000 kr.,

53. att riksdagen till Marinförband: Ledning och förbandsverksamhet för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 2 537 300 000 kr.,

54. att riksdagen bemyndigar regeringen att medge att beställningar av materiel m.m. och utvecklingsarbete för marinförband får läggas ut inom en kostnadsram av 5 072 000 000 kr.,

55. att riksdagen till Marinförband: Anskaffning av materiel för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 2 333 000 000 kr.,

56. att riksdagen till Marinförband: Anskaffning av anläggningar för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 169 000 000 kr.,

57. att riksdagen till Flygvapenförband: Ledning och förbandsverksamhet för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 4 094 800 000 kr.,

58. att riksdagen bemyndigar regeringen att medge att beställningar av materiel m.m. och utvecklingsarbete för flygvapenförband får läggas ut inom en kostnadsram av 8 320 700 000 kr.,

59. att riksdagen till Flygvapenförband: Anskaffning av materiel för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 5 908 800 000 kr.,

60. att riksdagen till Flygvapenförband: Anskaffning av anläggningar för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 375 000 000 kr.,

61. att riksdagen till Operativ ledning m.m.: Ledning och förbandsverksamhet för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 880 660 000 kr.,

62. att riksdagen bemyndigar regeringen att medge att beställningar av materiel m.m. för operativ ledning m.m. får läggas ut inom en kostnadsram av 133 000 000 kr.,

63. att riksdagen till Operativ ledning m.m.: Anskaffning av materiel för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 121 300 000 kr.,

64. att riksdagen till Operativ ledning m.m.: Anskaffning av anläggningar för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 110 650 000 kr.,

65. att riksdagen bemyndigar regeringen att medge att utvecklingsarbete för operativ ledning m.m. får läggas ut inom en kostnadsram av 132 500 000 kr.,

66. att riksdagen till Operativ ledning m.m.: Forskning och utveckling för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 115 000 000 kr.,

67. att riksdagen till Försvarets civilförvaltning för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 117 330 000 kr.,

68. att riksdagen till Försvarets sjukvårdsstyrelse för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 37 180 000 kr.,

69. att riksdagen till Gemensamma myndigheter m.m.: Anskaffning av anläggningar för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 64 250 000 kr.,

70. att riksdagen till Fortifikationsförvaltningen för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 1 000 kr.,

71. att riksdagen bemyndigar regeringen att medge att för budgetåret 1990/91 förnödenheter för fredsutbildningen får beställas så att vid varje tillfälle uteliggande skuld inte överstiger 700 000 000 kr.,

72. att riksdagen till Försvarets materielverk för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 922 200 000 kr.,

73. att riksdagen till Anskaffning av anläggningar för försvarets forskningsanstalt för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 51 520 000 kr.,

74. att riksdagen till Försvarets radioanstalt för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 302 560 000 kr.,

75. att riksdagen till Värnpliktsverket för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 159 350 000 kr.,

76. att riksdagen till Militärhögskolan för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 62 130 000 kr.,

77. att riksdagen till Försvarets förvaltningsskola för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 17 420 000 kr.,

78. att riksdagen till Försvarets mediecenter för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 1 000 kr.,

79. att riksdagen till Krigsarkivet för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 9 070 000 kr.,

80. att riksdagen till Statens försvarshistoriska museer för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 18 620 000 kr.,

81. att riksdagen till Frivilliga försvarsorganisationer m.m. för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 118 687 000 kr.,
82. att riksdagen till Försvarets datacenter för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 1 000 kr.,
83. att riksdagen till Reserv för det militära försvaret för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 130 000 000 kr.,
84. att riksdagen bemyndigar regeringen att under budgetåret 1990/91 medge att materiel för forskningsändamål får beställas inom en kostnadsram av 11 000 000 kr.,
85. att riksdagen till Gemensam försvarsforskning för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 403 180 000 kr.,
86. att riksdagen till Försvarets rationaliseringsinstitut för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 24 420 000 kr.,
87. att riksdagen till Försvarshögskolan för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 6 430 000 kr.,
88. att riksdagen till Kustbevakningen för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 242 560 000 kr.,
89. att riksdagen bemyndigar regeringen att medge att beställningar av materiel för kustbevakningen får läggas ut inom en kostnadsram av 39 200 000 kr.,
90. att riksdagen till Anskaffning av materiel för kustbevakningen för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 60 000 000 kr.,
91. att riksdagen beslutar att försvarets fastighetsnämnd avvecklas vid utgången av juni 1990,
92. att riksdagen till Vissa nämnder m.m. inom det militära försvaret för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 7 380 000 kr.,
93. att riksdagen till Reglering av prisstegringar för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 3 000 000 000 kr.,
94. att riksdagen till Överstyrelsen för civil beredskap: Förvaltningskostnader för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 52 520 000 kr.,
95. att riksdagen bemyndigar regeringen att medge att beställningar av teleanordningar för den regionala civila försvarsberedskapen får läggas ut inom en kostnadsram av 25 000 000 kr.,
96. att riksdagen till Civil ledning och samordning för budgetåret 1990/91 anvisar ett reservationsanslag på 82 100 000 kr.,
97. att riksdagen till Civilbefälhavarna för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 28 400 000 kr.,
98. att riksdagen bemyndigar regeringen att medge att beställningar av signalsskyddsmateriel får läggas ut inom en kostnadsram av 420 000 kr.,
99. att riksdagen till Signalsskydd för budgetåret 1990/91 anvisar ett reservationsanslag på 7 700 000 kr.,
100. att riksdagen till Vissa teleanordningar för budgetåret 1990/91 anvisar ett reservationsanslag på 9 100 000 kr.,
101. att riksdagen bemyndigar regeringen att medge att materiel beställs inom en kostnadsram av 287 350 000 kr.,
102. att riksdagen till Befolkningskydd och räddningstjänst för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 604 400 000 kr.,

103. att riksdagen till Anläggningar för räddningsskolorna, m.m. för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 23 100 000 kr.,
104. att riksdagen bemyndigar regeringen att medge att ersättning utgår för produktion av ledningsplatser m.m. inom en kostnadsram på 172 500 000 kr.,
105. att riksdagen bemyndigar regeringen att medge att ersättning utgår för anskaffning av skyddsrum för befolkningen inom en kostnadsram på 551 200 000 kr.,
106. att riksdagen till Skyddsrum, m.m. för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 535 300 000 kr.,
107. att riksdagen till Identitetsbrickor för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 1 210 000 kr.,
108. att riksdagen till Ersättning för verksamhet vid räddningstjänst m.m. för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 5 000 kr.,
109. att riksdagen till Frivilliga försvarsorganisationer inom den civila delen av totalförsvaret m.m. för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 61 550 000 kr.,
110. att riksdagen till Vapenfristyrelsen för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 148 000 000 kr.,
111. att riksdagen till Styrelsen för psykologiskt försvar för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 9 200 000 kr.,
112. att riksdagen till Drift av beredskapslager för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 248 044 000 kr.,
113. att riksdagen bemyndigar regeringen att inom en kostnadsram av 80 000 000 kr. medge avtal om nya beredskapslån som medför utbetalningar under senare budgetår,
114. att riksdagen bemyndigar regeringen att sätta ned verkskapitalet med 14 170 000 kr. för under budgetåret 1988/89 uppkomna lagringsförluster,
115. att riksdagen till Beredskapslagring och industriella åtgärder för budgetåret 1990/91 anvisar ett reservationsanslag av 128 642 000 kr.,
116. att riksdagen till Täckande av förluster till följd av statliga beredskapsgarantier m.m. för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 1 000 kr.,
117. att riksdagen till Försvarets forskningsanstalt: Intäktsfinansierad uppdragsverksamhet för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 1 000 kr.,
118. att riksdagen till Flygtekniska försöksanstalten för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 10 960 000 kr.,
119. att riksdagen till Beredskapsstyrka för FN-tjänst för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 38 876 000 kr.,
120. att riksdagen till FN-styrkors verksamhet utomlands för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 244 540 000 kr.,
121. att riksdagen till Övervakningskontingenten i Korea för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 4 964 000 kr.,
122. att riksdagen till Anläggningar m.m. för vissa militära ändamål för budgetåret 1990/91 anvisar ett reservationsanslag på 6 954 000 kr.,

123. att riksdagen till Vissa nämnder m.m. inom försvarsdepartementets område för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 10 898 000 kr.,

124. att riksdagen till Flygtekniska försöksanstalten: Intäktsfinansierad uppdragsverksamhet för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 1 000 kr.

Skrivelsen

Regeringen har i skrivelse 1989/90:80 med redogörelse för vissa regeringsbeslut om försvarets mark och byggnader i Stockholmsområdet berett riksdagen tillfälle att ta del av vad föredragande statsrådet har anfört.

Motionerna

Väckta under den allmänna motionstiden

1989/90:Fö201 av Inger Schörling m.fl. (mp) vari yrkas

1. att riksdagen av regeringen begär två säkerhets- och försvarspolitiska utredningar, som beaktar hela hotbilden och var för sig lämnar förslag till samordnade försvarsåtgärder före den 30 januari 1992,

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att JAS-projektet med hänvisning till att ingångna avtal inte fullföljts omedelbart bör avbrytas.

1989/90:Fö202 av Kerstin Ekman m.fl. (fp) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om direktrekrytering av värnpliktiga till civila delar av totalförsvaret.

1989/90:Fö203 av Olof Johansson m.fl. (c) vari yrkas

1. att riksdagen hos regeringen begär att en parlamentarisk säkerhetspolitisk utredning tillsätts,

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om insatser för att minska sårbarheten i samhället,

3. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om kris-, neutralitets- och krigsperioders längd,

4. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om civilförsvarets organisation,

5. att riksdagen för budgetåret 1990/91 anvisar 50 milj.kr. utöver regeringens förslag till anslaget K 2. Beredskapslagring och industriella åtgärder,

6. att riksdagen för budgetåret 1990/91 anvisar 93 milj.kr. utöver regeringens förslag till anslaget I 3. Befolkningsskydd och räddningstjänst för att finansiera en utbyggnad av skyddsrum,

7. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om lika regler för det civila och militära försvaret avseende kompensation för underskridande av planeringsramar,

8. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om det militära försvaret,

9. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om försöket med förkortad grundutbildning.

10. att riksdagen beslutar, med ändring av tidigare beslut rörande arméns organisation, att I 3 i Örebro, I 11 i Växjö och i 17 i Uddevalla skall vara kvar,

11. att riksdagen för budgetåret 1990/91 anslår 50 milj.kr. utöver regeringens förslag till anslaget B 2. Arméförband: Anskaffning av materiel,

12. att riksdagen för budgetåret 1990/91 anslår 50 milj.kr. utöver regeringens förslag till anslaget C 2. Marinen: Anskaffning av materiel,

13. att riksdagen för budgetåret 1990/91 anvisar 25 milj.kr. utöver regeringens förslag till anslaget D 2. Flygvapenförband: Anskaffning av materiel,

14. att riksdagen för budgetåret 1990/91 anslår 7 milj.kr. utöver regeringens förslag till anslaget F 14. Frivilliga försvarsorganisationer m.m. Anslagsposten Utbildning,

15. att riksdagen avslår förslaget till Lag om ändring i lagen (1989:402) om försök med förkortad grundutbildning av värnpliktiga.

1989/90:Fö204 av Claes Roxbergh m.fl. (mp) vari yrkas

1. att riksdagen till Befolkningskydd och räddningstjänst för budgetåret 1990/91 anslår 254 000 000 kr. mer än vad regeringen föreslagit eller således 1 627 600 000 kr.,

2. att riksdagen till Civil ledning och samordning och Försörjning med industrivaror (littera H och K) för budgetåret 1990/91 anslår 145 000 000 kr. mer än vad regeringen föreslagit eller således 701 500 000 kr.,

3. att riksdagen till inrättandet av Allmän värtjänst och för försvar och landsbygdsutveckling under anslaget F 16. Reserv för det militära försvaret för budgetåret 1990/91 anslår 1 100 000 000 kr. mer än vad regeringen har föreslagit eller således 1 230 000 000 kr.,

4. att riksdagen till Arméförband för budgetåret 1990/91 anslår 1 000 000 000 kr. mindre än vad regeringen har föreslagit eller således 9 749 900 000 kr.,

5. att riksdagen till Flygvapenförband för budgetåret 1990/91 anslår 2 000 000 000 kr. mindre än vad regeringen har föreslagit eller således 8 378 600 000 kr.,

6. att riksdagen till Försvarets materielverk för budgetåret 1990/91 anslår 100 000 000 kr. mindre än vad regeringen har föreslagit eller således 822 200 000 kr.

1989/90:Fö205 av Arne Andersson i Ljung m.fl. (m) vari yrkas

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om vikten av bevarad handlingsfrihet inför 1991 års försvarsbeslut,

2. att riksdagen upphäver beslutet att avveckla regementena I 3 i Örebro, I 11 i Växjö samt I 17 i Uddevalla,
3. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att den framtida arméorganisationen skall bestå av minst 21 brigader,
4. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att kostnaderna för arméns omstrukturering inte får drabba den löpande verksamheten,
5. att riksdagen till anslaget B 1. Arméförband: Ledning och förbandsverksamhet för budgetåret 1990/91 anslår 75 milj.kr. utöver regeringens förslag, avsett för merkostnader orsakade av arméns omstrukturering i enlighet med vad som anförts i motionen,
6. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om behovet av en andra ubåtsjaktstyrka,
7. att riksdagen till C 2. Marinförband: Anskaffning av materiel för budgetåret 1990/91 anslår 220 milj. kr., utöver regeringens förslag, avsett att möjliggöra dels inköp av flygburen radar för ubåtsjakt, 20 milj.kr., dels anskaffande av ytstridsfartyg för ubåtsjakt, 200 milj.kr., i enlighet med vad i motionen anförts,
8. att riksdagen beslutar uppdra åt regeringen att, sedan överbefälhavarens utredning om eventuell modifiering av ytstridsfartyg för ubåtsjakt slutförts, återkomma till riksdagen med förslag till beställningsmyndigande avseende ytstridsfartyg för ubåtsjakt,
9. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om åtgärder för att förbättra det s.k. kvarståendeläget,
10. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om möjlighet till anstånd för värnpliktiga uttagna till s.k. förstegsutbildning,
11. att riksdagen till anslaget B 1. Arméförband: Ledning och förbandsverksamhet för budgetåret 1990/91 anslår 25 milj.kr. utöver regeringens förslag, att användas till repetitionsövningar,
12. att riksdagen till anslaget C 1. Marinförband: Ledning och förbandsverksamhet för budgetåret 1990/91 anslår 25 milj.kr. utöver regeringens förslag, att användas till repetitionsövningar,
13. att riksdagen till anslaget F 14. Frivilliga försvarsorganisationer m.m. anslår 9 milj.kr. utöver regeringens förslag,
14. att riksdagen till anslaget B 2. Arméförband: Anskaffning av materiel för budgetåret 1990/91 anslår 50 milj.kr. utöver regeringens förslag, att användas till inköp av ammunition,
15. att riksdagen till anslaget B 2. Arméförband: Anskaffning av materiel för budgetåret 1990/91 anslår 100 milj.kr. utöver regeringens förslag, att användas för modernisering och renovering av haubits 39F i enlighet med vad i motionen anförts,
16. att riksdagen beslutar tillåta den av ÖCB föreslagna omdispositionen mellan olika anslag i enlighet med vad i motionen anförts,
17. att riksdagen beslutar att civilbefälhavarens kansli för mellersta civilområdet skall lokaliseras till Strängnäs.

1989/90:Fö207 av Lars Werner m.fl. (vpk) vari yrkas

1989/90:FöU7

1. att riksdagen till totalförsvarets militära del för budgetåret 1990/91 anslår 3 300 milj.kr. mindre än vad regeringen föreslagit eller således 29 849,7 milj.kr.,

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om förstegsutbildning och försening av studier.

1989/90:Fö301 av Gunhild Bolander och Lennart Brunander (c) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om lagfäst rätt till tjänstledighet vid frivillig försvarsutbildning.

1989/90:Fö302 av Inger Schörling m.fl. (mp) vari yrkas att riksdagen begär att regeringen skall tillsätta en parlamentarisk utredning med uppgift att lägga fram förslag om utformning av en allmän värtjänst.

1989/90:Fö303 av Birgit Friggebo m.fl. (fp) vari yrkas att riksdagen begär att regeringen tillsätter en utredning med uppgift att bereda säkerhets- och sårbarhetsfrågorna i datasamhället.

1989/90:Fö304 av Paul Cizuk m.fl. (mp) vari yrkas

1. att riksdagen för budgetåret 1990/91 anslår 300 milj.kr. till en fond för landsbygdsutveckling av hög angelägenhetsgrad för människornas och miljöns överlevnad,

2. att riksdagen beslutar att kommunerna får bidrag ur ovannämnda fond för att bygga upp kommunala ekologiska gårdar till hjälp för hemskyddsverksamheten och för att ge kommunens invånare tillfälle att lära sig överlevnadskunskaper,

3. att riksdagen beslutar att enskilda gårdar kan erhålla medel ur ovannämnda fond för att förbättra överlevnadsmöjligheterna för människor och miljö.

1989/90:Fö305 av Helge Hagberg (s) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om framtida organisation och den allmänna värnplikten.

1989/90:Fö306 av Margaretha af Ugglas m.fl. (m) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om Stockholmsområdets militära och civila försvar.

1989/90:Fö307 av Sigge Godin (fp) vari yrkas

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om utbildning av värnpliktiga vid räddningsverkets skola i Sandö,

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om Kramfors kommuns behov av ökad sysselsättning.

1989/90:Fö308 av Bo Lundgren och Wiggo Komstedt (m) vari yrkas

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om resurser för Skånes försvar,

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om pansarvärn och anskaffning av en ny stridsvagn,

3. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om uppsättning av ytterligare en jaktdivision,

4. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om de marina förbanden,

5. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om civilförsvarets undsättningsstyrkor,

6. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om P 6,

7. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om genomförande av nedläggningen av T 4 i Hässleholm.

1989/90:Fö309 av Bengt Harding Olson (fp) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om en samlokaliserad totalförvarsledning på högre regional nivå.

1989/90:Fö310 av Sten Andersson i Malmö och Göthe Knutson (m) vari yrkas att riksdagen hos regeringen begär förslag med syfte att ekonomiskt underlätta frivilliga skytterörelsens verksamhet.

1989/90:Fö311 av Gunhild Bolander och Ingvar Karlsson i Bengtsfors (c) vari yrkas

1. att riksdagen till Arbetsmarknadsstyrelsen för att täcka upp bidraget för de frivilliga försvarsorganisationerna anslår 3,2 milj.kr.,

2. att riksdagen för att säkerställa frivilligorganisationernas fortsatta verksamhet enligt nu gällande försvarsbeslut anslår ett med motsvarande belopp förhöjt anslag i årets budgetproposition.

1989/90:Fö312 av Lars Werner m.fl. (vpk) vari yrkas

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om en överföring av anslagen inom säkerhetspolitiken — från det militära försvaret till säkerhetspolitikens civila delar,

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om ökade resurser till utvecklandet av ickemilitära motståndformer,

3. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om olika regioners självförsörjningsgrad vad gäller livsmedel, sjukvård och energi.

1989/90:Fö313 av Hans Göran Franck m.fl. (s) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om en successiv minskning av försvarsutgifterna och om att försvarsutgifterna i avvaktan därpå fryses på tidigare nivå.

1989/90:Fö401 av Bertil Danielsson och Ewy Möller (m) vari yrkas att riksdagen beslutar att Kronobergs regemente, I 11, skall vara kvar som brigadproducerande regemente.

1989/90:Fö402 av Stina Gustavsson (c) vari yrkas att riksdagen beslutar att riva upp beslut från den 14 december 1989 om I 11:s nedläggning.

1989/90:Fö403 av Bengt Westerberg m.fl. (fp) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts om samlevnadsfrågor i den militära befälsutbildningen.

1989/90:Fö405 av Jan Andersson och Bengt Silfverstrand (s) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om en översyn av tillämpningen av 22 § kungörelse (1969:380) om värnpliktigas tjänstgöring m.m.

1989/90:Fö406 av Sven-Olof Petersson och Gunilla André (c) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om de värnpliktigas fordonsutbildning och trafiksäkerhet.

1989/90:Fö407 av Britta Bjelle (fp) vari yrkas att riksdagen hos regeringen begär förslag om justeringar i de värnpliktigas ekonomiska skydd i enlighet med vad som anförts i motionen.

1989/90:Fö408 av Sigge Godin (fp) vari yrkas att riksdagen hos regeringen begär förslag till lokalisering av arméns luftvärnsutbildning till KA 5 i Härnösand.

1989/90:Fö409 av Sten Svensson (m) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om inrättandet av en musikpluton inom västra militärområdet.

1989/90:Fö410 av Lars Werner m.fl. (vpk) vari yrkas att riksdagen beslutar avveckla JAS-projektet.

1989/90:Fö411 av Ingegerd Sahlström m.fl. (s) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att sex- och samlevnadsutbildningen blir ett obligatorium i värnpliktsutbildningen.

1989/90:Fö412 av Sven-Olof Petersson och Karl-Gösta Svenson (c, m) vari yrkas att riksdagen begär att regeringen tillsätter en utredning med uppgift att undersöka möjligheterna att flytta FMV:s fartygsavdelning till Karlskrona.

1989/90:Fö413 av Eva Björne m.fl. (m) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om stationering av ubåtsskyddsenheter till Marinkommando Nord i Härnösand.

1989/90:Fö414 av Bo Lundgren m.fl. (m) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om s.k. idrottsplutoner.

1989/90:Fö415 av Birgit Henriksson (m) vari yrkas

1. att riksdagen begär att regeringen lägger fram förslag till begränsning av de värnpliktigas resor i enlighet med vad i motionen anförts,

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att hälften av anslaget till värnpliktigas resekostnader överförs till materielanslaget.

1989/90:Fö416 av Lars Werner m.fl. (vpk) vari yrkas att riksdagen till värnpliktsförmåner för budgetåret 1990/91 anslår 110 000 000 kr. utöver vad regeringen har föreslagit.

1989/90:Fö417 av Karl-Gösta Svenson och Sven-Olof Petersson (m, c) vari yrkas att riksdagen hos regeringen begär att vad som anförts i motionen blir föremål för ytterligare utredning i den nu arbetande försvarskommittén.

1989/90:Fö418 av Ingvar Karlsson i Bengtsfors och Gunhild Bolander (c) vari yrkas att riksdagen beslutar ge regeringen till känna vad i motionen anförts om anstånd vid förstegsutbildning.

1989/90:Fö420 av Paul Cizuk och Kent Lundgren (mp) vari yrkas

1. att riksdagen hos regeringen begär en plan för hur de värnpliktiga skall kunna få kortare reseavstånd,
2. att riksdagen hos regeringen begär en utredning om ett "värnpliktskort" inom kollektivtrafiken.

1989/90:Fö421 av Hans Gustafsson m.fl. (s) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om den marina utvecklingen i Karlskrona.

1989/90:Fö422 av Ingrid Hemmingsson och Wiggo Komstedt (m) vari yrkas att riksdagen hos regeringen begär att vad som anförts i motionen blir föremål för utredning i den nu sittande försvarskommittén.

1989/90:Fö423 av Anders G Högmark och Karl-Gösta Svenson (m) vari yrkas att riksdagen beslutar att Kronobergs regemente skall vara kvar som brigadproducerande förband.

1989/90:Fö424 av Anders G Högmark (m) vari yrkas

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att inrätta beredskapspluton till Fo 16 vid I 11,
2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att inrätta idrottspluton vid I 11,
3. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om I 11 som bas för frivilligutbildningen.

1989/90:Fö501 av Lennart Brunander och Lars Sundin (c, fp) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om skyldighet för kommunerna att organisera driftvårn för att i kris- och krigsläge skydda viktiga kommunala anläggningar.

1989/90:Fö502 av Lars Ernestam och Gudrun Norberg (fp) vari yrkas

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om lokalisering till Örebro av ytterligare organ inom högre regional ledning,
2. att riksdagen beslutar att posten som civilbefälhavare i det nya mellersta civilområdet bör bli en heltidsbefattning.

1989/90:Fö503 av Charlotte Branting (fp) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om förstärkning av delegationen för icke militärt motstånd och om dess lokalisering till Växjö.

1989/90:Fö504 av Hadar Cars (fp) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om lokalisering av civilbefälhavarens kansli i mellersta civilområdet till Stockholm.

1989/90:Fö505 av Stina Eliasson m.fl. (c, m, fp, vpk, mp) vari yrkas att riksdagen beslutar att Kopparbergs län skall tillföras Nedre Norrlands militärområde/civilområde.

1989/90:Fö506 av Inger Koch (rn) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om utbyggnaden av befolkningsskyddet i Stockholms län i enlighet med 1987 års försvarsbeslut.

1989/90:Fö507 av Lars Werner m.fl. (vpk) vari yrkas

1. att riksdagen fastställer att anslagen på statsbudgeten inom den ekonomiska ramen för totalförsvarets civila del för budgetåret 1990/91 förs upp med sammanlagt 361,5 milj.kr. utöver vad regeringen föreslagit eller således 2 401 948 000 kr. beräknat i genomförandeprisläget 1990/91,

2. att riksdagen till Civil ledning och samordning för budgetåret 1990/91 anslår 5 milj.kr. utöver vad regeringen föreslagit eller således 87,1 milj.kr.,

3. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om beredskapshänsyn i planering och samhällsutveckling.

1989/90:Fö601 av Roland Sundgren m.fl. (s) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om en utlokalisering av vissa delar av FOA i Stockholm till Västerås.

1989/90:Fö602 av Hugo Bergdahl och Birger Andersson (fp, c) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om lokalisering av den s.k. Stockholms FOA till Västerås.

1989/90:Fö603 av Rosa-Lill Wåhlstedt m.fl. (s) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att det svenska försvaret får tidigarelägga beställningar till Nobelföretagen i Karlskoga.

1989/90:Fö604 av Karl-Gösta Svenson och Göthe Knutson (m) vari yrkas

1. att riksdagen beslutar om anskaffning av ytterligare två kustkorvetter för marinens räkning,

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts beträffande Karlskronavarvet.

1989/90:Fö605 av Ylva Annerstedt (fp) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om lokalisering av FOA till Almnäs, Södertälje.

1989/90:Fö701 av Elving Andersson och Rune Thorén (c) vari yrkas att riksdagen hos regeringen begär att berörda myndigheter får i uppdrag att utreda förutsättningarna för en samordning av statens flygverksamhet vid Säve flygplats i enlighet med vad som anförs i motionen.

Väckta med anledning av proposition 1989/90:66

1989/90:A12 av Sven-Olof Petersson m.fl. (c) vari yrkas

6. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om Karlskronavarvets framtida roll.

Väckta med anledning av skrivelse 1989/90:80

1989/90:Fö31 av Gunhild Bolander och Ingvar Karlsson i Bengtsfors (c) vari yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att intäkter från försäljning av försvarsmaktens etablisement bör tillföras myndigheten.

1989/90:Fö32 av Kerstin Ekman m.fl. (fp) vari yrkas

1. att riksdagen hos regeringen ger till känna att regeringen bör återkomma med en redogörelse för de ekonomiska förhållandena vid de aktuella avyttringarna av vissa av försvarets byggnader och markområden i Stockholmsområdet,

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att försvarskommittén bör få ange framtida ekonomiska principer vid försäljning och köp av mark och byggnader för försvaret som led i strävandena att få ut mesta möjliga försvarseffekt.

1987 års försvarsbeslut samt arbetet med att förbereda ett nytt försvarsbeslut år 1991

I detta avsnitt behandlas vad föredragande statsrådet i budgetpropositionen (s. 7) har anfört om 1987 års försvarsbeslut och om arbetet med att förbereda ett nytt försvarsbeslut. I detta sammanhang behandlas också motionerna Fö201 yrkande 1 (mp), Fö203 yrkande 1 (c), Fö417 (m, c) och Fö422 (m).

Föredragande statsrådet

Försvarsministern erinrar om att förutsättningarna att genomföra 1987 års försvarsbeslut (prop. 1986/87:95, FöU 11, rskr. 30) snart visade sig ha förändrats i förhållande till underlaget i beslutet. Han påminner vidare om att regeringen därför i december 1988 tillsatte en parlamen-

tariskt sammansatt kommitté, 1988 års försvarskommitté (FK88), för att förbereda ett nytt försvarsbeslut våren 1991, avseende tiden efter 1990/91.

Han uppger att det budgetförslag för budgetåret 1990/91 som han redovisar i budgetpropositionen syftar till att dels så länge som möjligt fullfölja 1987 års försvarsbeslut, dels bevara en rimlig grad av handlingsfrihet för statsmakterna inför 1991 års försvarsbeslut.

Utskottet

Utskottet har inte någon erinran mot vad försvarsministern har anfört om 1987 års försvarsbeslut samt arbetet med att förbereda ett nytt försvarsbeslut år 1991. Det är såsom försvarsministern anger självfallet önskvärt att behålla en rimlig grad av handlingsfrihet för statsmakterna inför 1991 års försvarsbeslut. Motionsyrkanden med förslag om andra åtgärder i syfte att uppnå denna handlingsfrihet än de som förutsatts i budgetpropositionen tas inte upp i detta sammanhang. De har hänförs att behandlas i de avsnitt av betänkandet där de med hänsyn till sitt innehåll bedömts höra hemma.

I motionerna Fö417 (m, c) och Fö422 (m) föreslår motionärerna att 1988 års försvarskommitté åläggs genomföra vissa i motionerna närmare preciserade utredningsuppdrag.

I motion Fö417 föreslås att 1988 års försvarskommitté ges i uppdrag att utreda *den marina verksamheten i Marinkommando Syd*. Motionärerna pekar på att marinens verksamhet mer och mer har förlagts till Stockholmsregionen. Södra Östersjöns och Öresunds betydelse som centralt marint operationsområde motiverar enligt deras mening en ökad basering av sjöstridskrafter i Marinkommando Syd. Till Karlskrona bör sålunda överföras ytterligare ett antal sjöstridskrafter, i första hand kustkorvetter och ubåtar. En förstärkning av den trettonde helikopterdivisionen i Kallinge bör också ske. Vid marinens skolor i Karlskrona bör utbildningsverksamheten utökas. Detta bör i första hand ske inom ramen för utbildningen vid marinen men även för att tillgodose kustbevakningens behov. Motionärerna hemställer att riksdagen hos regeringen begär att vad som anförs i motionen blir föremål för ytterligare utredning av 1988 års försvarskommitté.

Motionärerna i motion Fö422 (m) anser att *incidentberedskapen på Gotland* bör bli föremål för en särskild utredning av den nu arbetande försvarskommittén. De erinrar om att det finns militärflyg baserat på Gotland endast vissa veckor. En ständig flygbasering där skulle enligt deras mening skapa goda möjligheter att hävda Sveriges säkerhetsintressen i Östersjöområdet. En på detta sätt utökad incidentberedskap på Gotland anser de kunna bli möjlig genom att en fjärde division J 35 organiserades vid F 10 i Ängelholm och baserades på Gotland. Enligt motionärerna bör även denna fråga närmare utredas av försvarskommittén.

Utskottet vill inledningsvis erinra om att regeringen nyligen har givit överbefälhavaren och överstyrelsen för civil beredskap (ÖCB) anvisningar för myndigheternas programplanering för perioden

1991/92—1995/96 och anslagsframställningar för budgetåret 1991/92. Anvisningarna bygger i allt väsentligt på de förslag som försvarskommittén har framfört i sina betänkanden Svensk säkerhetspolitik i en föränderlig värld (SOU 1990:5) och Totalförsvarets planering inför 1991 års försvarsbeslut (Ds 1990:5). I anvisningarna till överbefälhavaren begärs bl.a. en utredning av marinens grundorganisation. Inom ramen för denna utredning kommer frågor av det slag som aktualiseras i motion Fö417 (m, c) att bli behandlade. I anvisningarna har regeringen också begärt en redovisning av kostnaderna för och effekten av att sätta upp en fjärde division J 35, för vilket handlingsfrihet föreligger till följd av ett initiativ från utskottet (FöU 1986/87:11 s. 61). Genom dessa uppdrag tillgodoses syftet med motionerna Fö417 (m, c) och Fö422 (m) i väsentlig grad. De bör därför inte bifallas.

I miljöpartiet de grönas partimotion Fö201 och centerpartiets partimotion Fö203 finns motionsyrkanden om utredningar i tillägg till och vid sidan av det utredningsarbete som utförs av försvarskommittén inför 1991 års försvarsbeslut.

I motion Fö201 yrkande 1 (mp) föreslås att det skall tillsättas *två utredningar för bedömning av hotbilden* Sverige står inför. Genom en stark betoning av kontinuiteten i svensk säkerhetspolitik tenderar försvarsutredningar enligt motionärernas uppfattning att bli ytterligt konservativa. Utan tvivel har, anför motionärerna, en mycket kunnig och duktig kår av yrkesmilitärer lyckats hävda sin verksamhetsgrens intressen relativt väl i vår försvarsbudget. Totalförsvarets svagaste länk finns emellertid, framhåller de, på annat håll än inom det militära försvaret. De pekar bl.a. på den miljöförstöring som hotar vårt samhälle och på den stora sårbarhet på olika områden som detta präglas av. I motionen föreslås att regeringen tillsätter två utredningar som parallellt analyserar, bedömer och föreslår åtgärder mot den totala hotbild vårt samhälle står inför. Till den ena utredningen bör rekryteras forskare medan den andra bör vara sammansatt av representanter för freds rörelser. Resultatet av utredningarnas arbete bör redovisas den 30 januari 1992 och därefter sammanvägas av försvarsdepartementet och riksdagens försvarsutskott.

Utskottet erinrar om att 1988 års försvarskommitté nyligen har lagt fram ett enigt betänkande rörande svensk säkerhetspolitik i en föränderlig värld (SOU 1990:5). Betänkandet avses utgöra utgångspunkt för kommitténs fortsatta arbete med att utarbeta förslag till det svenska totalförsvarets fortsatta inriktning. Den utrikespolitiska utvecklingen kommer också fortlöpande att följas av kommittén i dess fortsatta arbete. Motion Fö201 yrkande 1 (mp) bör därför avslås av riksdagen.

I motion Fö203 yrkande 1 (c) föreslås att det tillsätts en *säkerhetspolitisk utredning* för uppföljning av försvarskommitténs säkerhetspolitiska analys. Förslaget framförs under åberopande av den rådande och förväntade utvecklingen i världen som bl.a. präglas av snabba och genomgripande förändringar i Östeuropa. I det föreslagna uppföljningsarbetet bör enligt motionärernas mening övriga säkerhetspolitiska

instrument såsom biståndspolitik, handelspolitik, internationell miljöpolitik, nedrustningspolitik och en allmänt aktiv utrikespolitik vägas samman.

Utskottet anser i likhet med motionärerna att det är av utomordentlig betydelse för utformningen av vår utrikespolitik att utvecklingen i vår omvärld följs och underkastas en ingående analys. Enligt utskottets mening ankommer denna uppgift i första hand på regeringen, vars bedömning fortlöpande redovisas för riksdagen. Det bör även i detta sammanhang noteras att försvarskommittén som grund för sitt arbete inför nästa försvarsbeslut nyligen lagt fram ett säkerhetspolitiskt betänkande (SOU 1990:5). Den fortsatta utrikespolitiska utvecklingen kommer, som tidigare framhållits, dessutom att fortlöpande följas av kommittén i det fortsatta arbetet. Något utredningsarbete på det säkerhetspolitiska området därutöver är utskottet inte berett att förorda. Motion Fö203 yrkande 1 (c) bör därför inte bifallas.

Säkerhetspolitiska överväganden

I detta avsnitt behandlar försvarsministern vad föredragande statsrådet i budgetpropositionen (s. 8—10) har anfört om säkerhetspolitiken.

Föredragande statsrådet

Försvarsministern erinrar inledningsvis om att den svenska säkerhetspolitiken ytterst syftar till att bevara vårt lands oberoende. Vårt säkerhetspolitiska mål är, anför han, att i alla lägen och i alla former som vi själva väljer trygga en nationell handlingsfrihet. Denna skall göra det möjligt för oss att inom våra gränser bevara och utveckla vårt samhälle i politiskt, ekonomiskt, socialt, kulturellt och i varje annat hänseende efter våra egna värderingar samt i samband därmed utåt verka för internationell avspänning och fredlig utveckling. Ett viktigt mål i dessa strävanden är att bidra till fortsatt lugn och stabilitet i Norden och att minska riskerna för att Sverige dras in i krig eller konflikter.

Försvarsministern anför vidare att i strävandena att säkerställa dessa mål Sveriges säkerhetspolitik utformas väsentligen i ett samspel mellan utrikes- och försvarspolitik. Huvudlinjen i denna politik är den hos det svenska folket fast förankrade neutralitetspolitikens syftande till alliansfrihet i fred, neutralitet i krig.

Föredragande statsrådet uppehåller sig därefter vid den svenska neutralitetspolitikens innebörd och betydelse varefter han övergår att behandla den internationella utvecklingen och anför följande.

Förhållandet mellan Sovjetunionen och Förenta staterna har sedan mitten av 1980-talet undergått en genomgripande förbättring. Motsättningarna har tonats ner och den nya avspänningen har gett konkreta resultat, bland annat på nedrustningsområdet. Genom att supermakterna minskat sitt engagemang i regionala konflikter och genom en ökad roll för FN har dessa kunnat begränsas och steg har i många fall tagits mot en fredlig lösning.

I Sovjetunionen och övriga Östeuropa pågår dramatiska förändringar. I Sovjetunionen har de ekonomiska och politiska reformsträvandena fortsatt med allt större intensitet. I flertalet andra länder har ett uppdämt missnöje med hittillsvarande regimer tagit sig uttryck i omfattande demonstrationer, som banat vägen för nya politiska krafter. Den fortsatta utvecklingen är ännu behäftad med betydande osäkerheter.

Samtidigt med omdaningsprocessen i Sovjetunionen och övriga Östeuropa fortgår integrationsträvandena i Västeuropa. Dialogen mellan EFTA och EG utvecklas snabbt. Sverige strävar efter att fördjupa och bredda samarbetet med EG på alla samhällsområden, där detta går att förena med neutralitetspolitiken.

Dämpningen av hotet österifrån ger förnyad aktualitet inom NATO åt avvägningen mellan militär avskräckning och samarbete österut. Tysklandsfrågan kan därvid till följd av utvecklingen i DDR komma att få en nyckelroll.

Den militära situationen i Europa är en konsekvens av de långvariga motsättningarna och misstänksamheten mellan maktblocken. Båda sidor har sedan den hittillsvarande politiska och militära strukturen i Europa grundlades byggt upp mycket stora insatsberedda militära styrkor i Europa. Betydande kärnvapenresurser liksom mycket omfattande konventionella stridskrafter står fortfarande mot varandra i Centraleuropa.

Den militärpolitiska situationen mellan öst och väst i Europa har under lång tid kännetecknats av betydande stabilitet. Osäkerheten om utfallet av ett konventionellt krig i Europa och insikten om de katastrofala konsekvenserna av ett kärnvapenkrig har fört med sig mycket stark återhållsamhet i agerandet. Trots motsättningarna mellan maktblocken har det bedömts som osannolikt att någondera parten genom överlagda beslut skulle sätta igång ett krig i Europa i syfte att ändra de rådande maktförhållandena till sin fördel. Krigsriskerna har i stället bedömts vara förknippade främst med supermakternas engagemang i olika regionala konflikter och därmed risken för upptrappning av dessa. Det är ännu osäkert hur pågående utveckling kommer att påverka stabiliteten i Europa.

De av Sovjetunionen tillkännagivna besluten om ensidiga styrkerekonstruktioner under 1989 och 1990 har börjat genomföras i Centraleuropa. Dessa reduktioner kan också komma att beröra det nordeuropeiska området.

De parallella förhandlingarna i Wien om konventionella styrkor i Europa och om förtroende- och säkerhetsskapande åtgärder inom ramen för konferensen om säkerhet och samarbete i Europa (ESK) har inletts i en positiv anda. Förhandlingarna avser bl.a. att söka reducera de konventionella styrkorna och ge dessa en mera defensiv karaktär. Regeringen följer noggrant förhandlingarna om konventionella rustningar mellan de 23 alliansanslutna ESK-staterna.

Det nordeuropeiska och nordatlantiska områdets strategiska betydelse sammanhänger i väsentlig grad med de militärtekniska förhållandena och dessas konsekvenser för den globala kärnvapenbalansen liksom för stormakternas marinstrategiska och luftoperativa intressen.

Nordeuropa karakteriseras samtidigt av en grundläggande stabilitet i vad avser den politiska situationen och den säkerhetspolitik som förs av de nordiska länderna. De nordiska länderna har i många avseenden sammanfallande intressen. Trots skillnader i säkerhetspolitisk orientering har de kunnat verka gemensamt, bland annat inom Förenta Nationerna och andra internationella organisationer. En förutsättning för detta samarbete är de nordiska ländernas grundläggande respekt för varandras säkerhetspolitiska lösningar och politiska ställningstaganden.

Beträffande bedömningen av den internationella utvecklingen hänvisar försvarsministern också till vad utrikesministern anför därom i utrikesdepartementets bilaga till budgetpropositionen. Han erinrar om FK88:s betänkande Svensk säkerhetspolitik i en föränderlig värld (SOU 1990:5) och anger att han mot denna bakgrund har funnit det lämpligt att behandla de säkerhetspolitiska frågorna relativt översiktligt.

Beträffande den svenska försvarspolitiken anför försvarsministern avslutningsvis följande.

Sveriges totalförsvar skall i första hand verka fredsbevarande genom att ha sådan styrka, sammansättning, ledning och beredskap att en angriparens förluster och andra uppföringar i samband med ett försök att utnyttja vårt land inte ter sig rimliga i förhållande till fördelarna. Ett så utformat totalförsvar utgör ett väsentligt bidrag till lugn, stabilitet och en begränsad stormaktsnärvaro i det nordiska området i fred och i internationella kriser. Ett starkt totalförsvar är därtill en förutsättning för att svensk neutralitet skall bli zespekterad vid krig i vårt närområde.

Ett militärt angrepp mot Sverige skall kunna mötas varifrån det än kommer. Våra stridskrafter skall i det längsta kunna förhindra att angriparen får fast fot på svensk mark. Skulle angriparen likväl lyckas tränga in på vårt territorium skall ett effektivt och uthålligt motstånd genomföras i varje del av landet. Befolkning och egendom skall skyddas och den livsnödvändiga försörjningen tryggas. Samhällets väsentligaste funktioner skall säkerställas.

Totalförsvaret skall även inriktas på att möta konsekvenser av andra säkerhetspolitiska hot än väpnat angrepp. Det är sålunda väsentligt för vår säkerhetspolitiska trovärdighet och för vårt totalförsvars styrka i krig att vi kan möta försök till påtryckningar och handelsrestriktioner.

Respekten för vår territoriella integritet skall tryggas genom förmåga att ingripa mot varje form av kränkning av vårt territorium såväl i fred som under neutralitet vid krig i omvärlden.

Det är en säkerhetspolitisk tillgång att vårt behov av materiel till försvarsmakten till stor del kan tillgodoses av svensk industri. En egen livskraftig försvarsindustri och försvarsforskning bidrar till respekten för Sveriges vilja och förmåga att föra en fast och konsekvent neutralitetspolitik och ökar våra möjligheter att motstå påtryckningar av olika slag.

Bedömningar av den fortsatta utvecklingen inom och mellan stormaktsblocken är för närvarande förknippade med avsevärda osäkerheter. Den pågående avspänningsprocessen kan leda till fortsatt utvidgat öst-väst-samarbete, ytterligare minskningar i de militära styrkorna och en mera defensiv inriktning av dessa. En sådan process torde komma att pågå under lång tid. Det kan dock inte helt uteslutas att avspänningsprocessen drabbas av bakslag och att motsättningarna mellan stormaktsblocken därmed åter skärps.

Så länge supermakterna bedriver seriösa och konstruktiva förhandlingar ökar rimligtvis säkerheten även för oss. Särskilt i en period av snabba omdaningar i Europa är det viktigt att det nordiska området förblir stabilt och att vår säkerhetspolitik ligger fast.

1988 års försvarskommitté har nyligen avgivit sitt säkerhetspolitiska betänkande Svensk säkerhetspolitik i en föränderlig värld (SOU 1990:5). I betänkandet har en enig kommitté framlagt sin syn på den säkerhetspolitiska utvecklingen. Kommittén finner att de omvälvningar i Europa som har skett under den senaste tiden gör det exceptionellt svårt att göra långsiktiga säkerhetspolitiska bedömningar. Förändringstakten och svårigheterna att bedöma den framtida utvecklingen föranleder kommittén att betona vikten av flexibilitet i valet av säkerhetspolitiska medel inom ramen för en stabil svensk säkerhetspolitik. Mot bakgrund av konstaterade osäkerheter och med instämmande i vad som på denna punkt anförs i budgetpropositionen finner utskottet det riktigt att riksdagen avstår från att nu ingående behandla de säkerhetspolitiska frågorna. Dessa torde komma att på nytt aktualiseras i den väntade totalförsvarspropositionen, som kommer att grundas på resultatet av försvarskommitténs fortsatta arbete. I detta arbete ingår inte minst att ytterligare studera den pågående omdanings- och förändringsprocessens säkerhetspolitiska betydelse.

Riksdagen bör enligt utskottets mening lämna utan erinran vad försvarsministern har anfört om säkerhetspolitiken.

Vissa för totalförsvaret gemensamma frågor

Utskottet behandlar i detta avsnitt vad föredragande statsrådet i budgetpropositionen (s. 11–14) har anfört om vissa för totalförsvaret gemensamma frågor. I avsnittet behandlas också motionerna Fö302 (mp) och Fö305 (s) som båda rör frågor rörande pliktjänstgöring. Hit har också förts två motioner, Fö203 yrkande 2 (c) och Fö303 (fp), som gäller sårbarheten i vårt samhälle. Vissa förslag rörande de frivilliga försvarsorganisationernas verksamhet i motion Fö301 (c) har också bedömts ha en sådan anknytning till totalförsvaret i dess helhet att de bör tas upp till behandling under denna rubrik. Motion Fö306 (m), som rör försvaret av Stockholm, motion Fö304 (mp) om inrättande av en fond för landsbygdens utveckling och motion Fö505 (c, m, fp, vpk, mp) om Kopparbergs läns inordnande i totalförsvarets högre regionala organisation behandlas också i detta sammanhang.

Föredragande statsrådet

Försvarsministern redovisar inledningsvis vissa ledningsfrågor med utgångspunkt i resultatet av det utredningsarbete som har utförts av en av regeringen tillsatt utredare rörande civilförsvarslagstiftningen (CFL-utredningen). Utredningens förslag, redovisade i betänkandet (SOU 1989:42), bereds för närvarande inom regeringskansliet.

Därefter tar försvarsministern upp vissa ledningsfrågor som har nära samband med CFL-utredningens förslag. Han pekar därvid bl.a. på en rapport Totalförsvarets ledning i kriser och krig som överbefälhavaren

och överstyrelsen för civil beredskap (ÖCB) på regeringens uppdrag har överlämnat i juni 1989. Han behandlar också vissa förhållanden inom det civila totalförsvarets funktioner och samspelet mellan dessa och den operativa ledningen utifrån en av ÖCB i november 1989 avgiven rapport Ledningen av totalförsvarets civila del under kriser och krig.

Sammanfattningsvis framhåller försvarsministern att det enligt hans mening är angeläget att åtgärder snarast vidtas för att förbättra ledningen inom totalförsvarets civila del under beredskap och i krig. Han anser att de principer som redovisats i ÖCB:s rapport redan nu kan utgöra en allmän grund för myndigheternas fortsatta arbete.

Försvarsministern avslutar sin redogörelse med att redovisa vissa förändringar i anslagsstrukturen till vilka utskottet återkommer i det följande i samband med behandlingen av anslagsfrågorna.

Utskottet

Utskottet delar försvarsministerns uppfattning att det är angeläget att det snarast vidtas åtgärder för att förbättra ledningen inom totalförsvarets civila del under beredskap och krig. De förslag i olika ledningsfrågor som förelagts regeringen torde därvid kunna tjäna som vägledning. Utskottet räknar med att regeringen återkommer till riksdagen med en redogörelse för vidtagna åtgärder och i den mån så påkallas med förslag till beslut. Riksdagen bör lämna utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört om vissa för totalförsvaret gemensamma frågor.

Utskottet övergår att behandla de till detta avsnitt hänfödda motionerna Fö305 (s) och Fö302 (mp) som båda rör plikttjänstgöringens utformning.

Motion Fö305 (s) syftar till en *effektivisering och utvidgning av värnplikstjänstgöringen* som ett medel att på ett bättre sätt än i dag tillgodose personalbehovet inom totalförsvaret såväl i fråga om dess militära som civila del. Motionären konstaterar att allt fler värnpliktiga frikallas vid inskrivningen, vilket enligt hans mening på sikt kan riskera hela värnplikssystemet. Alla bör, anser han, fullgöra den allmänna värnplikten i någon form inom totalförsvaret. Motionären förklarar sig välkomna en diskussion om militär eller civil värnplikstjänstgöring för både män och kvinnor. Både det civila och det militära försvaret har, konstaterar han, nytta av att tillföras sådana personalresurser.

Utskottet vill inledningsvis erinra om att riksdagen tidigare har behandlat motionsyrkanden om vidgad plikttjänstgöring för att tillgodose totalförsvarets personalbehov, bl.a. i betänkandet FöU 1985/86:8 (s. 10–11). Utskottet konstaterade därvid att en utvidgning av värnpliktslagen att omfatta även kvinnor inte var aktuell och pekade på att kvinnorna omfattades av en rad andra i lag föreskrivna tjänsteplikter. Därigenom har kvinnorna, konstaterade utskottet, stora försvarsplikter redan enligt nu gällande ordning. Utskottet vill i sammanhanget erinra om att civilförsvarslagstiftningsutredningen i sitt betänkande Det civila försvaret (SOU 1989:42) föreslagit att civilförsvarsplikten ersätts med

en civilplikt som i förhållande till civilförsvarsplikten förlängs med fem år (till 70 år). Civilplikten föreslås också omfatta utländska medborgare som bor i Sverige. Frågor kring tillgodoseendet av totalförsvarets personalbehov kommer också att närmare övervägas inom ramen för försvarskommitténs arbete. I avvaktan på resultatet av detta finner utskottet inte anledning att frångå sin tidigare redovisade uppfattning i frågan. Motion Fö305 (s) bör avslås av riksdagen.

I motion 302 (mp) föreslår motionärerna att den allmänna värnplikten för män skall ersättas med en *allmän värtjänst*. Den föreslagna pliktjänstgöringen föreslås omfatta alla ungdomar som har fyllt 18 år oberoende av kön. Den avses fullgöras under 7–9 månader. Värntjänsten skall förutom tjänstgöring i det militära försvaret innefatta tjänstgöring inom andra samhällsområden såsom sjukvård och social omsorg och miljövård. I värtjänstgöringen föreslås ingå en grundläggande överlevnadsutbildning. Motionärerna föreslår att en parlamentarisk utredning tillsätts för att arbeta fram förslag om den föreslagna värtjänstens närmare utformning.

Utskottet anser att riksdagen inte heller skall bifalla motion 302 (mp) om tillsättande av den däri föreslagna utredningen. Enligt utskottets mening bör också detta förslag i första hand bedömas i ljuset av försvarskommitténs överväganden om totalförsvarets personalbehov. Detta synsätt ligger också i linje med utskottets ställningstagande då det senast avstyrkte ett motsvarande förslag från miljöpartiet de gröna (1989/90:FöU3 s. 9).

I motion Fö301 (c) återkommer motionärerna med ett tidigare framfört förslag om *lagfäst rätt till tjänstledighet vid frivillig försvarsutbildning*.

Utskottet har vid behandlingen av ett tidigare motionsyrkande i ämnet ställt sig positivt till införandet av en sådan rättighet (FöU 1985/86:10). Utskottet anförde därvid bl.a. att det var angeläget att regeringen aktivt och utan tidsutdräkt förbereder ett lagförslag i ämnet. Utskottet ansåg sig ha anledning att räkna med att så sker utan att riksdagen gör något särskilt uttalande i frågan.

Utskottet vidhåller sin uppfattning om behovet av rätt till tjänstledighet för deltagare i ifrågavarande utbildning och räknar nu som tidigare med att arbetet i regeringskansliet med denna fråga snart leder till resultat. Mot denna bakgrund anser utskottet att riksdagen inte bör bifalla motion Fö301 (c).

Utskottet övergår att behandla motionerna Fö203 yrkande 2 (c) och Fö303 (fp) som båda tar upp frågor rörande samhällets sårbarhet.

I motion Fö203 anför motionärerna att samtidigt som riskerna för olika fredliga och militära kriser ökar växer det svenska *samhällets sårbarhet*. Som exempel härpå nämns vårt stora utlandsberoende. Motionärerna pekar också på sårbarheten på livsmedels-, energi- och vattenförsörjningens område. De erinrar om att inriktningen och omfattningen av de civila delarna av försvaret övervägs av 1988 års försvarskommitté som därvid också har att närmare analysera sårbarheten i vårt samhälle. Motionärerna framhåller att kommittén i sitt

fortsatta arbete bör beakta de synpunkter som centerpartiet har framfört i motion Fö203 och i den under föregående riksmöte väckta motionen i ämnet (mot. 1988/89:Fö503).

Utskottet anser det vara en viktig uppgift att genom olika åtgärder söka komma till rätta med det moderna samhällets sårbarhet. Försvarskommittén har i linje därmed i sina delbetänkanden Svensk säkerhetspolitik i en föränderlig värld (SOU 1990:5) och Totalförsvarets planering inför 1991 års försvarsbeslut (Ds 1990:5) analyserat och lyft fram olika problem rörande sårbarheten i det svenska samhället. Kommitténs arbete har därefter lagts till grund för olika uppdrag till berörda myndigheter med uppgift att avrapportera utredningsresultaten i anslutning till att de lämnar sina programplaner i september 1990. Därigenom kommer kommittén att få ytterligare underlag för att bedöma med vilka förhållningssätt den växande sårbarheten i samhället skall mötas. Utskottet räknar med att synpunkter som centerpartiet framför i motion Fö203 (c) därvid kommer att bli beaktade. Motion Fö203 yrkande 2 (c) bör därför inte bifallas.

I motion Fö303 (fp) föreslår motionärerna att det tillsätts en *utredning om säkerhets- och sårbarhetsfrågorna i datasamhället*. Motionärerna framhåller att den alltmer omfattande datoriseringen innebär en ökad sårbarhet i samhället. Det är, anför de vidare, folkpartiets uppfattning att man alltför lågt har prioriterat uppgiften att skapa tillräckligt säkra och robusta datasystem både inom den offentliga och inom den privata sektorn. Motionärerna framför olika synpunkter på myndigheternas och näringslivets ansvar för säkerhetsarbetet och säkerhetskontrollen på området. Avslutningsvis föreslår de att en parlamentarisk utredning tillsätts med uppgift att bereda säkerhetsfrågorna i datasamhället.

Utskottet erinrar om att ÖCB tilldelats ett övergripande ansvar i fråga om säkerheten och sårbarheten inom ADB-området (FöU 1987/88:1, rskr. 24, prop. 1987/88:95, FöU25, rskr. 293). I anslutning härtill ansågs det inte föreligga några vägande skäl att inrätta ett särskilt sårbarhetsorgan/organisation eller tillsätta en parlamentarisk sårbarhetsberedning (FöU 1987/88:1 s. 4). Det kan i sammanhanget påpekas att riksdagen för budgetåret 1989/90 gav ÖCB extra resurser för ändamålet (1988/89:FöU12 s. 25).

Till bilden hör också att regeringen nyligen har givit ÖCB i uppdrag att utreda former för styrning och prioritering av åtgärder för att förverkliga en samhällsövergripande beredskapsplanering, bl.a. för att minska landets ADB-beroende och sårbarhet vid krigsfara eller i krig. En rapport rörande styrmedel och riktlinjer för ADB-användning av strategisk betydelse från beredskapssynpunkt skall lämnas till regeringen senast den 31 december 1990. Innan dess skall en lägesredovisning presenteras i ÖCB:s programplan i september 1990.

Med hänvisning till det anförda anser utskottet att riksdagen inte bör förorda att den i motion Fö303 (fp) föreslagna utredningen tillsätts. Motionen bör därför avslås av riksdagen.

Motionärerna i motion Fö306 (m) anser att det ökade strategiska intresset för *Stockholms försvar*, som hänger samman med vikten av att Sverige skall kunna försvaras även vid överraskande angrepp, gör det

angeläget att den nu arbetande försvarskommittén särskilt beaktar huvudstadens försvar. Detta gäller, anför motionärerna, framför allt möjligheterna att mobilisera förband i Stockholmsområdet, säkerheten för rikets ledning med underställda myndigheter samt civilbefolkningens skydd.

Utskottet vill inledningsvis slå fast att det råder politisk enighet om att ett militärt angrepp skall kunna mötas varifrån det än kommer. Mot denna bakgrund är det enligt utskottet självklart att huvudstadens försvar liksom försvaret av riket i övrigt kommer att beaktas vid utformningen av det framtida totalförsvaret. Utskottet räknar sålunda med att utformningen av försvaret av denna viktiga del av vårt land kommer att omfattas av försvarskommitténs utredningsarbete utan att riksdagen uttalar sig i frågan. Motion Fö306 (m) bör därför avslås av riksdagen.

Motion Fö308 (m) som rör försvaret av en annan region i vårt land, Skåne, kommer utskottet att behandla i det följande utgående från de förslag om preciserade resursförstärkningar för ändamålet som framförs i motionen.

Mot bakgrund av en konstaterad sårbarhet, särskilt i storstadsregionerna, föreslår motionären i motion Fö304 (mp) att det inrättas en *fond för landsbygdsutveckling* i syfte att skapa förutsättningar för en levande landsbygd. Fonden skulle enligt motionärerna bidra till att skapa en inte minst för vårt försvar nödvändig balans mellan stad och landsbygd till gagn för bl.a. en tryggad livsmedelsförsörjning. Från fonden föreslås utgå bidrag till av kommunerna inrättade ekologiska gårdar. Även enskilda gårdar bör enligt motionärerna kunna erhålla bidrag ur fonden för ändamål den är avsedd att stödja.

Utskottet har tidigare behandlat och avstyrkt ett yrkande från miljöpartiet de gröna om inrättande av en fond av det slag varom nu framförs ett upprepat förslag (1988/89:Fö14, s. 55, rskr. 294). Utskottet anförde därvid bl.a. följande.

"Utskottet delar motionärernas uppfattning att det är viktigt att uppmärksamma glesbygdens problem. Ur försvarets synvinkel är det framför allt utvecklingen av befolkningsstrukturen som ter sig särskilt oroande. Utskottet anser emellertid att satsningar för att komma till rätta med dessa problem bör ha en annan inriktning än den som finns i det av motionärerna framlagda förslaget."

Utskottet vidhåller denna uppfattning och anser att riksdagen inte heller skall bifalla den nu aktuella motionen Fö304 (mp).

Riksdagen fattade så sent som vid riksmötet 1988/89 beslut om totalförsvarets geografiska inordning på högre regional nivå. Beslutet innebär bl.a. att *Kopparbergs län* skulle tillhöra det nya Mellersta militärområdet/civilområdet som enligt beslutet skulle inrättas den 1 juli 1991 (prop. 1988/89:90, FöU14, rskr. 294).

I motion Fö505 (c, m, fp, vpk, mp) föreslås med hänvisning till en rad i motionen närmare utvecklade skäl att *Kopparbergs län* skall föras till Nedre Norrlands militärområde/civilområde.

Utskottet konstaterade vid sin tidigare beredning av ärendet att uppgifter och synpunkter som utskottet hade inhämtat visade att det finns

skäl både för inordnande av nämnda län i Mellersta området och för dess knytning till Nedre Norrlands område. Efter att ingående ha bedömt frågan utifrån en helhetssyn på vad som kan vara bäst för totalförsvaret fann utskottet tillräckliga skäl tala för att Kopparbergs län skulle tillhöra Mellersta militärområdet/civilområdet (FöU 1988/89:14 s. 21). Utskottet finner inte skäl att frångå denna bedömning. Motion Fö505 (c, m, fp, vpk, mp) bör därför avslås av riksdagen.

Forskning

I detta avsnitt behandlar utskottet vad föredragande statsrådet i budgetpropositionen (s. 15–16) har anfört om forskning samt motioner som berör försvarets forskningsanstalts lokalisering, nämligen Fö601 (s), Fö602 (fp, c) och Fö605 (fp).

Föredragande statsrådet

Försvarsministern framhåller inledningsvis att forskning bidrar till att upprätthålla nationellt oberoende såväl i fred som i kris- och krigssituationer. Den utgör därför ett betydelsefullt stöd åt vår säkerhetspolitik. Forskningen är också en viktig förutsättning för att vi skall kunna tillgodogöra oss den militärtekniska utvecklingen. Betydelsen av forskning och forskningskompetens för den civila delen av totalförsvaret har ökat i betydelse till följd av den tilltagande internationella integrationen, det ökande beroendet mellan olika vitala delar i samhället och den ökande sårbarheten.

Härefter redovisar försvarsministern den av överbefälhavaren resp. överstyrelsen för civil beredskap (ÖCB) föreslagna forskningsinriktningen och anger att den, som hittills, skall inriktas dels till sådana teknikområden där utvecklingen går särskilt snabbt, dels till sådana områden som är av stor betydelse för totalförsvarets utveckling.

För det militära försvaret bör vidare inriktningen under den innevarande försvarsbeslutsperioden koncentreras till bl. a.

- Telekrigföring – särskilt teknik och metodutvecklingsfrågor.
- Luftförsvaret efter år 2000 – särskilt teknikutvecklingens betydelse för framtida hot och handlingsmöjligheter.
- Ledningssystem – särskilt ny teknik för ledningssystem och metoder att störa dessa.
- Påfrestningar på samhället i kris och krig och deras konsekvenser för totalförsvarets funktion.

För den civila delen av totalförsvaret anmäls att ÖCB avser att ta initiativ till ett större forskningsprogram (ramforskningsprogram) inom universitets- och högskolesektorn för att bygga upp forskningskompetens för det civila försvarets behov. Vissa medel för detta har avsatts i planeringsramen för totalförsvarets civila del.

Härutöver redovisas att delegationen för icke-militärt motstånd anmält behov av forskning om befolkningens reaktioner i händelse av en ockupation. Studierna av förutsättningarna för icke-militärt motstånd kommer att fortsätta.

Försvarsministern understryker avslutningsvis betydelsen av att det svenska totalförsvaret kan utformas med egna värderingar och eget kunnande som grund. Forskningen för totalförsvaret skall i linje härmed stödja utvecklingen genom att tidigt upptäcka, identifiera och analysera sådana förändringar som har betydelse för våra försvarsansträngningar. Det är vidare en långsiktig uppgift att finna lämpliga former för att hantera frågan om sårbarhet och beredskapshänsyn i samhällsutvecklingen. För detta krävs en betydande kompetensuppbyggnad.

Utskottet

Utskottet har redovisat sin övergripande syn på försvarsforskningens inriktning i 1987 års betänkande om ett nytt långsiktigt försvarsbeslut (FöU 1986/878:11 s. 123, rskr. 310). Denna fråga har även behandlats i tre senare betänkanden, (FöU 1987/88:11 s. 72, 1988/89:FöU7 samt 1989/90:FöU14 s. 56).

Utskottet konstaterar att vad föredragande statsrådet har anfört är i linje med inriktningen i 1987 års försvarsbeslut och därför bör lämnas utan erinran.

Tre motioner från den allmänna motionstiden behandlar *lokaliseringen av vissa delar av försvarets forskningsanstalt (FOA)*. Sålunda framhålls i motion Fö601 (s) behovet av att dämpa överhettningen i Stockholmsregionen och att därvid en omlokalisering av delar av FOA till Västerås vore en utmärkt lösning. Västerås har också behov av ett statligt verk. Goda kommunikationer och möjligheter att skapa en bra forskningsmiljö tillsammans med Asea Brown Boveri är ytterligare argument härför. Med ungefär samma motiv förordas också i motion Fö602 (fp och c) Västerås som lokaliseringsort för forskningsanstaltens Stockholmsdelar. Motionären i Fö605 (fp) pekar å sin sida på att Sundbybergs kommun börjat visa intresse för att utnyttja den del av Järvafältet som FOA disponerar och har tänkt använda för de delar av anstalten som nu befinner sig på Östermalm. Det bör enligt motionären ligga fördelar i att samlokalisera FOA till Södertälje och ta i anspråk ingenjörregementets (Ing 1) lokaler vid Almnäs, vilka regementet snart lämnar. Detta skulle ge Södertälje ett välkommet tillskott med kunskapsintensiv verksamhet samtidigt som bortfallet av arbetstillfällen i samband med regementets flyttning till Strängnäs skulle kompenseras.

Utskottet vill för sin del fästa uppmärksamheten på att frågan om lokaliseringen av FOA:s Stockholmsdelar varit en långdragen process där inriktningen ändrats ett flertal gånger. Regeringen beslutade sålunda år 1975 att samla FOA:s Stockholmsdelar från i huvudsak tre platser till två — Ursvik och Grindsjön. Beslutet ändrades år 1977 till att gälla Botkyrka och Grindsjön. Projekteringen av anläggningen i

Botkyrka avbröts 1981 och regeringen inriktade år 1984 ånyo planeringen mot Ursvik och Grindsjön. Överbefälhavaren har i september 1989 i sin delrapport 13 till perspektivplanen föreslagit en lokalisering till Södertälje (Almnäs) och Grindsjön. Utskottet har erfarit att regeringen i februari i år har föreskrivit att lokaliseringen av FOA:s Stockholmsdelar till Ursvik och Grindsjön skall fullföljas skyndsamt och att överbefälhavaren i anslutning till nästa programplan skall redovisa en plan för omflyttningen. Med hänsyn till vad som förevarit i ärendet finner inte utskottet skäl att ändra den sedan år 1984 gällande inriktningen i fråga om FOA:s lokalisering. Motionerna Fö601 (s), Fö602 (fp, c) och Fö605 (fp) bör därför avslås.

Ekonomi och planeringsramar m.m.

Den militära delen av totalförsvaret

I detta avsnitt behandlar utskottet vad som anförs på s. 17–19 i budgetpropositionen samt motionerna 1989/90:Fö203 yrkandena 11–14 (c), Fö204 (mp) yrkandena 3–6, Fö205 yrkandena 1, 4, 5, 7 och 11–15 (m), Fö207 yrkande 1 (vpk), Fö312 yrkande 1 (vpk) och Fö313 (s). Angivna yrkanden i nämnda motioner behandlas här till den del de sammanhänger med en förändring av utgiftsramen för budgetåret 1990/91 jämfört med regeringens förslag och senare i betänkandet som anslagsfrågor. Utskottet återkommer också i samband med behandlingen av huvudprogrammets inriktning till flertalet av här redovisade motionsyrkanden.

Föredragande statsrådet

Försvarsministern redovisar inledningsvis det militära försvarets ekonomiska utfall för budgetåret 1988/89. Utgiftsramen uppgick till 28 932 128 000 kr. Utgifterna under budgetåret understeg detta belopp med 139 323 000 kr. Underutnyttjandet kommer enligt gällande regler att tillgodoföras utgiftsramen för innevarande budgetår i samband med prisomräkningen av anslag.

Regeringen lämnar förslag om planeringsram m.m. för budgetåret 1990/91, som förutsätts bli det sista före ett nytt långsiktigt försvarsbeslut år 1991. Ramen är beräknad enligt gällande metod och innehåller, i enlighet med riksdagens tidigare beslut (prop. 1989/99:80, FöU14, rskr. 294), ett särskilt ekonomiskt tillskott på 625 milj.kr. i prisläget februari 1988 för handlingsfrihet intill försvarsbeslutet år 1991.

För det militära försvaret föreslås för budgetåret 1990/91 en utgiftsram på 30 149 700 000 kr. i prisläget februari 1989.

Utskottet har ingenting att invända mot vad försvarsministern har anfört om det ekonomiska utfallet för det militära försvaret för budgetåret 1989/90.

Utskottet övergår till att behandla utgiftsramen för det militära försvaret för budgetåret 1990/91.

I två partimotioner från vänsterpartiet kommunisterna, Fö207 och Fö312, beskrivs den pågående omvälvande utvecklingen i främst Östeuropa och behovet att definiera andra slags hot än tidigare. Vidare framhålls att möjligheterna att skapa ett fredligare Europa inte har varit större under seklet än i dag. Sverige bör markera detta på ett sätt som inte kan missuppfattas. I motion Fö312 yrkande 1 (vpk) framförs därför ett allmänt krav att de ekonomiska och tekniska resurser som skapas genom en nedrustning bör föras över från det militära försvaret till säkerhetspolitikens civila delar. I motion Fö207 yrkande 1 (vpk) preciseras kravet på reduktioner under olika anslag och totalt till 3 300 milj.kr. för den militära ramen.

I partimotion Fö204 (mp) anförs på i stort samma grunder krav på en reduktion av de militära anslagen med drygt 3 000 milj.kr. Härav förordas att 1 100 milj.kr. avsätts till "allmän värtjänst" samt för "försvar och landsbygdsutveckling".

Med åter samma motiv yrkas i den enskilda motionen Fö313 (s) att försvarsutgifterna fryses på nuvarande nivå i avvaktan på att en successiv minskning av dessa skall vara möjlig.

Utskottet ser med tillfredsställelse den hittillsvarande internationella utvecklingen. Den har lett till att risken för storkrig mellan maktblocken i Europa har minskat. Därutöver får förvarningstiden inför eventuella omfattande militära operationer anses ha ökat. Utvecklingen inrymmer ändå osäkerhetsmoment och faror. Det är enligt utskottets mening därför för tidigt att nu besluta om sådana förändringar av vår försvarsförmåga som följer av här behandlade motioner. Motionerna Fö204 (mp), Fö207 (vpk), Fö312 (vpk) och Fö313 (s) bör därför avslås av riksdagen såvitt nu är i fråga. Här ifrågasvarande yrkanden behandlas även i samband med huvudprogrammets inriktning och, i fråga om motion Fö204, också under de olika anslagen.

En partimotion, Fö203 (c), och en kommittémotion, Fö205 (m), innehåller direkta eller indirekta yrkanden om ytterligare medel till utgiftsramen för det militära försvaret. Sålunda föreslår centerpartiet att 125 milj.kr. utöver regeringens förslag skall tillföras för budgetåret 1991/92 och användas för handlingsfrihetsskapande åtgärder inom materielområdet. Moderata samlingspartiet ger i sin motion kraftigt eftertryck åt behovet att bevara handlingsfriheten inför 1991 års försvarsbeslut och hävdar att detta kräver medelsförstärkningar redan innevarande budgetår. Rampåslag föreslås därför med 420 milj.kr., varav 50 milj.kr. avser repetitionsövningar vid armén och marinen. I samma motion från moderata samlingspartiet föreslås vidare att den framtida

arméorganisationen skall bestå av minst 21 brigader och att ramen tillförs ytterligare 75 milj.kr. för att täcka vissa merkostnader i samband med arméns omstrukturering.

Utskottet vill erinra om riksdagens beslut (prop. 1988/89:80, FöU14, rskr. 294) i anledning av förra årets budgetförslag för det militära försvaret. I syfte att upprätthålla försvareffekten och en rimlig grad av handlingsfrihet inför det förutsatta nya långsiktiga försvarsbeslutet våren 1991 bedömdes rampåslag nödvändiga för budgetåren 1989/90 och 1990/91. Medlen avsågs för repetitionsutbildning inom armén och marinen samt för beställning av utvecklingsprojekt vid svensk försvarsindustri. Utskottet anser fortfarande att en bevarad handlingsfrihet skall vara ett centralt element i planeringen inför det nya försvarsbeslutet. Vad som nu föreslås, direkt eller indirekt, i motionerna Fö203 (c) och Fö205 (m) är ytterligare tillskott för detta syfte. Härutöver förordas i den moderata motionen medelstillskott för vissa nya behov.

Enligt *utskottets* mening föranleder inte förhållandena nu någon ändrad bedömning av medelsbehovet för budgetåret 1990/91. En betydande kapacitet hos det militära försvaret och en tillräcklig handlingsfrihet för dess framtida utveckling vidmakthålls under budgetåret 1990/91 genom de ekonomiska ramar som regeringen föreslår. Nyttillkomna behov bör vägas mot alla andra angelägna behov i samband med totalöversynen av uppgifter och resurser i det förestående försvarsbeslutet. Motionerna Fö203 yrkandena 11–13 (c) och Fö205 yrkandena 1, 4, 5, 7, 11, 12, 14 och 15 bör därför avslås såvitt nu är i fråga.

I nyss nämnda motioner från centerpartiet och moderata samlingspartiet finns vidare förslag om ramförstärkningar för att kunna öka resurstilldelningen till de frivilliga försvarsorganisationerna inom det militära försvaret. Med i stort likartade motiv förordas sålunda i motion Fö203 yrkande 14 (c) och i Fö205 yrkande 13 (m) ett tillskott på 7 resp. 9 milj.kr.

Utskottet är inte heller berett att förorda någon uppräknig av utgiftsramen för det militära försvaret enligt förslagen i motionerna Fö203 (c) och Fö205 (m) för att ge ökade ekonomiska resurser till de frivilliga försvarsorganisationernas verksamhet. Motionerna Fö203 yrkande 14 (c) och Fö205 yrkande 13 (m) bör sålunda avslås såvitt de gäller uppräknig av utgiftsramen. Utskottet återkommer vid behandlingen av anslagsfrågorna till frågan om att genom omfördelning av medel mellan anslagen inom ramen ge de frivilliga försvarsorganisationerna ökade resurser.

Utskottet anser sammanfattningsvis att regeringens förslag bör bifallas och de nu aktuella motionerna avslås såvitt de gäller förändringar av utgiftsramen för det militära försvaret i förhållande till regeringens förslag. Den bör sålunda för budgetåret 1990/91 uppgå till 30 149 700 000 kr. i prisläget februari 1989.

Sedan riksdagen tagit ställning till utgiftsramen för det militära försvaret återstår att i betänkandet behandla bl.a. inriktningen av huvudprogrammen och ett antal anslagsfrågor för nästa budgetår.

Utskottet förutsätter att regeringen under budgetåret 1990/91 anpassar utnyttjandet av bemyndiganden och anslagsmedel inom utgiftsramen till den inriktning som riksdagen bestämmer.

1989/90:FöU7

Den civila delen av totalförsvaret

Under denna rubrik behandlar utskottet vad föredragande statsrådet i budgetpropositionen s. 19–25 har anfört om ekonomiska resurser för totalförsvarets civila del samt det i sammanhanget framförda förslaget om ekonomisk ram för budgetåret 1990/91. Till detta avsnitt har också förts motionerna Fö203 (c) yrkandena 5 och 6 och Fö204 (mp) yrkandena 1–2, till den del dessa inverkar på beräkningen av den ekonomiska ramen samt Fö203 (c) yrkande 7 som rör reglerna för hur anslagsunderskridanden skall hanteras i samband med budgetårsskiften. Motion Fö205 (m) yrkande 16 avser en omDispositionering mellan olika anslag. Utskottet behandlar även denna motion. Här behandlas vidare motion Fö507 (vpk) yrkande 1 om visst tillskott till den ekonomiska ramen samt yrkande 2 i samma motion till den del detta yrkande har sådan anknytning. Slutligen behandlas motion Fö311 yrkande 2 (c) till den del det har betydelse för beräkningen av den ekonomiska ramen.

Föredragande statsrådet

Försvarsministern anmäler att den ekonomiska ramen för totalförsvarets civila del, som för budgetåret 1988/89 fastställdes till 1 645,3 milj.kr., består av såväl förslagsanslag som reservationsanslag. Utgående reservationer för budgetåret 1988/89 uppgår till 728,9 milj.kr. och disponeras av myndigheterna under innevarande budgetår. Av reservationerna hänför sig knappt 360 milj.kr. till hälso- och sjukvårdsområdet. Medlen har till följd av pågående utredning om försörjningsberedskapen inte kunnat utnyttjas för anskaffning av utrustning och sjukvårdsmateriel i enlighet med vad som förutsattes i försvarsbeslutet 1987. Utfallet under förslagsanslagen visar ett sammanlagt underutnyttjande på 15,3 milj.kr., vilket överstyrelsen för civil beredskap (ÖCB) hemställt att få tillgodoräkna ramen för budgetåret 1990/91.

I 1987 års försvarsbeslut fastställdes nya principer för finansiering av beredskapsåtgärder inom totalförsvarets civila del med innebörd att ett antal funktioner inom skilda departementsområden tilldelas medel från en gemensam ekonomisk planeringsram. Försvarsministern har i enlighet med dessa principer för budgetåret 1990/91 föreslagit en sådan ram på drygt 2 040,4 milj.kr. i beräknat genomförandeprikläge 1990/91. Härvid har anslagen C 4 och C 5 inom jordbruksdepartementets huvudtitel preliminärt uppförts med oförändrade belopp i avvaktan på behandlingen av den proposition om livsmedelspolitiken m.m. som lämnas till riksdagen i april i år. Vidare ingår i ramen ett tillskott på 5,7 milj.kr. för finansiering av ett avtal mellan ÖCB och Bergvik Kemi AB.

I motion Fö203 yrkande 7 (c) tar motionärerna fasta på att ÖCB har begärt att för budgetåret 1990/91 få tillgodoräkna sig ett underutnyttjande av ramen under budgetåret 1988/89. Med hänvisning till att det militära försvaret i samband med budgetårsskiften får föra över oförbrukade medel på utgiftsramen till det påföljande budgetåret anser centerpartiet att riksdagen bör uttala att samma regler i detta avseende bör gälla den civila delen av totalförsvaret.

Utskottet kan inte tillstyrka en medelsöverföring mellan olika budgetår enligt förslaget i motion Fö203 (c). Som utskottet tidigare framhållit (1988/89:FöU12 s. 25) har den ekonomiska ramen för den civila delen av totalförsvaret en annan budgetteknisk konstruktion än utgiftsramen för det militära försvaret, varför den i motionen förordade beräkningsmetodiken inte är tillämplig. Motion Fö203 yrkande 7 bör därför avslås av riksdagen.

Utskottet vill dock framhålla att det är angeläget att förändra ledningssystemets regler så att de ger klarare incitament till ett rationellt beteende i planering, genomförande och uppföljning. Hit hör bl.a. en större flexibilitet i medelshanteringen i samband med budgetårsskiften, vilket gäller såväl civilt som militärt försvar. Utskottet räknar med att 1988 års försvarskommitté och regeringen beaktar detta vid de fortsatta övervägandena om utvecklingen av det fredstida ledningssystemet.

Utskottet noterar att utfallet för budgetåret 1988/89 innehåller en reservation på 360 milj.kr. inom hälso- och sjukvårdsområdet. Av de 500 milj.kr. som avdelats i 1987 års försvarsbeslut för bl.a. anskaffning av sjukvårdsmateriel har hittills endast 140 milj.kr. tagits i anspråk. Härutöver har ytterligare beställningar för ca 100 milj. kr. planerats. Utskottet upprepar därför sin förra året framförda uppfattning (1988/89:FöU12 s. 27) att uppbyggnaden av beredskapen inom hälso- och sjukvården i krig i enlighet med intentionerna vid det senaste försvarsbeslutet är angelägen och måste påskyndas.

Utskottet anser dock att riksdagen bör lämna vad försvarsministern har anfört om det ekonomiska utfallet för den civila delen av totalförsvaret för budgetåret 1988/89 utan erinran.

Utskottet övergår att behandla den ekonomiska ramen för totalförsvarets civila del för budgetåret 1990/91 och redovisar inledningsvis de förslag i olika motioner som syftar till en uppräknig av den ekonomiska ramen för totalförsvarets civila del.

I centerpartiets partimotion Fö203 föreslås att det utöver regeringens förslag skall anvisas 93 milj.kr. under anslaget Befolkningsskydd och räddningstjänst och 50 milj. kr. under anslaget Beredskapslagring och industriella åtgärder, varav 28 milj.kr. för lagring av livsmedel och 22 milj.kr. för lagring av industrivaror.

Moderata samlingspartiet förordar i sin kommittémotion Fö205 yrkande 16 att riksdagen beslutar om en omdisponering av medlen under vissa anslag inom den ekonomiska ramen för den civila delen av totalförsvaret. Sålunda bör anslaget K 2. Beredskapslagring reduceras med 20,7 milj.kr. och dessa medel sedan disponeras så att anslaget

H 2. Civil ledning tillförs 3,2 milj.kr., anslaget J 3. Civilbefälhavarna 1,3 milj.kr. samt anslaget F 1. Beredskap för civil luftfart inom kommunikationsdepartementets huvudtitel 16,2 milj.kr.

Vänsterpartiet kommunisterna föreslår i sin partimotion Fö507 dels att 361,5 milj.kr. skall tillföras den civila delen av totalförsvaret, dels att till funktionen Civil ledning och samordning anslås 5 milj.kr., allt räknat för budgetåret 1990/91 och utöver vad regeringen har föreslagit.

Även i partimotion Fö204 från miljöpartiet de gröna förordas anslagshöjningar utöver vad regeringen har föreslagit. Sålunda bör, enligt motionärerna, statens räddningsverk få sina anslag utökade med 254 milj.kr., bl.a. för utbildning och övning, ABC-skydd, materielanskaffning och skyddsrum. På motsvarande sätt bör ÖCB:s anslag tilldelas 145 milj.kr. extra, bl.a. för att lagra sjukvårdsmateriel, genomföra försök med civilmotstånd samt till en reserv för insatser inom näringslivet när försörjningsviktig industri hotas av nedläggning.

De planeringsramar som lades fast i det senaste försvarsbeslutet baserade sig på vissa prioriteringar av verksamhetsinriktning och resursfördelning. *Utskottet* anser att den av regeringen för budgetåret 1990/91 föreslagna ekonomiska ramen i allt väsentligt ligger i linje med försvarsbeslutets avvägningar i dessa delar. Vad som föreslås i motionerna Fö203 (c) yrkandena 5 och 6, Fö204 (mp) yrkandena 1 och 2 samt i Fö507 yrkandena 1 och 2 (vpk) ger uttryck för andra prioriteringar. *Utskottet* ser inte nu inför ett förestående långsiktigt totalförsvarsbeslut nog skäl för att ändra prioriteringarna och föreslår därför avslag på ifrågavarande motionsyrkanden såvitt nu är i fråga.

Utskottet anser likaledes att den i motion Fö205 yrkande 16 (m) föreslagna omdispositionen mellan olika anslag ger uttryck för andra än försvarsbeslutets prioriteringar. Motion Fö205 bör därför avslås i denna del.

När det gäller de frivilligorganisationer som får medel på anslag inom den ekonomiska ramen för den civila delen av totalförsvaret finns i motion Fö311 yrkande 2 (c) förslag om särskilda resurspåslag. På samma sätt som i fråga om tillskott av medel till frivilligorganisationer inom det militära försvaret anser *utskottet* att sådana tillskott skall finansieras inom den fastställda ekonomiska ramen. *Utskottet* återkommer till detta i samband med behandlingen av anslagsfrågorna.

Utskottet anser sammanfattningsvis att regeringens förslag bör bifallas och de nu aktuella motionerna avslås såvitt de gäller en utökning av den ekonomiska ramen för totalförsvarets civila del. Anslagen på statsbudgeten inom den ekonomiska ramen för totalförsvarets civila del skall föras upp med sammanlagt 2 040 448 000 kr. i beräknat genomförandeprikläge 1990/91.

Sedan riksdagen har tagit ställning till den ekonomiska ramen för den civila delen av totalförsvaret återstår att i betänkandet behandla bl.a. den funktionsvisa inriktningen och ett antal anslagsfrågor för nästa budgetår.

Försvarsministern anmäler att han anser att planeringen för budgetåret 1990/91, i likhet med planeringen för budgetåret 1989/90, präglas av en ökad ambition att planera på ett ekonomiskt realistiskt sätt. Detta talar för en ökad säkerhet.

Samtidigt planeras strukturella förändringar som i sin tur ökar osäkerheten i planeringen. På motsvarande sätt som under de senaste budgetåren föreslås för budgetåret 1990/91 ett särskilt anslag för att kunna möta osäkerheter i planeringen och för att i övrigt täcka oförutsedda medelsbehov.

Försvarsministern framhåller vidare att 1988 års försvarskommitté har i uppgift att kostnadsberäkna sina förslag. Han förutsätter att kommittén i sitt fortsatta arbete gör en egen bedömning av den faktiskt uppnådda säkerheten i planeringen inför nästa försvarsbeslutsperiod och låter den bedömningen påverka kommitténs ställningstaganden och förslag.

Utskottet har inget att invända mot vad försvarsministern har anfört om säkerhet i planeringen.

Totalförsvarets militära del

Tillståndet inom försvarsmakten år 1989 samt handlingsfriheten inför 1991 års försvarsbeslut

I detta avsnitt behandlar utskottet vad föredragande statsrådet i propositionen (s. 26—27) har anfört om tillståndet inom försvarsmakten och handlingsfriheten inför 1991 års försvarsbeslut.

Föredragande statsrådet

Försvarsministern refererar inledningsvis överbefälhavarens plan för budgetåret 1990/91 varav framgår att utvecklingen under de senaste åren har kännetecknats av försämrad krigsduglighet för många förband och minskad tillgänglighet för viss materiel. Detta har enligt överbefälhavarens uppfattning allvarligt försämrat möjligheterna att nå målen enligt 1987 års försvarsbeslut. Inom alla huvudprogram råder för närvarande obalans mellan uppgifter och resurser.

Försvarsministern pekar därefter på den osäkerhet som med hänsyn till det kommande försvarsbeslutet råder om planeringsutrymmet efter budgetåret 1990/91. I avvaktan på det beslutet bör därför regeringen i sina ställningstaganden till det militära försvarets planering förutsätta en inriktning i enlighet med intentionerna i 1987 års försvarsbeslut, vilket leder till vissa finansiella bindningar även för nästa försvarsbeslutsperiod. Regeringen förutsätter dock oförändrade resurser i avvaktan på försvarsbeslutet. Om intentionerna i 1987 års beslut skall ändras och andra prioriteringar gälla, bör detta beslutas år 1991.

Härutöver påminner försvarsministern om riksdagens beslut (prop. 1988/89:80, FÖU14, rskr. 294) att anvisa särskilda medel för att behålla handlingsfriheten inför nästa försvarsbeslut inom vissa utpekade områden. För budgetåret 1990/91 disponeras sålunda totalt 625 milj.kr. i prisläget februari 1988. Härav avses för repetitionsövningar 150 milj.kr. inom armén och 50 milj.kr. inom marinen samt för utvecklingsuppdrag 195 milj.kr. för armén, 130 milj.kr. för marinen och 100 milj.kr. för flygvapnet.

Utskottet

Utskottet anser att riksdagen bör lämna utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört dels om att i avvaktan på 1991 års försvarsbeslut genomföra verksamheten enligt intentionerna i 1987 års försvarsbeslut, dels om att skapa en rimlig grad av handlingsfrihet inför 1991 års försvarsbeslut. Utskottet konstaterar att regeringen i enlighet med riksdagens beslut föregående år (prop. 1988/89:80, FÖU14, rskr. 294) föreslagit 625 milj.kr. (prisläget februari 1988) i särskilt ramtillskott för budgetåret 1990/91 för bevarad handlingsfrihet inför 1991 års försvarsbeslut.

Inriktning av huvudprogrammen

I detta avsnitt behandlar utskottet vad föredragande statsrådet i propositionen (s. 27–31) har anfört om inriktningen av huvudprogrammen 1–4. JAS-projektet behandlas senare under särskild rubrik.

Till avsnittet har också förts motionerna Fö203 yrkandena 8, 10–13 (c), Fö204 yrkandena 4 och 5 (mp), Fö205 yrkandena 1–8, 11, 12, 14 och 15 (m), Fö207 yrkande 1 (vpk), Fö308 yrkandena 1–4, 6 och 7 (m), Fö312 yrkande 1 (vpk), Fö313 (s), Fö401 (m), Fö402 (c), Fö408 (fp), Fö409 (m), Fö413 (m), Fö414 (m), Fö421 (s), Fö423 (m), Fö424 (m), Fö603 (s), Fö604 (m), Fö701 (c) samt A12 (c) till den del de innefattar en annan inriktning av huvudprogrammen 1–4 än i här behandlad del än regeringen har förordat.

Föredragande statsrådet

I sin redogörelse för *arméstridskrafterna* anför försvarsministern att överbefälhavarens planering innebär att 21 brigader, inkl. Gotlandsbrigaden, och ett mot dessa avvägt antal stödförband kommer att behållas t.o.m. år 1991. Dessa brigader bedöms ha en materiell kvalitet som i huvudsak är godtagbar i en antagen krigsmiljö fram till mitten av 1990-talet. Vissa brister finns dock främst i samövningen av högre förband, mobiliseringsberedskapen och uthålligheten. Enligt försvarsministern prioriterar överbefälhavaren under budgetåret 1990/91 verksamhet för att vidmakthålla och om möjligt öka krigsdugligheten vid de viktigaste krigsförbanden.

Överbefälhavarens planering innebär vidare oberoende av kommande ställningstaganden till krigsorganisationens storlek och övriga strukturförändringar, att huvuddelen av krigsförbanden kan omorganiseras

under den kommande tioårsperioden. Härvid avses territorialförsvaret omorganiseras redan budgetåren 1990/91—1992/93. Försvarsministern uttalar sitt gillande över denna planeringsinriktning och anför att det ankommer på 1988 års försvarskommitté att närmare föreslå inriktning och antal för de olika förbanden. Han framhåller ånyo vikten av att planeringen för budgetåret 1990/91 skapar handlingsfrihet inför 1991 års försvarsbeslut och att detta i hög grad kommer att påverka den kvantitativa och kvalitativa utvecklingen av arméstridskrafterna. Krigsorganisationens inriktning bör då läggas fast och ställning tas till bl.a. luftvärns- och stridsvagnsfunktionernas framtida utformning.

När det gäller läget inom *marinstridskrafterna* anmäler överbefälhavaren i sin plan för budgetåret 1990/91, vilken i dessa delar refereras av försvarsministern, att förbanden har i stort en god eller godtagbar förmåga att lösa sina huvuduppgifter. Minröjningsförbanden är dock ett undantag liksom att det finns brister i samträning och materielförsörjning. Ubåtsskyddsförmågan ökar successivt.

Den av överbefälhavaren föreslagna planeringen för budgetåret 1990/91 skall bl.a. ge en bättre balans mellan uppgifter och resurser och samtidigt handlingsfrihet inför försvarsbeslutet 1991. Härvid har överbefälhavaren bl.a. prioriterat ubåtsskyddet och en förbättrad utbildning som i högre grad än tidigare sker vid krigsförbanden. Försvarsministern pekar å sin sida på att regeringen under en övergångstid har medgivit att avkall får göras på åtgärder som syftar till att upprätthålla långsiktig beredskap men att det nu är angeläget att den verksamhet som är väsentlig för invasionsförsvaret snarast återfår normal omfattning. Försvarsministern framhåller i övrigt betydelsen av handlingsfrihet inför försvarsbeslutet 1991 samt att minröjningsförbanden bör ges en godtagbar förmåga att lösa sina huvuduppgifter. Frågan om bl.a. omsättningen av ytstridsfartygen bör hänskjutas till det nya försvarsbeslutet. I avvaktan härpå bör undersökas om robotbåtar typ Norrköping kan modifieras och ges ubåtssjakkapacitet.

Försvarsministern kan i övrigt i huvudsak godta den av överbefälhavaren redovisade planeringen. Han erinrar avslutningsvis om intentionerna i 1987 års försvarsbeslut. I enlighet med dessa har anskaffning av ett första tungt kustrobotbatteri beslutats. Enligt hans mening bör också åtgärder vidtas för att livstidsförlänga två ubåtar av typ Sjöormen.

Propositionens avsnitt om *flygstridskrafterna* inleder försvarsministern på motsvarande sätt som för de andra försvarsgrenarna genom en redogörelse för överbefälhavarens planering för budgetåret 1990/91. Överbefälhavaren anmäler därvid att flygvapenförbanden, med undantag för de lätta attackflygdivisionerna, har god eller godtagbar förmåga att lösa sina huvuduppgifter. Vissa begränsningar finns dock i uthålligheten till följd av personella vakanser, tillgången på moderna jaktrobotar och reservmateriel samt den försenade basutbyggnaden.

Den av överbefälhavaren föreslagna planeringen för budgetåret 1991 innebär handlingsfrihet att i 1991 års försvarsbeslut välja väg enligt perspektivplanens (FM 90) alternativ. Krigsorganisationen behålls kvantitativt, och möjlighet finns att organisera en fjärde division J 35

Draken. Överbefälhavaren prioriterar rekrytering och utbildning men utan att incidentberedskapen begränsas under nuvarande nivå. Förmågan till hög initialeffekt skall återtas och uthålligheten förbättras. Överbefälhavaren förutsätter vidare i sin planering att s.k. IR-jaktrobotar kan anskaffas och modifieras i huvudsak enligt tidigare inriktning och att underlag för beslut om anskaffning av nya radarjaktrobotar skall föreligga inför försvarsbeslutet 1991. Sluttidpunkten för basutbyggnaden behöver senareläggas ytterligare.

Försvarsministern, som i huvudsak godtar den av överbefälhavaren redovisade planeringen, anför att han återkommer med en särskild redogörelse för JAS 39-projektet. Han anför vidare att den framtida kvalitativa och kvantitativa utvecklingen av flygstridskrafterna i hög grad kommer att påverkas av 1991 års försvarsbeslut.

När det gäller huvudprogrammet *operativ ledning m.m.* framgår av försvarsministerns redogörelse av överbefälhavarens planering för budgetåret 1990/91 att den operativa planläggningen är i huvudsak väl genomarbetad. Brister finns dock i planeringen för att möta angrepp med kort militär förvarning och för att föra en s.k. försvarandeoperation. Vidare är den tekniska förnyelsen eftersatt och det finns brister på många krigsuppehållsplatser. Utbyggnaden av truppbefästningar har inte skett i planerad omfattning och underhållsåtgärder för ett stort antal fastigheter och anläggningar har skjutits på framtiden. Överbefälhavaren uppger också att det finns brister inom underrättelse- och säkerhetsorganisationen och att förmågan att möta sabotagehot är otillräcklig.

Överbefälhavaren föreslår, enligt försvarsministern, för budgetåret 1990/91 i huvudsak en operativ inriktning som innebär att ansvar i ökad omfattning delegeras till krigsförbandscheferna, att möjligheterna för en angripare att inleda ett angrepp med kort militär förvarning särskilt beaktas i planeringen samt att beredskapssystemet vidareutvecklas. Härutöver sker speciella satsningar inom telekrigföringen. Försvarsstabens nya organisation skall vara intagen den 1 juli 1991 och högkvarterorganisationen skall förstärkas för att kunna svara för den centrala ledningen i krig av våra flygstridskrafter. Sektorcheferna (flygkommandona) övertar första flygeskaderns ledningsuppgifter senast år 1996 varvid första flygeskadern avvecklas.

Försvarsministern kan i stort godta överbefälhavarens inriktning av den operativa ledningen men anser att ställning inte nu behöver tas till den föreslagna framtida ledningen av flygstridskrafterna.

Utskottet

Utskottet har tidigare konstaterat att regeringen, i avvaktan på 1991 års försvarsbeslut, avser att genomföra verksamheten i enlighet med intentionerna i försvarsbeslutet 1987 och att särskilda medel enligt riksdagens beslut tillförs i syfte att skapa en rimlig handlingsfrihet inför det nya försvarsbeslutet. När det gäller *inriktningen av huvudprogrammen I-4* — utom för JAS-projektet som utskottet behandlar i det följande — vill utskottet erinra om sina ställningstaganden i det föregående

avsnittet om planeringsramar m.m. för det militära försvaret. Utskottet behandlade där flera motioner i vilka förordades att det militära försvaret skulle tillföras ökade resurser för olika ändamål eller vidkännas minskningar av dessa i förhållande till vad regeringen har föreslagit. Dessa ställningstaganden har betydelse för utvecklingen av de berörda huvudprogrammen.

De motioner i vilka förordas andra utgiftsramar för det militära försvaret än vad regeringen har föreslagit bör till den del de rör huvudprogrammets inriktning behandlas i linje med utskottets ställningstaganden till ramfrågorna.

Sålunda bör motionerna 207 yrkande 1 (vpk) och Fö204 yrkande 4 (mp) avslås till den del de innefattar vänsterpartiet kommunisternas resp. miljöpartiet de grönas från regeringens förslag avvikande syn på arméstridskrafternas inriktning.

Även motionerna Fö312 yrkande 1 (vpk) och Fö313 (s) bör avslås såvitt därav följer en annan inriktning av arméstridskrafterna än den som propositionen anger.

De ekonomiska resursförstärkningar rörande arméstridskrafter som — utöver regeringens förslag — föreslås i centerpartiets och moderata samlingspartiets motioner Fö203 resp. Fö205 leder också till en inriktning av huvudprogrammen som utskottet inte kan ställa sig bakom. Motion Fö203 yrkande 11 (c) och Fö205 yrkandena 1, 4, 5, 11, 14 och 15 (m) bör sålunda avslås såvitt nu är i fråga. När det gäller yrkandena 14—15 i motion Fö205 (m), som avser stödbeställningar hos Nobelföretagen i Kariskoga, kan därtill framhållas att utskottet har erfårit att regeringen i februari i år har uppdragit åt försvarets materielverk att tidigarelägga anskaffning av viss ammunition och av artilleripjäser, typ haubits 77 B. Pjäsanskaffningen avser i första hand ersättning av 15 cm haubits m/39. I och med detta anser utskottet att syftet med motionens yrkanden i denna del är tillgodosett.

I fråga om *marinstridskrafterna* kan utskottet inte godta den inriktning som följer av motion Fö203 yrkande 12 (c) och Fö205 yrkandena 7 och 12 (m).

Även motionerna Fö207 yrkande 1 (vpk), Fö312 yrkande 1 (vpk) och Fö313 (s) bör avslås till den del de innefattar en annan inriktning av marinstridskrafterna än den regeringen har förordat.

Motionerna Fö204 yrkande 5 (mp), Fö207 yrkande 1 (vpk), Fö312 (vpk) och Fö313 (s) bör också avslås i den mån de anger en annan inriktning av *flygstridskrafterna* än som följer av utskottets ställningstagande till utgiftsramen. Inte heller kan utskottet stödja den inriktning av flygstridskrafterna som följer av yrkande 13 i motion Fö203 (c).

Centerns partimotion Fö203 innehåller flera preciserande yrkanden som rör det militära försvaret. Vissa av dessa har behandlats i det föregående. Nämnda motions yrkande 8 är allmänt och förordar att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen har anförts om det *militära försvaret*. Vad som därvid avses är bl.a. uttalanden om det militära försvarets huvuduppgifter och defensiva inriktning, principen om ett folkförsvar med allmän värnplikt samt en decentraliserad och spridd grundorganisation som snabbt kan ställas

om till en landsövergripande krigsorganisation. Enligt utskottets mening är dessa grundläggande förhållanden som tas upp i motionen i allt väsentligt okontroversiella. Om överväganden behöver göras i dessa frågor hör de naturligen hemma i den nu arbetande försvarskommittén inför ställningstaganden i 1991 års försvarsbeslut. Något särskilt riksdagens uttalande eller beslut synes inte nu erforderligt, varför motionen bör lämnas utan bifall i denna del.

Utskottet övergår att behandla en rad motioner från den allmänna motionstiden som rör inriktningen av huvudprogrammen. Motionerna redovisas huvudprogramvis.

Motioner rörande arméstridskrafterna

I motion Fö603 (s) förordas en tidigareläggning av *beställningar hos Nobelföretagen* i Karlskoga, dock utan att det förutsätts en samtidig ramhöjning.

Utskottet anser att syftet med motionen är tillgodosett genom det aktuella uppdraget till försvarets materielverk som utskottet nyss har redovisat. Riksdagen bör därför inte bifalla motionen.

Flera motioner innehåller yrkanden om *arméns grundorganisation*. Sålunda förordas i motionerna Fö203 yrkande 10 (c), Fö205 yrkandena 1 och 2 (m), Fö308 yrkande 7 (m), Fö401 (m), Fö402 (c) och Fö423 (m) att riksdagen upphäver sitt nyligen fattade beslut (prop. 1989/90:9, FöU3, rskr. 87) om indragning av regementena I 3 i Örebro, I 11 i Växjö, I 17 i Uddevalla och T 4 i Hässleholm. De skäl för detta som i motionerna anförs är bl.a. behovet av handlingsfrihet inför 1991 års försvarsbeslut, svårigheterna att utbilda två brigader vid samma regemente samt att nedläggningsbeslutet var förhastat och baserat på ett ofullständigt underlag.

Enligt *utskottet* har frågan om arméns grundorganisation givits en bred och djupgående behandling som lett fram till ett politiskt ställningstagande (1989/90:FöU3, rskr. 87) i och med riksdagens beslut i december 1989. Någon väsentligt ny information i ärendet har sedan dess inte tillkommit enligt utskottets mening. Utskottet utgår från att 1988 års försvarskommitté i sina fortsatta överväganden gör en helhetsbedömning av det militära försvarets uppgifter, den härför erforderliga krigsorganisationen och därav betingad grundorganisation samt återkommer med förslag till förändringar. Motionerna Fö203 yrkande 10 (c), Fö205 yrkandena 1 och 2 (m), Fö401 (m), Fö402 (c) och Fö423 (m) bör därför avslås såvitt de avser grundorganisationen.

Utskottet bör av samma skäl inte nu uttala att huvudalternativet för arméns framtida krigsorganisation bör vara 21 brigader producerade vid lika många enbrigadsregementen, vilket förordas i motion Fö205 (m). Riksdagen bör heller inte nu uttala sig om behovet av resurser för Skånes försvar, vilket förordas i motion Fö308 (m). 1991 års försvarsbeslut får också förutsättas innehålla erforderlig inriktning för sådan materielanskaffning, bl.a. pansarvärn och nya stridsvagnar, som förordas i motionen. Riksdagen bör således avslå motionerna Fö205 yrkande 3 (m) och Fö308 yrkandena 1 och 2 (m).

I motion Fö308 yrkande 6 (m) hävdas på i stort ovan nämnda grunder att P 6 i Kristianstad måste vara kvar som fredsförband.

Utskottet hänvisar i denna fråga till sitt ställningstagande i betänkandet 1989/90:FöU3 (s. 18). I detta framhålls att förbandets anläggningar i Kristianstad borde avvecklas och — om Kristianstadsbrigaden som följd av 1991 års försvarsbeslut skall vara kvar — en samlokalisering ske med A 3 i Norra Åsum. Utskottet har erfarit att denna inriktning gäller för myndigheternas planering. Motion Fö308 yrkande 6 (m) bör därför avslås i denna del.

Utskottet kan heller inte ställa sig bakom förslaget i motion Fö308 yrkande 7 (m) att ompröva beslutet att lägga ned T 4 i Hässleholm. Motionen bör avslås av riksdagen.

Frågan om *luftvärnsutbildning i Nedre Norrlands militärområde* har tidigare behandlats av utskottet (1985/86:FöU8, s. 19 och 1987/88:FöU11, s. 47). I motion Fö408 (fp) tas denna fråga ånyo upp från utgångspunkten att det behövs luftvärnsutbildning i Nedre Norrland av beredskapskäl. Riksdagen bör därför, enligt motionären, skyndsamt ge regeringen i uppdrag att lämna förslag till samlokalisering av arméns luftvärnsutbildning med den marina utbildningen vid KA 5.

Utskottet har erfarit att överbefälhavaren, som i sin programplan 1989—1992 och i den s.k. försvarsmaktsutredningen (FU 88) föreslog en samlokalisering av luftvärnsutbildningen i Nedre Norrland, nu anser att beredskapseffekten inte längre motsvarar de ökade kostnaderna. Han anser dock att om kommande försvarsbeslut innebär anskaffning av ytterligare luftvärnsrobotförband med medellång räckvidd så bör frågan om luftvärnsutbildning i Nedre Norrlands militärområde åter övervägas. Utskottet har för närvarande ingen annan uppfattning och föreslår därför att riksdagen inte bifaller motion Fö408 (fp).

Tre motioner behandlar inrättandet av särskilda *musik-, idrotts- och beredskapsplutoner*. Motion Fö409 (m) framhåller sålunda kulturvärdet av militärmusiken och de framgångar som arméns musikpluton vid P 10 Södermanlands regemente har haft. Motionären föreslår att en ny musikpluton sätts upp i det Västra militärområdet.

Utskottet har senast i sitt betänkande 1985/86:FöU8 (s. 19) uttalat sig positivt om den utbildning av musikplutoner som hittills har genomförts i Strängnäs men var då inte berett att tillstyrka ett förslag att utvidga denna form av värnpliktstjänstgöring. Enligt vad utskottet nu har erfarit skulle det innebära stora svårigheter att organisera ännu en musikpluton eftersom det inom varje årsklass inte finns tillräckligt många värnpliktiga som motsvarar de krav som ställs. Motion Fö409 (m) bör därför avslås.

I en kommittémotion från moderata samlingspartiet om bättre villkor för idrotten förordas (Fö414) en utökning av antalet idrottsplutoner och att i dessa även bör beredas plats för kvinnor. Härutöver föreslås i motion Fö424 (m), i tre skilda yrkanden, att det vid I 11 i Växjö inrättas en beredskapspluton och en idrottspluton samt att

regementet görs till ett centrum för hemvärns- och frivilligutbildning i Syd- och Sydostsverige, allt under förutsättning att beslutet står fast att regementet inte längre skall producera brigader.

Utskottet har erfarit att idrottsplutonerna vid I 3, I 11 och I 17 utgår i samband med beslutad omstrukturering av arméns grundorganisation. Det finns dock planer på att organisera en idrottspluton vid något av de kvarvarande förbanden i det Södra militärområdet. Utskottet anser för sin del, i linje med ställningstagandet under föregående riksmöte (1988/89:FöU14, s. 52), att frågan om att organisera ytterligare idrotts- och beredskapsplutoner får anses ingå i försvarskommitténs arbete och därför inte kan avgöras förrän i det nya försvarsbeslutet. Även frågan att med hjälp av grundorganisationen ge hemvärns- och frivilligutbildningen bästa möjliga stöd — en fråga som utskottet anser viktig — bör på motsvarande sätt övervägas och ges en inriktning i 1991 års försvarsbeslut. Riksdagen bör därför inte bifalla motionerna Fö414 (m) och Fö424 (m).

Motioner rörande marinstridskrafterna

Fyra motioner — Fö205 (m), Fö308 (m), Fö604 (m) och A12 (c) — behandlar *ubåtsskyddet* och därmed sammanhängande materielanskaffning och varvsfrågor. I den först nämnda motionen hävdas behovet av ytterligare ubåtsjaktkapacitet och att därvid en andra ubåtsjaktstyrka bör organiseras. Detta kräver fler ytstridsfartyg med förmåga till ubåtsjakt. Motionärerna anser vidare att beslut bör fattas redan före 1991 om en sådan förstärkning och om att avdela beställningsbemyndiganden. Alternativt skulle robotbåtar typ Norrköping kunna byggas om, vilket överbefälhavaren studerar, eller två kustkorvetter nyanskaffas. Motion Fö308 (m) förordar att marinen för Skånes försvar tillförs kustkorvetter och en ubåt utöver vad som förutsatts i det senaste försvarsbeslutet. Motion Fö604 (m) framhåller, utöver förord för anskaffning av ytterligare två kustkorvetter, Karlskronavarvets stora betydelse för produktion av kvalificerade ytstridsfartyg. Motion A12 (c), som behandlar regionalpolitiska insatser i Blekinge län, understryker också vikten av att behålla Karlskronavarvet, bl.a. för trovärdigheten i vår säkerhetspolitik. Nybyggnad och underhåll av örlogsfartyg sägs vara en högteknologisk verksamhet, och samarbete med den nya högskolan i Blekinge skulle kunna ge regionala spridningseffekter av stort värde för Blekinge. Detta anser motionärerna bör ges regeringen till känna.

Utskottet finner att nu aktuella motioner om förbättringar av ubåtskyddet och därmed sammanhängande varvsfrågor i stort återkommer med förslag som utskottet har behandlat vid det föregående riksmötet (1988/89:FöU14, s. 41–42). Utskottet konstaterade då att målen för ubåtsskyddet i fred lades fast av riksdagen i 1987 års försvarsbeslut. Härefter har riksdagen år 1988 (prop. 1987/88:150 bil. 8, FöU13, rskr. 386) beslutat om en ytterligare förstärkning av ubåtsskyddet inom en ram på 700 milj.kr. Utskottet konstaterar vidare att regeringen har givit överbefälhavaren i uppdrag att lämna förslag om det framtida ubåtsskyddet som underlag inför nästa försvarsbeslut. Det har redovi-

sats för utskottet att vår förmåga till ubåtsskydd successivt förbättras. Alla tidigare beslutade åtgärder har dock ännu inte genomförts varför underlaget för nya ställningstaganden är ofullständigt. Förändringar i det fredstida ubåtsskyddet bör därför, efter att erfarenheterna från hittillsvarande beslut har utvärderats, vägas mot alla andra angelägna behov och avgöras i försvarsbeslutet 1991. Utskottet förutsätter att även frågan om behovet av framtida varvskapacitet för örlogsfartyg behandlas i försvarsbeslutet. Motionerna Fö205 yrkandena 6 och 8 (m), Fö308 yrkande 4 (m), Fö604 (m) och A12 yrkande 6 (c) bör därför i dessa delar avslås av riksdagen.

Ytterligare en motion, Fö413 (m), berör ubåtsskyddet. Den specificerar behovet av ytterligare ubåtsskydd till att gälla Norrlandskusten och förordar att Marinkommando Nord snarast tilldelas ubåtsskyddsenheter.

Utskottet anser att även denna motion, av nyss redovisade skäl, bör avslås.

Marinens utveckling i Karlskrona behandlas även i motion Fö421 (s). Motionärerna anser att Karlskrona bör vara ett marint centrum och att därför marin verksamhet bör utlokaliseras dit från storstadsregionerna. Man pekar bl.a. på ombasering av fartyg och helikoptrar samt flyttning av marina skolor.

Utskottet vill å sin sida framhålla att hela den marina grundorganisationen, inkl. lokaliseringen av förband och skolor, för närvarande utreds av överbefälhavaren. Resultatet skall bl.a. kunna utgöra underlag för ställningstaganden i 1991 års försvarsbeslut. Riksdagen bör därför inte nu göra något uttalande i frågan. Motion Fö421 (s) bör avslås.

Utskottet vill slutligen under marinstridskrafterna behandla motion Fö701 (c), i vilken motionärerna framhåller att staten har baserat flyg från marinen, kustbevakningen och rikspolisstyrelsen på Säve flygplats vid Göteborg. Genom att samutnyttja skilda resurser borde, enligt motionärerna, ekonomiska vinster kunna göras. Regeringen föreslås därför få i uppdrag att låta berörda myndigheter utreda förutsättningarna för en samordning av statens flygverksamhet på Säve flygplats.

Enligt vad *utskottet* har inhämtat är överbefälhavaren positiv till en sådan utredning. Ett utökat sambruk av stödresurser såsom servicepersonal, bevakning, räddningstjänst m.m. ligger i linje med överbefälhavarens inriktning av rationaliseringsarbetet inom försvarsmakten. Den av motionärerna föreslagna utredningen bör dock tillsättas först sedan kustbevakningen har genomfört sin översyn av den egna lokala organisationen. I avvaktan härpå anser *utskottet* att riksdagen inte bör uttala sig i frågan. Motion Fö701 (c) bör därför inte bifallas.

I motion Fö308 yrkande 3 (m), hävdar motionärerna att en angräparers möjligheter att med flygstridskrafter nå Skåne har mångdubblats. I avvaktan på att JAS-flygplan kan tillföras bör därför, enligt motionärerna, ytterligare minst en *jaktdivision säutas upp* för bl.a. luftförsvaret av Skåne.

Utskottet hänvisar i denna fråga till att det som följt av utskottets initiativ (1986/87:FöU11, s. 61) inför 1987 års försvarsbeslut nu finns en handlingsfrihet att organisera ytterligare en division J 35 Draken. Ett eventuellt beslut att organisera en sådan bör, i enlighet med tidigare ställningstaganden, anstå till nästa försvarsbeslut. Utskottet föreslår därför att motion Fö308 avslås i denna del.

Anställd personal

Under denna rubrik behandlar utskottet vad föredragande statsrådet i propositionen har anfört om anställd personal (s. 31–35).

Föredragande statsrådet

I propositionen behandlar försvarsministern under denna rubrik inledningsvis hur de lokala myndigheternas *personalvolym styrs* inom de olika huvudprogrammen. Han anför att den sedan 1987 års försvarsbeslut av regeringen förordade förändrade principen att inte längre styra med årsvisa personalmål hittills tillämpats endast av armén. Erfarenheterna uppges vara goda. Inom övriga huvudprogram förbereds eller övervägs förändringar av personalstyrningen men med något olika inriktning. Försvarsministern säger att han i samband med den fortsatta utvecklingen av produktionsledningssystemet avser att följa frågan om hur personalvolymen skall styras.

Försvarsministern konstaterar att 1986 års *pilotavtal* mellan statens arbetsgivarverk och personalorganisationerna har givit resultat. De stora avgångarna har minskat och behovet av flygförare väntas vara täckt i början av 1990-talet. Han avser att särskilt följa frågan om avgångsbenägenheten bland flygförarna. Han anmäler vidare att utbildningen vid trafikflygarskolan (TFHS) nu är utbyggd och har nått den dimensionerande kapaciteten 60 svenska elever per år.

Förordningen (FFS 1989:10) om *kvinnor som yrkesofficerare* trädde i kraft den 1 juni 1989. I och med detta har samtliga militära yrkesområden öppnats för kvinnor. Försvarsministern anmäler att grundutbildningen av kvinnor inom armén och marinen började under verksamhetsåret 1983/84. Antalet ansökningar har sedan det första året successivt minskat medan antalet uttagna de senaste åren varit relativt konstant. Avgångarna vid armén var inledningsvis ca 50% men har de senaste utbildningsåren varit få. Även inom marinen är avgångarna numera få efter att i inledningen ha uppgått till ca 15–20%. Inom flygvapnet, där utbildningen började 1980, har antalet sökande varierat under åren och avgångsfrekvensen varit lägre än vid de andra

försvarsgrenarna. De kvalitativa erfarenheterna av kvinnor som yrkesofficerare har av försvarsministern (prop. 1988/89:52) tidigare redovisats som i huvudsak mycket goda vid samtliga tre försvarsgrenar.

Försvarsministern betonar vikten av personalutvecklande åtgärder i syfte att förändra attityder och värderingar för att därigenom förbättra rekryteringen och minska avgångarna för kvinnliga officerare. Han framhåller därvid att vissa åtgärder i syfte att förändra attityder inte enbart bör inriktas på den fast anställda personalen utan även på de värnpliktiga. Det är därför angeläget att flera förband tar initiativ till den typ av utbildning av värnpliktiga i jämställdhets- och samlevnadsfrågor som på försök och med mycket positivt resultat har genomförts vid Älvsborgs regemente. Försvarsgrenscheferna bör uppmuntra och stödja sådana initiativ. Försvarsministern avser att noga följa utvecklingen inom området.

Föredragande statsrådet orienterar vidare om att generaldirektören Alf Resare i mars 1989 redovisat det uppdrag han fått av regeringen att se över det nuvarande *reservofficerssystemet*. Utredaren föreslår ett system för att effektivt och flexibelt anpassa reservofficerarnas anställnings- och tjänstgöringsförhållanden till behoven. Ärendet har remissbehandlats och bereds nu i regeringskansliet.

Försvarsministern kompletterar slutligen sin redogörelse om anställd personal med en hänvisning till vad han i proposition 1988/89:80 anförde om studier av avgångsbenägenheten hos försvarets personal. Försvarets forskningsanstalt, som på regeringens uppdrag utreder frågan, har nu även kartlagt skälen till att yrkesofficerare väljer att stanna kvar i sitt framtida arbete. Studierna är därmed slutförda.

Utskottet

Utskottet har vid ett flertal tidigare tillfällen framhållit personalfrågornas stora vikt. Vad som nu i propositionen redovisas om den anställda personalen synes vara väl förenligt med vad riksdagen inom området tidigare givit regeringen till känna. Utskottet noterar särskilt den positiva utvecklingen i fråga om tillgången på flygförare samt att nu samtliga militära yrkesområden har öppnats för kvinnor. Utskottet har inte något att erinra mot vad föredragande statsrådet har anfört om anställd personal.

I partimotion Fö403 (fp) återkommer folkpartiet med ett vid flera tillfällen tidigare framfört yrkande om *samlevnadsundervisning i den militära befälsutbildningen*. Denna motion behandlar utskottet i det följande eftersom den har nära anknytning till värnpliktsfrågor och en i detta sammanhang väckt motion.

Under denna rubrik behandlar utskottet vad föredragande statsrådet i propositionen har anfört om värnpliktig personal (s. 36—40) jämte motionerna Fö202 (fp), Fö203 yrkandena 9 och 15 (c), Fö205 yrkandena 9 och 10 (m), Fö207 yrkande 2 (vpk), Fö307 (fp), Fö403 (fp), Fö405 (s), Fö406 (c), Fö407 (fp), Fö411 (s), Fö415 (m), Fö416 (vpk), Fö418 (c) och Fö420 (mp).

Föredragande statsrådet

Föredragande statsrådet erinrar om att frågan om *arméns utbildnings-system* behandlas av 1988 års försvarskommitté. Han förordar dock, efter förslag från chefen för armén, att försöken med förkortad grundutbildning utökas dels med fler värnpliktiga, varav vissa befälsuttagna, dels till att omfatta även utbildningsåren 1991/92 och 1992/93. Härigenom uppnås vissa planeringsmässiga fördelar och möjligheter att ge de värnpliktiga besked om sin utbildning i god tid. Syftet med att låta även befälsuttagna ingå i försöken är bl.a. en anpassning också av deras utbildningstid till vad som krävs för uppgifterna i territorialförsvarsförbanden och en anpassning till de menigas utbildningsrytm. Försvarsministern förordar härutöver att grundutbildningen för gruppbefäl vid flygbasjägarförbanden på försök förkortas. Sammantaget innebär det som nu regeringen föreslår att försöken med förkortad grundutbildning för varje utbildningsår får omfatta högst 11 000 värnpliktiga vid armén och högst 500 värnpliktiga vid marinen. Utbildningen förkortas för berörda kompanibefälsuttagna med ca 90 dagar, för gruppbefäl med ca 70 dagar och för gruppbefäl vid flygbasjägarförband med 30 dagar. Försvarsministern anser att det bör ankomma på regeringen att ange de närmare villkoren för försöken. Den föreslagna utökningen av försöksverksamheten medför behov av att ändra lagen (1989:402) om försök med förkortad grundutbildning av värnpliktiga. Regeringens förslag till lagändring bör fogas som bilaga (bilaga 2) till detta betänkande.

Försvarsministern tar därefter upp frågan om s.k. *förstegsutbildning av värnpliktiga*. Han hänvisar till vad som tidigare sagts i ärendet i samband med 1987 års försvarsbeslut och senare samt att riksdagen inte haft någon erinran mot att inom ramen för värnpliktlagen (1941:967) vidta åtgärder som möjliggör en fullständig förstegsutbildning. En sådan har nu införts vid arméns utbildningsförband. Försvarsministern har sedan erfarit att det uppstått viss tvekan om hur anståndsbestämmelserna skall tillämpas på dem som uttagits till förstegsutbildning. Han anför att anstånd med grundutbildningen till följd av studier i regel beviljas om den värnpliktige kan visa att tjänstgöringen medför att studierna försenas mer än två terminer. För värnpliktiga som förstegsutbildas blir denna försening i flertalet fall tre och i vissa fall fyra terminer.

I 1987 års försvarsbeslutsproposition framhöll försvarsministern att förstegsutbildningens konsekvenser för den värnpliktiges civila studier bör beaktas vid uttagningen. Nu konstaterar han att ett alltför stort

hänsynstagande till dessa nackdelar för den enskilde skulle kunna medföra att den fullständiga förstegsutbildningen inte kan genomföras enligt riksdagens och regeringens intentioner. Det får därför, enligt försvarsministern, anses strida mot grundtankarna i reformen om värnpliktiga som skall förstegsutbildas beviljas anstånd enbart av det skälet att deras studier kommer att försenas mer än två terminer.

I ett avsnitt som behandlar möjligheterna för *vapenfria tjänstepliktiga* att tillgodoräkna sig u-landsutbildning som fullgjord tjänstgöring poängterar försvarsministern att det inte bör förekomma tjänstgöringsalternativ med ett innehåll som inte leder till en adekvat krigsplacement eller som inte innebär ett effektivt utnyttjande av utbildningstiden. Han ställer sig emellertid, efter att ha fått redovisat resultatet från fem års försök vid Sandöskolan, bakom uppfattningen att u-landsutbildning även i fortsättningen får vara ett tjänstgöringsalternativ för utbildning av vapenfria tjänstepliktiga. Det bör därvid ankomma på myndigheterna att vidta erforderliga administrativa åtgärder för att effektivisera verksamheten i berörda avseenden.

Propositionens redogörelse för vissa värnpliktsfrågor behandlar där-
 efter *värnpliktsförmåner*. Försvarsministern nämner inledningsvis att de totala kostnaderna för värnpliktsförmånssystemet ökat kraftigt under senare år, även i relation till övriga försvarsutgifter. Under budgetåret 1988/89 uppgick de till ca 1,5 miljarder kronor, varav ca 900 milj.kr. för allmänna kontantförmåner, ca 245 milj.kr. för behovsprövade kontantförmåner, ca 340 milj.kr. för reseförmåner samt ca 15 milj.kr. för övriga förmåner. Försvarsministern anser det därför angeläget att försvarsbeslutet 1991 tar ställning till förmånernas framtida utveckling. Han anmäler vidare att regeringen år 1988 har uppdragit åt en särskild utredare att lämna förslag om vissa behovsprövade värnpliktsförmåner som regleras i familjebidragslagen (1978:520). Uppdraget har senare utvidgats att omfatta en översyn av hela värnpliktsförmånssystemet, även de värnpliktigas skydd vid personskador. Utredaren har redovisat sitt uppdrag. I avvaktan på slutliga överväganden om värnpliktsförmånerna inför försvarsbeslutet föreslår regeringen en höjning med sammanlagt ca 70 milj.kr. för budgetåret 1990/91, vilket innebär att de kommer att utgöra oförändrad andel av den militära utgiftsramen. De förordade förbättringarna omfattar en höjning av den behovsprövade familjepennningens maximibelopp med 295 kr. per månad för hustru och med 90 kr. per månad för barn till 2 930 resp. 1 465 kr. Vidare bör medel avsättas för att finansiera ökade kostnader för bostadsbidragen. Enligt försvarsministern beräknas detta tillhoppa kosta ca 10 milj.kr. Resterande ca 60 milj.kr. bör avsättas för förbättringar av förplägnadsersättningen.

De föreslagna förbättringarna, som i tillämpliga delar också bör gälla de vapenfria tjänstepliktiga, föreslås införas den 1 juli 1990. Den föreslagna höjningen av familjepennningen kräver en ändring av familjebidragslagen (1978:520). Propositionens förslag till lagändring fogas som bilaga (bilaga 3) till detta betänkande.

Riksdagen har nyligen vid två tillfällen (1988/89:FöU14, rskr. 294 och 1989/90:FöU3, rskr. 87) behandlat frågan om *försök med förkortad grundutbildning* och därvid inte haft någon erinran mot den inriktning som regeringen har föreslagit. Vid bägge dessa tillfällen har utskottet i sin beredning framhållit vikten av att försöken utvärderas och ställs till 1988 års försvarskommittés förfogande inför dess slutliga ställningstagande i denna fråga. Som också tidigare har framhållits har utskottet erfarit att detta kommer att ske.

Regeringens proposition innebär att den årliga volymen för försöken kommer att fördubblas samt att försöken förlängs med två år. En sådan utökning avvisas av centerpartiet i partimotion Fö203 yrkandena 9 och 15 eftersom den sägs öka försvarets sårbarhet och minska handlingsfriheten inför det nya totalförsvarspolitiska beslutet 1991. Pågående försök bör därför, enligt centerpartiet, först utvärderas innan riksdagen beslutar om en förlängning eller utvidgning. Även i moderata samlingspartiets kommittémotion Fö205 framförs uppfattningen att försöken bör utvärderas innan de utökas. En utökning kan dock accepteras om den också utnyttjas för att minska det s.k. kvarståendeläget.

Utskottet känner viss tvekan inför ett förslag som så snart efter det senaste riksdagsbeslutet i betydande grad skulle ändra förutsättningarna för försöken med förkortad grundutbildning. Utskottet har dock förståelse för de motiv som försvarsministern anför för en utökning, särskilt i fråga om behovet av långsiktiga planeringsförutsättningar och behovet av att stämna av de befälsuttagnas utbildning mot aktuella uppgifter vid territoralförsvarsförbanden. De utökade försöken bör också kunna frigöra resurser som kan användas för prioriterad utbildning och materielanskaffning. Härutöver bör varje möjlighet att förbättra kvarståendeläget tas till vara genom förändringar i utbildningstakten. Utskottet anser, mot bakgrund av det anförda, att fördelarna med att utöka försöken överväger och att därför motion Fö203 yrkandena 9 och 15 (c) bör avslås. Likaså bör motion Fö205 yrkande 9 (m), vars syfte kan anses tillgodosett, avslås av riksdagen. Utskottets ställningstagande innebär således att utskottet inte har någon erinran mot vad föredragande statsrådet har anført om försök med förkortad grundutbildning. Utskottet tillstyrker vidare det i propositionen framlagda förslaget till lag om försök med förkortad grundutbildning (bilaga 2).

Tre motioner — Fö205 yrkande 10 (m), Fö207 yrkande 2 (vpk) och Fö418 (c) — behandlar *anståndsreglerna vid s.k. förstegsutbildning*. I samtliga fall är man kritisk mot att värnpliktiga som är uttagna till förstegsutbildning kan få sina studier försenade med tre och i vissa fall fyra terminer och att detta inte bör utgöra tillräcklig grund för anstånd med tjänstgöringen. Detta medför, enligt motionerna, ekonomiska och sociala nackdelar för dem som drabbas och innebär orättvisor i förhållande till andra värnpliktiga. I nämnda motioner föreslås därför att samma regler för anstånd skall gälla för värnpliktiga uttagna till förstegsutbildning som för övriga värnpliktiga.

Utskottet vill peka på att förslaget om fullständig förstegsutbildning väcktes i 1983 års värnpliktskommitté (VK 83) under politisk enighet. VK 83 konstaterade (SOU 1985:36 s. 54) bl.a. att förstegsutbildning för kompani- och plutonsbefälsuttagna inte kan genomföras om man samtidigt kräver att värnpliktstjänstgöringen skall få beröra högst två terminer. I begränsad omfattning kan dessutom för vissa studerande fyra studiemerter beröras. Detta sades kunna bli fallet när någon antagits till högre studier som endast kan inledas varje hösttermin, t.ex. civilingenjörsutbildning, men valt att skjuta upp dessa för att kunna göra sin värnplikt. VK 83 gjorde därefter den bedömningen att en värnpliktig som kommer i denna situation kan ges ökade möjligheter att välja ett inryckningsalternativ som minimerar hans problem, under förutsättning av flera in- och utryckningsalternativ enligt kommitténs förslag. Kommittén förutsatte att dessa värnpliktiga i annat fall skulle medges anstånd med grundutbildningen. Genom riksdagsbeslut åren 1987 och 1988 (prop. 1986/87:95 bil. 1, FöU11, rskr. 310 och prop. 1987/88:100 bil. 6, FöU11, rskr. 346) har möjligheter skapats för att genomföra detta förslag. I försvarsbeslutspropositionen anförde föredragande statsrådet att förstegsutbildningen kan innebära att anpassningen till civila studier försämras för vissa värnpliktiga men att grundutbildningen för dessa så långt som möjligt bör förläggas så att den värnpliktige inte fördröjs med sin examen, eller motsvarande, någon längre tid utöver själva tjänstgöringstiden. Detta borde beaktas i samband med den slutliga uttagningen. Riksdagen hade vid det tillfället (FöU 1986/87:11, rskr. 310) inte något att erinra häremot.

Enligt vad *utskottet* har erfarit så har nu omfattande förberedelser skett inför utbildningsåret 1990/91. Vid flera förband har den aktuella utbildningen påbörjats. Fullständig förstegsutbildning innebär en väsentlig effekthöjning i främst arméns krigsorganisation. Det vore olyckligt om nya uttagsregler skulle försvåra att de mest lämpade tas ut till den avsedda befälsutbildningen. Eftersom det dessutom torde vara relativt få värnpliktiga som direkt berörs av förändringen, så bör det enligt utskottets mening finnas goda möjligheter att tillgodose den enskildes önskemål inom ramen för de många utbildningsalternativ som finns med varierande in- och utryckningstider. Det bör således, i linje med VK 83:s bedömning, vara i rena undantagsfall som värnpliktstjänstgöringen behöver inverka på mer än tre studiemerter. Utskottet anser därför, mot bakgrund av frågans tidigare behandling och dess nuvarande läge, att det inte för närvarande finns tillräckliga skäl att förorda ändringar i den föreslagna planeringen av förstegsutbildningen. Utskottet finner det dock viktigt att följa upp denna fråga, inte minst av rättviseskäl. Utskottet utgår därför från att regeringen efter en utvärdering av förstegsutbildningen, bl.a. från de här anförda utgångspunkterna, återkommer med en redovisning till riksdagen. Vad utskottet här har anfört bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna. Ett sådant tillkännagivande är delvis i linje med vad som anförts i motionerna Fö205 yrkande 10 (m), Fö207 yrkande 2 (vpk) och Fö418 (c).

Utskottet övergår därefter till att behandla frågan om *anstånd med repetitionsövning*. I den enskilda motionen Fö405 (s) framhålls att männekats anstånd med repetitionsutbildning när de med stöd av föräldraförsäkringen varit hemma hos sina barn. Enligt motionärerna bör därför tillämpningen av 22 § i kungörelsen (1969:380) om värnpliktigas tjänstgöring m.m. ses över i syfte att kunna bevilja anstånd för sådant skäl som här beskrivits.

Utskottet vill erinra om att VK 83 (SOU 1985:36 s. 91–126) även har behandlat frågan om under vilka förutsättningar som anstånd med värnpliktsutbildning skall beviljas. Kommittén konstaterade därvid bl.a. att det är omöjligt att precisera alla de situationer då anstånd borde komma i fråga och att den praxis som värnpliktsverket tillämpade inte föranledde några mer ingripande ändringar i författningsregleringen. Enligt *utskottets* mening lämpar sig den typ av avvägningar som ligger bakom anståndsbeslut föga för författningsmässig reglering eftersom det är svårt att generellt lyfta fram de omständigheter som i så fall alltid skall utgöra skäl för anstånd. Förhållandena kan variera mycket och en helhetsbedömning måste alltid ske i de enskilda fallen. Utskottet utgår från att de beslutande myndigheterna i anståndsärenden — värnpliktsverket resp. totalförsvarets tjänstepliktsnämnd — gör sådana helhetsbedömningar och i varje enskilt fall tar hänsyn till om den värnpliktiges skäl för anstånd är sådana att det skulle bereda honom eller någon nära anhörig väsentliga svårigheter om han fullgjorde sin tjänstgöring. Mot den bakgrunden anser utskottet att riksdagen inte bör bifalla motion Fö405 (s).

Utskottet har intet att erinra mot den förbättring av *värnpliktsförmånerna* som föredragande statsrådet föreslår. Riksdagen bör därför anta regeringens förslag till lag om ändring av lagen (1978:520) om familjebidrag (bilaga 3).

En motion som lämnats under den allmänna motionstiden behandlar *höjd dagersättning till värnpliktiga*. I partimotion Fö416 (vpk) anförs sålunda att de värnpliktigas ekonomi under en följd av år försämrats och att därför dagersättningen under de första 230 dagarna för alla värnpliktiga bör höjas till 40 kr. från nuvarande 31 kr. Detta beräknas ge en ökad årlig utgift på 110 milj.kr.

Utskottet konstaterar att värnpliktsförmånssystemet i sin helhet, inkl. försäkringsskyddet, har granskats av en utredare på regeringens uppdrag. Förslag har lämnats i februari 1990. I avvaktan på kommande försvarsbeslut, där värnpliktsförmånerna rimligen bör ingå som en del, anser utskottet att värnpliktsförmånerna bör behålla sin andel av den militära utgiftsramen. Den av försvarsministern föreslagna höjningen för budgetåret 1990/91 med ca 70 milj. kr. får denna innebörd. Motion Fö416 (vpk) bör avslås.

En annan motion, Fö407 (fp), tar upp de *värnpliktigas försäkringsskydd* och pekar på att i grupplivförsäkringen numera föräldrar utslutits som förmånstagare. Fr.o.m. den 1 juli 1987 erhåller, enligt motionären, således föräldrar vid en värnpliktigs dödsfall enbart begravningshjälp med ett halvt basbelopp. Detta är enligt motionären inte tillräckligt för att bestrida begravningskostnader m.m. Nivån i

ersättningen bör sålunda höjas och staten bör stå för den del av den avlidnes skulder som inte täcks av tillgångarna i dödsboet. Dessutom borde staten tillhandahålla olycksfallsförsäkring för alla värnpliktiga under fritiden. Motionären yrkar därför att riksdagen hos regeringen begär förslag om justeringar i de värnpliktigas ekonomiska skydd.

I fråga om *begravningshjälp* noterar utskottet att sådan enligt nuvarande regler utgår med större belopp än vad motionären anger. Sålunda kompletteras det halva basbelopp som utges med stöd av värnpliktsförmånsförordningen (1976:1008) genom statens grupplivförsäkring och genom lagen om statligt personskadeskydd (1977:265). Totalt utgår ca 24 000 kr. i begravningshjälp till föräldrar. Detta bedömer utskottet vara skäligt för att täcka kostnaderna i samband med en värnpliktigs frånfälle.

När det gäller den *värnpliktiges försäkringsskydd i övrigt* noterar utskottet att reglerna ändrades så nyligen som den 1 mars 1986. Intill denna tidpunkt kunde även föräldrar vara berättigade till ersättning enligt grupplivförsäkringen, i regel med helt grundbelopp. Förändringen då, med innebörd att föräldrar inte längre skulle vara förmånsberättigade, avsåg inte bara värnpliktiga utan alla som statens grupplivförsäkring var tillämplig på. Regeländringen innebar en anpassning till de förändringar som skett i grupplivförsäkringsvillkoren på den privata arbetsmarknaden. Dessa var i sin tur föranledda av en ändrad syn på försörjningsansvaret mellan föräldrar och vuxna barn. Nämda utredare av värnpliktsförmånerna har bl.a. övervägt om föräldrars rätt att vara förmånstagare enligt grupplivförsäkringen bör återinföras när det gäller grundutbildningsvärnpliktiga. Hon är dock inte beredd att föreslå sårlösningar för värnpliktiga. I de få fall där en avliden värnpliktig har skulder som föräldrar blir betalningsansvariga för finns möjlighet till ersättning hos Stiftelsen Kungafonden.

Utskottet gör ingen annan bedömning och utgår vidare från att 1988 års försvarskommitté kommer att behandla värnpliktsförmånsfrågorna. Utskottet anser därför sammanfattningsvis att riksdagen inte bör bifalla motion Fö407 (fp).

Två motioner — Fö202 (fp) och Fö307 (fp) — behandlar frågan om *direktrekrytering av värnpliktiga till civilförsvaret*. I den först nämnda, som är en kommittémotion, beskrivs inledningsvis hur folkpartiet i olika steg under 1980-talet verkat för en förnyring och kvalitetshöjning i civilförsvaret bl.a. genom direktrekrytering av värnpliktiga. En sådan åtgärd skulle också kunna leda till en snabbare avveckling av den s.k. värnpliktspuckeln. Vändpunkten i nämnda arbete på att höja kvaliteten i civilförsvaret anges av motionärerna till år 1989 då riksdagen beslutade att ge regeringen till känna att frågan om direktrekrytering av värnpliktiga till civilförsvaret bör behandlas av 1988 års försvarskommitté. Motionärerna säger sig sedan, när det nu finns möjligheter att realisera tanken på en direktrekrytering, vilja ge ytterligare synpunkter på ett sådant system. De framhåller därvid bl.a. att en tvångslag endast bör användas för att ge kunskaper för krigsuppgifterna och inte för sådan utbildning som redan finns i samhället. Genom att utnyttja värnpliktslagen nås fördelen att utbildningen kan ges erforder-

lig längd och att utbildningstiden kan varieras med hänsyn till uppgifterna. Här pekar motionärerna på erfarenheter från Danmark där vissa värnpliktiga utbildas i sex månader och deltar i fredstida räddningstjänst. Mycket talar också, enligt motionärerna, för att viss befälsutbildning bör ges redan under grundutbildningen. I första hand bör utbildningen ske vid räddningsskolorna i Revinge, Skövde, Rosersberg och Sandö följt av fortsatt utbildning vid den kommunala fredsräddningstjänsten. En del av utbildningen bör också förläggas till totalförsvarets skyddsskola i Umeå. Motionärerna framhåller vidare att om det finns utbildade civilförsvarenheter så kan dessa i utsatta lägen sättas in med stöd av räddningstjänstlagen. Möjligheterna att hålla en svensk beredskap för räddningsinsatser utomlands skulle också öka.

Motion Fö307 (fp) framhåller, utöver de effekter som utförligt beskrivs i nyss nämnda motion, även vissa sysselsättningsaspekter. Motionären förordar bl.a. en ökad satsning på civilförvarsutbildning vid räddningsskolan i Sandö, vilket skulle bidra till att stärka den regionala utvecklingen i Kramfors kommun.

Utskottet konstaterar att frågan om direktrekrytering nyligen har behandlats av riksdagen (1989/90:FöU3, rskr. 87). Härvid ansåg utskottet att frågan bör sättas in i ett större sammanhang och ges en samlad bedömning i ett säkerhetspolitiskt och försvarspolitiskt perspektiv. Detta borde enligt utskottets mening göras av den nu arbetande försvarskommittén. Riksdagen beslutade att ge regeringen till känna vad som anförts om direktrekrytering till civilförsvaret. Enligt vad utskottet har erfarit har regeringen i februari 1990 givit statens räddningsverk i uppdrag att i samråd med överbefälhavaren och överstyrelsen för civil beredskap, och efter hörande av värnpliktsverket och vapenfristyrelsen, lämna förslag till hur direktrekrytering av värnpliktiga till den civila delen av totalförsvaret skall kunna genomföras, och då särskilt till civilförvarsorganisationen. Förslaget skall bl.a. belysa ett alternativ som innebär att direktrekryteringen avbryts när balans uppnåtts i det s.k. kvarståendeläget. Efter det att räddningsverket har redovisat uppdraget kommer frågan att behandlas av försvarskommittén.

När det gäller frågan om förläggning av en eventuell räddningstjänstutbildning för värnpliktiga anser utskottet att det nu inte är möjligt att bedöma lämpligaste alternativ. De närmare förutsättningarna, rekryterings omfattning och utbildningsbehovet, behöver först klarläggas i enlighet med det uppdrag som regeringen gett till räddningsverket.

Utskottet förutsätter att de frågor som tas upp i berörda motioner beaktas i de fortsatta övervägandena om direktrekrytering av värnpliktiga till det civila försvaret. Något nytt uttalande från riksdagen synes för närvarande inte erforderligt varför utskottet föreslår att motionerna Fö202 (fp) och Fö307 (fp) lämnas utan bifall.

Utskottet övergår till att behandla två motioner som väckts under den allmänna motionstiden och som behandlar *samlevnadsfrågor i utbildningen*.

I partimotion Fö403 (fp) återkommer folkpartiet med ett vid flera tillfällen tidigare framfört yrkande om samlevnadsundervisning i den

militära befälsutbildningen. Även motion Fö411 (s) tar upp utbildning i samlevnadsfrågor och förordar att en sådan skall ingå i värnpliktsutbildningen.

Utskottet konstaterar, liksom vid tidigare behandling av denna fråga (1985/86:FöU9, s. 8, 1986/87:FöU11, s. 66, 1987/88FöU:11, s. 39 och 1988/89:FöU14, s. 43), att könsrollsfrågor och därmed sammanhängande attitydpåverkan ingår i den militära ledarskapsutbildningen. Vid försvarets officershögskolor har t.ex. undervisning och diskussioner i samlevnadsfrågor schemalagts. Utskottet hänvisar i övrigt till vad försvarsministern i propositionen (s. 34) har framhållit om det angelägna i att initiativ tas vid fler förband till den typ av utbildning i jämställdhet och samlevnad som förekommit vid Älvsborgs regemente och att försvarsgrenscheferna bör stödja och uppmuntra sådana initiativ. Med detta får syftet med motion Fö403 (fp) anses vara tillgodosett varför den inte bör bifallas av riksdagen.

Motion Fö411 (s) föreslår att sex- och samlevnadsfrågor skall införas som ett obligatoriskt undervisningsämne under grundutbildningen av värnpliktiga. Utskottet hänvisar i denna fråga till det nyss sagda. Initiativet vid Älvsborgs regemente och föredragande statsrådets uttalande i anledning härav får förutsättas leda till de effekter som motionären efterlyser. Riksdagen bör därför inte bifalla motionen.

I motion Fö406 (c) pekar motionären på att en stor del av de allvarliga personskadorna inom försvaret orsakas av *trafikolyckor*. Även om antalet har minskat något under de senaste åren så anser motionären att 313 st. är oacceptabelt högt, vilket är antalet under budgetåret 1987/88. Ytterligare förbättringar av utbildningen av militära förare förordas därför.

Utskottet har tidigare i olika sammanhang behandlat de värnpliktigas skydd mot olyckor, bl.a. i betänkandena FöU 1984/85:9, s. 60, FöU 1987/88:11, s. 44 och FöU 1988/89:14, s. 48. Utskottet instämmer i motionärens strävan att förbättra trafiksäkerheten i försvarsmakten. Utskottet har härvid inhämtat att det i försvaret kontinuerligt görs ansträngningar för att åstadkomma en trafiksäkrare miljö, bl.a. genom en förbättrad förarutbildning. De inom armén rapporterade trafikolyckorna med personskador har fortsatt att minska och uppgick till 287 st. under budgetåret 1988/89. Enligt utskottets mening finns för närvarande inte skäl för riksdagen att uttala sig i denna fråga. Olycksutvecklingen bör dock successivt följas upp. Utskottet anser därför att riksdagen inte bör bifalla motion Fö406 (c).

Två motioner behandlar *värnpliktigas resor*. I motion Fö415 (m) förordas att de värnpliktigas hemresor begränsas till högst en betald hemresa var fjortonde dag och att de inbesparade medlen överförs till materielanslaget. Syftet härmed är, enligt motionären, att förbättra beredskap, underhåll och modernisering av materiel. Motionärerna i motion Fö420 (mp) anser också att den nuvarande årliga nivån för värnpliktsresor på 340 milj.kr. är hög och borde minskas. Vidare borde en större andel av värnpliktsresor ske med järnväg. För att

åstadkomma detta yrkar motionärerna att en plan begärs för hur de värnpliktiga skall kunna få kortare resavstånd och en utredning om ett system med "värnpliktskort" för kollektivtrafiken.

Utskottet har erfarit att kostnaderna för de värnpliktigas hemresor har stigit brant under en tioårsperiod från mitten av 1970-talet men att trenden sedan har vänt. Detta har skett utan att statsmakternas beslutade hemreseförmåner har ändrats. Utskottet anser att besparingar genom att halvera antalet värnpliktsresor jämfört med nuvarande regler skulle leda till orättvisor eftersom främst värnpliktiga med långa resavstånd och utan egna bilar skulle drabbas. Kostnaderna torde heller inte halveras som motionären i Fö415 (m) hoppas på eftersom förbandens utgifter samtidigt skulle öka, t.ex. för de värnpliktigas utbildning, utspisning och fritidssysselsättning. Utskottet har vidare erfarit att myndigheterna kontinuerligt prövar olika alternativ för de värnpliktigas hemresor. Även förslaget med "värnpliktskort" har övervägts men befunnits mindre lämpligt. Att övergå till järnvägsresor synes heller inte tillfredsställande ur de värnpliktigas synvinkel med hänsyn till aktuella avstånd och järnvägarnas utbyggnad. Med hänvisning till det anförda, och till att 1988 års försvarskommitté får förutsättas överväga regler och kostnader för de värnpliktigas resor, anser utskottet att motionerna Fö415 (m) och Fö420 (mp) bör avslås.

Rationalisering samt vissa frågor rörande mark och byggnader i Stockholmsområdet

Föredragande statsrådet

Försvarsministern anmäler i propositionen att överbefälhavaren anser att *rationaliseringsplaneringen* nu har funnit en rimlig och i huvudsak accepterad form som bör prövas ytterligare. Någon ny inriktning föreslås inte. Även försvarets rationaliseringsinstitut har till regeringen anmält att rationaliseringsplanerna för de olika huvudprogrammen är väl genomarbetade och förankrade. Institutet bedömer att de av överbefälhavaren uppställda målen kan nås. Försvarsministern konstaterar därför att de av överbefälhavaren vidtagna åtgärderna förbättrat kvaliteten i planeringen även om vissa osäkerheter fortfarande föreligger. Han anser att det är angeläget med en noggrann utvärdering av rationaliseringsåtgärderna för att i kommande försvarsbeslut kunna fastställa mål för fortsatt rationalisering.

En fråga som till väsentliga delar ingår i rationaliseringsarbetet är frågan om användningen av *försvarets mark och byggnader i Stockholmsområdet*. Regeringen har i en särskild skrivelse (1989/90:80) informerat om detta. Föredragande statsrådet anför att regeringen föregående år (prop. 1988/89:80, s. 60–61) redovisat vissa överbefälhavarens förslag om försvarets mark och byggnader i Stockholmsområdet samt att det borde ankomma på regeringen att besluta om förändringar av det slag som överbefälhavaren föreslagit. Sedan riksdagen inte haft något att erinra mot detta har regeringen i juni uppdragit åt överbefäl-

havaren att mot bakgrund av remissyttrandena redovisa reviderade överväganden och förslag. Sådana lämnades av överbefälhavaren i september. Med ledning härav beslutade regeringen i december bl.a.:

- Etablisementen Fredrikshov, Amiralitetshuset, Bagartorp, Solvalla och Näsby Park skall avvecklas skyndsamt.
- Tullinge-etablisementet skall behållas och utvecklas. Dit lokaliseras:
  - Stab och helikopterförbandet vid Marinkommando Ost (MKO).
  - Kustbevakningens regionledning ost.
  - Delar av värnplikverket.

I en kommentar framhåller försvarsministern bl.a. att en jämförelse ur operativ och ekonomisk synvinkel av å ena sidan Tullinge-alternativet och å andra sidan Muskö/Berga-alternativet har lett fram till regeringens ställningstagande för att behålla och utveckla Tullinge-etablisementet för försvarsändamål. Därigenom har det också blivit möjligt att fullfölja det tidigare riksdagsbeslutet att avveckla etablisementet i Näsby Park.

Utskottet

Utskottet har intet att erinra mot vad föredragande statsrådet har anfört om *rationalisering*.

Två motioner har väckts med anledning av regeringens skrivelse 1989/90:80 om användningen av *försvarets mark och byggnader i Stockholmsområdet*. I motion Fö31 (c) hävdas att överbefälhavarens förslag ger stora möjligheter till rationaliseringar genom ett effektivare lokalutnyttjande och genom avyttring av sådana etablisement som inte är nödvändiga. Samtidigt påtalar motionärerna att ett viktigt incitament för denna typ av "rationaliseringspaket" saknas till följd av att regeringen inte gett garantier för att försäljningsintäkter får tillgodoräknas försvarsmakten. Motionsyrkandet innebär att sådana intäkter bör tillföras myndigheten. Likartade synpunkter framförs i motion Fö32 (fp) där motionärerna bl.a. tillägger att marknadslösningar bör eftersträvas som ett led i försvarets markanvändning. Som exempel framhålls SJ som numera har rätt att avyttra mark och använda pengarna till investeringar. I motionen begärs därför att riksdagen ger regeringen till känna att försvarskommittén bör få ange framtida ekonomiska principer vid försäljning av mark och byggnader för försvaret. Härutöver begär motionärerna att regeringen skall återkomma med en redogörelse för de ekonomiska förhållandena vid de aktuella avyttringarna.

Utskottet konstaterar att överbefälhavarens planering för användningen av försvarets mark och byggnader i Stockholmsområdet ånyo har ändrats sedan utskottet senast behandlade denna fråga (1988/89: FöU14, s. 51).

Regeringens beslut innebär bl.a. att Näsby Park avvecklas enligt 1982 års försvarsbeslut och att Tullinge behålls och utvecklas. I valet mellan Tullinge och Muskö/Berga som lokalisering för staben m.m. för Marinkommando Ost delar utskottet regeringens uppfattning att Tullinge är att föredra, främst av operativa skäl.

I frågan om vilka regler som skall gälla för disposition av eventuella försäljningsintäkter, delar utskottet motionärernas uppfattning om det angelägna i förbättrade incitament för att stimulera till rationaliseringar samt behovet av att se över de regler som gäller vid försäljning av mark och byggnader. Frågan skulle kunna åläggas 1988 års försvarskommitté men den berör inte enbart försvaret. Utskottet vill i detta sammanhang erinra om att den utredning om statlig fastighetsförvaltning som aviserades av statsrådet Engström i förra årets budgetproposition (prop. 1988/89:100 bil. 9, s. 41, FiU26 s. 4), och som inom kort avses tillsättas, kommer att ta upp dessa frågor. När det gäller nu aktuella försäljningar i Stockholmsområdet vill utskottet hänvisa till det generella bemyndigande som riksdagen (prop. 1987/88:100 bil. 9, FiU26, rskr. 338) har gett regeringen vid försäljning av fast statlig egendom för högst 50 milj. kr. per objekt. Försäljningsöverskottet får därvid disponeras för investeringar i form av byggproduktion eller inköp så att ingen nettoutförsäljning sker av statens egendom. Försäljning av större objekt måste underställas riksdagen. Utskottet förutsätter att regeringen återkommer till riksdagen med en redogörelse för hur erforderliga investeringar har finansierats. Därmed anser utskottet att intentionerna i motionerna Fö31 (c) och Fö32 (fp) är tillgodosedda och att motionerna därför bör avslås av riksdagen.

Försvarsindustri

Under denna rubrik behandlar utskottet vad föredragande statsrådet i propositionen (s. 41–43) har anfört om försvarsindustrin.

Föredragande statsrådet

Försvarsministern konstaterar att den av överbefälhavaren föreslagna planeringen av inhemsk materieförnyelse innebär en låg beläggning i närtid för studier och utveckling av nya system. För vapen-, ammunitions- och robotindustrin medför detta en avveckling av viktig kompetens. Brist på medel för utveckling kan också på sikt medföra ett ökat utlandsberoende. Nedgången i beställningar, som inom många områden har blivit påtaglig, har enligt försvarsministern inneburit att en omstrukturering påbörjats inom varvs- och elektronikindustrierna. Ytterligare anpassningsåtgärder och samordning kan bli aktuell.

Försvarsministern hänvisar till 1987 års försvarsbeslut och att i detta betonades vikten av att om möjligt behålla en industrikompetens inom alla betydande materielområden, men att kapaciteten behövde anpassas. Han anser att detta alltjämt gäller. Han framhåller också att 1988 års försvarskommitté har till uppgift att överväga och lämna förslag till framtida ambition för forskning, utveckling och produktion av försvarsmateriel men att fortsatta åtgärder krävs för att intill försvarsbeslutet behålla väsentlig utvecklingskompetens. I likhet med vad som gäller för budgetåret 1989/90 bör därför också för budgetåret 1990/91 den militära utgiftsramen tillföras extra medel, nämligen 425 milj.kr., för studier och utveckling av ny materiel.

Utskottet har tidigare vid sina överväganden om armé- och marin-stridskrafterna också behandlat försvarsindustrifrågor och därmed sammanhängande motioner, bl.a. om stödbeställningar till Nobelföretagen i Karlskoga och till Karlskronavarvet. Vad som nu i övrigt om försvarsindustrin har redovisats av försvarsministern har utskottet ingen erinran mot.

Redovisning av JAS 39-projektet

Under denna rubrik behandlar utskottet vad föredragande statsrådet i propositionen (s. 43—48) har anfört om JAS 39-projektet samt motionerna Fö201 (mp) och Fö410 (vpk). Utskottet har också som grund för sina bedömningar en offentlig utfrågning den 20 mars 1990 av representanter för regeringskansli, staber, materieförvaltning och industrigruppen JAS. Utfrågningen redovisas i en till betänkandet fogad bilaga (bilaga 4).

Föredragande statsrådet

Försvarsministern inleder sin redovisning med att erinra om de riksdagsbeslut som ligger till grund för JAS-projektet. Han konstaterar i sammanhanget att Industrigruppen JAS (IG JAS) inte har offererat delserie två enligt grundkontraktets villkor. Försvarsministern redogör sedan för den av försvarets materielverk gjorda tekniska värderingen som följd av haveriet. Av denna framgår att förseningen av tyarbetet i juni 1989 uppskattades till 22 månader, varav sex kan hänföras till haveriet. Första serieleverans bedöms till våren 1993, vilket är drygt ett år efter plan. Haveriet orsakades av tekniska brister i styrsystemet och det sätt på vilket utprovningen genomfördes. Detta är enligt försvarsministern nu tillrättat och serieflygplanets prestanda bedöms i allt väsentligt kunna nå specificerade värden.

I sin redovisning av de ekonomiska förutsättningarna för projektet anmäler försvarsministern att återstående planeringsram, exkl. prisreserver, enligt gällande beräkningsmetoder uppgår till 33,2 miljarder kronor i prisläget februari 1989. Fördyringarna för delserie två och den tvåsitsiga versionen, som nu åter inplanerats, medför enligt uppgift från överbefälhavaren att det krävs ytterligare resurser för att fullfölja projektet mot de ursprungliga målen.

I sin lägesredovisning av projektet inför år 1990 anmäler försvarsministern att utländska alternativ inte bedöms ha avgörande ekonomiska fördelar, även med nu kända kostnadsökningar. Haverikostnaden uppgår till drygt en miljard kronor och täcks av inplanerad reserv. Kostnaderna för de 110 flygplanen i delserie två — inkl. anskaffning av den tvåsitsiga JAS 39B, stödsystem och typservice — har ökat med ca 7 300 milj.kr. Utöver dessa kostnadsökningar har också en planerad utveckling av ett tungt styrt attackvapen ökat med ca 1 300 milj.kr. Försvarsministern anför vidare att projektet inte nu bör avbrytas och att försvarets materielverk har fått i uppgift att hos IG JAS begära

slutlig offert för delserie två. Den fortsatta inriktningen av JAS 39-projektet bör sedan, mot bakgrund av genomförda utredningar, prövas av riksdagen i samband med en total avvägning av dels flygstridskrafternas sammansättning och beväpning, dels ett i sin helhet balanserat försvar inom ramen för 1991 års försvarsbeslut. Försvarsministern avser att fortlöpande hålla försvarsutskottet och 1988 års försvarskommitté orienterade om utvecklingen i projektet.

Utskottet

Vänsterpartiet kommunisterna föreslår i sin partimotion Fö410 *en avveckling av JAS-projektet*. Motionärerna anför bl.a. att JAS-projektet representerar bland det mest avancerade som går att uppbringa i fråga om vapensystem och att man då givetvis måste fråga sig om det inte finns andra godtagbara alternativ — system med mindre kapacitet till mindre kostnad. Att fullfölja JAS-projektet sägs därför stå i direkt strid med Sveriges aktiva arbete för nedrustning och avspänning. Liknande tankegångar, och med ett krav på omedelbart stopp för JAS-projektet, förs fram i miljöpartiets partimotion Fö201.

Utskottet har i olika sammanhang behandlat och avstyrkt motionsyrkanden om att lägga ned JAS-projektet. Med utgångspunkt i den redovisning som regeringen har gjort i propositionen, särskilda genomgångar för utskottet och den offentliga utfrågningen den 20 mars i år, finner inte utskottet skäl för ett annat ställningstagande i fråga om nu behandlade motionsyrkanden. Motionerna Fö201 yrkande 2 (mp) och Fö410 (vpk) bör därför enligt utskottets mening avslås av riksdagen.

Utskottet har ingen erinran mot föredragande statsrådets redovisning av JAS 39-projektet i propositionen.

Totalförsvarets civila del

Den fortsatta utvecklingen av totalförsvarets civila del

I detta avsnitt behandlar utskottet vad föredragande statsrådet i budgetpropositionen (s. 40) har anfört om den fortsatta utvecklingen av totalförsvarets civila del. I anslutning härtill behandlas motionerna Fö203 yrkandena 3 och 4 (c), Fö312 yrkande 3 (vpk) och Fö507 yrkande 3 (vpk).

Föredragande statsrådet

Försvarsministern erinrar om att överstyrelsen för civilt försvar (ÖCB) enligt regeringens anvisningar lämnat en programplan som till följd av tidigareläggningen av nästa försvarsbeslut endast omfattar budgetåret 1990/91. ÖCB uppger att utgångspunkten för planeringen har varit den inriktning i stort och de prioriteringar som låg till grund för föregående programplan och statsmakternas ställningstagande till denna.

Efter en översiktlig redovisning för vissa överväganden som ÖCB lagt till grund för programplanen förklarar sig försvarsministern i allt väsentligt ställa sig bakom den av ÖCB angivna inriktningen av planeringen för det sista året i totalförsvarsperioden.

Utskottet

Vad försvarsministern anför om den fortsatta utvecklingen av totalförsvarets civila del bör enligt utskottets mening lämnas utan erinran av riksdagen.

Utskottet övergår att behandla fyra motionsyrkanden, Fö203 yrkandena 3 och 4 (c), Fö312 yrkande 3 (vpk) samt Fö507 (vpk) yrkande 3, alla från den allmänna motionstiden, som tar upp för hela den civila delen av totalförsvaret övergripande frågor.

I yrkande 3 i centerpartiets partimotion Fö203 fäster motionärerna uppmärksamheten på de antaganden om *kris- och krigsperioders längd* utifrån vilka det civila totalförsvaret i enlighet med 1987 års totalförsvarsbeslut byggs upp. De ställer sig kritiska till antagandet att en krisperiod inte kommer att överstiga ett år och att neutralitetsperioden och krigsläget beräknas bli kortvariga. Enligt motionärernas uppfattning kan ett krisläge förväntas sträcka sig över betydligt längre tidsperioder än ett år. Däremot delar de uppfattningen att en krigsperiod kan vara kort. Mot bakgrund av den osäkerhet som råder i vårt närområde anser motionärerna att det är mer nödvändigt än tidigare att ompröva de antaganden som i dag är grunden för totalförsvarets planering. Motionärerna framhåller att de synpunkter som framförs i motionen särskilt bör beaktas i 1988 års försvarskommittés pågående arbete.

På förslag av *utskottet* avslog riksdagen under föregående riksmöte motionsyrkanden om en omprövning av de i föregående försvarsbeslut fastlagda planeringsförutsättningarna rörande krisers och krigs varaktighet och karaktär (1988/89:FöU12, s. 21 rskr. 149). Bl.a. anförde utskottet som skäl för sitt förslag till avslag att 1988 års försvarskommitté hade till uppgift att föreslå planeringsmål för beredskapen inom det civila totalförsvaret och dess olika funktioner. Kommittén har numera avgivit ett delbetänkande Totalförsvarets planering inför 1991 års försvarsbeslut (Ds 1990:5) och kommer i det fortsatta arbetet att överväga planeringsförutsättningarna för det civila totalförsvaret. I avvaktan på resultatet av detta bör riksdagen inte uttala sig i frågan. Motion Fö203 yrkande 3 (c) bör således inte bifallas av riksdagen.

I ett annat yrkande, yrkande 4, i centerpartiets partimotion Fö203 framför motionärerna en rad övergripande synpunkter på *organisationen av de civila delarna av totalförsvaret* med inriktning på att minska vår sårbarhet på olika områden. Motionärerna föreslår att riksdagen som sin mening uttalar vad som i denna fråga anförts i motionen.

Även beträffande detta yrkande anser *utskottet* att resultatet av 1988 års försvarskommittés arbete bör avvaktas. I detta arbete ingår bl.a. att

överväga åtgärder som kan minska samhällets sårbarhet i olika hänseenden. Även ifrågasvarande motionsyrkande bör därför avslås av riksdagen.

Motion Fö507 yrkande 3 (vpk) gäller frågan om *beredskapshänsyn i samhällsplaneringen*. Motionärerna pekar på att utvecklingen mot ökad specialisering och integration i kombination med höga ekonomiska lönsamhets- och rationaliseringskrav gör det allt svårare att i efterhand parera sårbarhet och uthållighetsbehov med särskilda beredskapsåtgärder. Det blir därför, framhåller de, alltmer nödvändigt att på tidiga stadier i samhällsutvecklingen beakta beredskapsbehoven inom viktiga sektorer. I motionen erinras om att ÖCB i sin perspektivstudie föreslår handlingsprogram med särskild betoning på information och kunskapsspridning. Bl.a. föreslås att det inrättas en fond (BIS-fond), varifrån bidrag skulle kunna lämnas till särskilt angelägna åtgärder.

Även i motion Fö312 eftersträvar vänsterpartiet kommunisterna en ökad hänsyn till beredskapens behov i den framtida samhällsplaneringen. De efterlyser sålunda en högre försörjningsgrad hos landets olika regioner, såväl på livsmedelsområdet som i fråga om sjukvård och energiförsörjning.

Utskottet har i olika sammanhang (senast i betänkandet 1988/89: FöU12, s. 22) understrukit betydelsen av att beredskapsbehoven blir tillgodosedda inom ramen för den framtida samhällsutvecklingen. Detta har nyligen på förslag av 1988 års försvarskommitté också blivit beaktat i regeringens anvisningar för ÖCB:s programplanering för programplanepérioden 1991/92–1995/96. I dessa har nämligen ÖCB fått i uppdrag att studera möjligheterna att inplanera resurser för information och utbildning avseende beredskapshänsyn i planering och samhällsutveckling med den huvudinriktning som ÖCB angivit i sin perspektivstudie. Utskottet anser att arbetet med denna viktiga fråga givits en inriktning som ligger väl i linje med motionens syfte. Motion Fö507 yrkande 3 och motion Fö312 yrkande 3 bör därför avslås av riksdagen.

Den funktionsvisa inriktningen av totalförsvarets civila del

Under denna rubrik behandlar utskottet vad föredraganden i budgetpropositionen (s. 49–63) har anfört om den fortsatta utvecklingen inom olika funktioner av det civila totalförsvaret. Motionerna Fö308 yrkande 5 (m), Fö501 (c, fp) och Fö506 (m) behandlas också i sammanhanget.

Föredragande statsrådet

Försvarsministern behandlar i särskilda avsnitt den fortsatta utvecklingen inom de i totalförsvarets civila del ingående funktionerna

- Civil ledning och samordning
- Befolkningsskydd och räddningstjänst
- Psykologiskt försvar
- Hälso- och sjukvård m.m.

- Telekommunikationer
- Transporter
- Livsmedelsförsörjning m.m.
- Energiförsörjning
- Försörjning med industrivaror
- Socialförsäkring
- Arbetskraft samt
- Övriga viktiga samhällsfunktioner

Utskottet

Utskottet föreslår att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört rörande den fortsatta utvecklingen inom de olika funktionerna av den civila delen av totalförsvaret.

Utskottet övergår att behandla de till detta avsnitt hänfödda motionerna.

Motionärerna i motion Fö501 (c, fp) föreslår att kommunerna skall åläggas att organisera *kommunalt driftvärn* för att i kris- och krigslägen skydda viktiga kommunala anläggningar. De framhåller bl.a. att ett kommunalt driftvärn som organiseras och verkar inom hemvärnets ram och vid sidan av kommunens räddningstjänst kan ge kommuninvånarna den trygghet som behövs i sådana situationer. Det är, framhåller motionärerna, vidare viktigt att familjefäder och motsvarande som inkallas till värnpliktstjänstgöring vet att familjen kan leva tryggt och att den kommunala servicen fungerar. Därigenom underlättas att han kommer att inställa sig vid sitt krigsförband utan tidsutdräkt.

Utskottet finner i likhet med motionärerna att det är angeläget att kommunerna i enlighet med sina åligganden genom olika åtgärder tryggar den kommunala servicen i kriser och krig. Ett led i dessa strävanden kan vara att, såsom motionärerna föreslår, bilda driftvärn till skydd för olika kommunala anläggningar. Utskottet anser dock att detta skall ske på kommunernas eget initiativ utan statligt åläggande. Enligt hemvärnshögskoleutredningen (1970:304) skall ansökan att få organisera driftvärn vid kommunal myndighet inges till rikshemvärnschefen som med eget yttrande överlämnar ärendet till regeringen som har att bestämma i vilken omfattning driftvärn skall organiseras (30 §). Motion Fö501 (c, fp) bör därför avslås av riksdagen.

I motion Fö308 yrkande 5 (m) konstaterar motionären att den redan tidigare påtalade bristen hos *civilförsvarets undsättande enheter* att kunna användas direkt efter mobilisering allttjämt kvarstår.

Utskottet uttalade när det under föregående riksmöte behandlade ett liknande yrkande av motionären (FöU 1988/89:12, s. 30) att det såg allvarligt på bristerna i undsättningsenheternas förmåga till omedelbara insatser efter mobilisering. Utskottet förklarade sig dock räkna med att en förbättring genom olika åtgärder, bl.a. ökad övningsverksamhet, snarast skulle komma till stånd utan att riksdagen uttalade sig i frågan. Utskottet vidhåller vad det då anförde. Även det nu behandlade motionsyrkandet bör således avslås. Det kan i sammanhanget som

ytterligare stöd för riktigheten i utskottets uppfattning erinras om att statens räddningsverk enligt vad utskottet har inhämtat avser genomföra en översyn av civilförsvarets krigsorganisation i syfte att ge undsättningsenheterna en ökad lokal anknytning såväl i fråga om personal som materiel, något som torde öka förutsättningarna för undsättningsenheternas insatser omedelbart efter mobilisering.

Motion Fö506 (m) gäller *skyddsrumssituationen i Stockholmsområdet*. Motionären konstaterar att det i Stockholms stad och län finns en allvarlig brist på skyddsrum. Sedan år 1987 har Stockholmsområdet dessutom fått vidkännas en avsevärd reducering av skyddsrumsanslaget i avvaktan på att mål- och riskanalyserna skulle färdigställas, vilket inneburit att nya bristområden har skapats.

När *utskottet* med anledning av en tidigare motion i ämnet behandlade skyddsrumssituationen i Stockholmsområdet (1988/89:FöU12 s. 30) konstaterades att bristen på skyddsrum i våra storstäder hade uppmärksamrats i olika sammanhang. Utskottet pekade också på att Stockholms stad och län hade prioriterats vid fördelningen av medel för såväl nybehovs- som bristtäckningsskyddsrum. Utskottet ansåg att riksdagen i avvaktan på resultatet av beredningen av 1988 års befolkningsskyddskommittés betänkande (SOU 1989:17), Risker och skydd för befolkningen, som vid tillfället nyligen hade presenterats för regeringen, inte skulle uttala sig i frågan. Utskottet har inhämtat att det med utgångspunkt i bl.a. befolkningsskommitténs förslag för närvarande pågår ett arbete med att revidera de kommunala skyddsrumspanerna. Först när denna revidering genomförts, vilket beräknas vara klart våren 1991, kan man med större säkerhet beräkna behovet av skyddsrum.

Det bör i sammanhanget också framhållas att det i budgetpropositionen har föreslagits bemyndiganden och medel som är tillräckliga för skyddsrummbyggnad i samband med nyproduktion i skyddsrumsorternas riskområden och för viss bristtäckning i främst de större städernas innerområden. Enligt statens räddningsverk måste dock särskilda åtgärder vidtas om man inom överskådlig tid skall kunna täcka nuvarande skyddsrummbrist i Stockholmsområdet. Planer härför håller för närvarande, enligt vad utskottet har inhämtat, på att tas fram inom räddningsverket. Skyddsrummbehovet i framtiden kommer att närmare övervägas i försvarskommittén. Riksdagen bör i avvaktan på resultatet av pågående arbete med revision av de kommunala skyddsrummpanerna och av försvarskommitténs arbete med dessa frågor avslå motion Fö506 (m).

Särskilda frågor

Under denna rubrik behandlar utskottet vad föredragande statsrådet i budgetpropositionen har anfört om lokaliseringen av civilbefälhavarens kansli i Mellersta civilområdet, storstädernas försörjning, grundsyn för mål- och riskanalyser, m.m. samt undersökning av allmänna olyckshändelser (s. 63–66). I anslutning härtill behandlar utskottet motionerna Fö205 yrkande 17 (m), Fö306 (m) i denna del, Fö502 (fp)

och Fö504 (fp) som alla gäller lokaliseringen av civilbefälhavarkansliet i Mellersta civilområdet. Även motion Fö309 (fp) som tar upp lokaliseringen av civilbefälhavarkanslierna från en mera principiell synvinkel har förts till detta avsnitt.

Föredragande statsrådet

Försvarsministern erinrar beträffande *lokaliseringen av civilbefälhavarkansliet i Mellersta civilområdet* att riksdagen våren 1989 beslutade att antalet civilområden fr.o.m. den 1 juli 1991 skall minskas från sex till fem (prop. 1988/89:80, FÖU 14, rskr. 294). Bl.a. beslöts att nuvarande Bergslagens civilområde och Östra civilområdet skulle föras samman i ett nytt civilområde benämnt Mellersta civilområdet. ÖCB har haft i uppdrag att med stöd av försvarets rationaliseringsinstitut föreslå organisation och lokalisering av det nya civilområdets kansli. ÖCB föreslår att kansliet skall lokaliseras till Stockholm men att andra lösningar än ett övertagande av nuvarande kansli lokaler för civilbefälhavarkansliet i Östra civilområdet lokalmässigt borde övervägas. Föredragande statsrådet redovisar ett antal faktorer som enligt hans mening bör tillmätas betydelse vid val av stationeringsort av det nya Mellersta civilområdets kansli. Han kommer vid sina överväganden fram till att en annan plats än i Stockholmsområdet bör komma i fråga och stannar vid att förorda att kansliet skall lokaliseras till Örebro.

Utskottet

Den föreslagna lokaliseringen har givit upphov till en rad motioner. I motionerna Fö306 (m) och Fö504 (fp) anser motionärerna att kansliet i enlighet med ÖCB:s förslag skall lokaliseras till Stockholm. I moderata samlingspartiets partimotion Fö205 (yrkande 17) förordas Strängnäs som lokaliseringsort med hänvisning till att en sådan lokalisering skulle underlätta samverkan med den där belägna militärområdesstaben.

Utskottet har vid flera tillfällen behandlat frågan om lokaliseringen av civilbefälhavarkanslierna. Det har därvid i första hand gällt förslag om flyttning till Kristianstad av det till Malmö lokaliserade kansliet för Södra civilområdet. Motivet härför har varit uppfattningen att militärbefälhavarkanslierna och civilbefälhavarkanslierna bör vara lokaliserade till samma ort.

En sådan lokalisering rekommenderas av 1974 års försvarsledningsutredning i betänkandet Högre regional ledning (SOU 1978:77). Som motiv åberopades att civilbefälhavarnas samverkan med militärbefälhavarna var större än med någon annan myndighet. I proposition 1979/80:135 om organisation av försvarsmaktens högre regionala ledning m.m., som byggde på resultatet av försvarsmaktens ledningsutrednings arbete, framförde försvarsministern uppfattningen att det varken var meningsfullt eller lämpligt att försöka avgöra vilken del av civilbefälhavarens verksamhet som bör anses vara viktigast — den som omfattar samordning, utbildning m.m. av de civila delarna av totalförvaret eller den som avser samverkan och samordning med det militära

försvaret. I propositionen upplystes att regeringen avsåg att utan beaktande av utredningens förslag fastställa dåvarande stationeringsorter. Riksdagen hade inte någon invändning mot vad försvarsministern hade anfört (FöU 1979/80:15, rskr. 318).

Vid de två senare tillfällena riksdagen med anledning av motionsyrkanden har behandlat denna lokaliseringsfråga (FöU 1986/87:11, s. 105, rskr. 310, FöU 1987/88:11, s. 15, rskr. 346) avslogs dessa med hänvisning till att resultatet av då pågående utredningsarbete bl.a. rörande frågan om antalet militär- och civilområden kunde förväntas vara av betydelse för bedömningen hur civilbefälhavarkanslierna skall lokaliseraras.

Detta utredningsarbete har numera avslutats och lett till riksdagsbeslutet våren 1989 om totalförsvarets högre regionala indelning innebärande bl.a. att antalet civilområden fr.o.m. den 1 juli 1991 skall minskas från sex till fem (prop. 1988/89:80, FöU14, rskr. 294). ÖCB har också haft regeringens uppdrag att med stöd av försvarets rationaliseringsinstitut utreda lämplig lokalisering av civilbefälhavarens kansli i Mellersta civilområdet. I samråd med överbefälhavaren har ÖCB förordat Stockholm som lokaliseringsort. Något förslag som rör andra civilbefälhavarkansliers lokalisering har inte aktualiserats i samband med den ändrade högre regionala indelningen av totalförsvaret.

Överbefälhavaren anger i sitt yttrande att det är möjligt att lokalisera civilbefälhavarkansliet i Mellersta civilområdet såväl till Stockholm, Strängnäs som Örebro. Han anser emellertid förslaget om en lokalisering av kansliet till Stockholm vara att föredra. Motiven för en lokalisering till Örebro är enligt hans mening svagare än för en lokalisering till Strängnäs. Därför anser han att man skall välja Strängnäs som lokaliseringsort för kansliet, om det skall förläggas utanför Stockholm.

ÖCB vidhåller förslaget om lokalisering till Stockholm understrykande att effektnedgången såväl i freds- som i krigsorganisationen blir störst om Örebroalternativet väljs. Härtill kommer betydande kostnader för investeringar i kontorsutrustning på den nya platsen, inte minst sambandsteknisk sådan.

Utskottet har vid bedömningen av budgetpropositionens och de här behandlade motionernas förslag till lokalisering av civilbefälhavarkansliet i Mellersta civilområdet funnit att tillräckliga skäl talar för det i propositionen framförda förslaget om en lokalisering till Örebro. Här för talar bl.a. att ett inom civilområdet centralt beläget kansli är bäst skickat att samordna de civila försvarsåtgärderna inom hela civilområdet. Någon utslagsgivande betydelse för lokaliseringen har utskottet sålunda inte tillmätt de goda förutsättningar för samverkan med militärområdesstaben som åberopats som stöd för en lokalisering till Strängnäs. Inte heller har möjligheterna att samverka med en rad civila myndigheter som framhållits vara förenade med en lokalisering till Stockholm bedömts uppväga de nackdelar främst ur sårbarhetssynpunkt som skulle följa av en lokalisering till huvudstadsregionen. Motion Fö306 (m) bör sålunda avslås såvitt nu är i fråga. Inte heller motionerna Fö205 yrkande 17 (m) och Fö504 (fp) bör bifallas av riksdagen.

I motion Fö502 (fp) godtar motionärerna den i budgetpropositionen föreslagna lokaliseringen till Örebro. De föreslår emellertid att effekten av denna lokalisering bör förbättras genom att lokalisera *ytterligare högre regionala totalförsvarsmyndigheter till Örebro*. Motionen innehåller också ett förslag om att det skall inrättas en heltidstjänst för civilbefälhavaren i det nya civilområdet.

Utskottet konstaterar att de i motionen framförda förslagen att till Örebro lokalisera en rad totalförsvarsmyndigheter på högre regional nivå nära hänger samman med de överväganden rörande ledningsfrågor som för närvarande pågår med anledning av överbefälhavarens och ÖCB:s rapport Totalförsvarets ledning under kriser och krig och CFL-utredningens förslag. Utskottet anser att detta utredningsarbete i första hand skall utvärderas. Riksdagen bör därför inte göra det i motion Fö502 föreslagna uttalandet om ytterligare lokalisering av totalförsvarsverksamhet till Örebro.

Beträffande den i samma motion (Fö502) aktualiserade frågan om en heltidstjänst för civilbefälhavare i Mellersta civilområdet vill utskottet erinra om att civilbefälhavaruppgiften närmare behandlades i 1974 års totalförsvarsutredning i dess betänkande Högre regional ledning (SOU 1978:77). Frågan kom dock aldrig att med anledning av utredningens överväganden underställas riksdagens prövning. Det bör enligt utskottets mening ankomma på regeringen att bedöma om rådande ordning att utnämna landshövdingar till civilbefälhavare alltjämt genomgående bör uppehållas eller om även i vissa fall heltidstjänster skall inrättas för uppgiften. Yrkande 2 i motion Fö502 bör avslås.

I motion Fö309 (fp) föreslås ett generellt ställningstagande för en *samlokalisering av civilområdes- och militärområdesstaber*. Motionärerna konstaterar att militärbefälhavarna och civilbefälhavarna med sina stabsresurser i krig kan ses som en samlad totalförsvarsledning på högre regional nivå. Detta medför, hävdar motionären, behov av samlokalisering av dessa båda staber på militärområdesstabens lokaliseringsort såsom 1978 års försvarsledningsutredning föreslog. En ökad risk för överraskande inlett anfall har, framhåller han vidare, ökat behovet att kunna uppta strid redan innan en mobilisering har hunnit genomföras. I ett sådant läge kan en gemensam totalförsvarsledning behöva utövas redan från fredsuppehållsplatsen. Frågan om en samlokalisering av militärområdesstaber och civilbefälhavarkanslier bör enligt motionären på nytt tas upp till övervägande.

Utskottet anser av skäl som anförts för avslag på det i det föregående behandlade motionsyrkandet rörande den föreslagna principens selektiva tillämpning på lokaliseringen av civilbefälhavarkansliet i Mellersta civilområdet också kan åberopas som skäl för avslag på motion Fö309 (fp). Enligt utskottets mening bör de faktorer som för varje särskilt civilområde är avgörande för civilbefälhavarnas möjligheter att lösa sina uppgifter på bästa sätt vara styrande för civilbefälhavarkansliernas lokalisering.

Utskottet har ingen erinran mot vad föredragande statsrådet har anfört om storstädernas försörjning, grundsyn för mål- och riskanalyser m.m. och undersökning av allvarliga olyckshändelser.

Anslagsfrågor

Under denna rubrik behandlar utskottet regeringens förslag rörande de i budgetpropositionen behandlade anslagsfrågorna (s. 67—175). Här behandlas också Fö203 yrkandena 5, 6 och 11—14 (c), Fö204 yrkandena 3 och 6 (mp) och Fö205 yrkandena 5, 7, 11—15 (m) till den del förslagen innebär avvikelser från den i propositionen föreslagna anslagsfördelningen. Även motionerna Fö310 (m), Fö311 yrkandena 1 och 2 (c), Fö312 yrkande 2 (vpk), Fö412 (c och m) samt Fö503 (fp) tas upp till behandling i detta sammanhang.

Utskottet

Moderata samlingspartiet har i sin kommittémotion Fö205 för budgetåret 1990/91 föreslagit följande ökningar av nedan redovisade anslag i förhållande till regeringens förslag :

- B 1. Arméförband: Ledning och förbandsverksamhet 100 milj.kr. (yrkandena 5 och 11)
- B 2. Arméförband: Anskaffning av materiel 150 milj.kr. (yrkandena 14 och 15)
- C 1. Marinförband: Ledning och förbandsverksamhet 25 milj.kr. (yrkande 12)
- C 2. Marinförband: Anskaffning av materiel 220 milj.kr. (yrkande 7)
- F 14. Frivillig försvarsverksamhet 9 milj.kr. (yrkande 13).

Centerpartiet har i sin partimotion Fö203 lagt fram förslag om följande ökningar i förhållande till regeringsförslaget av nedan angivna anslag:

- B 2. Arméförband: Anskaffning av materiel 50 milj.kr. (yrkande 11)
- C 2. Marinförband: Anskaffning av materiel 50 milj.kr. (yrkande 12)
- D 2. Flygvapenförband: Anskaffning av materiel 25 milj.kr. (yrkande 13)
- F 14. Frivilliga försvarsorganisationer 7 milj.kr. (yrkande 14)
- I 1. Befolkningsskydd och räddningstjänst 93 milj.kr. (yrkande 6)
- K 2. Beredskapslagring och industriella åtgärder 50 milj.kr. (yrkande 5).

I motion Fö311 yrkande 2 (c) begär motionärerna att det anvisas ytterligare 3,2 milj.kr. under anslaget I 6. Frivillig försvarsverksamhet för budgetåret 1990/91.

I miljöpartiet de grönas partimotion Fö204 föreslås i yrkande 3 att en del av de i motionen föreslagna ändringarna av medelstilledningen skall medföra att anslaget F 16. Reserv för det militära försvaret räknas upp med 1 100 000 000 kr. I samma motion (yrkande 6) föreslås också att riksdagen till försvarets materielverk för budgetåret 1990/91 anslår 100 milj. kr. mindre än vad regeringen har föreslagit.

Ovan redovisade motionsyrkanden om ändrad medelstilledning i förhållande till regeringens förslag under vissa anslag berör i första hand den utgiftsram för det militära försvaret och den ekonomiska ramen för totalförsvarets civila del som kommer att gälla för nästa budgetår. Utskottet har därför i det föregående behandlat motions-

yrkandena i anslutning till dessa ramfrågor till den del de hör hemma där. Beträffande Fö205 yrkande 13 (m), Fö203 yrkande 14 (c) och Fö 311 yrkande 2 (c) om medelstillskott till de frivilliga försvarsorganisationernas verksamhet angav utskottet därvid att det inte var berett att tillstyrka en uppräknig av ifrågavarande ramar. Samtidigt angav utskottet att det i samband med anslagsfrågorna avsåg återkomma till frågan om att genom omfördelning av medel inom de berörda ramarna ge de frivilliga försvarsorganisationerna ökade ekonomiska resurser.

Som bakgrund till behandling av frågan om ytterligare medel till de frivilliga försvarsorganisationerna vill *utskottet* inledningsvis upprepa sin i olika sammanhang redovisade uppfattning att dessas viktiga uppgifter har stor betydelse för försvarsviljan. Det är därför angeläget att organisationerna får ekonomiska resurser som svarar mot deras utbildningsuppgifter. Utskottet påminner om att det för två år sedan (1987/88:FöU11 s. 82) förordade en medelsförstärkning. Samtidigt måste utskottet dock konstatera att det är svårt att överblicka frivilligorganisationernas verksamhet, jämföra insatser och resursanspråk inom den militära resp. den civila delen av totalförsvaret samt bedöma resultatet av gjorda insatser. Utskottet har erfarit att regeringen avser genomföra en översyn av frivilligorganisationernas verksamhet med syfte att få den bättre överblick m.m. som utskottet har påtalat behov av. Utskottet anser ändå att det för budgetåret 1990/91 finns tillräckliga skäl för en medelsförstärkning till frivilligorganisationerna i förhållande till propositionens förslag. Anslaget F 14. Frivilliga försvarsorganisationer m.m. föreslås därför räknas upp med ytterligare 7,0 milj.kr. Finansieringen härav bör dock i enlighet med vad utskottet anfört i det föregående ske inom utgiftsramen för det militära försvaret. Därför förordar utskottet att anslaget F 16. Reserv för det militära försvaret reduceras med motsvarande belopp.

Motion Fö310 (m) anmäler att den frivilliga skytterörelsen tvingats minska den försvarsanknutna verksamheten främst till följd av höga priser på 6,5 mm ammunition. Enligt motionärerna bör därför riksdagen hos regeringen begära förslag med syfte att ekonomiskt underlätta skytterörelsens verksamhet.

Utskottet utgår från att det nyss nämnda tillskottet till anslaget F 14. Frivilliga försvarsorganisationer skall möjliggöra ett ökat stöd åt den frivilliga skytterörelsen under budgetåret 1990/91. Syftet med motion Fö310 (m) får därmed anses vara tillgodosett varför motionen bör avslås.

Även de frivilliga försvarsorganisationer vars verksamhet finansieras från anslaget I 6. Frivilligorganisationer inom den civila delen av totalförsvaret m.m. bör enligt utskottets mening få ytterligare medel till sitt förfogande. Sålunda föreslår utskottet att nyssnämnda anslag påförs 3,0 milj. kr. utöver regeringens förslag. Även denna resursförstärkning bör finansieras utan rampåslag. Därför bör anslaget K 2. Beredskapslagring och industriella åtgärder inom utgiftsramen för totalförsvarets civila del reduceras med 3,0 milj. kr.

Utskottet föreslår att riksdagen för budgetåret 1990/91 anvisar medel under fjärde huvudtitelns anslag till det militära försvaret i enlighet

med regeringens förslag med den ändring som följer av vad utskottet i det föregående har förordat om viss omfördelning inom utgiftsramen för det militära försvaret.

Detta innebär att de i det föregående angivna motionsyrkandena som rör anslag till det militära försvaret avslås i den mån däri framförda förslag inte ligger i linje med den omfördelning utskottet har förordat.

Även beträffande anslagen under fjärde huvudtiteln för totalförsvarets civila del bör riksdagen för budgetåret 1990/91 anvisa medel i enlighet med regeringens förslag med den ändring som följer av vad utskottet i det föregående har förordat om viss omfördelning inom den ekonomiska ramen för totalförsvarets civila del.

I det föregående redovisade motionsyrkanden rörande anslag till de civila delarna av totalförsvaret bör också avslås i den mån de inte överensstämmer med den omfördelning utskottet har föreslagit.

I motion Fö311 (c) finns ett yrkande (yrkande 1) där motionärerna förordar att det under tionde huvudtiteln upptagna anslaget B 8. Statsbidrag till frivilliga försvarsorganisationer innevarande budgetår skall tillföras ytterligare 3,2 milj.kr. för att täcka ett underskott på nämnda belopp.

Utskottet, som inte funnit belägg för att frivilligorganisationerna under arbetsdepartementets område vid medelstilldelning har behandlats väsentligt annorlunda än andra frivilligorganisationer, föreslår att riksdagen avslår ifrågavarande motionsyrkande.

Utskottet övergår att behandla några motionsyrkanden som utan att de innebär förslag om andra anslagsbelopp än de av regeringen föreslagna har en nära anknytning till här behandlade anslag.

Över anslaget L 7. Vissa nämnder m.m. inom försvarsdepartementets område finansieras utgifterna för bl.a. *delegationen för icke-militärt motstånd m.m.* Verksamheten inom denna delegation behandlas i motionerna Fö312 yrkande 2 (vpk) och Fö503 (fp).

I motion Fö503 föreslås att delegationen skall förstärkas och lokaliseras till Växjö. Som skäl för sitt förslag pekar motionären på att det vid högskolan i Växjö finns kompetens av betydelse för delegationens verksamhet.

Även motionärerna i motion Fö312 vill öka delegationens för icke-militärt motstånds resurser. De finner det angeläget att utveckla civilmotståndet genom ökade resurser till icke-militära kampformer.

Utskottet konstaterar att delegationen för icke-militärt motstånd inrättades så sent som den 1 juni 1987 för att informera, utbilda och bidra till en förbättrad mental beredskap när det gäller att genom icke-militära motståndformer handla till fördel för det svenska samhället också under kriser, krig och ockupation. Delegationen befinner sig i ett uppbyggnadsskede såväl i fråga om arbetets inriktning som uppbyggnaden av resurser. Utskottet räknar med att delegationens resursbehov kommer att närmare övervägas i takt med verksamhetens omfattning. Utskottet kan inte heller biträda den föreslagna lokaliseringen till Växjö. Riksdagen bör därför avslå motionerna Fö312 yrkande 2 (vpk) och Fö503 (fp).

Motionen Fö412 (c, m) med förslag om tillsättande av en utredning med uppgift att undersöka möjligheterna att flytta *försvarets materielverks fartygsavdelning till Karlskrona* har anknytning till anslaget F 5. Försvarets materielverk. *Utskottet* behandlade vid föregående riksmöte ett motsvarande yrkande (1988/89:FöU14, s. 54). Därvid förklarade utskottet sig stödja syftet med förslag om en förbättrad utveckling i Karlskronaregionen. Det erinrade samtidigt om att försvarskommittén hade som uppgift att inför nästa försvarsbeslut överväga försvarsmaktens framtida utveckling och föreslog mot denna bakgrund att motionsyrkandet skulle avslås. Riksdagen följde utskottets förslag (1988/89:FöU14, s. 54, rskr. 294).

Utskottet vidhåller denna uppfattning och anser att också motion Fö412 (c, m) därför bör avslås av riksdagen.

Hemställan

Utskottet hemställer

1987 års försvarsbeslut samt arbetet med att förbereda ett nytt försvarsbeslut år 1991

1. beträffande *1987 års försvarsbeslut samt arbetet med att förbereda ett nytt försvarsbeslut år 1991*

att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört,

2. beträffande *utredning om den marina verksamheten i Marinkommando Syd*

att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö417,

3. beträffande *utredning om incidentberedskapen på Gotland*

att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö422,

4. beträffande *utlysande av två utredningar för bedömning av hotbilden*

att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö201 yrkande 1,

res. 1 (mp)

5. beträffande *utlysande av en säkerhetspolitisk utredning*

att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö203 yrkande 1.

res. 2 (c)

Säkerhetspolitiska överväganden

6. att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört om säkerhetspolitiken.

Vissa för totalförsvaret gemensamma frågor

7. beträffande *vissa för totalförsvaret gemensamma frågor*

att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört,

8. beträffande *effektivisering och utvidgning av värnplikstjänstgöringen*

att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö305,

9. beträffande *utredning för införande av allmän värnjänst*

att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö302,

res. 3 (mp)

10. beträffande *lagfäst rätt till tjänstledighet vid frivillig försvarsutbildning*

att riksdagen avslår motion 1898/90:Fö301,

11. beträffande *samhällets sårbarhet*

att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö203 yrkande 2,

12. beträffande *tillsättande av en utredning om säkerhets- och sårbarhetsfrågorna i datasamhället*

att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö303,

res. 4 (fp)

13. beträffande *Stockholms försvar*

att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö306 i denna del,

14. beträffande *fond för landsbygdsutveckling*

att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö304,

res. 5 (mp)

15. beträffande *Kopparbergs läns inordnande i Nedre Norrlands civil- och militärområden*

att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö505.

res. 6 (m, fp, vpk, mp)

Forskning

16. beträffande *forskning inom totalförsvaret*

att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört,

17. beträffande *lokaliseringen av försvarets forskningsanstalts enheter till Västerås*

att riksdagen avslår motionerna 1989/90:Fö601 och 1989/90:Fö602,

18. beträffande *lokalisering av försvarets forskningsanstalts enheter till Södertälje*

att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö605.

Ekonomi och planeringsramar m. m. för den militära delen av totalförsvaret

19. beträffande *det ekonomiska utfallet för det militära försvaret för budgetåret 1988/89*

att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört,

20. beträffande *fastställande av utgiftsramen för det militära försvaret budgetåret 1990/91*

att riksdagen med bifall till propositionen och med avslag på motionerna 1989/90:Fö203 yrkandena 11–14 i denna del, 1989/90:Fö204 yrkandena 3–6 i denna del, 1989/90:Fö205 yrkandena 1, 4, 5, 7 och 11–15 samtliga i denna del, 1989/90:Fö207 yrkande 1 i denna del, 1989/90:Fö312 yrkande 1 i denna del samt 1989/90:Fö313 i denna del fastställer utgiftsramen till 30 149 700 000 kr. i prisläget februari 1989,

res. 7 (m)

res. 8 (c)

res. 9 (vpk)

res. 10 (mp)

21. beträffande *justering av utgiftsramen*

- a) att riksdagen bemyndigar regeringen att justera utgiftsramen för det militära försvaret för budgetåret 1990/91 med hänsyn till prisutvecklingen efter februari 1989 enligt försvarsprisindex,
- b) att riksdagen bemyndigar regeringen att justera lämnade beställningsbemyndiganden enligt nettoprisindex,
- c) att riksdagen bemyndigar regeringen att justera utgiftsramen för det militära försvaret för budgetåret 1990/91 på grund av över- och underutnyttjande av utgiftsramen för budgetåret 1989/90,
- d) att riksdagen bemyndigar regeringen att under budgetåret 1990/91 medge överskridande av utgiftsramen för det militära försvaret samt av lämnade beställningsbemyndiganden, om det behövs av beredskapsskäl.

Ekonomi och planeringsramar m.m. för den civila delen av totalförsvaret

22. beträffande *det ekonomiska utfallet för den civila delen av totalförsvaret för budgetåret 1988/89*

att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört,

23. beträffande *lika regler för det civila och det militära försvaret avseende kompensation för underskridande av planeringsramar*
att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö203 yrkande 7 i denna del,

res. 11 (c)

24. beträffande *fastställande av ekonomisk ram för totalförsvarets civila del för budgetåret 1990/91*

att riksdagen med bifall till propositionen och med avslag på motionerna 1989/90:Fö203 yrkandena 5 och 6 båda i denna del, 1989/90:Fö204 yrkandena 1 och 2, 1989/90:Fö311 yrkande 2 i denna del samt 1989/90:Fö507 yrkandena 1 och 2, fastställer att anslagen på statsbudgeten inom den ekonomiska ramen för totalförsvarets civila del för budgetåret 1990/91 förs upp med sammanlagt 2 040 448 000 kr. beräknat i genomförandeprisläge 1990/91,

res. 12 (c)

res. 13 (vpk)

res. 14 (mp)

25. beträffande *omfördelning inom den ekonomiska ramen för totalförsvarets civila del för budgetåret 1990/91*

att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö205 yrkande 16 i denna del,

res. 15 (m, fp)

26. beträffande *bemyndiganden*

- a) att riksdagen bemyndigar regeringen att för budgetåret 1990/91 justera lämnade bemyndiganden med hänsyn till prisutvecklingen enligt nettoprisindex efter juli 1989,
- b) att riksdagen bemyndigar regeringen att justera anslagsbeloppet under anslaget I 3. Skyddsrum, m. m. för budgetåret 1990/91

på grund av över- eller underutnyttjande av anslagsbeloppet för budgetåret 1989/90,

c) att riksdagen bemyndigar regeringen under budgetåret 1990/91 medge överskridande av förslagsanslagen inom den ekonomiska ramen för totalförsvarets civila del samt lämnade bemyndiganden om det behövs av beredskapsskäl,

27. beträffande *ekonomiska resurser för totalförsvarets civila del i övrigt*

att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört.

Säkerhet i planeringen

28. beträffande *säkerhet i planeringen*

att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört.

Tillståndet inom försvarsmakten m.m.

29. beträffande *ullståndet inom försvarsmakten och handlingsfriheten inför 1991 års försvarsbeslut m.m.*

att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört dels om att i avvaktan på 1991 års försvarsbeslut genomföra verksamheten enligt intentionerna i 1987 års försvarsbeslut, dels om att skapa en rimlig grad av handlingsfrihet inför 1991 års försvarsbeslut.

Inriktning av huvudprogrammen

30. beträffande *arméstridskrafterna*

att riksdagen med bifall till propositionen och med avslag på motionerna 1989/90:Fö203 yrkande 11 i denna del, 1989/90:Fö204 yrkande 4 i denna del, 1989/90:Fö205 yrkandena 1, 4, 5, 11, 14 och 15 samtliga i denna del, 1989/90:Fö207 yrkande 1 i denna del, 1989/90:Fö312 yrkande 1 i denna del samt 1989/90:Fö313 i denna del lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört,

res. 16 (m) – villk. 7

res. 17 (c) – villk. 8

res. 18 (vpk) – villk. 9

res. 19 (mp) – villk. 10

31. beträffande *marinstridskrafterna*

att riksdagen med bifall till propositionen och med avslag på motionerna 1989/90:Fö203 yrkande 12 i denna del, 1989/90:Fö205 yrkandena 7 och 12 båda i denna del, 1989/90:Fö207 yrkande 1 i denna del, 1989/90:Fö312 yrkande 1 i denna del och 1989/90:Fö313 i denna del lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört,

res. 20 (m) – villk. 7

res. 21 (c) – villk. 8

res. 22 (vpk) – villk. 9

32. beträffande *flygstridskrafterna*

att riksdagen med bifall till propositionen och med avslag på motionerna 1989/90:Fö203 yrkande 13 i denna del,

1989/90:Fö204 yrkande 5 i denna del, 1989/90:Fö207 yrkande 1 i denna del, 1989/90:Fö312 yrkande 1 i denna del och 1989/90:Fö313 i denna del lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört,

res. 23 (c) – villk. 8

res. 24 (vpk) – villk. 9

res. 25 (mp) – villk. 10

33. beträffande *operativ ledning m.m.*

att riksdagen med bifall till propositionen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört,

34. beträffande *det militära försvarets huvuduppgifter m.m.*

att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö203 yrkande 8.

Motioner rörande armétridskrafterna

35. beträffande *beställningar till Nobelföretagen*

att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö603,

36. beträffande *ändring av beslut att lägga ned I 3 i Örebro och I 17 i Uddevalla*

att riksdagen avslår motionerna 1989/90:Fö203 yrkande 10 i denna del och 1989/90:Fö205 yrkande 2 i denna del,

res. 26 (m, c, mp)

37. beträffande *ändring av beslut att lägga ned I 11 i Växjö*

att riksdagen avslår motionerna 1989/90:Fö203 yrkande 10 i denna del, 1989/90:Fö205 yrkande 2 i denna del, 1989/90:Fö401, 1989/90:Fö402 och 1989/90:Fö423,

res. 26 (m, c, mp)

38. beträffande *antalet armébrigader m.m.*

att riksdagen avslår motionerna 1989/90:Fö205 yrkande 3 och 1989/90:Fö308 yrkandena 1 och 2,

res. 27 (m)

39. beträffande *behållande av P 6 i Kristianstad som fredsförband*

att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö308 yrkande 6,

res. 28 (m)

40. beträffande *ändring av beslut att lägga ned T 4 i Hässleholm*

att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö308 yrkande 7,

res. 29 (mp)

41. beträffande *luftvärnsutbildning i nedre Norrland*

att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö408,

42. beträffande *musik-, idrotts- och beredskapsplutoner*

att riksdagen avslår motionerna 1989/90:Fö409, 1989/90:Fö414 och 1989/90:Fö424.

Motioner rörande marinstridskrafterna

43. beträffande *ubåtsskyddet m.m.*

att riksdagen avslår motionerna 1989/90:Fö205 yrkandena 6 och 8, 1989/90:Fö308 yrkande 4, 1989/90:Fö604 och 1989/90:A12 yrkande 6,

res. 30 (m)

44. beträffande *ubåtsskyddsenheter till Marinkommando Nord*
att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö413,
45. beträffande *marinens utveckling i Karlskrona*
att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö421,
46. beträffande *utredning om att samutnyttja resurser vid Säve flygplats i Göteborg*
att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö701.

Motion rörande flygstridskrafterna

47. beträffande *uppsättning av ytterligare en jaktdivision*
att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö308 yrkande 3.

Vissa frågor om anställd personal

48. beträffande *anställd personal*
att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört.

Vissa frågor rörande värnpliktiga

49. beträffande *lag om ändring i lagen (1989:402) om försök med förkortad grundutbildning av värnpliktiga*
att riksdagen med bifall till propositionen och med avslag på motion 1989/90:Fö203 yrkandena 9 och 15 antar regeringens förslag till lag om ändring i lagen (1989:402) om försök med förkortad grundutbildning av värnpliktiga.

50. beträffande *åtgärder för att förbättra det s.k. kvarståendeläget*
att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö205 yrkande 9,

51. beträffande *anståndsregler vid s.k. förstegsutbildning*
att riksdagen med anledning av propositionen och motionerna 1989/90:Fö205 yrkande 10, 1989/90:Fö207 yrkande 2 och 1989/90:Fö418 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört,

52. beträffande *anstånd med repetitionsövningar*
att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö405,

53. beträffande *lag om ändring i familjebidragslagen (1978:520)*
att riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i familjebidragslagen (1978:520),

54. beträffande *höjd dagersättning*
att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö416,
res. 31 (vpk)

55. beträffande *värnpliktigas försäkringsskydd*
att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö407,
res. 32 (fp)

56. beträffande *direktrekrytering av värnpliktiga till civilförsvaret*
att riksdagen avslår motionerna 1989/90:Fö202 och 1989/90:Fö307,

57. beträffande *samlevnadsundervisning i den militära befälsutbildningen*

att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö403,
res. 33 (fp)

58. beträffande *sex- och samlevnadsutbildning som ett obligatorium i värnpliktsutbildningen*

att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö411,

59. beträffande *åtgärder mot trafikolyckor*
att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö406,

60. beträffande *värnpliktigas resor*
att riksdagen avslår motionerna 1989/90:Fö415 och 1989/90:Fö420,

res. 34 (vpk, mp)

61. beträffande *värnpliktiga och övriga tjänstepliktiga*
att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet i övrigt har anfört om värnpliktiga och övriga tjänstepliktiga.

Rationalisering m.m.

62. beträffande *rationalisering*
att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört,

63. beträffande *försvarets mark och byggnader i Stockholmsområdet*
att riksdagen med avslag på motionerna 1989/90:Fö31 och 1989/90:Fö32 lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet i skrivelse 1989/90:80 har anfört.

res. 35 (m) — motiv

Försvarsindustrin

64. beträffande *försvarsindustrin*
att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört.

JAS 39-projektet

65. beträffande *JAS 39-projektet*
att riksdagen med avslag på motionerna 1989/90:Fö201 yrkande 2 och 1989/90:Fö410 lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört.

res. 36 (vpk, mp)

Utvecklingen av totalförsvarets civila del

66. beträffande *den fortsatta utvecklingen av totalförsvarets civila del*
att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört,

67. beträffande *kris- och krigsperioders längd*
att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö203 yrkande 3,
res. 37 (c)

68. beträffande *organisationen av de civila delarna av totalförsvaret*
att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö203 yrkande 4,
res. 38 (c, mp)

69. beträffande *beredskapshänsyn i samhällsplaneringen*
att riksdagen avslår motionerna 1989/90:Fö507 yrkande 3 och
1989/90:Fö312 yrkande 3.

res. 39 (vpk, mp)

Den funktionsvisa inriktningen av totalförsvarets civila del

70. beträffande *den fortsatta utvecklingen inom funktionen Civil ledning och samordning*

att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört,

71. beträffande *den fortsatta utvecklingen inom funktionen Befolkningsskydd och räddningstjänst*

att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört,

72. beträffande *den fortsatta utvecklingen inom funktionen Psykologiskt försvar*

att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört,

73. beträffande *den fortsatta utvecklingen inom funktionen Hälso- och sjukvård*

att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört,

74. beträffande *den fortsatta utvecklingen inom funktionen Telekommunikationer*

att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört,

75. beträffande *den fortsatta utvecklingen inom funktionen Transporter*

att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört,

76. beträffande *den fortsatta utvecklingen inom funktionen Livsmedelsförsörjning m.m.*

att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört,

77. beträffande *den fortsatta utvecklingen inom funktionen Energiförsörjning*

att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört,

78. beträffande *den fortsatta utvecklingen inom funktionen Försörjning med industrivaror*

att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört,

79. beträffande *den fortsatta utvecklingen inom funktionen Socialförsäkring m.m.*

att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört,

80. beträffande *den fortsatta utvecklingen inom funktionen Arbetskraft*

att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört,

81. beträffande *den fortsatta utvecklingen inom funktionen Övriga viktiga samhällsfunktioner*

att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört,

82. beträffande *kommunalt driftvärn*

att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö501,

83. beträffande *civilförsvarets undsättande enheter*

att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö308 yrkande 5,

84. beträffande *Skyddsrumssituationen i Stockholmsområdet*

att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö506.

Särskilda frågor

85. beträffande *lokalisering av civilbefälvarens kansli i Mellersta civilområdet*

att riksdagen med avslag på motionerna 1989/90:Fö205 yrkande 17, 1989/90:Fö306 i denna del och 1989/90:Fö504 lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört om lokalisering till Örebro,

res. 40 (m)

86. beträffande *ytterligare högre regionala totalförvarsmyndigheter till Örebro m.m.*

att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö502,

87. beträffande *samlokalisering av civilområdesstaber och militärområdesstaber*

att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö309,

88. beträffande *storstädernas försörjning*

att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört,

89. beträffande *grundsyn för mål- och riskanalyser m.m.*

att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört,

90. beträffande *undersökning av allvarliga olyckshändelser*

att riksdagen lämnar utan erinran vad föredragande statsrådet har anfört.

Anslagsfrågor

91. att riksdagen till *Försvarsdepartementet* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 41 860 000 kr.,

92. att riksdagen till *Utredningar m.m.* för budgetåret 1990/91 anvisar ett reservationsanslag på 5 500 000 kr.,

93. beträffande *anslagsbelopp till Arméförband: Ledning och förbandsverksamhet*

att riksdagen med bifall till propositionen och avslag på motion 1989/90:Fö205 yrkandena 5 och 11 båda i denna del, till *Arméförband: Ledning och förbandsverksamhet* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag av 7 723 100 000 kr.,

res. 41 (m) – villk. 7

94. beträffande *bemyndigande angående Arméförband: Anskaffning av materiel*

a) att riksdagen bemyndigar regeringen att medge att beställningar av materiel m.m. och utvecklingsarbete för arméförband får läggas ut inom en kostnadsram av 5 779 000 000 kr.,

95. beträffande *anslagsbelopp till Arméförband: Anskaffning av materiel*

att riksdagen med bifall till propositionen och med avslag på motionerna 1989/90:Fö203 yrkande 11 i denna del, 1989/90:Fö205 yrkandena 14 och 15 båda i denna del till *Arméförband: Anskaffning av materiel* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 2 594 800 000 kr.,

res. 41 (m) – villk. 7

res. 42 (c) – villk. 8

96. att riksdagen till *Arméförband: Anskaffning av anläggningar* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 432 000 000 kr.,

97. beträffande *anslagsbelopp till Marinförband: Ledning och förbandsverksamhet*

att riksdagen med bifall till propositionen och med avslag på motion 1989/90:Fö205 yrkande 12 i denna del till *Marinförband: Ledning och förbandsverksamhet* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 2 537 300 000 kr.,

res. 41 (m) – villk. 7

98. beträffande *bemyndigande angående Marinförband: Anskaffning av materiel*

att riksdagen bemyndigar regeringen att medge att beställningar av materiel m.m. och utvecklingsarbete för marinförband får läggas ut inom en kostnadsram av 5 072 000 000 kr.,

99. beträffande *anslagsbelopp till Marinförband: Anskaffning av materiel*

att riksdagen med bifall till propositionen och med avslag på motionerna 1989/90:Fö203 yrkande 12 i denna del och 1989/90:Fö205 yrkande 7 i denna del till *Marinförband: Anskaffning av materiel* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 2 333 000 000 kr.,

res. 41 (m) – villk. 7

res. 42 (c) – villk. 8

100. att riksdagen till *Marinförband: Anskaffning av anläggningar* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 169 000 000 kr.

101. att riksdagen till *Flygvapenförband: Ledning och förbandsverksamhet* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 4 094 800 000 kr.,

102. beträffande *bemyndigande angående Flygvapenförband: Anskaffning av materiel*

att riksdagen bemyndigar regeringen att medge att beställningar av materiel m.m. och utvecklingsarbete för flygvapenförband får läggas ut inom en kostnadsram av 8 320 700 000 kr.,

103. beträffande *anslagsbelopp till Flygvapenförband: Anskaffning av materiel*

att riksdagen med bifall till propositionen och med avslag på motion 1989/90:Fö203 yrkande 13 i denna del för budgetåret 1990/91 till *Flygvapenförband: Anskaffning av materiel* anvisar ett förslagsanslag på 5 908 800 000 kr.,

res. 42 (c) – villk. 8

104. att riksdagen till *Flygvapenförband: Anskaffning av anläggningar* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 375 000 000 kr.,

105. att riksdagen till *Operativ ledning m.m.: Ledning och förbandsverksamhet* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 880 660 000 kr.,

106. beträffande *bemyndigande angående Operativ ledning m.m.: Anskaffning av materiel*

att riksdagen bemyndigar regeringen att medge att beställningar av materiel m.m. för operativ ledning m.m. får läggas ut inom en kostnadsram av 133 000 000 kr.,

107. beträffande *anslagsbelopp till Operativ ledning m.m.: Anskaffning av materiel*

att riksdagen till *Operativ ledning m.m.: Anskaffning av materiel* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 121 300 000 kr.,

108. att riksdagen till *Operativ ledning m.m.: Anskaffning av anläggningar* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 110 650 000 kr.,

109. beträffande *bemyndigande angående Operativ ledning m.m.: Forskning och utveckling*

att riksdagen bemyndigar regeringen att medge att utvecklingsarbete för operativ ledning m.m. får läggas ut inom en kostnadsram av 132 500 000 kr.,

110. beträffande *anslagsbelopp till Operativ ledning m.m.: Forskning och utveckling*

att riksdagen för budgetåret 1990/91 till *Operativ ledning m.m.: Forskning och utveckling* anvisar ett förslagsanslag på 115 000 000 kr.,

111. att riksdagen till *Försvarets civilförvaltning* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 117 330 000 kr.,

112. att riksdagen till *Försvarets sjukvårdsstyrelse* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 37 180 000 kr.,

113. att riksdagen till *Gemensamma myndigheter m.m.: Anskaffning av anläggningar* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 64 250 000 kr.,

114. att riksdagen till *Fortifikationsförvaltningen* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 1 000 kr.,

115. beträffande *bemyndigande angående Försvarets materielverk*

att riksdagen bemyndigar regeringen att medge att för budgetåret 1990/91 förnödenheter för fredsutbildningen får beställas så att vid varje tillfälle uteliggande skuld inte överstiger 700 000 000 kr.,

116. beträffande *anslagsbelopp till Försvarets materielverk*
att riksdagen med bifall till propositionen och med avslag på motion 1989/90:Fö204 yrkande 6 i denna del för budgetåret 1990/91 till *Försvarets materielverk* anvisar ett förslagsanslag på 922 200 000 kr.,

res. 43 (mp) — villk. 10

117. beträffande *Flytning av försvarets materielverks forskningsavdelning till Karlskrona*

att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö412,

118. att riksdagen till *Anskaffning av anläggningar för försvarets forskningsanstalt* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 51 520 000 kr.,

119. att riksdagen till *Försvarets radioanstalt* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 302 560 000 kr.,

120. att riksdagen till *Värnpliktsverket* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 159 350 000 kr.,

121. att riksdagen till *Militärhögskolan* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 62 130 000 kr.,

122. att riksdagen till *Försvarets förvaltningsskola* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 17 420 000 kr.,

123. att riksdagen till *Försvarets medicenter* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 1 000 kr.,

124. att riksdagen till *Krigsarkivet* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 9 070 000 kr.,

125. att riksdagen till *Statens försvarshistoriska museer* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 18 620 000 kr.,

126. beträffande *ekonomiskt underlättande av frivilliga skytterörelsens verksamhet*

att riksdagen avslår motion 1989/90:Fö310,

127. beträffande *anslagsbelopp till Frivilliga försvarsorganisationer m.m.*

att riksdagen med anledning av propositionen och motion 1989/90:Fö205 yrkande 13 i denna del och med bifall till motion 1989/90:Fö203 yrkande 14 i denna del till *Frivilliga försvarsorganisationer m.m.* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 125 687 000 kr.,

128. att riksdagen till *Försvarets datacenter* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 1 000 kr.,

129. beträffande *anslagsbelopp till Reserv för det militära försvaret*

att riksdagen med anledning av propositionen och med avslag på motion 1989/90:Fö204 yrkande 3 i denna del till *Reserv för det militära försvaret* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 123 000 000 kr.,

res. 43 (mp) — villk. 10

130. beträffande *bemyndigande angående Gemensam försvarsforskning*

att riksdagen bemyndigar regeringen att under budgetåret 1990/91 medge att materiel för forskningsändamål får beställas inom en kostnadsram av 11 000 000 kr.,

131. beträffande *anslagsbelopp till Gemensam försvars forskning*

att riksdagen till *Gemensam försvarsforskning* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 403 180 000 kr.,

132. att riksdagen till *Försvarets rationaliseringsinstitut* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 24 420 000 kr.,

133. att riksdagen till *Försvarshögskolan* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 6 430 000 kr.,

134. att riksdagen till *Kustbevakningen* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 242 560 000 kr.,

135. beträffande *bemyndigande angående Anskaffning av materiel för kustbevakningen*

att riksdagen bemyndigar regeringen att medge att beställningar av materiel för kustbevakningen får läggas ut inom en kostnadsram av 39 200 000 kr.,

136. beträffande *anslagsbelopp till Anskaffning av materiel för kustbevakningen*

att riksdagen till *Anskaffning av materiel för kustbevakningen* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 60 000 000 kr.,

137. beträffande *Avveckling av försvarets fastighetsnämnd*

att riksdagen beslutar att försvarets fastighetsnämnd avvecklas vid utgången av juni 1990,

138. beträffande *Vissa nämnder m.m. inom det militära försvaret*

att riksdagen till *Vissa nämnder m.m. inom det militära försvaret* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 7 380 000 kr.,

139. att riksdagen till *Reglering av prisstegringar* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 3 000 000 000 kr.,

140. att riksdagen till *Överstyrelsen för civil beredskap: Förvaltningskostnader* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 52 520 000 kr.,

141. beträffande *bemyndigande angående Civil ledning och samordning*

att riksdagen bemyndigar regeringen att medge att beställningar av teleanordningar för den regionala civila försvarsberedskapen får läggas ut inom en kostnadsram av 25 000 000 kr.,

142. beträffande *anslagsbelopp till Civil ledning och samordning*

att riksdagen till *Civil ledning och samordning* för budgetåret 1990/91 anvisar ett reservationsanslag på 82 100 000 kr.,

143. att riksdagen till *Civilbefälvärnarna* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 28 400 000 kr.,

144. beträffande *bemyndigande angående Signalskydd*

att riksdagen bemyndigar regeringen att medge att beställningar av signalskyddsmateriel får läggas ut inom en kostnadsram av 420 000 kr.,

145. beträffande *anslagsbelopp till Signalskydd*

att riksdagen till *Signalskydd* för budgetåret 1990/91 anvisar ett reservationsanslag på 7 700 000 kr.,

146. att riksdagen till *Vissa teleanordningar* för budgetåret 1990/91 anvisar ett reservationsanslag på 9 100 000 kr.,

147. beträffande *bemyndigande angående Befolkningsskydd och räddningstjänst*

att riksdagen bemyndigar regeringen att medge att materiel beställs inom en kostnadsram av 287 350 000 kr.,

148. beträffande *anslagsbelopp till Befolkningsskydd och räddningstjänst*

att riksdagen med bifall till propositionen och med avslag på motion 1989/90:Fö203 yrkande 6 i denna del till *Befolkningsskydd och räddningstjänst* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 604 400 000 kr.,

res. 44 (c) — villk. 12

149. att riksdagen till *Anläggningar för räddningsskolorna, m.m.* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 23 100 000 kr.,

150. beträffande *bemyndiganden angående Skyddsrum, m.m.*

a) att riksdagen bemyndigar regeringen att medge att ersättning utgår för produktion av ledningsplatser m.m. inom en kostnadsram på 172 500 000 kr.,

b) att riksdagen bemyndigar regeringen att medge att ersättning utgår för anskaffning av skyddsrum för befolkningen inom en kostnadsram på 551 200 000 kr.,

151. beträffande *anslagsbelopp till Skyddsrum m.m.*

att riksdagen till *Skyddsrum m.m.* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 535 300 000 kr.,

152. att riksdagen till *Identitetsbrickor* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 1 210 000 kr.,

153. att riksdagen till *Ersättning för verksamhet vid räddningstjänst m.m.* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 5 000 kr.,

154. beträffande *ytterligare medel till de frivilliga försvarsorganisationerna budgetåret 1989/90*

att riksdagen avslår motion Fö311 yrkande 1,

155. beträffande *Delegationen för icke-militärt motstånd* att riksdagen avslår motionerna 1989/90:Fö312 yrkande 2 och 1989/90:Fö503,

156. beträffande *anslagsbelopp till Frivilliga försvarsorganisationer inom den civila delen av totalförsvaret m.m.*

att riksdagen med anledning av propositionen och motion 1989/90:Fö311 yrkande 2 i denna del till *Frivilliga försvarsorganisationer inom den civila delen av totalförsvaret m.m.* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 64 550 000 kr.,

157. att riksdagen till *Vapenfristytelsen* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 148 000 000 kr.,

158. att riksdagen till *Styrelsen för psykologiskt försvar* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 9 200 000 kr.,

159. att riksdagen till *Drift av beredskapslager* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 248 044 000 kr.,

160. beträffande *bemyndiganden angående Beredskapslagring och industriella åtgärder*

a) att riksdagen bemyndigar regeringen att inom en kostnadsram av 80 000 000 kr. medge avtal om nya beredskapslån som medför utbetalningar under senare budgetår,

b) att riksdagen bemyndigar regeringen att sätta ned verkskapitalet med 14 170 000 kr. för under budgetåret 1988/89 uppkomna lagringsförluster,

161. beträffande *anslagsbelopp till Beredskapslagring och industriella åtgärder*

att riksdagen med anledning av propositionen och med avslag på motion 1989/90:Fö203 yrkande 5 i denna del till *Beredskapslagring och industriella åtgärder* för budgetåret 1990/91 anvisar ett reservationsanslag av 125 642 000 kr.,

res. 44 (c) – villk. 12

162. att riksdagen till *Täckande av förluster till följd av statliga beredskapsgarantier m.m.* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 1 000 kr.,

163. att riksdagen till *Försvarets forskningsanstalt: Intäktsfinansierad uppdragsverksamhet* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 1 000 kr.,

164. att riksdagen till *Flygtekniska försöksanstalten* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 10 960 000 kr.,

165. att riksdagen till *Beredskapsstyrka för FN-tjänst* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 38 876 000 kr.,

166. att riksdagen till *FN-styrkors verksamhet utomlands* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 244 540 000 kr.,

167. att riksdagen till *Övervakningskontingenten i Korea* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 4 964 000 kr.,

168. att riksdagen till *Anläggningar m.m. för vissa militära ändamål* för budgetåret 1990/91 anvisar ett reservationsanslag på 6 954 000 kr.,

169. att riksdagen till *Vissa nämnder m.m. inom försvarsdepartementets område* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 10 898 000 kr.,

170. att riksdagen till *Flygtekniska försöksanstalten: Intäktsfinansierad uppdragsverksamhet* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 1 000 kr.,

Stockholm den 3 april 1990

På försvarsutskottets vägnar

Arne Andersson

Närvarande: Arne Andersson i Ljung (m), Roland Brännström (s), Ingvar Björk (s), Iréne Vestlund (s), Kerstin Ekman (fp), Gunhild Bolander (c), Barbro Evermo Palmerlund (s), Christer Skoog (s), Sven Lundberg (s), Karin Wegestål (s), Ivar Virgin (m), Hans Lindblad (fp), Ingvar Karlsson i Bengtsfors (c), Jan Jennehag (vpk), Britt Bohlin (s), Tom Heyman (m) och Carl Frick (mp).

Reservationer

1. Tillsättande av två utredningar för bedömning av hotbilden (mom. 4)

Carl Frick (mp) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 19 börjar med "*Utskottet* erinrar" och slutar med "av riksdagen" bort ha följande lydelse:

Utskottet anser att, såsom föreslås i motion Fö201 yrkande 1 (mp), två utredningar tillsätts som parallellt analyserar, bedömer och föreslår åtgärder mot den totala hotbild vårt samhälle är utsatt för. Utredningarna, som bör ges den sammansättning som föreslås i motionen, bör redovisa resultatet den 30 januari 1992. Detta bör därefter såsom motionärerna föreslår sammanvägas av försvarsdepartementet och riksdagens försvarsutskott.

dels att utskottets hemställan i moment 4 bort ha följande lydelse:

4. beträffande *Tillsättande av två utredningar för bedömning av hotbilden*

att riksdagen med bifall till motion 1989/90:Fö201 yrkande 1 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört.

2. Tillsättande av en säkerhetspolitisk utredning (mom. 5)

1989/90:FöU7

Gunhild Bolander och Ingvar Karlsson i Bengtsfors (båda c) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 20 börjar med "*Utskottet* anser" och slutar med "inte bifallas".

Utskottet anser att, såsom motionärerna i motion Fö203 förordar, det tillsätts en säkerhetspolitisk utredning. Utredningen bör med utgångspunkt i 1988 års försvarskommittés säkerhetspolitiska analys väga samman samtliga element med vilka vår säkerhetspolitik formas. Enligt utskottets mening är en sådan övergripande säkerhetspolitisk utredning särskilt angelägen med hänsyn till de stora förändringar i den politiska situationen som vi nu upplever.

dels att utskottets hemställan i moment 5 bort ha följande lydelse:

5. beträffande *tillsäuuande av en säkerhetspolitisk utredning*
att riksdagen med bifall till motion 1989/90:Fö203 yrkande 1
som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har
anfört.

3. Utredning för införande av allmän värntjänst (mom. 9)

Carl Frick (mp) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 25 börjar med "*Utskottet* anser" och slutar med "(1989/90:Fö3, s. 9)" bort ha följande lydelse:

Enligt utskottets bedömning kommer, om den positiva tendensen till internationell nedrustning fortsätter, allt färre av våra värnpliktiga att behövas för vapentjänst. Däremot behövs alla för att värna om vårt samhälle, om människor och natur. Mot denna bakgrund bör en allmän värntjänst införas för både män och kvinnor i enlighet med vad som föreslås i motion Fö302 (mp). För att närmare bereda införandet av en sådan värntjänst bör i enlighet med motionärernas förslag tillsättas en parlamentarisk utredning.

dels att utskottets hemställan i moment 9 bort ha följande lydelse:

9. beträffande *utredning för införande av allmän värntjänst*
att riksdagen med bifall till motion 1989/90:Fö302 som sin
mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört.

4. Tillsättande av en utredning om säkerhets- och sårbarhetsfrågorna i datasamhället (mom. 12)

Kerstin Ekman och Hans Lindblad (båda fp) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 26 börjar "Med hänvisning" och slutar "av riksdagen" bort ha följande lydelse:

Utskottet finner de i det föregående redovisade åtgärderna för att komma till rätta med sårbarheten inom ADB-området som otillräckliga. Åtgärder för att skapa säkra och robusta datasystem har givits en

för låg prioritet både inom den offentliga och inom den privata sektorn. Det är därför angeläget att en parlamentarisk utredning tillsetts i enlighet med vad som föreslås i motion Fö303 (fp).

dels att utskottets hemställan i moment 12 bort ha följande lydelse:

12. beträffande *tillsättande av en utredning om säkerhets- och sårbarhetsfrågorna i datasamhället*

att riksdagen med bifall till motion 1989/90:Fö303 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört.

5. Fond för landsbygdsutveckling (mom. 14)

Carl Frick (mp) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 27 börjar med "*Utskottet* har" och slutar med "motion Fö304 (mp)" bort ha följande lydelse:

"Utskottet delar motionärernas uppfattning att det är viktigt att uppmärksamma glesbygdens problem. Obalansen mellan stad och land är besvärande redan i fredstid, och i händelse av krig eller avspärning hotas samhället av total kollaps. Stora landsbygdsområden står i stort sett folktomma. Det finns således rent försvarspolitiska skäl att skapa en fond för landsbygdsutveckling i enlighet med vad som föreslås i motion Fö304 (mp).

dels att utskottets hemställan i moment 14 bort ha följande lydelse:

14. beträffande *fond för landsbygdsutveckling*

att riksdagen med bifall till motion 1989/90:Fö304 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört.

6. Kopparbergs läns inordnande i Nedre Norrlands civil- och militärområden (mom. 15).

Arne Andersson i Ljung (m), Kerstin Ekman (fp), Ivar Virgin (m), Hans Lindblad (fp), Jan Jennehag (vpk), Tom Heyman (m) och Carl Frick (mp) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 27 börjar med "*Utskottet* konstaterade" och på s. 28 slutar med "av riksdagen" bort ha följande lydelse:

Utskottet har på nytt övervägt de för- och nackdelar som är förenade med olika lösningar när det gäller Kopparbergs läns geografiska tillhörighet ifråga om totalförsvarets indelning på högre regional nivå. Utskottet finner med hänvisning till reservation 2 till utskottets betänkande 1988/89:FöU14 och här behandlad motion övervägande skäl tala för att Kopparbergs län förs till Nedre Norrlands civilområde/militärområde. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

dels att utskottets hemställan i moment 15 bort ha följande lydelse:

1989/90:FöU7

15. beträffande *Kopparbergs läns inordnande i Nedre Norrlands civil- och militärområde*

att riksdagen med bifall till motion 1989/90:Fö505 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört.

7. Fastställande av utgiftsramen för det militära försvaret budgetåret 1990/91 (mom. 20).

Arne Andersson i Ljung, Ivar Virgin och Tom Heyman (alla m) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 32 börjar med "Enligt utskottets mening" och slutar med "i fråga" bort lyda:

Enligt vad utskottet har erfarit finns fortfarande en mängd brister av olika dignitet inom det militära försvaret, vilka behöver åtgärdas. Sådana åtgärder innebär ingen upprustning utan fastmer att den faktiska kapaciteten bringas i nivå med de beslut som redan har fattats. För att bevara den nödvändiga handlingsfriheten inför nästa års försvarsbeslut krävs därför ytterligare medelsförstärkningar. Utskottet ansluter sig därför till vad som i moderata samlingspartiets kommittémotion Fö205 yrkande 1, 7, 11, 12, 14 och 15 har anförts om behovet av att ytterligare anslå 50 milj.kr. till repetitionsövningar och 370 milj.kr. till materielanskaffning. Härutöver har utskottet samma uppfattning som framförs i motionens yrkande 4 och 5 om att kostnaderna för arméns omstrukturering inte bör få drabba den löpande verksamheten och att i enlighet härmed för budgetåret 1990/91 ytterligare 75 milj.kr. bör tillföras arméns anslag för lednings- och förbandsverksamhet. Sammantaget innebär detta att utgiftsramen behöver höjas med 495 milj.kr. Utskottet föreslår därför bifall till motionen Fö205 yrkande 1, 4, 5, 7, 11, 12, 14 och 15, såvitt nu är ifråga. Här ifrågavarande yrkanden behandlas också i samband med huvudprogrammets inriktning och i avsnittet om tilldelning av anslagsmedel till de skilda anslagen.

dels att den del av utskottets anförande som på s. 32 börjar med "Utskottet anser" och slutar med "februari 1989" bort ha följande lydelse:

Utskottet anser sammanfattningsvis att förslagen i motion Fö205 yrkandena 1, 4, 5, 7, 11, 12, 14 och 15 (m) bör bifallas samt att regeringens förslag och övriga nu aktuella motionsyrkanden avslås såvitt de gäller förändringar av utgiftsramen för det militära försvaret. Utgiftsramen bör sålunda för budgetåret 1990/91, uppgå till 30 644 700 000 kr. i prisläget februari 1989.

dels att utskottets hemställan i moment 20 bort ha följande lydelse:

20. beträffande *fastställande av utgiftsramen för det militära försvaret budgetåret 1990/91*

att riksdagen med anledning av propositionen, med bifall till motion Fö205 yrkandena 1, 4, 5, 7, 11, 12, 14 och 15 samtliga i denna del samt med avslag på motionerna 1989/90:Fö203 yrkandena 11—14 i denna del, 1989/90:Fö204 yrkandena 3—6 i denna del, 1989/90:Fö205 yrkande 13 i denna del, 1989/90:Fö207 yr-

kande 1 i denna del, 1989/90:Fö312 yrkande 1 i denna del och 1989/90:Fö313 i denna del fastställer utgiftsramen till 30 644 700 000 kr. i prisläge februari 1989.

1989/90:FöU7

8. Fastställande av utgiftsramen för det militära försvaret budgetåret 1990/91 (mom. 20)

Gunhild Bolander och Ingvar Karlsson i Bengtsfors (båda c) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 32 börjar med "Enligt *utskottets* mening" och slutar med "i fråga" bort ha följande lydelse:

Regeringens förslag till resursfördelning för budgetåret 1990/91 är dock otillräcklig och hotar vitala delar av försvarsindustrin. För att upprätthålla handlingsfrihet inför försvarsbeslutet 1991 är det därför nödvändigt att tillföra ytterligare 125 milj.kr., varav 50 milj.kr. avses för vardera armén och marinen och 25 milj.kr. för flygvapnet. *Utskottet* anslutar sig således till de bedömningar av erforderliga rampåslag som framgår av centerpartiets partimotion Fö203 yrkande 11–13. Utskottet behandlar ifrågavarande yrkanden också i samband med huvudprogrammets inriktning och i avsnittet om tilldelningen av anslagsmedel till de skilda anslagen.

dels att den del av utskottets anförande som på s. 32 börjar med "Utskottet anser" och slutar med "februari 1989" bort ha följande lydelse:

Utskottet anser sammanfattningsvis att förslagen i motion Fö203 yrkandena 11–13 (c) bör bifallas samt att regeringens förslag och övriga aktuella motionsyrkanden avslås såvitt de gäller förändringar av utgiftsramen för det militära försvaret. Utgiftsramen bör sålunda för budgetåret 1990/91 uppgå till 30 274 700 000 kr. i prisläget februari 1989.

dels att utskottets hemställan i moment 20 bort ha följande lydelse:

20. beträffande *fastställande av utgiftsramen för det militära försvaret budgetåret 1990/91*

att riksdagen med anledning av propositionen, med bifall till motion 1989/90:Fö203 yrkande 11–13 i denna del samt med avslag på motionerna 1989/90:Fö203 yrkande 14 i denna del, 1989/90:Fö204 yrkandena 3–6 i denna del, 1989/90:Fö205 yrkandena 1, 4, 5, 7 och 11–15 samtliga i denna del, 1989/90:Fö207 yrkande 1 i denna del, 1989/90:Fö312 yrkande 1 i denna del och 1989/90:Fö313 i denna del fastställer utgiftsramen till 30 274 700 000 kr. i prisläge februari 1989.

9. Fastställande av utgiftsramen för det militära försvaret budgetåret 1990/91 (mom. 20)

1989/90:FöU7

Jan Jennehag (vpk) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 31 börjar med "Utskottet ser" och slutar med "olika anslagen" bort ha följande lydelse:

Utskottet ser med tillfredsställelse den hittillsvarande internationella utvecklingen. Vänsterpartiet kommunisterna anser i sin partimotion Fö312 att det viktigaste bidraget som Sverige kan ge till den pågående nedrustningsprocessen i Europa är att vi själva nedrustar militärt. De resurser — ekonomiska och tekniska och kunskapsmässiga — som därigenom frigörs kan föras över till andra delar av säkerhetspolitiken. I partimotionen Fö207 (vpk) preciseras för budgetåret 1990/91 förslag till anslagsreduceringar för det militära försvaret på tillhoppa 3 300 milj.kr. Förslaget grundar sig på vänsterpartiet kommunisternas allmänna syn på det militära försvarets utformning och resursbehov och innebär att utgiftsramen för det militära försvaret för budgetåret 1990/91 uppgår till 29 849,7 milj.kr., inkl. 3 000 milj.kr. för beräknad priskompensation. *Utskottet* vill ansluta sig till detta förslag. Båda motionerna bör därför bifallas av riksdagen såvitt nu är i fråga.

dels att den del av utskottets anförande som på s. 32 börjar med "Utskottet vill" och slutar med "i fråga" bort ha följande lydelse:

Med samma utgångspunkter beträffande vänsterpartiet kommunisternas syn på det militära försvaret som redovisats i det föregående bör riksdagen avslå motionerna Fö203 yrkandena 11—13 (c), Fö204 yrkandena 3—6 (mp), Fö205 yrkandena 1, 4, 5, 7, 11, 12, 14 och 15 (m) samt Fö313 (s) i här behandlad del.

dels att den del av utskottets anförande som på s. 32 börjar med "Utskottet anser" och slutar med "februari 1989" bort ha följande lydelse:

Utskottet anser sammanfattningsvis att förslagen i motionerna Fö207 yrkande 1 (vpk) och Fö312 yrkande 1 (vpk) bör bifallas samt att regeringens förslag och övriga nu aktuella motionsyrkanden avslås såvitt de gäller förändringar av utgiftsramen för det militära försvaret. Utgiftsramen bör sålunda för budgetåret 1990/91 uppgå till 26 849 700 000 kr. i prisläget februari 1989.

dels att utskottets hemställan i moment 20 bort ha följande lydelse:

20. beträffande *fastställande av utgiftsramen för det militära försvaret budgetåret 1990/91*

att riksdagen med anledning av propositionen, med bifall till motionerna 1989/90:Fö207 yrkande 1 i denna del och 1989/90:Fö312 yrkande 1 i denna del samt med avslag på motionerna 1989/90:Fö203 yrkandena 11—14 i denna del, 1989/90:Fö204 yrkandena 3—6 i denna del, 1989/90:Fö205 yr-

kandena 1, 4, 5, 7 och 11–15 samtliga i denna del och 1989/90:Fö313 i denna del fastställer utgiftsramen till 26 849 700 000 kr. i prisläget februari 1989.

1989/90:FöU7

10. Fastställande av utgiftsramen för det militära försvaret budgetåret 1990/91 (mom. 20)

Carl Frick (mp) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 31 börjar med "Utskottet ser" och slutar med "olika anslagen" bort ha följande lydelse:

Miljöpartiet de gröna anser att vårt försvar måste ges såväl en bättre anpassning till de hot vårt samhälle står inför som en bättre folklig förankring. De framtida militära hoten är mycket ovissa till sin natur och omfattning. De hot som är kopplade till miljöförstöring och samhällets tekniska och ekonomiska sårbarhet är däremot vissa och möjliga att beräkna. Vårt försvar bör därför omrustas så att vi kan möta dessa klart dokumenterade hot samtidigt som vi upprätthåller en beredskap för de framtida militära hot som likväl kan uppkomma. En sådan omrustning innebär en ökad flexibilitet och satsning på människor samt minskade investeringar i specialiserade vapen och farkoster. Därför föreslås en allmän värntjänst för män och kvinnor, en decentraliserad arméorganisation samt avveckling av JAS-projektet, merparten av de pansrade fordonen samt större delen av det tunga fältartilleriet. Åtta kasernetablissemang för specialtrupper bör läggas ned och en omrustning ske från pansar och artilleri till miljövärn och räddningstjänst. Arméns anslag bör därmed kunna minskas med 1 100 milj.kr. som bör tillföras anslaget F16. Reserv för det militära försvaret. Avvecklingen av JAS-projektet sparar 2 000 milj.kr. inom flygvapnets anslag och 100 milj.kr. kan sparas inom anslaget till försvarets materielverk. *Utskottet* vill ansluta sig till dessa förslag. Motionen Fö204 yrkandena 3–6 bör därför bifallas av riksdagen såvitt nu är i fråga. Här ifrågasvarande yrkanden behandlas även i avsnittet om tilldelningen av anslagsmedel till de skilda anslagen.

dels att den del av utskottets anförande på s. 32 som börjar med "Utskottet vill" och slutar med "i fråga" bort ha följande lydelse:

Med samma utgångspunkter beträffande miljöpartiet de grönas syn på det militära försvaret som redovisats i det föregående bör riksdagen avslå motionerna Fö203 yrkandena 11–13 (c), Fö205 yrkandena 1, 4, 5, 7, 11, 12, 14 och 15 (m), Fö207 (vpk) yrkande 1, Fö312 (vpk) yrkande 1 samt Fö313 (s) i här behandlad del.

dels att den del av utskottets anförande som på s. 32 börjar med "Utskottet anser" och slutar med "februari 1989" bort ha följande lydelse:

Utskottet anser sammanfattningsvis att förslagen i motion Fö204 yrkandena 3–6 (mp) bör bifallas samt att regeringens förslag och övriga nu aktuella motionsyrkanden avslås såvitt de gäller förändringar

av utgiftsramen för det militära försvaret. Utgiftsramen bör sålunda för budgetåret 1990/91 uppgå till 28 149 700 000 kr. i prisläget februari 1989.

1989/90:FöU7

dels att utskottets hemställan i moment 20 bort ha följande lydelse:

20. *beträffande fastställande av utgiftsramen för det militära försvaret budgetåret 1990/91*

att riksdagen med anledning av propositionen, med bifall till motion 1989/90:Fö204 yrkandena 3–6 samt med avslag på motionerna 1989/90:Fö203 yrkandena 11–14 i denna del, 1989/90:Fö205 yrkandena 1, 4, 5, 7 och 11–15 samtliga i denna del, 1989/90:Fö207 yrkande 1 i denna del, 1989/90:Fö312 yrkande 1 i denna del och 1989/90:Fö313 i denna del fastställer utgiftsramen till 28 149 700 000 kr. i prisläget februari 1989.

11. Lika regler för det civila och det militära försvaret avseende kompensation för underskridande av planeringsramar (mom. 23)

Gunhild Bolander och Ingvar Karlsson i Bengtsfors (båda c) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 34 börjar med "Utskottet kan" och slutar med "fredstida ledningssystemet" bort ha följande lydelse:

Utskottet noterar att skilda regler tillämpas inom de civila och militära delarna av totalförsvaret när det gäller hantering av oförbrukade medel i samband med budgetårsskiften. Enligt utskottets mening innebär den nuvarande ordningen inom det civila försvaret, där oförbrukade medel under förslagsanslag återlämnas, incitament till orationella beteenden. Exempel härpå är t.ex. oplanerade och ofta oprioriterade inköp för att förbruka kvarvarande medel i slutet av ett budgetår. Regelverket inom det militära försvaret är i detta avseende bättre eftersom oförbrukade medel under utgiftsramen, dock högst 3%, kan tillgodoräknas i samband med fördelningen av s.k. prisregleringsmedel. Utskottet ansluter sig därför till centerpartiets uppfattning att lika regler för reservationer m.m. bör gälla för det civila och det militära försvaret.

dels att utskottets hemställan i moment 23 bort ha följande lydelse:

23. *beträffande lika regler för det civila och militära försvaret avseende kompensation för underskridande av planeringsramar*

att riksdagen med bifall till motion 1989/90:Fö203 yrkande 7 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört.

12. Fastställande av ekonomisk ram för totalförsvarets civila del för budgetåret 1990/91 (mom. 24)

Gunhild Bolander och Ingvar Karlsson i Bengtsfors (båda c) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 35 börjar med "De planeringsramar" och slutar med "är i fråga" bort ha följande lydelse:

De planeringsramar som lades fast i det senaste försvarsbeslutet baserade sig på vissa prioriteringar av verksamhetsinriktning och resursfördelning. Utskottet anser dock att regeringens budgetförslag innebär att utbyggnaden av skyddsrum och anskaffande av skyddsmateriel inte kan ske i önskvärd omfattning. Vidare leder budgetförslaget till att de brister som nu finns för beredskapslagring av livsmedel och övriga industrivaror i huvudsak kommer att kvarstå. Utskottet biträder därför förslaget i motion Fö203 yrkandena 5 och 6 om en uppräkningsram för den ekonomiska ramen i förhållande till propositionens förslag med 143 milj.kr., varav 93 milj.kr. avses för befolkningskydd och räddningstjänst och 50 milj.kr. för beredskapslagring och industriella åtgärder. Här ifrågasatt yrkanden behandlas också i samband med inriktningen av de olika funktionerna och i avsnittet om tilldelning av anslagsmedel. Den uppräkningsram som följer av förslagen i motion Fö204 (mp) och Fö507 (vpk) kan utskottet inte tillstyrka. Dessa motioner bör därför avslås såvitt nu är i fråga.

dels att den del av utskottets anförande som på s. 35 börjar med "Utskottet anser sammanfattningsvis" och slutar med "genomförandeprisläge 1990/91" bort ha följande lydelse:

Utskottet anser sammanfattningsvis att förslagen i motion Fö203 yrkandena 5 och 6 (c) bör bifallas samt att regeringens förslag och övriga nu aktuella motioner avslås såvitt de gäller förändringar av den ekonomiska ramen för den civila delen av totalförsvaret. Den ekonomiska ramen bör sålunda för budgetåret 1990/91 uppgå till 2 183 448 000 kr. i beräknat genomförandeprisläge 1990/91.

dels att utskottets hemställan i moment 24 bort ha följande lydelse:

24. beträffande *fastställande av ekonomisk ram för den civila delen av totalförsvaret budgetåret 1990/91*

att riksdagen med anledning av propositionen, med bifall till motion 1989/90:Fö203 yrkandena 5 och 6 båda i denna del samt med avslag på motionerna 1989/90:Fö204 yrkandena 1 och 2, 1989/90:Fö311 yrkande 2 i denna del och Fö507 yrkandena 1 och 2 fastställer att anslagen på statsbudgeten inom den ekonomiska ramen för totalförsvarets civila del för budgetåret 1990/91 förs upp med sammanlagt 2 183 448 000 kr. beräknat i genomförandeprisläge 1990/91.

13. Fastställande av ekonomisk ram för totalförsvarets civila del för budgetåret 1990/91 (mom. 24)

Jan Jennehag (vpk) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 35 börjar med "De planeringsramar" och slutar med "är i fråga" bort lyda:

Många av de brister som göms i begreppet "det sårbara samhället" kan inte åtgärdas utan stora förändringar i dess infrastruktur. Sådana förändringar kan till en del åstadkommas genom ökad medelstilldelning. Det civila försvaret behöver därför stärkas och få en större andel av statsbudgeten än vad propositionen föreslår. Utskottet ansluter

sig därför till förslagen i motion Fö507 yrkandena 1 och 2 som innebär att den ekonomiska ramen för totalförsvarets civila del skall räknas upp med ytterligare 361,5 milj.kr. Den uppräknig av den ekonomiska ramen som följer av förslagen i motionerna Fö203 (c) och Fö204 (mp) kan härmed anses tillgodosedda, varför dessa motioner bör lämnas utan bifall såvitt nu är i fråga.

dels att den del av utskottets anförande som på s. 35 börjar med "Utskottet anser sammanfattningsvis" och slutar med "genomförandeprisläge 1990/91" bort ha följande lydelse:

Utskottet anser sammanfattningsvis att förslagen i motion Fö507 yrkandena 1 och 2 (vpk) bör bifallas samt att regeringens förslag och övriga nu aktuella motionsyrkanden avslås såvitt de gäller förändringar av den ekonomiska ramen för den civila delen av totalförsvaret. Den ekonomiska ramen bör således för budgetåret 1990/91 uppgå till 2 402 948 000 kr. i beräknat genomförandeprisläge 1990/91.

dels att utskottets hemställan i moment 24 bort ha följande lydelse:

24. *beträffande fastställande av ekonomisk ram för totalförsvarets civila del för budgetåret 1990/91*

att riksdagen med anledning av propositionen, med bifall till motion 1989/90:Fö507 yrkandena 1 och 2 samt med avslag på motionerna 1989/90:Fö203 yrkandena 5 och 6 båda i denna del, 1989/90:Fö204 yrkandena 1 och 2 och 1989/90:Fö311 yrkande 2 i denna del fastställer att anslagen på statsbudgeten inom den ekonomiska ramen för totalförsvarets civila del för budgetåret 1990/91 förs upp med 2 402 948 000 kr. i beräknat genomförandeprisläge 1990/91.

14. Fastställande av ekonomisk ram för totalförsvarets civila del för budgetåret 1990/91 (mom. 24)

Carl Frick (mp) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 35 börjar med "De planeringsramar" och slutar med "är i fråga" bort lyda:

Utskottet anser att befolkningsskyddet och räddningstjänsten, liksom vår försörjningsberedskap, bör förbättras i förhållande till propositionens förslag. Utskottet biträder därför förslagen i motion Fö204 (mp) som innebär att den ekonomiska ramen för totalförsvarets civila del skall räknas upp med ytterligare 399 milj.kr. Härav bör statens räddningsverk och överstyrelsen för civil beredskap tillföras 254 resp. 145 milj.kr. Här ifrågavarande yrkanden behandlas också i samband med inriktningen av de olika funktionerna och i avsnittet om tilldelning av anslagsmedel. Den uppräknig av den ekonomiska ramen som följer av förslagen i motionerna Fö203 (c) och Fö507 (vpk) kan härmed anses tillgodosedda, varför dessa motioner bör lämnas utan bifall såvitt nu är i fråga.

dels att den del av utskottets anförande som på s. 35 börjar med "Utskottet anser sammanfattningsvis" och slutar med "genomförandeprisläge 1990/91" bort ha följande lydelse:

Utskottet anser sammanfattningsvis att förslagen i motion Fö204 yrkandena 1 och 2 (mp) bör bifallas samt att regeringens förslag och övriga nu aktuella motioner avslås såvitt de gäller förändringar av den ekonomiska ramen för den civila delen av totalförsvaret. Den ekonomiska ramen bör sålunda uppgå till 2 439 448 000 kr. i beräknat genomförandeprisläge 1990/91.

dels att utskottets hemställan i moment 24 bort ha följande lydelse:

24. beträffande *fastställande av ekonomisk ram för totalförsvarets civila del för budgetåret 1990/91*

att riksdagen med anledning av propositionen, med bifall till motion 1989/90:Fö204 yrkandena 1 och 2, samt med avslag på motionerna 1989/90:Fö203 yrkandena 5 och 6 båda i denna del, motion 1989/90:Fö311 yrkande 2 i denna del och 1989/90:Fö507 yrkandena 1 och 2 fastställer att anslagen på statsbudgeten inom den ekonomiska ramen för totalförsvarets civila del för budgetåret 1990/91 förs upp med sammanlagt 2 439 448 000 kr. i beräknat genomförandeprisläge 1990/91.

15. Omfördelning inom den ekonomiska ramen för totalförsvarets civila del för budgetåret 1990/91 (mom. 25)

Arne Andersson i Ljung (m), Kerstin Ekman (fp), Ivar Virgin (m), Hans Lindblad (fp) och Tom Heyman (m) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 35 börjar med "Utskottet anser likaledes" och slutar med "denna del" bort ha följande lydelse:

Utskottet anser att den omfördelning av medel mellan anslag inom den ekonomiska ramen som föreslås i motionen Fö205 yrkande 16 leder till ett bättre resursutnyttjande än regeringens proposition. Sålunda bör anslaget H 2. Civil ledning ökas med 3,2 milj.kr., anslaget H 3. Civilbefälhavarna med 1,3 milj.kr. samt kommunikationsdepartementets anslag F 1. Beredskap för civil luftfart med 16,2 milj.kr. Samtidigt reduceras anslaget K 2. Beredskapslagring och industriella åtgärder med 20,7 milj.kr. Riksdagen bör därför bifalla motionen i denna del.

dels att utskottets hemställan i moment 25 bort ha följande lydelse:

25. beträffande *omfördelning inom den ekonomiska ramen för totalförsvarets civila del för budgetåret 1990/91*

att riksdagen med anledning av propositionen och med bifall till motion 1989/90:Fö205 yrkande 16 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört.

16. Arméstridskrafterna (mom. 30)

1989/90:FöU7

Under förutsättning av bifall till reservation 7

Arne Andersson i Ljung, Ivar Virgin och Tom Heyman (alla m) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 40 börjar med "Sålunda bör" och slutar med "är tillgodosett" bort ha följande lydelse:

Utskottet har i det föregående föreslagit att riksdagen fastställer utgiftsramen för det militära försvaret för budgetåret 1990/91 i enlighet med vad som föreslås i motion Fö205. Huvudprogrammet Arméstridskrafter bör enligt utskottet inriktas utifrån denna högre ambitionsnivå.

Utskottets ställningstagande innebär att motionerna Fö203 (c), Fö204 (mp), Fö207 (vpk), Fö312 och Fö313 (s) bör avslås till den del de innefattar en annan inriktning av arméstridskrafterna än den utskottet föreslår.

dels att utskottets hemställan i moment 30 bort ha följande lydelse:

30. beträffande *arméstridskrafterna*

att riksdagen med anledning av propositionen, med bifall till motionen 1989/90:Fö205 yrkandena 1, 4, 5, 11, 14 och 15 samtliga i denna del samt med avslag på motionerna 1989/90:Fö203 yrkande 11 i denna del, 1989/90:Fö204 yrkande 4 i denna del, 1989/90:Fö207 yrkande 1 i denna del, 1989/90:Fö312 yrkande 1 i denna del och 1989/90:Fö313 i denna del som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört.

17. Arméstridskrafterna (mom. 30)

Under förutsättning av bifall till reservation 8

Gunhild Bolander och Ingvar Karlsson i Bengtsfors (båda c) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 40 börjar med "Sålunda bör" och slutar med "är tillgodosett" bort ha följande lydelse:

Utskottet har i det föregående föreslagit att riksdagen fastställer utgiftsramen för det militära försvaret för budgetåret 1990/91 i enlighet med vad som föreslås i motion Fö203 yrkandena 11–14. Arméstridskrafterna bör enligt utskottet inriktas utifrån denna högre ambitionsnivå.

Utskottets ställningstagande innebär att också motion Fö204 (mp), Fö205 (m), Fö207 (vpk), Fö312 (vpk) och Fö313 (s) bör avslås till den del de innefattar en annan inriktning av arméstridskrafterna än den utskottet föreslår.

dels att utskottets hemställan i moment 30 bort ha följande lydelse:

30. beträffande *arméstridskrafterna*

att riksdagen med anledning av propositionen, med bifall till motionen 1989/90:Fö203 yrkande 11 i denna del samt med avslag på motionerna 1989/90:Fö204 yrkande 4 i denna del, 1989/90:Fö205 yrkandena 1, 4, 5, 11, 14 och 15 samtliga i denna

del, 1989/90:Fö207 yrkande 1 i denna del, 1989/90:Fö312 yrkande 1 i denna del och 1989/90:Fö313 i denna del som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört.

1989/90:FöU7

18. Arméstridskrafterna (mom. 30)

Under förutsättning av bifall till reservation 9

Jan Jennehag (vpk) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 40 börjar med "Sålunda bör" och slutar med "är tillgodosett" bort ha följande lydelse:

Utskottet har i det föregående föreslagit att riksdagen fastställer utgiftsramen för det militära försvaret för budgetåret 1990/91 i enlighet med vad som föreslås i motionerna Fö207 yrkande 1 (vpk) och Fö312 yrkande 1 (vpk). Arméstridskrafterna bör enligt utskottet inriktas utifrån denna lägre ambitionsnivå.

Utskottets ställningstagande innebär att motionerna Fö203 (c), Fö204 (mp), Fö205 (m) och Fö313 (s) bör avslås till den del de innefattar en annan inriktning av arméstridskrafterna än den utskottet föreslår.

dels att utskottets hemställan i moment 30 bort ha följande lydelse:

30. beträffande *arméstridskrafterna*

att riksdagen med anledning av propositionen, med bifall till motionerna 1989/90:Fö207 yrkande 1 i denna del och 1989/90:Fö312 yrkande 1 i denna del samt med avslag på motionerna 1989/90:Fö203 yrkande 11 i denna del, 1989/90:Fö204 yrkande 4 i denna del, 1989/90:Fö205 yrkandena 1, 4, 5, 11, 14 och 15 samtliga i denna del och 1989/90:Fö313 i denna del som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört.

19. Arméstridskrafterna (mom. 30)

Under förutsättning av bifall till reservation 10

Carl Frick (mp) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 40 börjar med "Sålunda bör" och slutar med "är tillgodosett" bort ha följande lydelse:

Utskottet har i det föregående föreslagit att riksdagen fastställer utgiftsramen för det militära försvaret för budgetåret 1989/90 i enlighet med vad som föreslås i motion Fö204 yrkandena 3–6. Arméstridskrafterna bör enligt utskottet inriktas utifrån denna lägre ambitionsnivå.

Utskottets ställningstagande innebär att motionerna Fö203 (c), Fö205 (m), Fö207 (vpk), Fö312 (vpk) och Fö313 (s) bör avslås till den del de innefattar en annan inriktning av arméstridskrafterna än den utskottet föreslår.

dels att utskottets hemställan i moment 30 bort ha följande lydelse:

30. beträffande *arméstridskrafterna*

att riksdagen med anledning av propositionen, med bifall till motion 1989/90:Fö204 yrkande 4 i denna del samt med avslag på

motionerna 1989/90:Fö203 yrkande 11 i denna del, 1989/90:Fö205 yrkandena 1, 4, 5, 11, 14 och 15 samtliga i denna del, 1989/90:207 yrkande 1 i denna del, 1989/90:Fö312 yrkande 1 i denna del och 1989/90:Fö313 i denna del som sin mening ger riksdagen till kännas vad utskottet har anfört.

1989/90:FöU7

20. Marinstridskrafterna (mom. 31)

Under förutsättning av bifall till reservation 7

Arne Andersson i Ljung, Ivar Virgin och Tom Heyman (alla m) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 40 börjar med "I fråga" och slutar med "har förordat" bort ha följande lydelse:

Utskottet har i det föregående föreslagit att riksdagen fastställer utgiftsramen för det militära försvaret för budgetåret 1990/91 i enlighet med vad som föreslås i motion Fö205.

Huvudprogrammet marinstridskrafter bör enligt utskottet inriktas utifrån denna högre ambitionsnivå.

Utskottets ställningstagande innebär att motionerna Fö203 (c), Fö207 (vpk), Fö312 (vpk) och Fö313 (s) bör avslås till den del den innefattar en annan inriktning av marinstridskrafterna än den utskottet föreslår.

dels att utskottets hemställan i moment 31 bort ha följande lydelse:

31. beträffande *marinstridskrafterna*

att riksdagen med anledning av propositionen, med bifall till motion 1989/90:Fö205 yrkandena 7 och 12 båda i denna del samt med avslag på motionerna 1989/90:Fö203 yrkande 12 i denna del, 1989/90:Fö207 yrkande 1 i denna del, 1989/90:Fö312 yrkande 1 i denna del och 1989/90:Fö313 i denna del som sin mening ger regeringen till kännas vad utskottet har anfört,

21. Marinstridskrafterna (mom. 31)

Under förutsättning av bifall till reservation 8

Gunhild Bolander och Ingvar Karlsson i Bengtsfors (båda c) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 40 börjar med "I fråga" och slutar med "har förordat" bort ha följande lydelse:

Utskottet har i det föregående föreslagit att riksdagen fastställer utgiftsramen för det militära försvaret för budgetåret 1990/91 i enlighet med vad som föreslås i motion Fö203 yrkandena 11–14. Marinstridskrafterna bör enligt utskottet inriktas utifrån denna högre ambitionsnivå.

Utskottets ställningstagande innebär att motion Fö205 (m), Fö207 (vpk), Fö312 (vpk) och Fö313 (s) bör avslås till den del den innefattar en annan inriktning av marinstridskrafterna än den utskottet föreslår.

dels att utskottets hemställan i moment 31 bort ha följande lydelse:

31. beträffande *marinstridskrafterna*

att riksdagen med anledning av propositionen, med bifall till

motion 1989/90:Fö203 yrkande 12 i denna del samt med avslag på motionerna 1989/90:Fö205 yrkandena 7 och 12 båda i denna del, 1989/90:Fö207 yrkande 1 i denna del, 1989/90:Fö312 yrkande 1 i denna del och 1989/90:Fö313 i denna del som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört,

22. Marinstridskrafterna (mom. 31)

Under förutsättning av bifall till reservation 9

Jan Jennehag (vpk) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 40 börjar med "I fråga" och slutar med "har förordat" bort ha följande lydelse:

Utskottet har i det föregående föreslagit att riksdagen fastställer utgiftsramen för det militära försvaret för budgetåret 1990/91 i enlighet med vad som föreslås i motionerna Fö207 yrkande 1 (vpk) och Fö312 yrkande 1 (vpk). Marinstridskrafterna bör enligt utskottet inriktas utifrån denna lägre ambitionsnivå.

Utskottets ställningstagande innebär att motionerna Fö203 (c), Fö205 (m) och Fö313 (s) bör avslås till den del de innefattar en annan inriktning av marinstridskrafterna än den utskottet föreslår.

dels att utskottets hemställan i moment 31 bort ha följande lydelse:

31. beträffande *marinstridskrafterna*

att riksdagen med anledning av propositionen, med bifall till motionerna 1989/90:Fö207 yrkande 1 i denna del och 1989/90:Fö312 yrkande 1 i denna del samt med avslag på motionerna 1989/90:Fö203 yrkande 12 i denna del, 1989/90:Fö205 yrkandena 7 och 12 båda i denna del och 1989/90:Fö313 i denna del som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört,

23. Flygstridskrafterna (mom. 32)

Under förutsättning av bifall till reservation 8

Gunhild Bolander och Ingvar Karlsson i Bengtsfors (båda c) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 40 börjar med "Motionerna Fö204" och slutar med "motion Fö203 (c)" bort ha följande lydelse:

Utskottet har i det föregående föreslagit att riksdagen fastställer utgiftsramen för det militära försvaret för budgetåret 1990/91 i enlighet med vad som föreslås i motion Fö203 yrkandena 11–14. Flygstridskrafterna bör enligt utskottet inriktas utifrån denna högre ambitionsnivå.

Utskottets ställningstagande innebär att motionerna Fö204 (mp), Fö207 (vpk), Fö312 (vpk) och Fö313 (s) bör avslås till den del de innefattar en annan inriktning av flygstridskrafterna än den utskottet föreslår.

dels att utskottets hemställan i moment 32 bort ha följande lydelse:

1989/90:FöU7

32. beträffande *flygstridskrafterna*

att riksdagen med anledning av propositionen, med bifall till motion 1989/90:Fö203 yrkande 13 i denna del samt med avslag på motionerna 1989/90:Fö204 yrkande 5 i denna del, 1989/90:Fö207 yrkande 1 i denna del, 1989/90:Fö312 yrkande 1 i denna del och 1989/90:Fö313 i denna del som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört,

24. Flygstridskrafterna (mom. 32)

Under förutsättning av bifall till reservation 9

Jan Jennehag (vpk) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 40 börjar med "Motionerna Fö204" och slutar med "motion Fö203 (c)" bort ha följande lydelse:

Utskottet har i det föregående föreslagit att riksdagen fastställer utgiftsramen för det militära försvaret för budgetåret 1990/91 i enlighet med vad som föreslås i motionerna Fö207 yrkande 1 (vpk) och Fö312 yrkande 1 (vpk). Flygstridskrafterna bör enligt utskottet inriktas utifrån denna del lägre ambitionsnivå.

Utskottets ställningstagande innebär att motionerna Fö203 (c), Fö204 (m) och Fö313 (s) bör avslås till den del de innefattar en annan inriktning av flygstridskrafterna än den utskottet föreslår.

dels att utskottets hemställan i moment 32 bort ha följande lydelse:

32. beträffande *flygstridskrafterna*

att riksdagen med anledning av propositionen, med bifall till motionerna 1989/90:Fö207 yrkande 1 i denna del och 1989/90:Fö312 yrkande 1 i denna del samt med avslag på motionerna 1989/90:Fö203 yrkande 13 i denna del, 1989/90:Fö204 yrkande 5 i denna del och 1989/90:Fö313 i denna del som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört,

25. Flygstridskrafterna (mom. 32)

Under förutsättning av bifall till reservation 10

Carl Frick (mp) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 40 börjar med "Motionerna Fö204" och slutar med "motion Fö203 (c)" bort ha följande lydelse:

Utskottet har i det föregående föreslagit att riksdagen fastställer utgiftsramen för det militära försvaret för budgetåret 1990/91 i enlighet med vad som föreslås i motion Fö204 yrkandena 3–6 (mp). Flygstridskrafterna bör enligt utskottet inriktas utifrån denna lägre ambitionsnivå.

Utskottets ställningstagande innebär att motionerna Fö203 (c), Fö207 (vpk), Fö312 (vpk) och Fö313 (s) bör avslås till den del de innefattar en annan inriktning av flygstridskrafterna än den utskottet föreslår.

dels att utskottets hemställan i moment 32 bort ha följande lydelse:

32. beträffande *flygstridskrafterna*

att riksdagen med anledning av propositionen, med bifall till motion 1989/90:Fö204 yrkande 5 i denna del samt med avslag på motionerna 1989/90:Fö203 yrkande 13 i denna del, 1989/90:Fö207 yrkande 1 i denna del, 1989/90:Fö312 yrkande 1 i denna del och 1989/90:Fö313 i denna del som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört,

26. Ändring av beslut att lägga ned I 3 i Örebro, I 11 i Växjö och I 17 i Uddevalla (mom. 36 och 37)

Arne Andersson i Ljung (m), Gunhild Bolander (c), Ivar Virgin (m), Ingvar Karlsson i Bengtsfors (c), Tom Heyman (m) och Carl Frick (mp) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 41 börjar med "Enligt *utskottet*" och slutar med "avser grundorganisationen" bort lyda:

Enligt *utskottets mening* var riksdagens beslut (prop. 1989/90:9, FöU3, rskr. 87) om arméns grundorganisation förhastat och till delar baserat på ett ofullständigt underlag. Detta framhålls också i motionerna Fö203 (c) och Fö205 (m). Beslutet bör därför, för att ge handlingsfrihet inför 1991 års försvarsbeslut, omprövas vad avser nedläggning av såväl I 3 i Örebro som I 11 i Växjö och I 17 i Uddevalla. Som följd härav blir också motionerna Fö401 (m), Fö402 (c) och Fö423 (m), som endast vänder sig mot beslutet att lägga ned I 11, tillgodosedda.

dels att utskottets hemställan i momenten 36 och 37 bort ha följande lydelse:

36. beträffande *ändring av beslut att lägga ned I 3 i Örebro och I 17 i Uddevalla*

att riksdagen med bifall till motionerna 1989/90:Fö203 yrkande 10 i denna del och 1989/90:Fö205 yrkande 2 i denna del som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört.

37. beträffande *ändring av beslut att lägga ned I 11 i Växjö*

att riksdagen med bifall till motionerna 1989/90:Fö203 yrkande 10 i denna del, 1989/90:Fö205 yrkande 2 i denna del, 1989/90:Fö401, 1989/90:Fö402 och 1989/90:Fö423 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört.

27. Antalet armébrigader m.m. (mom. 38)

1989/90:FöU7

Arne Andersson i Ljung, Ivar Virgin och Tom Heyman (alla m) anser *dels* att den del av utskottets anförande som på s. 41 börjar med "Utskottet bör" och slutar med "yrkandena 1 och 2 (m)" bort ha följande lydelse:

Oklarhet råder för närvarande om arméns framtida krigsorganisation. För att upprätthålla erforderlig handlingsfrihet för möjliga och rimliga utvecklingar anser *utskottet* att planeringen tills vidare bör inriktas mot 21 armébrigader, varav 20 på fastlandet. Resurser bör vidare avdelas för en förstärkning av pansarvärnssystemet inkl. studier av en ny svensk stridsvagn. Utskottet förordar därför bifall till motionerna Fö205 yrkande 3 (m) och Fö308 yrkandena 1 och 2 (m).

dels att utskottets hemställan i moment 38 bort ha följande lydelse:

38. beträffande *antalet armébrigader m.m.*

att riksdagen med bifall till motionerna 1989/90:Fö205 yrkande 3 och 1989/90:Fö308 yrkandena 1 och 2 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört.

28. Behållande av P 6 i Kristianstad som fredsförband (mom. 39)

Arne Andersson i Ljung, Ivar Virgin och Tom Heyman (alla m) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 42 börjar med "*Utskottet hänvisar*" och slutar med "i denna del" bort ha följande lydelse:

Riksdagens beslut (1989/90:FöU3, rskr. 87) hösten 1989 att lägga ned flera brigadproducerande fredsförband omfattade inte P 6 i Kristianstad. Riksdagsmajoriteten beslöt att avvakta till dess det står klart om Kristianstadsbrigaden skall vara kvar i krigsorganisationen. Utskottet anser nu, i likhet med motionärerna i motion Fö308 (m), att P 6 bör finnas kvar som brigadproducerande fredsförband. Detta bör riksdagen ge regeringen till känna.

dels att utskottets hemställan i moment 39 bort ha följande lydelse:

39. beträffande *behållande av P 6 i Kristianstad som fredsförband*

att riksdagen med bifall till motionen 1989/90:Fö308 yrkande 6 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört.

29. Ändring av beslut att lägga ned T 4 i Hässleholm (mom. 40)

Carl Frick (mp) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 42 börjar med "Utskottet kan" och slutar med "av riksdagen" bort lyda:

Enligt *utskottet* var riksdagens beslut (1989/90:FöU3, rskr. 87) om nedläggning av T 4 i Hässleholm förhastat och baserat på ett ofullständigt underlag. Beslutet bör därför omprövas.

dels att utskottets hemställan i moment 40 bort ha följande lydelse:

40. beträffande *ändring av beslut att lägga ned T 4 i Hässleholm*

att riksdagen med bifall till motion 1989/90:Fö308 yrkande 7 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört.

30. Ubåtsskyddet m.m. (mom. 43)

Arne Andersson i Ljung, Ivar Virgin och Tom Heyman (alla m) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 43 börjar med "Utskottet finner" och på s. 44 slutar med "avslås av riksdagen" bort ha följande lydelse:

Utskottet delar den uppfattning om behovet av ytterligare ubåtsjaktkapacitet — med en andra ubåtsjaktstyrka — som förordas i motionerna Fö205, Fö308 och Fö604 (m). Härför krävs ytterligare ytstridsfartyg med ubåtsjaktkapacitet, antingen genom anskaffning av två kustkorvetter eller genom modifiering av robotbåtar typ Norrköping. Ett beslut nu i denna fråga skulle även vara till fördel för Karlskronavarvet som genom sin unika kompetens utgör en viktig del av vår säkerhetspolitik. Utskottet föreslår därför bifall till motionerna Fö205 (m), Fö308 (m), Fö604 (m) och A12 (c) i dessa delar.

dels att utskottets hemställan i moment 43 bort ha följande lydelse:

43. beträffande *ubåtsskyddet m.m.*

att riksdagen med bifall till motionerna 1989/90:Fö205 yrkandena 6 och 8, 1989/90:Fö308 yrkande 4, 1989/90:Fö604 och 1989/90:A12 yrkande 6 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört.

31. Höjd dagersättning (mom. 54)

Jan Jennehag (vpk) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 51 börjar med "Utskottet konstaterar" och slutar med "Fö416 (vpk) bör avslås" bort ha följande lydelse:

Utskottet konstaterar att de värnpliktigas ekonomi har försämrats under en följd av år eftersom bidragen inte följt med i kostnadsutvecklingen. Utskottet förordar därför en höjning av dagersättningen till de värnpliktiga till 40 kr. under de första 230 dagarna. Riksdagen bör därför bifalla motion Fö416 (vpk).

dels att utskottets hemställan i moment 54 bort ha följande lydelse:

1989/90:FöU7

54. beträffande *höjd dagersättning*

att riksdagen med bifall till motionen 1989/90:Fö416 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört om höjd dagersättning.

32. Värnpliktigas försäkringsskydd (mom. 55)

Kerstin Ekman och Hans Lindblad (båda fp) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 52 börjar med "*Utskottet gör*" och slutar med "*motion Fö407 (fp)*" bort ha följande lydelse:

Utskottet finner frågan om de värnpliktigas försäkringsskydd principiellt viktig eftersom värnpliktstjänstgöringen sker med stöd av en pliktlag. Staten borde i den situationen tillhandahålla ett fullgott försäkringsskydd, vilket inte kan sägas vara fallet nu eller efter de marginella ändringar som den särskilda utredaren av värnpliktsförmåner föreslår. Utskottet biträder därför förslaget i motion Fö407 (fp) att riksdagen hos regeringen begär förslag om justering av de värnpliktigas ekonomiska skydd i enlighet med vad som anförs i motionen.

dels att utskottets hemställan i moment 55 bort ha följande lydelse:

55. beträffande *värnpliktigas försäkringsskydd*

att riksdagen med bifall till motionen 1989/90:Fö407 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört.

33. Samlevnadsundervisning i den militära befälsutbildningen (mom. 57)

Kerstin Ekman och Hans Lindblad (båda fp) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 54 börjar med "*Utskottet konstaterar*" och slutar med "*av riksdagen*" bort ha följande lydelse:

Utskottet konstaterar att samlevnadsundervisningen under värnpliktstiden hittills har haft en begänsad omfattning men att erfarenheterna är goda där den har prövats. Det är viktigt, inte minst för jämställdhetsarbetet, att utnyttja de tillfällen som erbjuds att diskutera könsroller och samlevnadsfrågor. De borde ha en given plats i t.ex. befälsutbildningen. Utskottet ser därför positivt på vad försvarsministern har anfört om det angelägna i att initiativ tas vid fler förband till den typ av utbildning i jämställdhet och samlevnad som förekommit vid Älvsborgs regemente och att försvarsgrenscheferna bör stödja och uppmuntra sådana initiativ. Utskottet föreslår därför att riksdagen bifaller motion Fö403.

dels att utskottets hemställan i moment 57 bort ha följande lydelse:

57. beträffande *samlevnadsundervisning i den militära befälsutbildningen*

att riksdagen med bifall till motion 1989/90:Fö403 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört.

34. Värnpliktigas resor (mom. 60)

1989/90:FöU7

Jan Jennehag (vpk) och Carl Frick (mp) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 55 börjar med "Utskottet har" och slutar med "bör avslås" bort ha följande lydelse:

Utskottet konstaterar att en stor del av de värnpliktigas hemresor i dag sker med buss och flyg. Det krävs en stor administration för att organisera dessa resor. Med tanke på miljö och nationalekonomi borde större delen av de värnpliktigas resor överföras till järnväg. Detta bör kombineras med en mera lokal utbildning och med kostnadsfria periodkort för kollektivtrafiken till de värnpliktiga. Utskottet föreslår därför bifall till motion Fö420 (mp) vari yrkas att riksdagen hos regeringen begär dels en plan för hur de värnpliktiga skall få kortare resavstånd, dels en utredning om ett värnpliktskort inom kollektivtrafiken. Motion Fö415 (m) bör däremot avslås av riksdagen.

dels att utskottets hemställan i moment 60 bort ha följande lydelse:

60. beträffande värnpliktigas resor

att riksdagen med avslag på motion 1989/90:Fö415 och med bifall till motion 1989/90:Fö420 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört om värnpliktigas resor.

35. Försvarets mark och byggnader i Stockholmsområdet (mom. 63 — motiveringen)

Arne Andersson i Ljung, Ivar Virgin och Tom Heyman (alla m) anser att den del av utskottets anförande som på s. 56 börjar med "Regeringens beslut" och slutar med "operativa skäl" bort ha följande lydelse:

Regeringens beslut innebär bl.a. att Näsby Park avvecklas enligt 1987 års försvarsbeslut och att Tullinge behålls och utvecklas. I valet mellan Tullinge och Muskö/Berga som lokalisering för staben m.m. för Marinkommando Ost delar utskottet regeringens uppfattning att Tullinge är att föredra, främst av operativa skäl. Utskottet vill dock påpeka att överbefälhavaren i sin föredragning inför utskottet framhållit svårigheten att finansiera nödvändiga investeringar på Tullinge i händelse av låga ramar för det militära försvaret.

36. JAS 39-projektet (mom. 65)

Jan Jennehag (vpk) och Carl Frick (mp) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 59 börjar med "Utskottet har" och slutar med "av riksdagen" bort ha följande lydelse:

Utskottet anser att JAS 39-projektet bör avvecklas i enlighet med vad som anförs i motionerna Fö201 yrkande 2 (mp) och Fö410 (vpk). Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

dels att utskottets hemställan i moment 65 bort ha följande lydelse:

65. beträffande JAS 39-projektet

att riksdagen med anledning av propositionen och med bifall till

motionerna 1989/90:Fö201 yrkande 2 och 1989/90:Fö410 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har framfört om nedläggning av JAS-projektet.

1989/90:FöU7

37. Kris- och krigsperioders längd (mom. 67)

Gunhild Bolander och Ingvar Karlsson i Bengtsfors (båda c) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 60 börjar med "På förslag" och slutar med "av riksdagen" bort ha följande lydelse:

De gemensamma utgångspunkter för totalförsvarets planering som angavs i 1987 års totalförvarsbeslut är enligt utskottets mening i vissa avseenden orealistiska. Bl.a. bör man ompröva antagandet att en krisperiods längd inte förväntas överstiga ett år. Detta liksom andra för totalförsvaret gemensamma planeringsförutsättningar bör såsom anförts i motion Fö302 yrkande 3 (c) särskilt noga övervägas av 1988 års försvarskommitté.

dels att utskottets hemställan i moment 67 bort ha följande lydelse:

67. beträffande *kris- och krigsperioders längd*

att riksdagen med bifall till motion 1989/90:Fö203 yrkande 3 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört.

38. Organisationen av de civila delarna av totalförsvaret (mom. 68)

Gunhild Bolander (c), Ingvar Karlsson i Bengtsfors (c) och Carl Frick (mp) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 60 börjar med "Även beträffande" och på s. 61 slutar med "av riksdagen" bort ha följande lydelse:

Utskottet anser att vid planeringen av de olika delar som ingår i det civila totalförsvaret måste man eftersträva en ökad säkerhet i vårt moderna sårbara samhälle. I motion Fö302 föreslår motionären en rad åtgärder och en planeringsinriktning i syfte att minska denna sårbarhet. Utskottet ställer sig bakom vad motionären anför. En sådan utveckling ligger också i linje med synpunkter som i olika motioner framförts av miljöpartiet de gröna.

dels att utskottets hemställan i moment 68 bort ha följande lydelse:

68. beträffande *organisationen av de civila delarna av totalförsvaret*

att riksdagen med bifall till motion 1989/90:Fö203 yrkande 4 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört.

39. Beredskapshänsyn i samhällsplaneringen (mom. 69)

1989/90:FöU7

Jan Jennehag (vpk) och Carl Frick (mp) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 61 börjar "Utskottet har" och slutar med "av riksdagen" bort ha följande lydelse.

Såsom betonas i motion Fö507 yrkande 3 gör en utveckling mot ökad specialisering och integration i kombination med höga ekonomiska lönsamhets- och rationaliseringskrav det svårt att möta sårbarhet och uthållighetsbehov med särskilda beredskapsåtgärder. Det är därför enligt utskottets mening angeläget att på ett tidigt stadium i samhällsutvecklingen beakta beredskapsbehoven. En sådan åtgärd är, såsom understryks av motionärerna i motion Fö312 (vpk), bl.a. att söka skapa en högre försörjningsgrad hos landets olika regioner, såväl på livsmedelsområdet som i fråga om sjukvård och energiförsörjning. Vad utskottet här har anfört bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

dels att utskottets hemställan i moment 69 bort ha följande lydelse:

69. beträffande *beredskapshänsyn i samhällsplaneringen*

att riksdagen med bifall till motionerna 1989/90:Fö507, yrkande 3 och 1989/90:Fö312 yrkande 3 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört.

40. Lokalisering av civilbefälhavarens kansli i Mellersta civilområdet (mom. 85)

Arne Andersson i Ljung, Ivar Virgin och Tom Heyman (alla m) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 65 börjar med "Utskottet har" och slutar med "av riksdagen" bort ha följande lydelse:

Utskottet har vid bedömningen av budgetpropositionens och de här behandlade motionernas förslag till lokalisering av civilbefälhavarkansliet i Mellersta civilområdet funnit att kansliet i enlighet med vad som föreslås i motion Fö205 (m) skall lokaliseras till Strängnäs. Därigenom skapas goda förutsättningar för civilbefälhavarkansliets viktiga samarbete med den till samma ort lokaliserade militärområdesstaben. Detta ställningstagande innebär att riksdagen inte godtar varken den i propositionen föreslagna lokaliseringen till Örebro eller den i motionerna Fö306 (m) och Fö502 (fp) förordade fortsatta lokaliseringen i Stockholm,

dels att utskottets hemställan i moment 85 bort ha följande lydelse:

85. beträffande *lokalisering av civilbefälhavarens kansli i Mellersta civilområdet*

att riksdagen med bifall till motion 1989/90:Fö205 yrkande 17 och med avslag på propositionen och motionerna 1989/90:Fö306 i denna del och 1989/90:Fö504 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet har anfört om lokalisering till Strängnäs.

Under förutsättning av bifall till reservation 7

Arne Andersson i Ljung, Ivar Virgin och Tom Heyman (alla m) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 68 börjar med "Utskottet föreslår" och på s. 69 slutar med "har förordat" bort ha följande lydelse:

Utskottet — som i det föregående med bifall till bl.a. motion 1989/90:Fö205 (m) yrkandena 5, 7, 11, 12, 14, 15 såvitt då var i fråga fastställde utgiftsram för det militära försvaret budgetåret 1990/91 — anser att medelsanvisningen under anslagen B 1, B 2, C 1 och C 2 också bör anpassas till nämnda motionsyrkanden.

dels att utskottets hemställan i momenten 93, 95, 97 och 99 bort ha följande lydelse:

93. beträffande *anslagsbelopp till Arméförband: Ledning och förbandsverksamhet*

att riksdagen med anledning av propositionen och med bifall till motion 1989/90:Fö205 yrkandena 5 och 11 båda i denna del till *Arméförband: Ledning och förbandsverksamhet* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 7 723 200 000 kr.,

95. beträffande *anslagsbelopp till Arméförband: Anskaffning av materiel*

att riksdagen med anledning av propositionen, med avslag på motion 1989/90:Fö203 yrkande 11 i denna del och med bifall till motion 1989/90:Fö205 yrkandena 14 och 15 båda i denna del till *Arméförband: Anskaffning av materiel* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 2 744 800 000 kr.,

97. beträffande *anslagsbelopp till Marinförband: Ledning och förbandsverksamhet*

att riksdagen med anledning av propositionen och med bifall till motion 1989/90:Fö205 yrkande 12 i denna del till *Marinförband: Ledning och förbandsverksamhet* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 2 562 300 000 kr.,

99. beträffande *anslagsbelopp till Marinförband: Anskaffning av materiel*

att riksdagen med anledning av propositionen, med avslag på motion 1989/90:Fö203 yrkande 12 i denna del och med bifall till motion 1989/90:Fö205 yrkande 7 i denna del till *Marinförband: Anskaffning av materiel* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 2 553 000 000 kr.,

42. Anslagsfrågor (mom. 95, 99 och 103)

1989/90:FöU7

Under förutsättning av bifall till reservation 8

Gunhild Bolander och Ingvar Karlsson i Bengtsfors (båda c) anser

dels att den del av utskottets hemställan som på s. 68 börjar med "Utskottet föreslår" och på s. 69 slutar med "har förordat" bort ha följande lydelse:

Utskottet — som i det föregående med anledning av motion 1989/90:Fö203 (c) yrkandena 11, 12 och 13 såvitt då var i fråga fastställt utgiftsramen för det militära försvaret budgetåret 1990/91 — anser att medelsanvisningen under anslagen B 2, C 2 och D 2 bör anpassas till detta ställningstagande.

dels att utskottets hemställan i momenten 95, 99 och 103 bort ha följande lydelse:

95. beträffande *anslagsbelopp till Arméförband: Anskaffning av materiel*

att riksdagen med anledning av propositionen, med avslag på motion 1989/90:Fö205 yrkandena 14 och 15 båda i denna del och med bifall till motion 1989/90:Fö203 yrkande 11 i denna del till *Arméförband: Anskaffning av materiel* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 2 644 800 000 kr.

99. beträffande *anslagsbelopp till Marinförband: Anskaffning av materiel*

att riksdagen med anledning av propositionen, med avslag på motion 1989/90:Fö205 yrkande 7 i denna del och med bifall till motion 1989/90:Fö203 yrkande 12 i denna del till *Marinförband: Anskaffning av materiel* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 2 383 000 000 kr.

103. beträffande *anslagsbelopp till Flygvapenförband: Anskaffning av materiel*

att riksdagen med anledning av propositionen och med bifall till motion 1989/90:Fö203 yrkande 13 i denna del till *Flygvapenförband: Anskaffning av materiel* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 5 933 800 000 kr.

43. Anslagsfrågor (mom. 116 och 129)

Under förutsättning av bifall till reservation 10

Carl Frick (mp) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 68 börjar med "Utskottet föreslår" och på s. 69 slutar med "har förordat" bort ha följande lydelse:

Utskottet — som i det föregående med bifall till bl.a. motion 1989/90:Fö204 yrkande 3 i denna del och yrkande 6 i denna del fastställt utgiftsramen för det militära försvaret budgetåret 1990/91 — anser att också medelsanvisningar under anslagen F 5 och F 16 bör anpassas till ifrågasvarande motionsyrkanden. Beträffande anslaget I 16

dock med beaktande av att anslaget skall reduceras med 7 milj. kr. för att ge utrymme för ett motsvarande medelstillskott till de frivilliga försvarsorganisationerna under anslaget F 14.

Utskottet förutsätter att regeringen även i övrigt i enlighet med vad utskottet anfört i det föregående under budgetåret 1990/91 anpassar utnyttjandet av bemyndiganden och anslagsmedel till den inriktning som riksdagen bestämmer.

dels att utskottets hemställan i moment 116 och 129 bort ha följande lydelse:

116. *beträffande anslagsbelopp till Försvarets materielverk*
att riksdagen med anledning av propositionen och med bifall till motion 1989/90:Fö204 yrkande 6 i denna del till *Försvarets materielverk* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 822 200 000 kr.

129. *beträffande anslagsbelopp till Reserv för det militära försvaret*
att riksdagen med anledning av propositionen och med bifall till motion 1989/90:Fö204 yrkande 3 i denna del till *Reserv för det militära försvaret* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 1 223 000 000 kr.

44. Anslagsfrågor (mom. 148 och 161)

Under förutsättning av bifall till reservation 12

Gunhild Bolander och Ingvar Karlsson i Bengtsfors (båda c) anser

dels att den del av utskottets anförande som på s. 69 börjar med "Även beträffande" och slutar med "har föreslagit" bort ha följande lydelse:

Utskottet fastställde den ekonomiska ramen för totalförsvarets civila del med bifall till yrkandena 5 och 6 i motion Fö203 (c) såvitt då var i fråga. Medelsanvisningen under anslagen I 1 och K 2 bör anpassas till detta ställningstagande. Beträffande anslaget K 2 dock med beaktande av att anslaget skall reduceras med 3 milj.kr. för att ge utrymme till ett motsvarande medelstillskott till de frivilliga försvarsorganisationerna under anslaget I 6.

dels att utskottets hemställan i momenten 148 och 161 bort ha följande lydelse:

148. *beträffande anslagsbelopp till Befolkningsskydd och räddningstjänst*

att riksdagen med anledning av propositionen och med bifall till motion 1989/90:Fö203 yrkande 6 i denna del till *Befolkningsskydd och räddningstjänst* för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 697 400 000 kr.

161. *beträffande anslagsbelopp till Beredskapslagring och industriella åtgärder*

att riksdagen med anledning av propositionen och motion 1989/90:Fö203 yrkande 5 i denna del för budgetåret 1990/91 anvisar ett förslagsanslag på 125 642 000 kr.

Särskilda yttranden

1. Effektivisering och utvidgning av värnpliktstjänstgöringen

Kerstin Ekman och Hans Lindblad (båda fp) anför:

På sikt vore det mest rationellt att ha en för alla medborgare gemensam totalförsvarsplikt där man utgår från de totala personaltillgångarna och de totala behoven för att sedan placera var och en efter individuella förutsättningar. Grundprincipen bör vara att varje medborgare utnyttjas i totalförsvaret så att vederbörandes utbildning och andra kvalifikationer tas till vara. Det möjliggör ett rationellt personalutnyttjande som skulle ge totalförsvaret stor flexibilitet. Det moderna kriget medför väldiga påfrestningar på den enskilde. Var och en måste därför ges information och grundutbildning om t.ex. överlevnadsmöjligheter, skydd, försörjning, sjukvård och folkrätt.

2. Lagfäst rätt till tjänstledighet vid frivillig försvarsutbildning

Gunhild Bolander och Ingvar Karlsson i Bengtsfors (båda c) anför:

När utskottet under riksmötet 1985/86 behandlade och ställde sig välvilligt till införande av en lagfäst rätt till tjänstledighet vid frivillig försvarsutbildning fick utskottet information om att man inom regeringskansliet arbetade med denna fråga. Sedan dess har flera år förflutit utan att detta arbete lett till något resultat. Det är därför utomordentligt angeläget att regeringen snarast förelägger riksdagen förslag i denna fråga.

3. Ytterligare medel till frivilligorganisationerna

Arne Andersson i Ljung, Ivar Virgin och Tom Heyman (alla m) anför:

Utskottet föreslår att frivilligorganisationerna, såväl inom det militära som det civila försvaret, för sin verksamhet ges högre anslag än vad regeringen har föreslagit. Utskottet föreslår samtidigt att dessa resursförstärkningar finansieras genom omfördelning inom resp. ramar. Vi ställer oss bakom utskottets förslag till resursförstärkningar även om de blivit något mindre än vad vi förordat. Det hade dock varit en bättre lösning om förstärkningen för det militära försvarets frivilligorganisationer också hade fått påverka utgiftsramen, vilket moderata samlingspartiet förutsatt i sin kommittémotion Fö205.

4. Ytterligare medel till frivilligorganisationerna

Gunhild Bolander och Ingvar Karlsson i Bengtsfors (båda c) anför:

Utskottet föreslår att frivilligorganisationerna, såväl inom det militära som det civila försvaret, för sin verksamhet ges högre anslag än vad regeringen har föreslagit. Utskottet föreslår samtidigt att dessa resurs-

förstärkningar finansieras genom omfördelning inom resp. ramar. Vi ställer oss bakom utskottets förslag till resursförstärkningar även om de till del blivit något mindre än vad vi förordat. Det hade dock varit en bättre lösning om dessa förstärkningar också hade fått påverka utgiftsramen för det militära försvaret och den ekonomiska ramen för den civila delen av totalförsvaret vilket centerpartiet förutsatt i sin kommitémotion Fö203.

5. Försök med förkortad grundutbildning

Gunhild Bolander och Ingvar Karlsson i Bengtsfors (båda c) anför:

Det hade varit en fördel om nu pågående försök med förkortad grundutbildning hade utvärderats före ett beslut om en så betydande utökning som nu föreslås i propositionen. Vi kan dock, med tvekan, acceptera regeringens förslag. Vårt främsta skäl för detta är de ökade möjligheterna att reducera det s.k. kvarståendeläget. Vi utgår från att regeringen återkommer till riksdagen med en redovisning av de åtgärder regeringen anser erforderliga för att förbättra kvarståendesituationen.

Översikt av utskottets behandling av motionerna

1989/90:FöU7

Bilaga 1

Motion	1989/90	Utskottets betänkande sida	Utskottets hemställan moment	Reservation nummer
Fö201	1	19	4	1
	2	59	65	36
Fö202		52	56	
Fö203	1	20	5	2
	2	25	11	
	3	60	67	37
	4	60	68	38
	5	35, 68	24, 161	12-14, 44
	6	35, 68	24, 148	12-14, 44
	7	34	23	11
	8	40	34	
	9	49	49	
	10	41	36, 37	26
	11	32, 40, 68	20, 30, 95	7-10, 16-19,
41, 42	12	32, 40, 68	20, 31, 99	7-10, 20-22,
41, 42	13	32, 40, 68	20, 32, 103	7-10, 23-25, 42
	14	32, 68	20, 127	7-10
	15	49	49	
Fö204	1	35	24	12-14
	2	35	24	12-14
	3	31	20, 129	7-10, 43
	4	31, 40, 68	20, 30	7-10, 16-19
	5	31, 40, 68	20, 32	7-10, 23-25
	6	31, 68	20, 116	7-10, 43
Fö205	1	32, 40, 41	20, 30	7-10, 16-19
	2	41	36, 37	26
	3	41	38	27
	4	32, 40,	20, 30	7-10, 16-19
	5	32, 40, 68	20, 30, 93	7-10, 16-19, 41
	6	44	43	30
	7	32, 40, 68	20, 31, 99	7-10, 20-22,
41, 42	8	44	43	30
	9	49	50	
	10	50	51	
	11	32, 40, 68	20, 30, 93	7-10, 16-19, 41
	12	32, 40, 68	20, 31, 97	7-10, 20-22, 41
	13	32, 68	20, 127	7-10
	14	32, 40, 68	20, 30, 95	7-10, 16-19,
41, 42	15	32, 40, 68	20, 30, 95	7-10, 16-19,
41, 42	16	35	35	15
	17	64	85	40
Fö207	1	31, 40	20, 30, 31, 32	7-10, 16-25
	2	50	51	
Fö301		25	10	
Fö302		25	9	3
Fö303		26	12	4
Fö304	1	27	14	5
Fö305		25	8	
Fö306		27, 64	13, 85	40
Fö307		52	56	
Fö308	1	41	38	27
	2	41	38	27
	3	45	47	
	4	44	43	30
	5	62	83	
	6	42	39	28
	7	42	40	29
Fö309		66	87	
Fö310		69	126	
Fö311	1	69	154	
	2	35, 68	24, 156	12-14

Motion	1989/90	Utskottets betänkande sida	Utskottets hemställan moment	Reservation nummer
Fö312	1	31, 40	20, 30, 31, 32	7-10, 16-25
	2	69	155	
	3	61	69	39
Fö313		31, 40	20, 30, 31, 32	7-10, 16-25
Fö401		41	37	26
Fö402		41	37	26
Fö403		53	57	33
Fö405		51	52	
Fö406		54	59	
Fö407		52	55	32
Fö408		42	41	
Fö409		42	42	
Fö410		59	65	36
Fö411		54	58	
Fö412		70	117	
Fö413		44	44	
Fö414		43	42	
Fö415		54	60	34
Fö416		51	54	31
Fö417		18	2	
Fö418		50	51	
Fö420		55	60	34
Fö421		44	45	
Fö422		18	3	
Fö423		41	37	26
Fö424		43	42	
Fö501		62	82	
Fö502		66	86	
Fö503		69	155	
Fö504		67	85	40
Fö505		27	15	6
Fö506		63	84	
Fö507	1	35	24	12-14
	2	35	24	12-14
	3	61	69	39
Fö601		29	17	
Fö602		29	17	
Fö603		41	35	
Fö604		44	43	30
Fö605		29	18	
Fö701		44	46	
A12	6	44	43	30
Fö31		56	63	35
Fö32		56	63	35

Förslag till

Lag om ändring i lagen (1989:402) om försök med förkortad grundutbildning av värnpliktiga

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1989:402) om försök med förkortad grundutbildning av värnpliktiga¹, som gäller till utgången av augusti 1991,

dels att lagen skall fortsätta att gälla till utgången av augusti 1993,
dels att lagen skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Utan hinder av 27§ 1 mom. värnpliktslagen (1941:967) får försöksvis grundutbildningen för vissa värnpliktiga som är inkallade eller skall kallas in till grundutbildning med fastställd uttryckning senast den 31 augusti 1991 omfatta minst 150 dagar och högst 227 dagar för meniga kategori G, F och E vid armén och kategori G och F vid marinen.

Försöken får omfatta högst 5 500 värnpliktiga vid armén och högst 500 värnpliktiga vid marinen för varje utbildningsår.

Värnpliktiga som omfattas av försöken med förkortad grundutbildning och tjänstgör kortare tid än 180 dagar skall ha rätt till familjepenning eller bostadsbidrag enligt bestämmelserna i 16§ familjebidragslagen (1978:520). Därvid skall vad som i dessa bestämmelser sägs om 180 dagar i stället avse 135 dagar.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1990. För värnpliktiga, som omfattas av försöken med förkortad grundutbildning och har inkallats eller påbörjat sin grundutbildning före lagens ikraftträdande, gäller dock lagen i sin äldre lydelse.

Föreslagen lydelse

Utan hinder av 27§ 1 mom. värnpliktslagen (1941:967) får försöksvis grundutbildningen för vissa värnpliktiga som är inkallade eller skall kallas in till grundutbildning med fastställd uttryckning senast den 31 augusti 1993 omfatta

- minst 325 och högst 360 dagar för kompanibefäl vid armén,
- minst 220 och högst 245 dagar för gruppbefäl och meniga kategori E vid armén,
- minst 290 och högst 315 dagar för gruppbefäl i flygbasjägarförband vid flygvapnet samt
- minst 150 och högst 165 dagar för meniga kategori G och F vid armén och marinen.

Försöken får omfatta högst 11 000 värnpliktiga vid armén och högst 500 värnpliktiga vid marinen för varje utbildningsår.

¹ Senaste lydelse 1989:1065.

Förslag till
Lag om ändring i familjebidragslagen (1978:520)

1989/90:FöU7
Bilaga 3

Härigenom föreskrivs att 9 § familjebidragslagen (1978:520) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

9 §¹

Familjepenning beräknas för månad till högst 1 375 kronor för barn och till högst 2 635 kronor för annan person. Familjepenning för den som uppbär ersättning för vård som avses i 7 § 7 eller för den som har rätt till underhållsbidrag, som tjänstepliktig är skyldig att utge, får dock inte överstiga ersättningens eller bidragets belopp för månad.

Familjepenning beräknas för månad till högst 1 465 kronor för barn och till högst 2 930 kronor för annan person. Familjepenning för den som uppbär ersättning för vård som avses i 7 § 7 eller för den som har rätt till underhållsbidrag, som tjänstepliktig är skyldig att utge, får dock inte överstiga ersättningens eller bidragets belopp för månad.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1990.

¹ Senaste lydelse 1989:401.

Utskottsutfrågning om projektet JAS 39 Gripen

Utskottet genomförde den 20 mars 1990 en offentlig utfrågning om projektet JAS 39 Gripen.

Följande personer hade inbjudits:

Jan Nygren, statssekreterare, försvarsdepartementet jämte

– *Mats Hugosson*, överste, försvarsdepartementet,

Sven Hirdman, ambassadör, krigsmaterielinspektör, utrikesdepartementets handelsavdelning,

Bengt Gustafsson, general, överbefälhavare,

Lars–Erik Englund, generallöjtnant, chef för flygvapnet,

Per Borg, generaldirektör för försvarets materielverk jämte

– *Sven–Olof Hökborg*, generalmajor, chef för huvudavdelningen för flygmateriel,

– *Peter Lundberg*, chef för inköpsavdelningen,

– *Gunnar Lindström*, teknisk direktör,

– *Stephan Källmén*, byråchef,

Harald Schröder, verkställande direktör, Industrigruppen JAS AB jämte

– *Tommy Ivarsson*, direktör Saab–Scania Flygdivisionen,

– *Tommy Johansson*, verkställande direktör, FFV Aerotech,

– *Bengt Halse*, vice verkställande direktör, Ericsson Radar Electronics

– *Hans Krüger*, direktör, Volvo Flygmotor,

Bengt Lehander, generallöjtnant,

Åke Sundén, f.d. generaldirektör,

Gunnar Lindqvist, generalmajor,

Sven–Olof Ridder, adjungerad professor, kungl. tekniska högskolan.

Utfrågningen genomfördes i enlighet med följande program:

1. Inledning

Ordf. i FöU

2. Bakgrund till besluten 1982 och 1983 – överväganden som ledde fram till att det blev just JAS 39

– Beslutsläge och politisk behandling

Sven Hirdman

– Operativa behov och ÖB:s behandling

Bengt Lehander

– Tekn. förutsättningar och FMV:s behandling

Gunnar Lindqvist

- Speciella industriaspekter

Harald Schröder

1989/90:FöU7

Bilaga 4

Frågor

3. Systemet JAS 39

- Utformning i stort
- Krigsorganisation och tänkt användning
- Tidskrav
- Alternativ till JAS

Lars-Erik Englund

Frågor

4. Projektläge idag — helhetsbild

- Utvecklingen sedan 1983
- Ansvarsförhållanden
- Utvecklingsläge flygplan, beväpning, motmedel, övrigt
- Fortsatt utveckling, speciella problem

Per Borg

Frågor

5. Industrigruppen JAS' syn på projektet

- Läge och förutsättningar för fortsatt utveckling
- Sammanhang med civila projekt
- Kontraktutformningen

Harald Schröder

Frågor

6. Kritiska synpunkter och lärdomar

- Ledning, kontroll och teknik

Gunnar Lindqvist
Åke Sundén
Sven-Olof Ridder

Frågor

7. Regeringens syn på projektet

- Huvudfrågor i den fortsatta utvecklingen
- Regeringens uppföljning — erfarenheter och fortsatt arbete

Jan Nygren

Frågor

8. Frågestund och avslutning

Ordföranden

Offentlig utfrågning

1. Inledning

Arne Andersson i Ljung (ordförande): Välkomna till försvarsutskottets offentliga utfrågning om JAS-projektet. Överläggningarna är påbörjade.

Utskottets strävan att så långt tiden under dagen medger samla så mycket fakta som möjligt kommer fram genom den digra gästlista vi har. Om det medges vill jag särskilt nämna och hälsa välkommen några av våra gäster. Överbefälhavare Bengt Gustafsson är varmt välkommen hit.

Ur den ordning som vårt program anger möter vi först under rubriken "Bakgrund till besluten" ambassadör Sven Hirdman, generallöjtnant Bengt Lehander, generalmajor Gunnar Lindqvist och verkställande direktören Harald Schröder. Ni är alla varmt välkomna hit.

Vi finner under den punkt som ägnar sig åt systemets utformning och användning flygvapenchefen, generallöjtnanten Lars-Erik Englund — varmt välkommen. Ansvarig för projektet i dag är generaldirektör Per Borg — varmt välkommen. Industrigruppen JAS syn på projektet presenteras här av industrigruppens verkställande direktör Harald Schröder. Honom har vi redan nämnt.

Under rubriken "Kritiska synpunkter och lärdomar" återfinner vi Gunnar Lindqvist. Vidare finner vi förre generaldirektören, generalmajor Åke Sundén — varmt välkommen. Vi har också civilingenjör, professor Sven-Olof Ridder här — varmt välkommen.

Regeringens syn på projektet företräds av statssekreteraren i försvarsdepartementet Jan Nygren — varmt välkommen.

Utöver de nämndas krets har vi naturligtvis också de medarbetare som finns här. Ni är mycket varmt välkomna.

Att det som kommer att sägas här tilldrar sig stort intresse framgår av att det finns åhörare hos oss. Ni är alla varmt välkomna.

Den vidare krets av människor som vill ta del av vad som händer här kommer att tillgodoses genom massmedierna. Det gör att vi med glädje också hälsar er välkomna hit.

Just nu pågår på olika håll, inte minst inom försvarskommittén, förberedelser för ett nytt långsiktigt totalförsvarsbeslut. JAS 39 Gripen är ett stort och komplext system som tar betydande delar av försvarets ekonomiska resurser i anspråk. Det är därför naturligt att riksdagen ägnar detta system stort intresse. Syftet med denna utfrågning är i första hand att ge försvarsutskottet ökade kunskaper om JAS inför kommande överläggningar. Härutöver vill vi ge allmänheten information om och inblick i en viktig och komplicerad fråga.

Utfrågningen kommer att gå till så att bakgrunden till JAS först blir belyst. Varför blev det just JAS vid de grundläggande besluten? Här kommer personer som vid den tiden var företrädare för regeringen, myndigheter och industrin att göra inledningar och sedan ges möjlighet att ställa frågor.

Därefter kommer självfallet huvuddelen av tiden att ägnas åt projektet i dag och projektets framtid. På motsvarande sätt gör dagens ansvariga korta inledningar, och därefter kommer också utskottsledamöterna självfallet till tals.

En del av programmet har vi kallat "Kritiska synpunkter och lärdomar". Från den utgångspunkten kommer det att göras inledningar och sannolikt också att ställas frågor.

De som har inbjudits hit, och som vi nyss har presenterat några av, företräder såvitt jag kan förstå all tänkbar kunskap om JAS-systemet. För dem som inte känner de inbjudna eller kanske inte heller utskottets ledamöter och suppleanter finns det en vidare information framtagen. Den är tillgänglig vid entréerna.

Jag hoppas att en så fullständig redovisning som möjligt skall ske. Jag vill dock peka på att alla bör vara medvetna om att det finns saker som inte kan behandlas öppet vid en sådan här utfrågning. Det kan t.ex. vara sådant som berör rikets säkerhet, dvs. militär sekretess. Det kan också vara frågor av kommersiell karaktär, som inte bör avhandlas öppet. Frågor av det slaget kan vid behov följas upp vid ett kommande slutet sammanträde med utskotter.

Avslutningsvis vill jag än en gång hälsa er varmt välkomna till vår utfrågning om JAS-systemet.

2. Bakgrund till besluten 1982 och 1983 — öväväganden som ledde fram till att det blev just JAS 39

Arne Andersson: Sven Hirdman kommer nu att redovisa beslutsläget och den politiska behandlingen 1982.

Sven Hirdman: Herr ordförande! När jag tillträdde som statssekreterare i försvarsdepartementet i oktober 1979 var beslutsläget i flygplansfrågan följande. Det rådde enighet om att Sverige behövde ett starkt luftförsvar, men inte om hur det skulle utformas. Problemet samman-

hängde bl.a. med den cykliska processen i anskaffningen av svenska flygplan och med olika uppfattningar om hur flygplansarvet skulle omsättas.

Det tar cirka tio år att utveckla ett kvalificerat flygplan, som sedan har en flygtid på 20–25, kanske upp till 30 år. Det gäller i synnerhet för Viggensystemet. Viggensystemet var färdigutvecklat i början på 1970-talet, då Attackviggen togs i tjänst med en beräknad flygtid till början eller mitten av 1990-talet. Det betydde för det första att flygvapnet inte hade behov av att beställa utveckling av ett kvalificerat nytt flygplanssystem förrän i början av 1980-talet. Det betydde för det andra att flygindustrin saknade utvecklingsprojekt under hela 1970-talet.

Under 1970-talet hade inriktningen varit att man skulle fatta beslut om att den lätta attacken, SK 60, och de första Attackviggarna skulle ersättas med nya attackflygplan som skulle träda i tjänst under andra hälften av 1980-talet.

I april 1979 beslöt den dåvarande folkpartiregeringen att man ej skulle anskaffa B3LA, som hade projekterats 1975–1979. Man hade konstaterat att fortsatt utveckling av B3LA skulle kräva ett påslag på ramen med cirka 350 milj. kr.

Folkpartiregeringen beslöt också att avbryta utvecklingen av en nedskalad version av B3LA — den som kallades A38/SK38. Det hade krävt ett påslag med cirka 60 miljoner.

Vidare beslöt man att ej utveckla och anskaffa en tredje generation Vigen i form av attackflygplanet A20 — en attackversion av jaktvigen.

Det beslutades också att man skulle utreda anskaffning och direktköp av ett utländskt attackflygplan.

När jag trädde in i försvarsdepartementet på hösten 1979 pågick de utredningar som folkpartiregeringen hade lagt ut och som skulle redovisas för regeringen vid årsskiftet 1979/80. Det fanns då flera olika alternativ. Det enklaste var att man skulle skaffa det enkelt beväpnade skolflygplanet SK-1. Det var ett lätt underljudsflygplan, som dock inte kunde bära sjömålsrobot. Sedan skulle man någon gång i framtiden ha pengar till en "ny plattform".

Ett annat alternativ var att man skulle bygga om Drakarna, J 35, till att bära sjömålsrobot. Man skulle också bygga två kvalificerade nya Viggendivisioner, s.k. JA 37 B. Det var dyra plan med en allsidig attackförmåga. Man skulle då inte skaffa några beväpnade skolflygplan.

Det tredje alternativet som var under utredning hösten 1979 var att man skulle anskaffa nio divisioner av ett mera kvalificerat beväpnat skolflygplan, det s.k. SK-2, ca 166 flygplan. Det skulle ha kostat över 10 miljarder kronor. Det var ett flygplan som kunde bära den nya svenska sjömålsroboten.

Sedan fanns också det utländska alternativet med, som var inriktat på direktköp av sex divisioner amerikanska flygplan F 16. Det skulle kosta ca 12 miljarder kronor med vapen och motmedel.

Det var detta man höll på att utreda, och det var detta man skulle redovisa för regeringen. Man tänkte sig att regeringen skulle välja bland dessa alternativ.

Våra slutsatser i departementet och hos myndigheterna från ungefär november 1979 till februari 1980 blev något annorlunda. Det första vi konstaterade var att flygplansfrågan måste få sin slutliga lösning i försvarsbeslutet 1982. Flygplansfrågan är en så stor och viktig del av det totala försvaret att det inte går att bryta ut den mellan försvarsbeslutet. Det försökte man göra 1977, och det misslyckades. Beslutet måste således fattas 1982.

När vi inom försvarsdepartementet tittade närmare på dessa utredningsalternativ fann vi att de olika attackersättningsalternativen inte var särskilt kostnadseffektiva. De kostade mycket pengar. När vi gjorde en analys av hur mycket pengar som skulle finnas kvar i en prolongerad försvarsram för anskaffning av nya flygplan 1980—2000, alltså under en 20-årsperiod, fann vi att det fanns ett disponibelt utrymme på 19 till 20 miljarder kronor, om man räknar bort kostnaden för Jaktviggen. Om man satsade en del på skolflygplanen eller på ombyggnaden av gamla flygplan skulle mycket av det fria utrymmet försvinna, cirka 10 miljarder. Det fanns således i framtiden inte utrymme för en kvalificerad svensk ersättare till Viggen. Därigenom skulle man då ha beslutat sig för en framtida anskaffning av utländska flygplan och en nedläggning av den kvalificerade svenska flygplansindustrin. Det var slutsatsen i försvarsdepartementet.

Samtidigt hade man då inom ÖB:s stab kommit fram till att det fanns ett större operativt behov av ett förstärkt svenskt luftförsvar och i synnerhet av ett allsidigt användbart flygplan. Jag tror att Bengt Lehander och flygvapenchefen kommer in på detta.

Vi konstaterade också på senhösten 1979 att det fanns vissa utredningar och studier om ett annorlunda flygplan som skulle kunna tillgodose de svenska flygplansbehoven, studier rörande det s.k. JAS-ny — ett mindre flygplan som byggde på avancerad teknik och som skulle ha samma prestanda som Viggen och F 16, men kosta mindre.

Vid årsskiftet 1979/80 kom flygvapenchefen Dick Stenbergs rekommendation på basis av de av regeringen givna direktiven. Flygvapenchefen rekommenderade då anskaffning av SK-2. ÖB sade för sin del att han bland de givna alternativen av operativa skäl i första hand valde F 16, men om han tvingades välja ett svenskt alternativ skulle det vara SK-2.

När vi drog detta för regeringen i början av februari 1980 beslutade regeringen att man skulle gå in för det alternativ som ÖB egentligen ville ha, nämligen anskaffning av en ny allsidig plattform, en JAS. Det var också det alternativ som försvarsdepartementet föreslog.

Detta regeringsbeslut, som sedan offentliggjordes genom propositionen i mars, innebar följande. Man hoppade över ersättningen av den lättare attacken under 1980-talet. Man tog en kalkylerad risk och utgick från att vi inte behöver de flygplanen då. Man behöll möjligheten av en kvalificerad flygplansanskaffning i Sverige och slog vakt om det framtida luftförsvaret i Sverige. Man gick således in för JAS-idén.

ÖB hade för sin del angett olika alternativ för att skaffa en JAS. Man kunde köpa ett avancerat utländskt flygplan och kanske modifiera det för de svenska behoven. Det kunde vara F 16, F 18 eller Mirage

2000. Man kunde slutmontera ett utländskt flygplan i Sverige. Licens-tillverkning bedömdes bli alldeles för dyr. Man kunde söka samarbete med utländska flygplanstillverkare. Vi tänkte då i första hand på det projekt som pågick i Tyskland och Storbritannien om ett nytt strids-flygplan för 1990-talet. Man kunde också satsa på utveckling i Sverige av ett nytt flygplan med en större andel utländska komponenter.

Regeringens beslut blev att man skulle satsa på JAS. JAS-idén är riktig. Det är ett allsidigt användbart flygplan. Eftersom beslutsunderlaget fortfarande var otillräckligt i början av 1980, beslutade regeringen att man skulle gå fram i två tåter under 1980 och 1981 med sikte på ett definitivt beslut den 1 juli 1982.

Det ena alternativet var en svensk JAS. Det skulle vara en inhemsk sammanhållen utveckling av en svensk plattform med samma prestanda som Viggen och F 16, men med halva Viggens vikt. Detta var vad industrin lovade. Det skulle ske till ca 60 % av Viggens kostnad. Det bedömdes att det skulle kosta ca 400 milj. kr. att ta fram ett beslutsunderlag för ett sådant flygplan. För dessa två år skulle regeringen svara för 200 milj. kr. och industrin för 200 milj. kr. Det var det ena huvudalternativet.

Det andra var att satsa på en utländsk JAS enligt något av ÖB:s alternativ.

Den svenska flygplansindustrin ställdes rätt brutalt mot väggen av regeringen i den här frågan. Det var en överlevnadsfråga för industrin att det skulle bli en svensk JAS. Vad regeringen sade — genom försvarsminister Krönmark — var att nu får ni stå för era löften. Ni lovar att ni kan ta fram ett sådant här lätt, billigt och bra flygplan. Ni får uppfylla det. Ni får satsa egna riskpengar, 200 milj. kr. Det är rena riskpengar. Beslutet kan bli att man går in för ett utländskt alternativ. Ni måste ge ett fast pris för den kommande offerten. Då kommer ni också att få ett större ansvar. Man tryckte också på från vår sida att industrin skulle få en fastare form för sitt eget samarbete, det som ledde fram till Industrigruppen JAS.

Utredningsarbetet pågick under 1980 till 1982. Det var myndigheterna — ÖB, CFV och materielverket — som fastställde prestandakraven för det nya flygplansprojektet. De var naturligtvis gemensamma för de svenska resp. utländska alternativen. Regeringen fastställde kostnadsramen. Det var i princip det prolongerade ekonomiska utrymmet, inkluderande vissa reserver som vi hemlighöll på den tiden. Stor vikt lades vid lägre driftskostnader — därav viktkravet. Vidare skulle det finnas tillräckligt utrymme för vapen, motmedel och, som sagt, reserver.

En annan mycket viktig fråga gällde styrning och politisk insyn i projektet. Hela JAS-arbetet bedrevs med utomordentligt stor öppenhet, inte minst i förhållande till de partier som stod utanför regeringen — moderaterna fr.o.m. våren 1981 och socialdemokraterna. Det fanns en särskild rapporteringsskyldighet från myndigheterna till regeringen.

I det svenska huvudalternativet var den svåraste frågan motorvalet. Vi började med att kontakta sex potentiella motorleverantörer. Jag ledde själv de förhandlingarna. Det visade sig snabbt att det fanns två huvudalternativ. Det var General Electrics 404-motor — något lättare

och med något mindre prestanda — och Pratt & Whitneys 1120-motor — något större och dyrare, men med bättre prestanda. Industrin ville, sammanfattningsvis, ha en lättare och billigare motor. Inom materielverket fanns en preferens för den mera kvalificerade och också tyngre motorn. Försvarsdepartementet var neutralt i den här frågan. Det som slutligen föll avgörandet var rekommendationen från köparen, CFV, att man inom givna parametrar beträffande kostnader och prestanda skulle välja det högre flygplanantal som den lättare motorn innebar.

Vid studier av de utländska alternativen visade det sig snabbt att huvudalternativet var en svensk anpassning av antingen F 16 eller F 18. Det utländska alternativet var ett reellt alternativ för den händelse att det svenska alternativet inte skulle klara prestandakraven resp. helt spräcka kostnadsramen.

Själva JAS-beslutet växte sedan fram från hösten 1981 till 1982. I september—oktober 1981 förordade myndigheterna — ÖB, CFV, materielverket — en inriktning mot det svenska JAS-alternativet. Det blev också rekommendationen från 1978 års försvarskommitté, som avgav sin rekommendation i början av december 1981. Det var dock ett majoritetsbeslut — socialdemokraterna ställde sig vid den tidpunkten vid sidan om beslutet. Slutförhandlingar ägde rum under våren 1982. De avslutades på valborgsmässoafton, den 30 april, 1982 då materielverket rapporterade till regeringen att man hade uppnått de förhandlingsvillkor som regeringen hade uppställt. Det rapporterade vi i vår tur genom försvarsministern till försvarsutskottet.

Detta ledde sedan till riksdagsbeslutet den 4 juni 1982 och till underskrivandet av fastpriskontraktet den 30 juni 1982. Rent allmänt vill jag hävda att beslutsunderlaget var bättre när man fattade beslut om JAS-systemet än när motsvarande beslut fattades om Viggenprojektet.

JAS-ramen, som vi kallar den, var år 1982 ca 25 miljarder kronor, och den gällde då till år 2000. Däri ingick hela utvecklingsarbetet och den första delserien på 30 flygplan. Det var det som riksdagen tog ställning för den 4 juni 1982. Det paketet kostade ca 13 miljarder kronor. Sedan fanns delserie två, med sina 110 flygplan, som också ingick i JAS-ramen. Det var för produktionen fram till sekelskiftet.

Man hade då studerat hur många svenska flygplan man behövde bygga för att det skulle vara kostnadseffektivt med ett svenskt alternativ jämfört med en utländsk anskaffning. Man beräknade att det svenska alternativet minst måste leda till 250—280 flygplan. Det förutsattes naturligtvis att man skulle fortsätta att bygga och leverera flygplan efter sekelskiftet. Det totala flygplansantalet låg väl omkring 300—350 i de planer vi då hade.

I flygplansbeslutet 1982 ingick också att man skulle livstidsförlänga några Drakendivisioner för att få en förstärkning av luftförsvaret.

De slutsatser som jag drar på basis av detta — slutsatser som vi drog redan då — är att det var riktigt att hoppa över ersättningen av den lätta attacken och gå direkt på JAS som en ersättare för Viggen. Detta var kärnan i JAS-beslutet.

JAS-idén är också operativt riktig för Sverige i vår säkerhetspolitiska miljö. JAS är ett operativt system. Det är inte enbart ett flygplan. Jag tror att flera av de inledande talarna kommer in på detta. Man måste se till helheten, inte bara till enstaka prestanda för någon viss flygmotor.

Det var nödvändigt att ta detta beslut i försvarsbeslutet 1982. Ett icke-beslut 1982 — det fanns de som förespråkade att man skulle fortsätta att studera olika saker — hade lett till högre kostnader. Upprätthållandekostnaderna låg på ungefär 400 milj. kr. per år, som då hade fått spenderas. Om man hade skjutit på beslutet skulle det ha fått till konsekvens att man hade uteslutit möjligheten av en svensk flygplansanskaffning, eftersom industrin inte hade kunnat behålla kompetensen.

En annan poäng med att fatta JAS-beslutet 1982 var naturligtvis att man på så sätt fick en anknytning produktionsmässigt och utvecklingsmässigt till upphörandet av Jaktviggenproduktionen, som förutseddes skola sluttillverkas 1986—1988.

Fastpriskontraktet för utveckling och anskaffning av de första 30 flygplanen var en innovation. Enligt min mening var det nödvändigt för att man skulle få stadga i beslutet efter tio till tolv års utredande. Det blev en fråga om inrikespolitisk trovärdighet gentemot opinionen och flygindustrin och om utrikespolitisk trovärdighet, att man till slut kunde fatta ett beslut i den svåra flygplansfrågan. Samtidigt hade vi naturligtvis från regeringens sida och från myndigheternas sida pressat industrin mycket i fråga om vissa prestanda och kostnader. Med eftertankens kränka blekhet kan man kanske säga sig att industrin lovade litet för mycket i denna sin överlevnadsfråga.

Beträffande konstruktionen av avtalet med IG JAS vill jag understryka en sak som var väsentlig för regeringen, nämligen att man fick formella åtaganden från de industrikoncerner som stod bakom IG JAS.

I efterhand kan man väl konstatera att prestanda, vikt, underhållskostnaderna och life cycle cost-parametrarna i stort sett har hållits, däremot ej ramkostnad och tidtabell. Detta torde vara ganska typiskt för kvalificerad flygplansutveckling.

Arne Andersson: Bengt Lehander skall nu tala om *operativa behov och ÖB:s behandling*.

Bengt Lehander: Herr ordförande! Jag skall först säga något om min bakgrund. Under tiden 1978—1982 var jag sous-chef och sedermera chef för planeringsledningen inom försvarsstaben. Jag var även ordförande för ledningsgruppen JAS mellan 1980 och 1982.

Jag börjar med redovisningen från år 1979. Dessförinnan hade vi haft omfattande studier i flygplansfrågan, alltsedan 1975 då CFV lämnade sin attackstudie. Vi gjorde under januari månad 1979 en operativ värdering av ett alternativ med åtta divisioner JA 37 och sex divisioner A 20, dvs. en vidareutveckling av JA 37 till attackflygplan. Vi hade ett annat alternativ med åtta divisioner JA 37, sju divisioner A 38, två divisioner SK 38 och två divisioner AJ 37. De främsta erfarenheterna

av dessa studier var nog betydelsen av ett starkt luftförsvaret och möjligheten att utifrån den hotbild som fanns överleva inom basområdena för flygplanstyperna.

ÖB rapporterade i februari 1979 till regeringen och konstaterade då att både A 38/SK 38-alternativet och A 20 kunde klara betydelsefulla operativa uppgifter. A 38/SK 38-alternativet hade något bättre förmåga vid gränsinvasion och vid strid på vårt territorium, medan alternativet i stort sett var jämförbara när det gällde kustinvasion. Det här berodde på A 20:s något högre jaktförsvarsförmåga, som kompenserade för möjligheterna att inte överleva så bra inom basområdena. A 38:s attackkapacitet och möjligheter att överleva i basområdena så att den skulle kunna insättas i tillfredsställande antal gjorde att den nådde samma förmåga i detta sammanhang.

ÖB:s rekommendation blev alternativet med A 38/SK 38, under förutsättning av höjda försvarsramar. I annat fall föredrog ÖB en inriktning mot utländska alternativ.

Det var främst kostnaderna i närtid som var gränssättande. 1977 års försvarsbeslut angav i planeringsinriktningen för flygvapnet under perioden 1982 till 1987 att man skulle ha 1 miljard mindre i anslag, eftersom man inte räknade med att det skulle ske någon flygplansutveckling under den tiden.

Regeringens svar på ÖB:s underlag blev att varken B3LA, A 38 eller A 20 skulle komma till utförande. ÖB fick ett nytt utredningsuppdrag, där vi skulle studera ett attackflygplan kombinerat med skolflygplan på en lägre nivå än vad B3LA och A 38 hade utgjort. En vidareutveckling av Jaktviggen till en lägre kvalitetsnivå än som tidigare hade planerats skulle också studeras.

Det var inte särskilt uppmuntrande att få detta utredningsuppdrag på en lägre nivå, när vi tidigare hade konstaterat att de andra alternativ som då var aktuella knappt tillgodosåg våra operativa krav.

Jag skulle bedöma det så att också regeringen kom till insikt om detta, eftersom man gav en kompletterande anvisning som var baserad på en anskaffning av ett utländskt attack- och spaningsflygplan, men med stor vikt lagd vid dess luftförsvaregenskaper. Det nämndes också att kvalitetsnivån skulle ligga på F 16-nivå.

Det här alternativet låg bra nära det JAS-ny-koncept som tidigare studerats i perspektivplaneringen som ersättare för JA 37 och senare också som ersättare för de attackflygplan som skulle tas fram. Idén att tidigare lägga anskaffningen av JAS-ny och hoppa över anskaffningen av ett särskilt attackskolflygplan, att ersätta hela 37-serien med JAS, kläcktes då. Luftförsvaret och överlevnad tillgodosågs därigenom. Vi fick också den allsidighet som hade så stort operativt värde, eftersom en motståndare inte kunde veta exakt om han i olika situationer mötte ett mycket starkt luftförsvaret, en stor attackkapacitet eller om vi i vissa skeden hade en hög spaningsförmåga för att fastställa läget. Allt detta ligger i den allsidiga JAS-idén.

Diskussioner togs då samtidigt upp med svensk försvarsindustri om huruvida den var intresserad av att lämna offert på en JAS-ny i konkurrens med utländska alternativ. Förutsättningarna angavs då vara

att man skulle vara beredd att ta ett ökat eget ansvar för utvecklingen och samtidigt stå en större ekonomisk risk. Som vi hörde här tidigare, svarade industrin också ja på den frågan.

ÖB:s svar på det utredningsuppdrag som han hade fått från regeringen blev att inget av de av regeringen anvisade alternativen var helt tillfredsställande från operativa utgångspunkter. Om han blev tvungen att välja mellan alternativen, var F 16-alternativet att föredra.

ÖB föreslog i stället att man borde inrikta sig på att ersätta samtliga versioner av Viggensystemet med ett JAS-flygplan, som så långt möjligt skulle tillgodose de särskilda svenska kraven på allsidighet och anpassning till vår basfilosofi. Livstidsförlängning av tre till fyra J 35-divisioner ingick också i förslaget.

De alternativ som sedan togs upp till prövning inom försvaret har nämnts tidigare. Det var dels en direktanskaffning utifrån, dels en inhemsk sammanhållen utveckling och produktion med stort inslag av samarbete med utländska industrier. Inom försvarsstaben inrättades en ledningsgrupp med uppgift att styra myndigheternas och industrins verksamhet med JAS-projektet och fortlöpande orientera regeringen. Framställningar om medel för JAS-projektet skulle ske genom ledningsgruppen.

Under 1980 och 1981 bedrevs omfattande studier för att fastlägga de operativa kraven och granska de taktiska krav som CFV framförde i sin programplanering. Ett omfattande samarbete skedde med FMV rörande utformningen av kontraktet för att man skulle uppnå de krav statsmakterna ställde för att en inhemsk utveckling skulle kunna komma till stånd.

I oktober 1981 lämnade ÖB sitt ställningstagande i flygplansfrågan. Där i föreslår ÖB att beslut skall fattas om utveckling av ett inhemskt JAS-flygplan. Flygplanssystemet avsågs ge operativt godtagbara flygstridskrafter, även på längre sikt. Vissa förutsättningar angavs — i huvudsak oförändrad reell köpkraft, att kontraktsförhandlingarna gav ett godtagbart resultat, minimering av risker genom en fortlöpande fast styrning och kontroll av projektet.

I juni 1982 konfirmerade ÖB sitt tidigare ställningstagande i ett kompletterande underlag till regeringen. Den 30 juni överlämnade ledningsgruppen sitt uppdrag till CFV, som i fortsättningen skulle svara för ledningen av anskaffningen av JAS-kontraktet. Därmed var min redogörelse slut, herr ordförande.

Arne Andersson: Gunnar Lindqvist skall nu redogöra för *tekniska förutsättningar och FMV:s behandling av frågan* .

Gunnar Lindqvist: Herr ordförande! Först vill jag som bakgrund nämna något om anskaffningen av krigsflygplan före JAS 39. Sedan andra världskriget har vi av olika skäl, främst ekonomiska och säkerhetspolitiska, utvecklat och tillverkat krigsflygplan inom landet. Industristrukturen har bestått av Saab som tillverkare och konstruktör av grundflygplan och sammanhållande för projektet, Volvo Flygmotor som licenstillverkare av motorer samt av ett antal elektronikleverantörer.

För de första flygplanstyperna — flygplan 17, 18, 21 och 32 — tillämpades kostnadskontrakt. För Drakens senare serier och för Viggen användes incitamentsavtal och fast prisavtal. Allteftersom projekten framskred överfördes ansvaret successivt på leverantörerna. Det var ett system som visade på låga kostnader jämfört med utlandet.

Omkring 1970 började flygvapnet och FMV att studera vad som borde anskaffas efter Viggensystemet för att man skulle kunna lösa flygvapnets jakt- och attackuppgifter. Man koncentrerade sig dock till en början mera på att lösa attackuppgifterna och i samband därmed också skolflygplansfrågan, som vi redan har hört om här.

Men några, bl.a. på FMV, tyckte att möjligheten att gå direkt på ett jakt- och attackflygplan borde undersökas. Parallellt med studierna av attackskolflygplan, fast i mycket blygsam omfattning, studerades olika jakt- och attackprojekt. Det gällde B3LA, JA 85 och JA 90, de två senare på uppdrag av departementet. Intresset från staberna var då ganska lågt, varför arbetet helt och hållet koncentrerades på B3LA. Det lades dock ned 1979.

Efter att man hade studerat ytterligare skolflygplan med ringa taktiskt värde var det nära att flygindustrin skulle avvecklas. I det läget förde Saab åter fram idén om ett lättare enhetsflygplan, det som kom att kallas JAS 39.

Idén med JAS 39 är bra och bygger på två grundtankar:

1) I stället för att utnyttja de tekniska framstegen till att öka prestanda, skulle man göra ett mindre flygplan med endast marginella prestandaförbättringar. Att det skulle kunna vara möjligt berodde på att även stormakterna började bli bekymrade över kostnadsutvecklingen och något minskade på takten av prestandahöjningarna.

2) Med hjälp av modern elektronik kan man mera fullständigt fullfölja tanken med ett enhetsflygplan, dvs. flygplan som kan klara av jakt-, attack- och spaningsuppdrag utan byte av inre utrustning.

Från departementets sida accepterades Saab:s idé, med tillägget att konkurrerande anbud från utländska tillverkare skulle jämföras med det svenska alternativet.

Troligen på grund av intryck från den osakliga kritik som riktades mot Viggensystemet ansåg flera att ett beslut till förmån för en svensk lösning måste innehålla vissa villkor — fast pris på utveckling och serie, industrin måste redan från början ta ett ökat ansvar i förhållande till föregående flygplansprojekt. Senare tillkom krav på att flygplanet bara fick väga 50 % av Viggen — ett krav som kan bli dyrt.

Mot bakgrund av egen och utländsk erfarenhet ansåg FMV att dessa villkor inte var helt motiverade och riktiga — varför återkommer jag till senare. FMV bedömde att det var positivt att man skulle göra en objektiv utredning om för- och nackdelarna med inhemsk kontra utländsk anskaffning. Frågan hade ju diskuterats så många gånger.

Regeringen gav nu ÖB direktiv om offertarbetets drivande. Med hänvisning till att en konkurrenssituation rådde meddelades bl.a. att industrin själv, utan påverkan från FMV, skulle besluta om konfiguration, motor och radar, dvs. det beslut som till nästan 100 % bestämmer flygplanets effekt, prestanda och livstidskostnader.

I samband med tidigare flygplan hade flygvapnet, FMV och industrin i samförstånd kommit fram till de mest kostnadseffektiva valen.

Offerter inkom på sommaren 1981 – från USA fyra olika flygplan, från Frankrike ett flygplan och dessutom offert från Industrigruppen JAS. Det av IG JAS offererade flygplanet var ett bra koncept. Utvärderingen visade dock att det inte var det bästa alternativet, huvudsakligen beroende på otillräckliga prestanda. På grund av kravet på högst 50 % av Viggens vikt, hade man valt F 404 som motor. Vi visste redan från studierna av J 85 att den skulle ge alltför marginella prestanda.

Utvärderingen, som gjordes av flygstaben, FOA och FMV, samt israelernas val av en större motor till deras Lavi, liksom det faktum att våra närmaste grannländer redan hade flygplan med bättre prestanda under leverans, pekade på att motorvalet inte var optimalt. Optimering av flygplan är svårt. Det gäller att välja ett antal tekniska lösningar som sammantaget ger den största effekten i förhållande till de totala kostnaderna. Effekten bestäms både av prestandanivån hos flygplanet och dess vapen och det antal flygplan vi har råd med inom en viss kostnadsram.

Om man håller sig inom rimliga viktgränser och använder samma tekniknivå så ökar effekten per flygplan med storleken, men det gör också kostnaden. Ett mindre flygplan blir således billigare, men om man går ner för långt i storlek minskar effekten drastiskt. En given kostnadsram, en given tekniknivå och en given hotnivå ger således en viss optimal flygplansstorlek.

Om nu, som fallet var med den ursprungliga JAS 39, att prestandanivån är för låg, behöver man öka flygplanetets storlek, dvs. välja en större motor. En annan väg att gå är mot mer avancerad teknologi, och därmed kan man bibehålla storleken.

Valet av motor var mycket svårt, vill jag påpeka. Det fanns nu, liksom i fallet med Vigen, ingen motor som passade direkt. Det fanns två vägar att gå i denna valsituation. Man kunde välja en större motor och då närmast Pratt & Whitney 1120. Det är samma motor som israelerna har valt. Det var den tekniskt minst riskbetingade vägen, men den medförde ökade kostnader för tillverkning och framför allt för drift. Vi befarade också att vi skulle bli ensamma om den motorn. Nu vet vi att det skulle ha blivit så, eftersom israelerna har lagt ner sitt Lavi-projekt.

Den andra vägen var att modifiera och förbättra F 404. Det var den tekniskt mer avancerade vägen. Den skulle innebära kostnadsökningar, framför allt under utvecklingsfasen, men också under tillverkningen. Förhoppningsvis skulle det bli lägre driftskostnader. IG JAS förordade av olika skäl en lösning med den förbättrade F 404-motorn.

Val av konfiguration var ett annat mycket svårt beslut. IG JAS föreslog en nosvingelayout, som främst medför fördelar för ett flygplan som både skall flyga i överljud och underljud. Studierna på 70-talet hade dock visat att ett pilvingat flygplan med konventionell stjärt var den bästa lösningen. Då hade emellertid inte utvecklingen av elektriska styrsystem kommit så långt att man vågade satsa på aerodynamiskt instabila flygplan. Nu ansåg sig Saab kunna göra detta, mycket till följ

av de goda erfarenheterna man hade fått från det digitala styrsystemet i JA 37. Flera diskussioner och utredningar genomfördes för att belysa frågan.

På hösten 1981 utfärdade regeringen och ÖB nya direktiv om att arbetet skulle koncentreras på det svenska alternativet. JAS 39 skulle väljas, om flygplanet kunde visas vara godtagbart ur taktisk och ekonomisk synpunkt. I praktiken hade man övergått från en konkurrensupphandling till en monopolupphandling.

Efter flera ingående diskussioner med Industrigruppen JAS accepterade FMV en förbättrad 404, den som nu kallas RM 12, som bas för projektet och även nosvingekonfigurationen, dock först sedan IG JAS åtagit sig ett omfattande verifieringsprogram och funktionssäkerhetsgarantier. Prestandakraven kunde nu anses uppfyllda. Under resten av 1981 och våren 1982 fullföljdes specifikationsarbetet och avtalsförhandlingarna.

För att det skall vara någon mening med ett fastpriskontrakt måste det finnas en fast specifikation. Det var egentligen för tidigt att 1982, innan flera tekniska osäkerheter hunnit undanröjas, få fram en hundra procentigt täckande specifikation, men genom ett intensivt arbete hade vi då kommit så långt att det var berättigat att tala om ett fastpriskontrakt. Avtalet från 1982 omfattade utvecklingen av en serie på 30 flygplan samt viss underhållsutrustning. Dessutom angavs riktpolis och takpris på ytterligare 110 flygplan i delserie två. Efter jämförelser med de utländska offerterna och omfattande studier av andra utländska flygplan bedömde FMV avtalet som rimligt. Det har alltid varit FMV:s policy att få fram rimliga kontrakt. Att tvinga på en leverantör ett orimligt kontrakt leder förr eller senare till att kunden, staten, får betala notan.

FMV angav dock vissa förutsättningar som borde gälla för projektet:

- Det bedömdes vara erforderligt med en viss ökning av den s.k. JAS-ramen, dvs. den del av totalkostnaden som omfattar i stort sett de 140 första flygplanen.
- Full kompensation måste lämnas för index- och valutaändringar.
- Dessutom måste det utanför JAS-ramen finnas medel för utveckling av en ny version att levereras efter år 2000, och de medlen måste inplaneras redan under 90-talet.
- Programmet bör omfatta mer än 250–300 flygplan — i annat fall förordade FMV en utländsk anskaffning.

Jag ber att få återkomma senare under utfrågningen med ytterligare uppgifter.

Arne Andersson: Harald Schröder skall nu belysa *Industrigruppen JAS syn på projektet* .

Harald Schröder: Herr ordförande! Som vi redan har hört var andra delen av 70-talet en mycket osäker tid för flygindustrin. Ett stort antal projekt studerades, alltifrån vidareutvecklingar av Draken och Viggen till helt nya flygplan avsedda som skol- och attackflygplan, t.ex. B3LA. När detta projekt lades ner våren 1979 saknade flygindustrin helt framtida utvecklingsprojekt. Detta skulle kunna leda till en relativt

snabb avveckling av utvecklingsorganisationen, och fem till tio år senare skulle också en stor del av verkstadspersonalen sakna arbete. Totalt skulle omkring 6 000 personer behöva sägas upp på grund av brist på arbetsuppgifter. Tekniskt stöd till flygvapnets fortsatta användning av Draken och Viggen skulle upphöra eller avsevärt försvåras. De ekonomiska konsekvenserna för flygvapnet och flygindustrin skulle bli mycket stora.

För industrin kunde det således vara fråga om en total avveckling och nedläggning.

När riksdagen våren 1980 fattade ett principbeslut om att flygplansanskaffningen borde inriktas mot att i början av 1990-talet inleda ersättningen av Viggensystemet med ett JAS-system, innebar detta därför en möjlighet för den svenska flygindustrins överlevnad.

Den svenska flygindustrin skulle få offerera ett svensktvecklat flygplan, i konkurrens med fyra amerikanska flygplan, bl.a. F 16 och F 18. Industrin förutsattes satsa egna medel, i dagens penningvärde ca 400 milj. kr., och staten lika mycket för de inledande två årens projektstudier.

De alternativ som studerades var, som ni har hört,

- köp utomlands
- slutmontering i Sverige
- samutveckling
- inhemsk sammanhållen utveckling.

Det sista alternativet innebar att industrin uppmanades att anskaffa delsystem ingående i flygplanet från utlandet i syfte att nedbringa kostnaderna.

Något passande objekt utomlands för s.k. samutveckling kunde inte definieras trots omfattande undersökningar. Alternativen var därför endera köp utomlands eller "inhemsk sammanhållen utveckling", dvs. det som blev JAS 39 Gripen.

Våren 1982 godkände riksdagen utveckling och anskaffning av JAS 39 Gripen. Kostnadsmässigt var utländsk anskaffning likvärdig med den inhemska. Därtill kom ett antal positiva faktorer, både säkerhetspolitiska och industriella. Av de industriella kan följande nämnas:

- Sveriges flygtekniska kompetens att utveckla och tillverka flygplan kan bibehållas.
- Flygindustrin är en av de få industrier som inrymmer många spets-teknologier. Nya forskningsrön kan därför bli av stor betydelse även för andra branscher.

Dessutom minskade behovet av utländsk valuta.

Genom att JAS-flygplanet är mindre än Viggen och har färre förädlingsstimmar måste man på sikt förutse en lägre sysselsättning för militärt flyg inom industrin. För att åstadkomma en lämplig sysselsättningsnivå skulle industrin kombinera den militära verksamheten med en kraftfull inriktning på utveckling och produktion av civila produkter, främst inom flyg- och rymdområdena. Staten bidrog med ett lån på 350 milj. kr. till Saab-Scantias satsning på utveckling av passagerar-

flygplanet Saab 340, en satsning som totalt uppgått till drygt 2 000 milj. kr. Staten bidrog också med lån till Volvo Flygmotors deltagande i civila flygmotorprojekt.

Våren 1982 tillkom önskemål från statens sida om civila industriella projekt utanför JAS-projektet och med regionalpolitisk inriktning. Företagen i Industrigruppen JAS utlovade därför att genom olika åtgärder tillföra drygt 800 nya arbetstillfällen till sysselsättningssvaga regioner, varav minst 100 i Norrbotten. — Detta löfte har sedermera uppfyllts och mer till.

Vidare har Industrigruppen JAS utlovat att medverka till affärer av "off-set"-karaktär, där utländska underleverantörer till JAS skall förmas att lägga ut beställningar till svensk industri. Denna verksamhet pågår och har gett avsevärda resultat.

Läget för flygindustrin under perioden 1979—1982 kan alltså karakteriseras med orden "att vinna JAS-kontraktet eller försvinna". Staten hade således en stark förhandlingsposition. Under förhandlingarnas gång krävdes såväl minskade priser som skärpta åtaganden, både tekniskt och kommersiellt.

Industrigruppen JAS bedömde dock att det skulle vara möjligt att genomföra arbetet enligt avtalet.

Roland Brännström: Herr ordförande! Den bakgrundsbeskrivning som vi har fått överensstämmer ganska väl med den bild som jag själv har av projektets gång efter att ha deltagit dels i 1978 års kommitté, dels i 1982 års beslut. Den föranleder ändå ett par kontrollfrågor, som jag tycker kan vara av värde i detta sammanhang. Den första kan betraktas som allmän och anknyter i huvudsak till Sven Hirdmans beskrivning. Den andra har litet grand att göra med teknikvalet, framför allt med den diskussion som fördes i anslutning till motorvalet.

Min minnesbild är den att den politiska processen genomfördes på ett sätt som låg i linje med majoritetsståndpunkten i kommittén inför 1982 års beslut, men att det till den fogades en reservation med ett antal kontrollpunkter. I reservationen ifrågasattes framför allt i vilken utsträckning den ekonomiska ramen skulle kunna hållas i ett projekt som skulle avse en så omfattande tidsperiod. Sven Hirdman nämnde ett belopp som i utgångsläget uppgick till ca 20 miljarder och som skulle ingå i den plan som togs fram i samråd mellan departement och myndigheter. I verkligheten landade vi i 1982 års beslut på omkring 24,7 miljarder med de reservationer som vi från socialdemokratiskt håll hade anfört i anslutning till projektet.

Min fråga är: Upplevdes differenserna mellan majoritetssynen och den uppfattning som vi reserverade hade som besvärande i det skede när regeringen drev igenom projektet i riksdagen?

Beträffande motorn är min fråga följande: Var motorvalet så svårt som det i varje fall under en viss period framstod att vara?

Arne Andersson: I denna omgång lämnar jag ordet till en företrädare för varje parti för frågor och ger tillfälle för att besvara dem. I övrigt kan man återkomma under senare avsnitt.

Ivar Virgin: Herr ordförande! Utvecklingen av JAS kan enligt min mening i betydande utsträckning betraktas som ett industriutvecklingsprojekt. Jag vill fråga Harald Schröder vad som hade hänt med den tekniska utvecklingen inom landet om vi hade direktimporterat eller licenstillverkat flygplanen i Sverige.

Jan Jennehag: Mina frågor riktar sig närmast till Sven Hirdman, delvis mot bakgrund av vad Gunnar Lindqvist och Harald Schröder sade. Enligt vad jag har förstått av framställningen hittills om kontraktsformer var det enda som över huvud taget diskuterades ett fastpriskontrakt och en seriebeställning. Förekom det några andra diskussioner, och hur långt fördes de? Vilka alternativ till en seriebeställning fanns?

Beträffande den första delserien om 30 flygplan: Vilka diskussioner fanns om en kortare serie resp. om en längre serie? Slutligen vill jag mot bakgrund av svårigheterna att få fram specifikationer för ett fastpriskontrakt fråga: Hur ändrade sig dessa förutsättningar under tiden?

Inger Schörling: Jag vill fråga Gunnar Lindqvist: De utländska offerterna utvärderades i april—maj 1981, medan svaret på offerten från Saab inte kom förrän i juni. Min fråga är: Varför gällde inte normala upphandlingsregler med ett sista datum för offertinlämnandet?

Är det vidare korrekt att Gunnar Lindqvist reserverade sig i FMV:s namn mot kontraktstecknandet 1982 och varför?

Hans Lindblad: En fråga närmast till Gunnar Lindqvist. Beträffande de utländska alternativen kan det väl sägas att det inte togs ställning till vilket som var bäst utan bara till om det svenska alternativet var tillräckligt bra och höll sig inom kostnadsramen. Under sådana förhållanden skulle valet ske. Det gjordes alltså inte en avvägning projekt mot projekt.

Man sade också att de utländska alternativen belastades med vidmakthållandekostnaderna för Viggen. Det var litet förvirrande att man när man skulle köpa en maskin från utlandet lade på kostnaderna för vidmakthållandet av befintliga system. Man granskade JAS-konceptet mycket noga. Hur mycket granskade man reellt de utländska alternativen? De byggde inte på offerter utan på vad som under hand hade sagts om kostnaderna.

Den fråga som jag tycker är viktigast är: Hade man över huvud taget någon föreställning om huruvida det skulle gå att få F 18 under den aktuella tiden? Förutsättningarna för detta byggde helt på vilka andra länder som skulle köpa F 18. I dag tyder mycket på att F 18 inte kommer att vara tillgängligt för leverans förrän ett stycke in på nästa sekel. Låt mig dock fråga Gunnar Lindqvist: Hur noga granskade man egentligen de utländska alternativens realiserbarhet?

Gunnar Björk: Det förekom en del kritik i samband med beslutet. I första hand var kritiken inriktad på att det var ett för litet och för billigt plan. Man menade att motorn inte var tillräcklig, och man var frågande till styrsystemet. Jag vill på en av punkterna ställa en fråga till Gunnar Lindqvist.

Du tillhörde dem som var kritiska mot det motorval som gjordes. Du sade också att Lavi-projektet är nedlagt och att vi skulle ha stått ganska ensamma. Vad skulle det egentligen ha betytt för JAS-projektet, om vi följt dem som föreslog en annan motor? Hur skulle läget ha varit i dag under sådana förhållanden?

Arne Andersson: Också jag vill till Gunnar Lindqvist ställa en fråga, av mjuk karaktär. Spörsmålet om planets instabilitet är för en amatör fortfarande fantasieggande. Var det för åtta till tio år sedan ett normalt tekniskt steg framåt, eller var det mera ett tekniskt steg ut i rymden? Var det fantasieggande att ta det steget 1982?

Sven Hirdman: Låt mig börja med Roland Brännströms fråga. För regeringen var det utomordentligt viktigt att så långt som möjligt ha socialdemokraterna med sig i beslutet. Regeringen var mycket medveten om att den endast hade tre rösters majoritetsövertikt i riksdagen, att flygplansbeslutet var mycket stort, att det mycket väl kunde bli andra regeringar och att man inte bör riva upp utan bör ha samförstånd om så stora försvarspolitiska beslut som JAS-anskaffningen skulle utgöra. Därför var man från departementets och från regeringens sida mycket angelägen om att hålla socialdemokraterna informerade. Jag tror att den första informationen gavs redan i januari 1980, och den fortsatte sedan hela tiden framöver.

När försvarskommittén lade fram sitt betänkande i december 1981 var det inte, som jag kommer ihåg, ett direkt nej från socialdemokraterna, utan man ville avvakta — man passade litet. Jag skulle tro att det sedan var i mars 1982 som man formulerade mera precisa krav från socialdemokraternas sida i sex, sju eller åtta punkter. De gällde motmedel, litet om prestanda, kostnader m.m. Om dessa krav uppfylldes, skulle man från socialdemokratisk sida kunna ansluta sig till projektet.

Detta tog regeringen mycket seriöst på. Vår bedömning när förhandlingarna var klara på Valborgsmässoafton 1982 var den att myndigheterna och industrin hade kommit fram till en lösning som uppfyllde även de socialdemokratiska kraven. Det var en politisk bedömning som man gjorde. Det fanns förhoppning om att man skulle få en stor majoritet för förslaget i riksdagen i början av juni. Nu blev det inte så, men man gick alltså mycket långt från departementets och regeringens sida för att få med socialdemokraterna i detta utomordentligt viktiga beslut. Det påverkade också förhandlingarna.

Beträffande kostnadsramen gjorde vi när vi började se på detta 1979—1980 i departementet en ekonomisk analys och kom fram till att det med antagandet om en prolongerad ram fanns ett utrymme, jag tror det var i prisläget februari 1979, om ca 19 miljarder kronor för en ny flygplansanskaffning. När det indexerades upp till 1982 års prisläge hamnade man på ca 25 miljarder, och det har sedan med inflation m.m. stigit till någonting omkring 45—50 miljarder.

Roland Brännström frågade också om det fanns variationer beträffande antalet flygplan, och så var det. Min minnesbild är den att vi ursprungligen diskuterade en total anskaffning före sekelskiftet av 150

JAS-flygplan, nämligen 30 i delserie ett och 120 i delserie två. Av kostnadsskäl blev man dock tvungen att dra ner antalet till 110 i delserie två.

Jan Jennehag tog upp frågan hur fastpriskontraktet kom in. Det var industrin som redan på hösten 1979 hade erbjudit sig att leverera ett sådant här flygplan mot ett fastpriskontrakt. Det var ett åtagande som man gjorde från Saab:s och sedermera IG JAS sida, och regeringen tog fasta på detta. Regeringen hade ju ett intresse av att hålla kostnaderna nere liksom också av att binda upp industrin — att få industrin att stå för en så stor del av risken som möjligt — och det ansåg man att man gjorde genom att följa linjen med ett fastpriskontrakt. Sedan var det också en nödvändighet för att få det definitiva beslutet. Erfarenheterna från 70-talet förskräckte inför att ta bara ett delmoment omfattande utvecklingen under de första två, tre åren. Man började då på ett projekt som man sedan lade ned. Det blev ingenting av det. Nu gällde det att binda upp alla parter.

Jag kan beträffande motorvalet säga att det var en mycket besvärlig fråga. Det förekom olika tekniska synpunkter, och stämningarna var tidvis ganska upprörda. Jag har under senare tid tjänstgjort som ambassadör i Israel i fyra år och noga följt det israeliska Lavi-projektet. Det har, som sagts här, lagts ned. Det var tre skäl som föranledde nedläggningen av Lavi. Det första var att det mot slutet blev för få flygplan. I slutdelen av projektet skulle man tillverka bara 90 flygplan, och då blev det inte kostnadseffektivt. Det andra skälet var att det blev dyrt på grund av tyngre motor och andra egenskaper som lades in. Det tredje skälet var den för dåliga styrningen, att man inte hade konstruktionen med fasta åtaganden från industrin. Det är mina minnesbilder från det projektet.

Gunnar Lindqvist: Först några ord om JAS-ramen. Vi sade att en förutsättning borde vara att man något ökade JAS-ramen i förhållande till den ursprungliga i samband med kontraktsskrivningen 1982. Låt mig här något beskriva vad JAS-ramen innebär. JAS-ramen är i stort sett kostnaden för utveckling och tillverkning av 140 flygplan och av vapen till dessa. De versioner som kommer efteråt ingår alltså inte i JAS-ramen. Det måste man ha klart för sig när man diskuterar detta. Vi har samtidigt sagt att ekonomi skulle vinnas, om man tillverkade mer än 300 flygplan. Ramen för JAS-projektet är alltså inte alls detsamma som den s.k. JAS-ramen.

Motorvalet var mycket svårt. Vi skulle göra ett unikt flygplan, och det fanns naturligtvis ingen motor som var gjord för detta flygplan. Vi hade olika alternativ. Vi kunde gå vidare i teknologin, förbättra existerande konstruktioner och ligga på framkanten när det gällde teknologi. Det innebar naturligtvis ekonomiska och tekniska risker.

Vad beträffar den andra vägen, en större motor, visste vi att kostnaderna på grund av en sådan motor skulle öka.

Vi har från FMV hela tiden försökt att intala Förrenta Staternas marin att den horde vara intresserad av vår version av F 404. Man har

där F 404 i F 18, men två i varje flygplan. Jag tror att vi delvis har lyckats med att få med dem på tåget, och därmed kan kostnadsökningarna kanske delvis komma att delas med US Navy.

Vid ett val av Pratt & Whitney 1120 hade vi blivit ensamma. Vi hade fått stå för alla vidareutvecklingskostnader, och de är mycket stora. Frågan var: Skulle man lägga ned pengar med detsamma, få en viss kostnadsökning, som man senare skulle få kompenserad genom billigare underhåll, eller skulle man satsa på mindre utvecklingskostnader men sedan få dyrare bränslekostnader osv.? Det var ett svårt val.

Vad gäller specifikationer var vi 1981 inte klara med dessa. Det återstod mycket i det avseendet med avseende på den offert som vi fick från industrin. Vi hade ett intensivt arbete med detta, och någon till 100 % täckande specifikation nådde vi inte. Vi hade ett par öppna punkter när kontraktet skrevs, men de är hanterbara. Vi ansåg därför att specifikationerna var tillräckligt fasta för att man skulle kunna kalla det ett fastpriskontrakt.

Det förhållandet att det var olika dagar för offertinlämnandet tror jag faktiskt inte gjorde särskilt mycket. Offerterna var ändå så pass omfattande och vi hade så stora frågelistor att man, om det blev en rejäl konkurrenssituation mot slutet, ändå skulle ha tvingats att komma in med begäran om ett s.k. sista anbud. Då skulle man ha fastställt det till precis samma dag. Rent upphandlingstekniskt saknar det därför betydelse att det var en månads skillnad, och denna kände dessutom parterna till.

Jag reserverade mig inte mot beslutet att skriva på ett kontrakt 1982. Det hade beträffande den utländska och den svenska konkurrenssituationen gjorts en utvärdering av flygstaben och FOA med FMV som medverkande, och i den kom man, som jag sade förut, fram till att den ursprungligen offererade JAS 39 inte var det bästa alternativet. Med därefter gjorda modifieringar blev det alternativet dock så småningom godtagbart. Regeringen ändrade direktiven 1981 till att man inte skulle fullfölja konkurrensupphandlingen, och därför slutade värderingen där mellan de olika alternativen. Man ansåg att man skulle se efter om det svenska alternativet blev godtagbart för det svenska försvaret.

På frågan om vi kunde få tillgång till F 18 vill jag säga: Det tror jag. Jag tror fortfarande att vi skulle ha kunnat få köpa F 18.

Att ett flygplan är instabilt är en teknisk komplikation, men tekniken går framåt, och vi hade, som jag sade förut, mycket långa och intensiva diskussioner om detta. Det är alltid risker involverade i ett flygplan. Man måste ha klart för sig att man aldrig kan flyga utan att ta någon som helst risk. Det är svårt att väga riskerna mot varandra, men med ett tillräckligt bra utprovningsprogram och en verifikation bakom sig med erfarenheter av det styrsystem som vi hade i JA 37 borde vi klara detta. JA 37 är inte ett instabilt flygplan och har inte heller fly by wire-system, men det är ett digitalt system, och i Viggensystemet lärde vi oss att hantera sådana frågor. Baserat på detta ansåg vi i FMV att vi kunde gå med på det konfigurationsval som Industrigruppen hade gjort.

Harald Schröder: Man har frågat vad som hade hänt om man hade köpt ett flygplan utifrån eller licenstillverkat ett sådant? — Jag tror att man ändå ytligt sett hade studerat licenstillverkning och bedömde att sådan skulle bli rätt mycket dyrare — kanske omkring 25 % — än direktköp. Därför avfördes licenstillverkningsalternativet ganska tidigt ur diskussionerna. Vad som återstod var att köpa utomlands eller att utveckla i Sverige.

Vad gäller köp utifrån var man omkring 1980 i ett läge där man sedan ett eller två år tillbaka hade börjat serieleverera JA 37. Man hade då behov av att sätta någonting i händerna på utvecklingsorganisationen. Om man inte hade haft någon sådan arbetsuppgift som JAS sedan kom att bli, hade den organisationen fått avvecklas med omedelbar verkan. Det hade rört sig om flera tusen personer. Detta skulle så småningom ha spritt sig till verkstaden på Saab, som då inte skulle ha haft något objekt att tillverka. Totalt skulle ungefär 6 000 arbetstillfällen ha försvunnit. Vi skall också komma ihåg att den civila verksamheten då inte alls var så utvecklad som den nu har blivit. Totalt sett skulle väl flygindustrin under sådana förhållanden ha försvunnit i Sverige.

Arne Andersson: Med hänsyn till tidsprogrammet gör vi från podiet den bedömningen att de frågeställare som ännu inte kommit till tals i denna omgång i stället kan få komma till tals under de efterföljande programpunkterna, framför allt i den sista frågerundan, där ordet verkligen skall vara fritt. Vi går därför nu över till avsnittet om JAS-systemet.

3. Systemet JAS 39

- Utformning i stort
- Krigsorganisation, tänkt användning
- Tidskrav
- Alternativ till JAS

Lars-Erik Englund: Herr ordförande! Jag vill i anslutning till den bakgrundsredovisning som här har lämnats notera att de framtidsstudier som flygvapnet bedrev under andra halvan av 70-talet tydde på att vi långsiktigt inte skulle få råd att anskaffa en särskild flygplanstyp eller en särskild version för var och en av uppgifterna jakt, attack och spaning. Med jakt menar jag då luftförsvaret, med attack bekämpning av invasionsföretag till sjöss eller till lands och med spaning flygburen underrättelseinlämning genom foto- eller radarspaning. Samtidigt som vi arbetade med den s.k. flygplansfrågan, dvs. med allt från B3LA till SK-2, visade studierna att vi på längre sikt borde gå in för ett enhetssystem, som i sig kunde lösa de uppgifter som låg i beteckningen JAS. Tekniska studier visade att det nu var möjligt att fullt ut realisera idén om ett enhetsflygplan. Egentligen var det en pånyttfödelse om idén bakom Viggen, som dock kom att byggas i fyra versioner.

JAS 39-systemet innebär att man kan växla till ny uppgift enbart genom att skifta yttre utrustning och vapenlast vid klargöring mellan stridsuppdrag. Det betyder t.ex. att flygplanets radarutrustning skall

kunna upptäcka, mäta in och beräkna anfall mot både luft- och sjömål. Radarn liksom flygplanets kommunikations-, navigerings- och motmedelsutrustning skall med hjälp av dator teknik överta mycket av det beräknings- och bedömningsarbete eller val av lämplig taktik som med hittillsvarande system vilar tungt på föraren. Detta gör det möjligt för en och samma förare att lösa de olika uppgifterna.

Bakgrundsbeskrivningarna har hittills fokuserats mycket till de tekniska aspekterna på JAS 39. Jag vill här framhålla att för vår del innebär JAS radikalt förbättrade luftoperativa möjligheter enligt följande:

Den som i dag skulle överväga militärt hot mot Sverige vet att vi har 11 divisioner för kvalificerat luftförsvar, 6 divisioner för kvalificerade attackuppgifter och 3 divisioner för flygspaning. Därmed har en tänkbar angripare en tydlig grund för bedömning av sitt resursbehov.

Om dessa 20 divisioner i en framtida situation är ersatta med 20 JAS-divisioner har vi operativ handlingsfrihet att i varje given situation själva välja hur vi bäst utnyttjar systemet, t.ex. genom att nära nog kunna fördubbla luftförsvarskapaciteten jämfört med i dag eller genom att tredubbla attackkapaciteten.

Om någon då överväger att hota Sverige militärt måste han jämfört med i dag antingen göra större resursinsats eller ta större risk, dvs. JAS 39 ökar vår krigsavhållande effekt vid en och samma storlek på flygvapnet.

Attackviggen kom i tjänst 1971, och den sista Jaktviggen levereras i juni i år. Omsättningen med JAS 39 blir på samma sätt utdragen över mycket lång tid. Eftersom omvärldens stridskrafter under så lång tid mer eller mindre ändrar teknik och taktik, och eftersom också våra tillverkningsmetoder säkert ändras, är det från början ett krav att JAS 39 har en inbyggd potential för vidareutveckling. Medan ett ställningstagande till en delserie två är en fråga inför 1991 års försvarsbeslut, menar jag för egen del, mot bakgrund av de uppkomna förseningarna av projektet, att en slutlig bedömning av vidareutvecklingsbehovet kan anstå till ett beslut 1996.

De första JAS-leveranserna behövs för att ersätta de äldsta Attackviggarna. Överströmningarna av flygförare från flygvapnet till flygbolagen under 1980-talet har medfört att vi har tagit ut mindre flygtid ur Viggensystemet än som beräknades 1982. Viggens livslängd har alltså ökat något, och förseningarna i JAS-projektet är därför ännu inte tidskritiska.

Med hittills given inriktning har JAS 39 en inbyggd automatkanon mot luftmål. JAS 39 kan dessutom bära samma värmemålsökande jaktrobotar som Jaktviggen. Redan detta ökar i och för sig luftförsvarsförmågan när Attackviggen börjar ersättas, vilket är i linje med försvarskommitténs starka betoning av kraven på ett starkt luftförsvar. För full luftförsvarseffekt krävs dock i närtid val av handlingslinje för anskaffning av radarjaktrobot till JAS 39.

Jag vill inledningsvis också beröra frågan om utländska alternativ. Alternativa utländska flygplanssystem under utveckling har högre ambitionsnivå än JAS 39 och de är därmed dyrare. Ett alternativ måste

därför sökas bland de system som är under tillverkning. För ett alternativ förutsätts att det kan omkonstrueras för att passa ihop med den svenska profilen på bassystemet och den utbildningsnivå som vi hinner nå under grundutbildning av våra värnpliktiga.

Alternativet skall också anpassas till våra stridslednings- och kommunikationssystem och slutligen till våra specifika elektroniska motmedel och våra vapen. Rent tekniskt finns det nog inget hinder för detta, men jag bedömer att tiden nu är förbi för att vi, utan en betydande nedgång i vår operativa effekt, skulle hinna byta fot och överväga ett utländskt alternativ.

Det måste också bedömas som osannolikt att ett utländskt alternativ skulle kunna anskaffas i så låg tillverkningstakt som vi räknar med för JAS 39, dvs. möjligheterna att som när det gäller JAS 39 fördela betalningarna över lång tid blir mycket mindre. Den senaste utvärderingen av utvecklingsarbetet, som försvarets materielverk gjorde i höstas, visar att JAS 39 i serieversion bedöms få prestanda och egenskaper som svarar mot uppställda krav.

Trots hittillsvarande motgångar, förseningar och kostnadsökningar anser jag att JAS 39 fortfarande är det bästa alternativet för de uppgifter som flygvapnet har att lösa.

Jan Jennehag: Flygvapenchefen gav det bestämda intrycket av att flygvapnet vill ha JAS-projektet, åtminstone när det gäller Lars-Erik Englund personligen. Det är bra med JAS, det är t.o.m. bra med förseningarna, menade Lars-Erik Englund.

Till bilden hör väl en del omständigheter som inte varit helt positiva för flygvapnet. Projektet har ändå kostat en hel del under den här tiden, både funderingar om när projektet är färdigt för att tas i anspråk av förband och dessutom har stora resurser avsatts för administrativa ändamål, t.ex. utredande även från flygvapnets sida. Projektet har väl inte direkt underlättats genom de pilotavgångar som Lars-Erik Englund inledningsvis nämnde.

Jag vill därför fråga: Vad har JAS-projektet för flygvapnets del betytt av resursbortfall och krångel i organisationen?

Iréne Vestlund: Flygvapenchefen sade någonting om att ett beslut om delserie två kan anstå till 1996, om jag uppfattade det hela rätt. Som politiker ställs jag ofta inför frågan om man rent militärpolitiskt gör en annan bedömning av utrustningen av JAS än den man gjorde när beställningarna effektuerades. Jag avser då den omvärldsanalys som ändå görs. Skulle detta i så fall innebära ytterligare kostnader för utveckling av ett alternativt plan?

Kerstin Ekman: Den nuvarande tidsplanen innebär ju en senareläggning av introduktionen och starten av JAS-systemet. Såvitt jag förstår menade flygvapenchefen att detta inte behöver betyda att det blir en neddragning av flygvapnets krigsorganisation, eftersom tidsplanen är mer flexibel när det gäller Viggensystemet, beroende på bl.a. pilotbristen. Man har alltså ytterligare återstående flygtid kvar på Viggarna.

Nu hamnar man längre fram i tiden. Innebär detta att man måste se över Viggensystemet och kanske göra modifieringar av bl.a. radarn, eftersom Viggen skall fungera och ingå i krigsorganisationen längre än planerat? Vad behöver göras utöver det som ursprungligen var planerat?

Paul Ciszuk: Såvitt jag förstår bullrar JAS Gripen mer än Viggen, även innan man har vässat motorn. I min hemstad, Uppsala, kommer detta att drabba ca 60 000 människor. Detta med motorn är ju känt sedan gammalt, så man är antagligen medveten om problemet. Förmodligen har man också beräknat kostnaden för att åtgärda detta. Vad kostar det att t.ex. flytta flygflottiljerna i Uppsala, Norrköping och Östersund?

Lars-Erik Englund: Jan Jennehags fråga mynnade ut i vad JAS har betytt i fråga om resursbortfall, krångel och oro. Om man försöker värdera vad detta har betytt för flygvapnets ledning, tror jag att man kommer fram till att svårigheterna som uppstod i början av 70-talet med att få till stånd en kontinuitet i att skapa framtida flygvapeneffekt var mycket stora. Riksdagens beslut 1982 och 1983 gav nog en känsla av att det åtminstone fanns ett framtida flygvapen att ha bekymmer om. Jag vill för egen del säga att jag fortfarande är inne på den vägen.

Till Iréne Vestlund vill jag säga att jag kanske uttryckte mig slarvigt, men innebörden i vad jag sade var att delserie två förvisso nu måste tas med i riksdagens försvarsbeslut, men frågan om huruvida och i hur stor grad man behöver vidareutveckla JAS kan — enligt min mening — anstå till ett försvarsbeslut 1996.

Kerstin Ekman undrade över behovet att vidareutveckla eller modifiera Viggensystemet. Den tidskris som just nu kan föreligga gäller ersättning av Attackviggen och Spaningsviggen. Eventuell ersättning därefter av Drakarna och framför allt Jaktviggen ligger med nuvarande tidsskisser så väldigt långt fram i tiden att denna fråga inte går att besvara i dag. Jag kan bara gissa, men hittillsvarande uppläggning betyder inte att det reses krav på modifiering av Viggen. Det kan naturligtvis hinna rinna mycket vatten under broarna fram till efter sekelskiftet.

Paul Ciszuk tog upp bullerfrågan. Den är besvärlig att lösa. Efter det att Viggen ersatte Drakenflottiljerna har staten och flygvapnet redovisat nya bullermattor avseende Viggen, som har ett lägre buller, vilket därmed har medgivit att kommunerna i sina bebyggelser — åtminstone i sina planläggningar — har flyttat bostäderna närmare flottiljerna. JAS-motorn beräknas bullra högre än Viggen. Teoretiska beräkningar tyder på att JAS kommer att bullra lika mycket som Draken har bullrat under alla år. Jag vill understryka att dessa beräkningar är preliminära. Vi har ännu inte hunnit att genomföra praktiska mätningar.

Teoretiska värden är nu utsända till alla lokala myndigheter. Nu förestår samarbete och samverkan mellan flottiljer och kommuner för att utröna eventuella möjligheter att förändra flygbanor och planens uppträdande eljest i samband med start och landning.

Vad det skulle kosta att flytta flottiljerna i Norrköping, Uppsala och Östersund vet jag inte. Jag kan konstatera att Östersunds kommun för egen del nog inte tänker komma på den tanken.

Jag vill understryka att tanken på en omkonstruktion av motorn för att minska bullret nog är dödfödd. Bullret beror på att motorn är byggd för överljud och därför har ett annat s.k. by-pass-förhållande än Viggemotorn. Det blir en, på teknikernas språk, s.k. strålemission som inte är mycket att göra åt. Självt har jag faktiskt inte känt till detta på ett tidigt stadium.

Roland Brännström: Detta är egentligen en följdfråga kopplad till föregående avsnitt och den diskussion som fördes om JAS-systemet och de 140 planen i de avtal som träffats. Hur ser man nu på JAS-ramen? Låt säga att den i dagsläget, beroende på var slutuppgörelsen hamnar, ligger någonstans mellan 45 och 52 miljarder kronor.

I grundplaneringen förutsattes det att det skulle handla om 250–300 plan. Om man ser in i 2000-talet, då Viggensystemet har tjänat ut, kan man fråga sig hur flygvapnet, och kanske också ÖB, ser på möjligheten att inom rimliga penningramar nå upp till den numerär, strategiskt, som ändock låg i ursprungsbeslutet.

Lars-Erik Englund: Inom den s.k. JAS-ramen ligger ett antal projekt vilkas kostnader ännu icke är slutligt bestämda. Det gäller t.ex. tungt styrt attackvapen. Det gäller också andra objekt.

Jag kan inte se att vi utan att JAS-ramen upphävs kan fullfölja allt det som är tänkt att göras inom JAS-ramen. Ett tillkommande problem är att vid JAS-beslutet år 1982 förutsattes en viss anskaffning för Viggensystemet som sedan skulle ärvas av JAS. Denna anskaffning har inte fullföljts till alla delar.

År 1982 var den långsiktiga budgetbedömningen att, som ÖB formulerade det då, "medel för vidareutveckling och eventuella serieförskott inför en fortsatt delserie tre torde finnas i flygvapnets ram under slutet av 90-talet". Som alla här i utskottet vet har omsättningen av dessa långsiktiga bedömningar till programplaner inneburit att prisreglering och annat ätit bort en stor del av detta utrymme.

Mitt svar till Roland Brännström är att jag måste få mycket precisa förutsättningar för de ekonomier han tänker på när han ställer frågan om det går att gå vidare. Jag är naturligtvis optimistisk. Jag vill koppla en stor del av svaret till den stagnering i utveckling av militära styrkor som nu ser ut att ske i omvärlden. Jag kan för egen del ställa mitt hopp till ett minskat behov av vidareutveckling.

Paul Ciszuk: Detta var en intressant upplysning. General Englund sade att det nu nog var för sent att byta fot. Kan jag få ett litet mer klargörande svar på den punkten? Innebär detta, enligt er bedömning, att vi står här med det projekt vi har och att det gäller att göra det tekniskt bästa möjliga av det? Kan vi få planet att flyga får vi vara tacksamma.

Gunnar Björk: Jag vill att chefen för flygvapnet reder ut litet grand av det han sade om beräkningar. Skall man tolka det han sade så, att riksdagsbeslutet från 1982 om full beväpning nu inte kan uppfyllas?

Lars-Erik Englund: Jag vill först svara Paul Cizuk. Jag skall läsa upp det jag sade i min inledning: Jag bedömer att tiden nu är förbi för att vi skulle kunna hinna byta fot och överväga utländskt alternativ utan betydande nedgång i operativ effekt.

Jag menar inte alls att det är tal om att göra det bästa möjliga av en svår situation. Jag tycker inte vi är i en så svår situation, i alla fall inte tekniskt. Att ett sådant här utvecklingsprojekt har motgångar är vi beredda på, det har stora och svåra projekt. Vi hinner inte ersätta ett projekt som börjar serielevereras någon gång år 1993, om tre fyra år, med ett utländskt alternativ.

Det är mycket knepigt att kortfattat och klart svara på Gunnar Björks fråga om full beväpning, eftersom den berör upphandlingsfrågor, kommersiell sekretess och annat. Jag ber. för att inte känna mig otydlig, att få återkomma till utskottet i annat sammanhang.

Bengt Gustafsson: Roland Brännströms fråga om hur det blir på 2000-talet hänger naturligtvis samman med vilken faktisk ram som det blir i de tre försvarsbeslut som ligger framför oss 1991, 1996 och år 2001. Även inom den ram som kommer att avdelas av riksdagen för försvarets utveckling kan prioriteringarna till skilda delar av organisationen och till olika vapensystem variera.

Vi kommer naturligtvis från militärledningens sida att lägga prioriteringarna utifrån våra operativa värderingar. Men det är ytterst riksdagen som slutligt fattar beslut om prioriteringarna. Därför kan svaren på frågan bli mycket olika beroende på riksdagens egna beslut framöver. Men jag vill dock säga att med våra prioriteringar, och med oförändrade försvarsanslag, ryms inte alla de stödsystem, varken när det gäller nivån på kvantiteten eller kvaliteten, som förutsattes i det ursprungliga JAS-beslutet.

Vi kommer från militärledningens sida, bl.a. utgående från riksdagens prioriteringar i försvarsbeslutet år 1987 och kommitténs ställningstaganden i hittills presenterade betänkanden, att prioritera luftförsvarsfunktionen. Det blir sålunda vapensystem för andra uppgifter och även ambitionssänkningar när det gäller stridslednings- och bassystem som behöver diskuteras i anslutning till frågan om oförändrade försvarskostnader.

Roland Brännström: Ryms innehållet i 1987 års försvarsbeslut i ÖB:s A-nivå?

Bengt Gustavsson: Svar ja.

Arne Andersson: Jag tackar dem som deltagit i denna debattomgång. Vi går nu över till den del som behandlar projektläget i dag. Jag överlämnar ordet till generaldirektör Per Borg.

4. Projektläge i dag

- Utvecklingen sedan 1982
- Ansvarsförhållanden
- Utvecklingsläge flygplan, beväpning, motmedel och övrigt
- Fortsatt utveckling, speciella problem

Per Borg: Herr ordförande! Jag vill först säga att jag har haft kontakt med JAS-projektet 1982–1988 som statssekreterare i försvarsdepartementet och under år 1988 och fram till nu som generaldirektör för FMV. Denna min bristande erfarenhet av FMV:s hantering av projektet 1982–1988 kompenseras av att general Sven-Olof Hökborg, som i olika funktioner har haft ansvaret för detta projekt under hela 1980-talet inom FMV och som nu ansvarar för all flygmaterielverksamhet, är med. Efter några inledande kommentarer skall jag be att han något kommenterar projektläget samt uppföljningen och den rapporteringen som FMV har gjort.

Min första kontakt med JAS-projektet var den ekonomiska utvärdering som den regering som tillträdde i oktober 1982 ville göra beträffande den ekonomiska realiserbarheten av projektet. Man kan nu i efterhand fråga varför vi då icke hittade de problem som senare har kommit fram. Förklaringen är mycket enkel. Den eventualiteten att industrin, IG JAS, inte skulle hålla åtagandena, som vi upplevde det, fanns aldrig med i utvärderingen. Vi utvärderade andra tekniska och ekonomiska osäkerheter, inte denna osäkerhet.

Jag följde sedan från försvarsdepartementet hanteringen på FMV vid den här tiden. Det intryck jag fick då, vilket senare har bekräftats under mina år på FMV, är att man haft en mycket god uppföljning och kontroll av projektet. Man kan, om man vill utveckla materielansaffningsprocessen, finna många goda förebilder i det sätt på vilket man har följt upp och lett projektet när det gäller projektsäkerhet, hantering av reserver och annat som i dessa dagar är aktuellt. Det kan förefalla något paradoxalt att säga att detta har fungerat väl när nu dessa problem är aktuella. Men ingen projektuppföljning och projektledning i världen kan hantera den situationen att en motpart inte riktigt anser sig kunna stå för de åtaganden man upplever att de har gjort.

FMV uttryckte under hand till försvarsdepartementet under slutet av år 1986 och år 1987 oro för den ekonomiska situationen inom industrigruppen JAS. Under hösten 1987 var det alldeles tydligt att det var bekymmer med att få in en, som man sade, avtalsenlig offert vad gällde delserie två från Industrigruppen JAS. Detta anmälades också i proposition till riksdagen under våren 1988.

När jag kom till FMV hösten 1988 var det alldeles klart att vi från Industrigruppen inte skulle få vad vi bedömde som en avtalsenlig offert. Vi anmälde då detta till chefen för flygvapnet, ÖB och regeringen och analyserade situationen. Vår bedömning var att det fanns tre möjligheter. En möjlighet var att vi tvingade industrin till att lämna en avtalsenlig offert. Vi såg då framför oss att vi i väldigt stor utsträckning skulle behöva umgås med denna industri genom olika juridiska pro-

cesser. Detta hade redan inletts. Ett par frågor fanns redan uppe till skiljedomsförfarande. Vi såg detta som något mycket svårt, och det skulle vara en svår situation för försvarsplaneringen över huvud taget att inte veta och ha någon kostnadssäkerhet, utan vara hänvisad till olika juridiska utslag.

Det återstod då de två möjligheterna att avbryta projektet eller att finna någon annan avtalsform för att fullfölja det. Vår analys av den situationen var att vi inte kunde anvisa någon billigare väg att skaffa flygplan till det svenska luftförsvaret annat än att fullfölja JAS-projektet, om man hade samma ambitionsnivå som hade rätt dittills vad gäller antal flygplan m.m. Om man å andra sidan inte ansåg sig kunna leva upp till den ambitionen, utan såg framför sig ett betydligt mindre flygvapen, var vår rekommendation att man borde avbryta detta projekt och välja en annan väg för att förse flygvapnet med flygplan.

Hösten 1989 rapporterade FMV till regeringen bl.a. att industrin hade åtagit sig att hålla kostnaderna för utvecklingen av delserie ett inom de avtal och kontrakt som fanns. Angående delserie två hade det lämnats in ett åtagande om en ny offert innebärande att man gick från den hittillsvarande kontraktsformen och gick över till ett avtal med riktpreis och incitamentsavtal.

Vår bedömning var att om man var beredd att gå ifrån det hittills gällande avtalet — och hade som utgångspunkt att vi skulle ha en industri som åtminstone under detta sekel kunde få någon lönsamhet ur JAS-projektet — var det rimligt att göra någon form av paketlösning, dvs. industrin fick ta förlusterna för utveckling och delserie ett men fick nytt avtal för delserie två. Jag tror också att industrin upplevde det så. I det fanns också det nya civila projektet Saab 2000. Vi hade identifierat och fått utfästelser att de fördelar som fanns i detta projekt för de militära programmen skulle komma försvarsekonomin till godo.

Det är en ovanlig åtgärd, om det blir statsmakternas beslut, att frånga ett ingånget avtal och åtagande. Det händer, som har sagts tidigare, att projekt blir dyrare. Det kan ofta ske åtskilliga kostnadsfördyringar i den inledande studiefasen och fram till dess att man skriver kontrakt för att få leverans på ett materielsystem. Det är betydligt ovanligare att man i ett redan ingånget avtal gör avsteg från det. Skall det göras får man beakta det unika i situationen och inte se det som ett prejudikat. Det unika är det tidsmässigt utdragna projekt som det här har varit fråga om.

Sven-Olof Hökborg: Herr ordförande! 70-talet var dynamiskt i flygplansfrågan. Det ena alternativet avlöste det andra, och det tog nära tio år innan JAS-projektet sattes i gång. 80-talet var också dynamiskt, och 90-talet ser ut att bli likadant. Det är mycket få länder som har kompetens och kapacitet att driva den här typen av projekt.

Låt oss gå tillbaka till 1982. I det avtal som slöts fanns det vissa samarbetsrutiner mellan FMV och Industrigruppen JAS. Regeringen fattade i mitten av 1982 beslut om handlingsregler för JAS-projektet och hur det skulle styras.

FMV är Industrigruppen JAS motpart och svarar för samtliga uppdrag till industrin. FMV:s roll är att kontrollera projektet i tekniskt och ekonomiskt avseende och att det fortskrider på det sätt som har föreskrivits från statsmakterna och ÖB. IG JAS är leverantör åt FMV, och flygvapnet är FMV:s kund. Det är den dagliga samtalsparten i projektet på vår sida.

Vi har också handlingsregler om projektet inte utvecklas i enlighet med de intentioner som finns. I sådana fall skall FMV omgående anmäla till regeringen och ÖB att så är fallet. Jag återkommer till det litet senare i denna föredragning.

Vår rapportering från FMV utgörs av en årlig redovisning och projektvärderingar i huvudsak var artonde månad. Vad bygger vi då vårt underlag på? Först och främst är det formella rapporteringar som finns inskrivna i kontraktet, dvs. rapporteringar från IG JAS till FMV. Det finns kvartalsvisa uppföljningar, halvårsvisa och de s.k. projektvärderingarna. Det är tre element som vi kontinuerligt följer upp och får rapporter om från Industrigruppen; teknik, tidplaner och ekonomi. Fyra projektvärderingar har utförts. Vi är nu inne på projektvärdering 5. Det är mycket omfattande analyser av projektet. Vi har, som vi bedömer det från statens sida, mycket god insyn i hur projektet utvecklas i alla dess element.

Våra rapporteringar går via chefen för flygvapnet och ÖB vidare till regeringen. Vår samlade bedömning, och chefen för flygvapnet har varit inne på det tidigare, är att krav på egenskaper och prestanda i stort sett kommer att uppfyllas för serieflygplanen efter vissa införda åtgärder i en s.k. modifieringsline — och den finns med i grundkontraktet.

Vi har tagit upp ett antal tekniska problem. Massmedia har nogsamt noterat vad vi har sagt offentligt. Jag kan garantera att det är en mycket öppen redovisning i detta projekt. Det finns ett par områden som vi inte kan gå in på i detalj. Det är naturligtvis våra kommersiella relationer med Industrigruppen JAS eftersom det rör förhandlingar, och sedan har vi den militära sekretessen.

En sak som vi noterade relativt tidigt var att utvecklingsarbetet var betydligt mer resurskrävande än vad som hade förutsatts av Industrigruppen JAS vid tecknandet av avtalet. Förseningarna har inte kunnat återtass utan de har ökat successivt. Vid den förra projektvärderingen våren 1988 bedömde FMV att ursprungsprogrammet skulle behöva utökas med minst ett år för första leverans av serieflygplan. Vi noterade då kraftigt ökade kostnader för delserie två. Vi noterade också att resultatet av utvecklingsarbetet i ekonomiska termer inte var så gynnsamt. Men det behövde inte föranleda oss att vi skulle gå till Industrigruppen JAS och fråga hur det går för dem egentligen. Vi har ju det fasta priset.

Vad innebär då avtalet med IG JAS? Det innebär utveckling av flygplan JAS 39, inklusive s.k. stödsystem, för fast pris. I avtalet ingår vidare leverans av 30 flygplan, den s.k. delserie ett. I avtalet har vi

också ett medelpris för flygplan som avser delserie två. Det är alltså 110 flygplan som ingår med ett takpris för flygplanet exkl. motor. Det gick inte att få ett takpris på motorn när avtalet tecknades 1982.

Vi har varit inne litet grand på vapensituationen. Bl.a. har Gunnar Björk frågat om denna. 1982 förutsattes i avtalet med Industrigruppen JAS en stor mängd vapen. Det har ibland sagts i debatten att det här flygplanet är ganska tandlöst, att det inte har mycket vapen med sig. Men det är alltså fel. Det finns mycket goda förutsättningar för att det skall kunna beväpnas. Det är dock några förändringar som har skett. Bl.a. har en tung bromsad bomb utgått, och vi håller nu på att undersöka utvecklingen av ett tungt styrt attackvapen. Det är inte något beslut fattat i den frågan. Leverans av sjömålsrobot 15 går enligt planen. Den s.k. bombkapseln är ett yttäckande vapen som är kontrakterat med västtyska firman MBB. Det är ett hittills mycket lyckat projekt. Utprovnigen sker planenligt och har givit goda resultat.

När det gäller anskaffningen av radarjaktrobotar var resonemangen i början av 80-talet att vi för JAS skulle ha en modern radarjaktrobot. Med de alternativ som då fanns bedömdes det att man skulle vänta till slutet av 80-talet. Vi har i dag ännu inte fattat beslut om vilken jaktrobot det skall vara, men vi har tre olika alternativ som vi arbetar med.

Det hör till sakens natur att det inte går att säga särskilt mycket offentligt om motmedel. Men det fanns en ansats 1982. Den utökades sedan i omfattning enligt 1987 års försvarsbeslut. Vi arbetar kontinuerligt med dessa frågor.

Det har skrivits en hel del i tidningarna om motorn. Det har varit två typer av problem som har uppdagats på senare tid, bl.a. en spricka i en s.k. fläktskovel. En av skovlarna i det tredje fläktsteget har uppvisat sprickor i infästningen. Vi har ännu inte fått Flygmotors slutliga rapport om det hela. Men bedömningarna är att skoveln måste konstrueras om. Förhoppningen är att flygprovningarna skall kunna starta med vissa restriktioner på motorn.

En annan sak som har diskuterats är att motorn inte ger full dragkraft i början. Detta är normalt för en kall motor. I specifikationen förutsattes också en viss sänkning av dragkraften. Men den har visat sig vara större än tänkt.

Volvo Flygmotor och General Electric har till FMV rapporterat hur de tänker hantera frågan. Om den ändringen genomförs såsom har sagts kommer detta inte att vara något problem i framtiden.

Provflygplan 1 utsattes, som alla vet, för s.k. förstörande provning. Det var dock inte avsett att det skulle gå på det viset. Haveriet kostade oss 1 miljard kronor. Men man kan konstatera, och det har väl alla noterat, att det är ett mycket starkt flygplan. Det är avsikten att det skall vara det. Detta var det positiva i det negativa som hände.

Orsaken till haveriet har diskuterats. Man kan, utan att gå in på tekniska detaljer, uttrycka det som att det var dataprogrammet för styrsystemet och själva signalbehandlingen som inte fungerade på det sätt som piloten hade väntat sig. Från styrspaken går det signaler till en dator som sedan sänder ut elektriska signaler till de olika servona som

manövrerar de många styrytorna. Det är ett relativt komplext system, men ett sådant fordras för att vi i framtiden skall kunna hävda oss i konkurrensen med de andra flygplan som det kan bli fråga om. Vi bedömer att det är rätt mycket arbete kvar för att få ett fullvärdigt styrsystem som fyller de seriekrav som finns. Men det råder inget tvivel om att det kommer att lyckas.

Per Borg diskuterade frågan om delserie två och vad som har hänt där. Det har ju berörts i olika sammanhang. När vi inte fick en avtalsenlig offert, som vi uppfattade det, anmälades detta bl.a. till regeringen. Vi har gjort ett antal sådana anmälningar och haft en dialog med försvarsdepartementet för att reda ut hur frågan skall hanteras. Mycket har rapporterats. Efter haveriet hösten 1989 fick vi i uppdrag att undersöka vilka villkor och förutsättningar Industrigruppen vill ha för att gå vidare med projektet. Det rapporterades till regeringen i oktober 1989. FMV:s rapportering till regeringen med anledning av delserie två kan sammanfattas i följande tidtabell:

FMV anmälan	December 1987
(IG JAS lämnade offert dec 1987)	
FMV anmälan	Februari 1988
Ny anmälan	Juni 1988
Ny anmälan efter ÖB utredning	December 1988
FMV rapport	Juni 1989
FMV rapport	Oktober 1989

Det finns nu en uppgörelse om haverikostnaderna. IG JAS avser att stå för fullföljandet av typarbete av delserie ett, som Harald Schröder tidigare nämnde. Det finns också en principöverenskommelse mellan Saab och FMV beträffande de positiva effekter som Saab 2000-projektet har på JAS. Det omvända gäller också givetvis. Vi har en samverkan industriellt, militärt och civilt. Vi rapporterade vidare de ökade kostnaderna för delserie två som resultatet av de överläggningar som vi hade med IG JAS. De uppgår till ca 7 miljarder kr.

När det gäller det fortsatta arbetet tillsammans med Industrigruppen JAS, är det nu viktigast att få upp flygplanet i luften så att utprovningen kan återupptas. Sedan avvaktar vi Industrigruppens slutliga offert för delserie två; den skall komma den 1 oktober i år. Hur fortsättningen blir beror naturligtvis också på den politiska behandlingen.

Kerstin Ekman: Bland de bekymmer som uppmärksammats nämnde just generalmajor Hökborg den kalla motorns dragkraft. Enligt generalmajor Hökborg skulle detta kunna bemästras. Men om problemen

kvarstår — vi kan ju i alla fall inte vara säkra — påverkar det utnyttjandet av våra bassystem, de kortare sträckorna, landsvägslandningarna?

Carl Frick: Hitintills har huvudsakligen tekniska aspekter på det här projektet anförts. Det finns emellertid även en del intressanta mänskliga aspekter. Man kan i haverikommissionens rapport läsa: Reflexmässigt gjorde piloten då ytterligare spakrörelser. Då överreagerade planet, som slog i backen. Det som har hänt är ett bra exempel på bristande anpassning mellan människa och maskin. Med nuvarande egenskaper är planet för svårt att flyga.

Detta leder till vissa frågor: Vilka är de praktiskt-tekniska förutsättningarna för ett väl fungerande samarbete mellan människan och en maskin som är sällsynt komplicerad och instabil? Har man studerat människans förmåga att under extrem stress behärska komplicerade och instabila tekniska system? Vad blev i så fall resultatet?

Barbro Evermo Palmerlund: Jag skulle vilja ta upp det tekniskt komplicerade i detta system. Sven-Olof Hökborg säger att systemet verkligen är tekniskt komplicerat, och även vi har nu blivit underkunniga om att så är fallet. Detta system behandlas framför allt i massmedia i samband med de tekniska problem som uppstår, och behandlingen är nu mera ingående än vad jag tidigare har upplevt den vara. Detta kanske beror på att vi nu även politiskt har ställt litet annorlunda krav.

Jag skulle gärna vilja att du utvecklar denna fråga litet grand och gör en jämförelse med tidigare system, typ Viggenplanet och andra. Fanns det hos de tidigare systemen några problem som kan jämföras med de tekniska problem som nu finns hos JAS-systemet, dvs. problem som fanns med redan tidigare och inte är en följd av att vi nu har kommit längre i den tekniska utvecklingen?

Gunhild Bolander: Jag vill gå tillbaka till resonemanget om kostnadsökningen. Hur stor är kostnadsökningen när det gäller utvecklingen av JAS-planet i förhållande till jämförbara projekt i vår omvärld?

Sven-Olof Hökborg: Låt mig börja med Kerstin Ekmans fråga om motorn. Det kan bli problem att klara vissa baser, framför allt baser där terrängen höjer sig snabbt, om inga åtgärder vidtas. Vi ser det dock inte så att vi skall behöva hamna i den situationen.

Carl Frick frågade om de mänskliga aspekterna och samspellet mellan människa och maskin. Detta är naturligtvis något man funderar mycket över och inom industrin har man speciella tekniker som analyserar detta. Vi vet att liknande plan flygs i dag. F 16 och F 18 har likartade styrsystem, och andra prototyper har varit uppe. Styrsystemet i sig skall alltså inte försvåra utan underlätta för människan att hantera ett flygplan.

Nu råkade det i detta sammanhang bli litet fel — och inte så litet heller. Men i dessa sammanhang är det naturligtvis de små marginalerna som inverkar. Vi ser inte med oro på fortsättningen, utan vi kommer säkert att klara av detta, även om det tar viss tid.

Så över till Barbro Evermo Palmerlunds fråga om jämförelsen med Viggen. Även under utvecklingen av Viggen förekom ett antal problem. Det fanns problem på motorsidan och det var problem med aerodynamiken och med luftintagen. Viggenprojektet hade således också sin beskärda del av problem, och det vi nu upplever i samband med JAS-projektet skiljer sig enligt min uppfattning inte särskilt mycket från våra erfarenheter i samband med Viggenprojektet.

Ibland har industrin, precis som Harald Schröder nu gör, gjort den bedömningen att Viggen nog i motsvarande fas hade mer problem än JAS.

Detta kan sedan givetvis värderas och debatteras på litet olika sätt. Man kan säga att det i varje fall inte i negativ riktning skiljer sig signifikant från Viggenprojektet.

Gunhild Bolander frågade om kostnaden i jämförelse med andra projekt. Det är väldigt svårt att göra jämförelser. Man har nämligen inte tillgång till data, och det är möjligt att räkna på så många olika sätt. Detta känner de till som har försökt räkna ut vad flygplan kostar och hur kostnaderna skall fördelas. Om man räknar procent och jämför med JAS-ramen fram till år 2000, får man fram en fördyring på ca 16 % under en tid av nära 20 år. Detta ger i och för sig inte hela sanningen, men det är ändå inte på något sätt alarmerande. Det finns många exempel på flygplansprojekt utomlands som har dragit avsevärt mycket större kostnader.

Carl Frick: Är det inte så att JAS-planet är betydligt mer instabilt än de andra plan som nämnts här?

Det talades också om mycket små marginaler. Med tanke på vad haverikommissionen sade om att planet med nuvarande egenskaper är för svårt att flyga, vill jag fråga: Vilka är de tidsmarginaler man har för att komma till rätta med att planet är så svårfluget? Vi kan ju inte leva med en flygmaskin som uppenbarligen är för svår att flyga. Man kan ju inte utsätta vare sig flygare eller skattebetalare för maskiner som är för svåra att flyga. Det är alltså mycket viktigt att få klarlagt: När tror ni att ni har kommit så långt att människor verkligen kan fungera väl ihop med denna ytterst instabila och komplicerade maskin?

Sven-Olof Hökborg: Detta flygplan kommer att fungera väl i serieutförande. Den skall därför inte vara svårare att flyga än andra flygplan. Det finns så att säga inbyggda saker som gör att det till och med skall vara lättare att flyga än andra flygplan. Om det fanns problem i initialskedet, så skall dessa arbetas bort. Industrigruppen arbetar också med detta.

Jag var faktiskt själv nere för någon vecka sedan och flög i simulatorn. Även om det inte går att jämföra ett flygplan med en simulator, kan man konstatera att det var väldigt lätt att hantera.

Bengt Gustafsson: Jag vill gärna ta upp en fråga som enligt min mening inte har blivit tillräckligt belyst under förmiddagen. Det gäller den stora betydelsen av att ha en egen flygplansindustri i landet, detta

eftersom man då också kontinuerligt kan ge understöd till de flygstridskrafter man opererar. Det är inte fråga om ett *litet* understöd som behövs för att man skall kunna göra detta och hålla systemet i drift.

Under ett flygplanssystems livslängd uppkommer även på sikt olika tekniska fel som kan ha att göra med utmattning och faktorer som inte har förutsetts. Man behöver då gå in och vidareutveckla systemet i syfte att upprätthålla prestanda och flygsäkerhet.

Man kan möjligen tro att det här kan bli fråga om kanske 100 milj. kr. per år och behövas några få tekniker. Men detta är inte fallet. Det är nödvändigt med flera hundra miljoner kronor per år och ett stort utbud av tekniker för att kunna upprätthålla denna kapacitet.

Detta är mycket viktigt för Sverige som neutralt land. Andra neutrala länder som har köpt flygplanssystem av oss har sålunda under alla år haft ett icke oväsentligt stöd från svensk flygindustri och svenskt flygvapen, för att de skall kunna driva sina system.

Om vi gick över till utländsk anskaffning skulle det alltså vara mycket svårt att upprätthålla detta typstöd för drift av våra flygstridskrafter i Sverige. Denna faktor kan vi inte bortse från så länge vi skall bedriva en neutralitetspolitik.

Hans Lindblad: Jag vill ställa en fråga till Per Borg. Beslutet i fråga om JAS skiljer sig från andra riksdagsbeslut på det sättet att riksdagen väldigt klart uttalade vad detta skall få kosta fram till sekelskiftet. Detta brukar riksdagen normalt inte göra, men i detta fall uttalade riksdagen mycket noga vad som skulle gälla.

Motparten var en industrigrupp bestående av fyra av Sveriges största företag, och dessa sade att de ställde upp på ett avtal. Sedan kommer Per Borg, representant för ett statligt verk, och säger att detta kommer att kosta industrin ett antal miljarder kronor, att man skulle kunna vara hygglig och låta industrin slippa förlora och i stället låta skattebetalarna ta denna förlust. Per Borg signalerar då till statsmakten att man skulle kunna tänka sig ett avtal av en annan art.

Jag tycker det är okej att Per Borg som myndighetschef säger detta till politiker. Problemet är naturligtvis att även representanter från industrin hör när han säger detta, och de kan få för sig att staten redan har retirerat på denna punkt. Detta är problemet. Man skulle annars kunna säga att vi skall mötas på halva vägen, dvs. att man, om kostnaden blir 7 miljarder, skulle betala 3,5 miljarder var.

Jag vill då fråga Per Borg: Har du någon gång tänkt på att ditt agerande här möjligen kan försvåra vår situation? Statsmakterna kan naturligtvis säga att de står kvar vid vad som sades 1982 och att de inte ger ett öre mer. Men ett statligt verk har nu nästan gått ut och sagt att motparten t.o.m. skall tjäna på detta och att skattebetalarna skall få stå för alltihop. Hur ser du, Per Borg, på detta problem?

Paul Ciszuk: Det israeliska Lavi-projektet och även något om de förmodade anledningarna till att detta projekt stoppades har tagits upp av ambassadör Hirdman. Detta är det utländska projekt som enligt

min bedömning är mest likt det svenska JAS-projektet. Man lade ned Lavi-projektet 1987. Vet ni på FMV om det var några tekniska skäl, och alltså inte bara politiska, som gjorde att detta projekt lades ned?

Per Borg: Det gick väl inte att undvika att Harald Schröder hörde vad jag sade. Vi har haft många kontakter med Industrigruppen i denna fråga. Som jag sade ser vi det som ett stort bekymmer att man skall gå ifrån ett överenskommet åtagande. Det är väldigt ovanligt att man gör på det sättet. Det finns endast ett fåtal fall, som berör FMV, där detta har skett. Detta är den ena sidan av saken.

Den andra sidan av saken är naturligtvis den, att JAS-projektet under 80-talet och en bit in på 90-talet egentligen inte ger någon lönsamhet för svensk flygindustri. Det perspektiv man hade framför sig var att fortsätta med detta fram till sekelskiftet, att med olika juridiska åtgärder tvinga flygindustrin att bedriva ett projekt utan lönsamhet. Av erfarenhet vet vi att detta inte fungerar. Relationerna till en industri blir på det sättet så ansträngda att man helt enkelt inte längre kan kommunicera. I det läget har vi sagt oss, att om vi under realistiska förutsättningar skulle fortsätta var vi tvungna att gå över på något annat när det gäller delserie två.

Vi skall emellertid också komma ihåg att flygindustrin har åtagit sig att genomföra den första delen av överenskommelsen, dvs. utvecklingen av projektet och de första 30 flygplanen. Under arbetet med detta, fram till mitten av 90-talet, lär projektet inte generera någon lönsamhet för företagen.

Vi upplever det alltså fortfarande på FMV så, att det blir mycket tufft och hårt att få i hamn utvecklingen av projektet och delserie ett. Denna fråga har således två olika sidor.

Sven-Olof Hökborg: Lavi-projektet lades inte ned av tekniska skäl, utan det var fråga om ekonomiska skäl. Israel har inte i detta sammanhang en lika väl utvecklad infrastruktur som vi.

Finansieringen av detta projekt var mycket speciell, den skedde nämligen i huvudsak med amerikanska pengar, och projektet konkurrerade då med amerikanska flygplanssystem. Det blev också avsevärt dyrare än vad som var tanken, och vi bedömer detta vara den huvudsakliga anledningen till att projektet lades ned.

Arne Andersson: Tack så mycket! Förmiddagsetappen av utfrågningen kan nu avslutas på ideal tid.

Vad överbefälhavaren alldeles nyss sade om svensk industris betydelse i det vidare sammanhanget kan vara en värdig slutvinjett.

5. Industrigruppen JAS syn på projektet

- Läge och förutsättningar för fortsatt arbete
- Sammanhang med civila projekt
- Kontraktutformningen

Harald Schröder: Herr ordförande! Jag kommer att ta upp följande i mitt anförande.

- Först något om vad det innebär att utveckla ett nytt flygplanssystem.

- Sedan något om haveriet med det första provflygplanet och åtgärder med anledning därav.
- Det tekniska läget, där JAS 39 Gripen i allt väsentligt bedöms uppfylla flygvapnets krav.
- Tidsläget och något om hur vi under 1989 förstärkt vår ledning och styrning av projektet.
- Kostnadsökningarna för typarbetet och delserie ett, som tas om hand inom fastpriskontraktet och således ej drabbar svenska staten.
- Att vi under 1988 och 1989 noga har penetrerat kostnaderna för delserie två och föreslagit FMV lämpliga kontraktsformer.
- Slutligen att med utnyttjande av de resurser och den kompetens, som företagen inom Industrigruppen JAS byggt upp för den militära verksamheten, har en betydande civil industriell verksamhet utvecklats under 80-talet.

Vad innebär det att utveckla ett nytt flygplanssystem?

Jag skall försöka att i någon mån beskriva arbetets omfattning och komplexitet.

I utvecklingsarbetet är fyra företag engagerade, nämligen Saab-Scania, Volvo Flygmotor, Ericsson och FFV. De samarbetar inom ramen för Industrigruppen JAS AB, där var och en svarar för sin del: flygplan, motor, elektronik resp. underhåll. Företagen har fullt tekniskt och ekonomiskt ansvar för sin del av projektet. Sammanlagt arbetar på dessa företag mellan 2 000 och 3 500 personer i cirka tolv år med utvecklingen av JAS-planet. Totalt innebär detta i runda tal cirka 30 000 manår.

Arbetet innebär bl.a. att nyttiggöra och praktiskt införa ny teknik på alla områden. Ett axplock kan se ut så här:

- nya beräkningsmetoder på aerodynamik- och hållfasthetsområdet, bl.a. med användning av superdator,
- nya material, t.ex. kompositser,
- nya elektroniska kretsar och komponenter bl.a. i radar och presentationsutrustning,
- ny typ av elektronisk signalöverföring i flygplanet,
- ett synnerligen omfattande nytt integrerat datorsystem.

Särskilt har framtagningen av datorprogrammen i flygplanet varit mycket arbetskrävande och tagit längre tid och mer resurser i anspråk än vad som ursprungligen planerades. För att belysa skillnaden mellan Gripens och Viggens elektroniksystem kan nämnas att Gripen har 40 datorer jämfört med Jaktviggens 7 och en minnesvolym som är ca 25 gånger större.

Varför behöver man alla dessa datorer, kan man fråga sig. Jo, vår uppgift är ju att bygga ett flygplan med utomordentliga systemprestanda, som kan uppträda både som jakt-, attack- och spaningsflygplan och som är väsentligt mindre än tidigare flygplan. Piloten måste kunna handha systemet på ett enkelt sätt samtidigt som höga krav på tillförlitlighet, låg vikt och liten volym skall tillgodoses. Dessa krav kan bara uppfyllas med den modernaste teknik som står till buds.

Efter det att man fullbordat den första projekteringen och dimensioneringen börjar det detaljerade utvecklingsarbetet med beräkningar, provning i laboratorier och i vindtunnlar, specificering och konstruktion av delsystem, komponenter och utrustningar. Sedan sker provning av delsystem i successivt mer kompletta markprov liksom simuleringar av olika funktioner. Till sist sker flygprov i provflygplan för att slutligen bekräfta att de ställda kraven uppfylls i luften under verkliga förhållanden.

Hela denna utvecklings- och utprovningens verksamhet genererar en stor mängd ändringar av de ursprungliga konstruktionerna. Dessa kan påverka andra delar av flygplanet liksom givetvis tidsplaner och kostnader. Påpekas bör att ändringarna däremot inte påverkar kostnaderna för FMV, eftersom de ingår i det fasta priset.

Det bör noteras att ändringarna ej upphör vid leverans av första serieflygplan. Eftersom flygutprovningen normalt fortsätter efter denna tidpunkt genereras nya ändringsförslag. Därtill kommer nya erfarenheter från flygvapnets förband när flygplanen tas i bruk.

Detta arbetssätt tillämpas generellt vid utveckling av nya flygplan. Exempelvis för första versionen av Viggen (AJ37) hade ca 9 000 ändringar införts bara på Saab när första flygplanet levererades till flygvapnet. Förhållandena är likartade för flygplan JAS 39 Gripen, men där tillkommer ändringsprocessen för programvaran för det omfattande datorsystemet.

Detta är utvecklingsingenjörernas och konstruktörernas vardag. Hela utvecklingsarbetet går ju ut på att visa att den ursprungliga konstruktionen har lämpliga egenskaper och vid behov justera konstruktionen. Ett s.k. problem i utvecklingsarbetet är därför inget egentligt problem, så länge man kan ta hand om det på ett sådant sätt att det inte påverkar den slutliga produkten, nämligen serieflygplanet. Ibland blir något eller några problem som vi arbetar med uppmärksammade. Exempel är den senaste tidens "motorproblem", där vi nu anser oss ha goda lösningar.

Skulle det inte finnas problem i ett utvecklingsarbete av detta slag vore det nog ett tecken på att man arbetar med gammal teknik och därmed inte utvecklat ett tillräckligt modernt flygplan.

Haveriet med första provflygplanet

I början av 1989 inträffade som bekant haveriet med det första provflygplanet. Det orsakades av olämpligt utformade styrlagar, dvs. de ekvationer som behandlas i styrsystemets dator och som påverkar flygplanets roder. Orsaken var således inte något fel i materielen, varken i styrsystemets dator eller på flygplanet i övrigt.

Styrsystemet är nu omprogrammerat och har provats i såväl flygande simulator som vid marksimulering. Flygning med provflygplan 39-2 planeras ske inom kort.

Givetvis måste alla åtgärder vidtas för att minska riskerna vid utprovning av nya flygplantyper, men trots detta inträffar haverier. Vi har därför under förra året gjort en grundlig genomgång och översyn

av våra metoder och vårt arbetssätt. Som en följd härav har vi förstärkt de personella resurserna för styrsystemets utveckling och utprovning, förtydligat regler och instruktioner för arbetet samt förstärkt vår organisation och arbetsledning.

Alla de synpunkter som berör flygning med provflygplan 39-2 och som framförts av olika utredningar är nu tillgodosedda.

Det tekniska läget

Det har ju förekommit en del diskussion angående lämpligheten av flygplanets uformning — alltså lämpligheten av att använda en nosplacerad styryta jämfört med en stjärtplacerad dito och att konstruera flygplanet med konstgjord stabilitet. Det är vår bestämda uppfattning att om man väger ihop alla krav som ställs på det nya JAS-flygplanet får flygvapnet ett bättre flygplan med vår utformning än med en konventionell "layout" med stjärtstyrverk.

Får jag också lägga till att de flesta jaktflygplan som nu är under utveckling har denna layout. Det gäller t.ex. för Eurofighter (ett samarbetsprojekt från England, Tyskland, Italien och Spanien) liksom för den franska Rafale. Så vi är inte ensamma i vår bedömning.

Saab har ju ofta vågat satsa på nya lösningar, som senare blivit accepterade i omvärlden. T.ex. var Draken först i världen med sin då unika dubbeldeltavinge, och Viggen var först med att använda en nosvinge i kombination med en deltagning. Om man skall kunna göra några framsteg krävs att man utnyttjar ny teknik.

Beträffande det tekniska läget för JAS 39 Gripen visar våra hittills gjorda prov och beräkningar att flygplanet i allt väsentligt kommer att uppfylla de ställda kraven. Slutlig bekräftelse kommer att erhållas under den fortsatta flygutprovningen. Jag vill påpeka att vi genomförde sex flygpass före haveriet, och de har gett oss mycket värdefulla mätdata.

Eftersom jag var djupt engagerad i utvecklingen av Viggen (AJ 37) på 60-talet ligger det nära hands för mig att jämföra med det tekniska läget för Viggen vid motsvarande tidpunkt. Jag kan konstatera att tekniskt är läget betydligt bättre för JAS 39 Gripen än för Viggen vid samma tid. Och Viggen blev ju ett bra flygplan, som gör god tjänst i svenska flygvapnet.

Låt mig än en gång påpeka att beställaren FMV och leverantören Industrigruppen JAS var för sig bedömer att svenska flygvapnet kommer att få ett bra flygplan i JAS 39 Gripen. Och chefen för flygvapnet bedömer att serieflygplanen efter avslutat utvecklingsarbete kommer att uppfylla uppställda krav på egenskaper och prestanda.

Tidsläget

I förhållande till ursprunglig plan har utvecklingsarbetet försenats, bl.a. på grund av haveriet, och första serieflygplan skall enligt vår nuvarande planering levereras 1993, dvs. drygt ett år senare än vad som ursprungligen planerades.

Ett nytt flygplan som JAS 39 Gripen måste ha sådana egenskaper att det med framgång kan verka mot andra länders nya jaktflygplan. Detta innebär att ny teknik in-tecknades när flygplanet definierades 1980–82, en teknik som då ännu inte var industriellt fullt tillgänglig. Att föra in den i projektet har tagit längre tid och krävt mer resurser än beräknat.

Vidare har utvecklingen av datorprogrammen, dess utprovning och verifiering i simulatorer och markriggar varit avsevärt mer omfattande och resurskrävande än vi förutsett.

En annan svårighet har varit att få tag i de ytterligare resurser som har erfordrats. Under hela 80-talet har det varit brist på personer med den utbildning och erfarenhet som krävs.

För att förbättra den fortsatta tidhållningen har omfattande åtgärder vidtagits under förra året. Planeringssystemet har nu förbättrade möjligheter att varna för risker för förseningar i så god tid att åtgärder kan hinna sättas in innan förseningen är ett faktum.

Kostnadsläget

Vi har som bekant ett kontrakt med fast pris för utvecklingsarbetet och den första delserien om 30 flygplan. Kostnaderna för att genomföra JAS-programmet har blivit högre än vad som förutsågs när kontraktet skrevs. Orsaken är behov av större personalinsatser än beräknat av de skäl som redovisats ovan, liksom en följd av den utsträckt tiden för utvecklingsarbetet.

Företagen i Industrigruppen räknar sammantaget med ett stort kostnadsöverskridande när det gäller det liggande kontraktet på typarbete och delserie ett. Jag vill påpeka att detta inte till någon del drabbar svenska staten eller skattebetalarna, eftersom avtalet är till fast pris. Det betyder att industrin genomför ca 15 års arbete utan någon kostnadsökning för staten.

Även när det gäller delserie två, som omfattar tillverkning av 110 serieflygplan med beställning 1991, ligger våra beräknade kostnader högre än vad som ursprungligen uppskattades. Det finns flera anledningar till detta:

- I kalkylen ingår nu en större del av de ändringar, som jag talade om i början, än tidigare.
- Produktivitetsutvecklingen har försämrats under 80-talet, bl.a. till följd av ändrade löneformer, ökad frånvaro och ökad rörlighet på arbetsmarknaden.
- Underleverantörerna, som svarar för en stor del av kostnaderna, har i en del fall stora kostnadsöverskridanden.
- En ofördelaktig indexregel, som inte ger full kompensation för inflationen.

Man kan försöka jämföra priset på JAS med priset på några samtida flygplansprojekt av liknande typ som JAS 39 Gripen, se bild. Siffrorna ges med reservation, de är tagna från öppna källor. Seriepriserna är ungefär dubbelt så höga som för Gripen. Utvecklingskostnaderna är

ännu mycket högre. — Eftersom innehållet i siffrorna inte är väl definierat bör de tas med försiktighet, men tendensen är ändå helt klar.

Nästa generations flygplan En jämförelse vad avser kostnaderna för nästa generations flygplan (MSEK)

Flygplan	Land	Utvecklings- kostnad	Seriepris	Leverans- tid	Planerad serielängd
JAS 39 Gripen	Sverige	12 000	100	1993—	300—400
Rafale *	Frankrike	45 000	220—250	1996—	336
EFA **	Storbritannien	65 000	220-250	1996—	765
	Västtyskland				
	Italien				
	Spanien				
ATF ***	US Air Force	90 000	220—250	1995—	750

* Flug Revue 6/1989, International Defence Review 5/1989

** Flug Revue 6/1989, Interavia Air Letter Jan 30 1990, International Defence Review 9/1989

*** Interavia Aerospace Review 12/1989

Det finns i USA äldre flygplanstyper som levererats i flera tusen exemplar och därigenom har betydligt lägre pris än de ovannämnda europeiska flygplanen. För att utländska flygplan skall passa i svenska flygvapnet behövs det kostnadskrävande anpassning till svenska förhållanden — exempelvis till vårt bassystem, våra befintliga vapen, stridsledningssystemet, värnpliktssystemet m.m.

Jag vill framhålla att avsikten *inte* är att jämföra med flygplan som kan vara aktuella för inköp. Avsikten är att visa att vi i Sverige har en kostnadseffektiv flygindustri och att det sätt på vilket vi tar fram flygplan är kostnadseffektivt.

Kontraktsumformningen

För ett utvecklingsarbete av denna omfattning anser vi att fastpris är en olämplig kontraktsform. Det är helt enkelt inte möjligt att efter något års inledande projektering ha kommit så långt i precisering att 10—15 års utvecklingsarbete kan överblickas och den slutliga produktens utformning definieras. Endast om man hade kunnat lägga in stora kostnadsmarginaler skulle kalkylen kunnat ges en rimlig säkerhet att

inte överskridas. Köparen å sin sida finner det då svårt att acceptera stora ospecificerade belopp i priset, vilket skulle kunna leda till en alltför stor vinst för leverantören.

Det kan framhållas att man även utomlands har funnit fastpriskontrakt vara olämpliga. Exempelvis i USA går man nu ifrån fastpriskontrakten för utvecklingsbeställningar inom försvarsindustrin.

Lösningen kan vara att man i stället för fast pris går in för ett s.k. riktpriskontrakt eller incitamentskontrakt, där köpare och säljare kommer överens om ett riktpris och parterna sedan delar eventuella mer- eller mindrekostnader i en överenskommen proportion. Detta innebär att både köpare och säljare får ett gemensamt intresse att värdera olika verksamheter och egenskaper i projektet med hänsyn till kostnad. Denna kontraktsform tillämpades bl.a. i början på Viggkontraktet, och jag tror att både FMV och industrins erfarenheter härav är goda.

Med hänsyn till det långa tidsperspektivet har vi föreslagit att kontraktet på delserie två skall utformas som ett riktpriskontrakt.

Speciella industriaspekter

Industrigruppen JAS åtog sig våren 1982 i samband med JAS-kontraktet att inom en tioårsperiod åstadkomma 800 nya arbetstillfällen i sysselsättningsvaga regioner i Sverige. 1987 hade detta löfte uppfyllts med råge, siffran blev 1 200 arbetstillfällen.

Därutöver åtog sig Industrigruppen att påverka de utländska underleverantörerna till att lägga ut beställningar till svensk industri som "kompensation" för våra beställningar till dem, s.k. off-set. Enligt senaste rapporten har hittills beställningar tecknats för drygt 3 700 milj. kr. motsvarande över 5 000 årsarbeten. Ytterligare beställningar förutses.

Låt mig också säga något om den civila flygverksamheten på Saab Flygdivisionen. Den militära och den civila är beroende av varandra därigenom att den militära utvecklingsverksamheten utgör en bas för den civila flygplansutvecklingen. Den tillhandahåller den kompetens och de resurser som erfordras. Genom att både civila och militära projekt utnyttjar resurserna blir det lättare att behålla den kompetens som flygvapnet behöver för att vidmakthålla och vidareutveckla sina flygplan. Dessutom tillför den civila verksamheten sysselsättning på kontoren, i laboratorierna och i verkstäderna, med lägre kostnader som följd.

Saab:s civila trafikflygplan 340 påbörjades 1980 som en del av den "nyttändning" av flygindustrin, som statsmakterna och industrin då kom överens om. Knappt tio år senare har mer än 300 flygplan sålts. Tillsammans med det nya civila trafikflygplanet Saab 2 000 har Saab en orderstock med ett leveransvärde av ca 15 000 milj. kr. Det kan tilläggas att nära 100 % går på export.

Liknande "spin-off" finns även hos de andra företagen inom Industrigruppen JAS. Volvo Flygmotor har arbetat fram en stor marknad

på det civila flygmotorområdet, och FFV Aerotech har byggt upp en omfattande verksamhet för underhåll av civila flygplan i Europa och USA.

Slutord

Flygplan JAS 39 Gripen är ett enhetsflygplan, där varje flygplan kan uppträda som jakt-, attack- eller spaningsflygplan, med ökad flexibilitet för det svenska försvaret som följd.

Flygplanet har utformats för att tillgodose svenska flygvapnets krav. Det uppfyller i allt väsentligt kraven.

Flygplanet bryter trenden mot allt större och dyrare flygplan.

Flygplanet utvecklas i Sverige av svensk flygindustri och representerar en utvecklingsinsats av 30 000 manår.

Med utnyttjande av den kompetens och de resurser som under mer än 50 år byggts upp för den militära verksamheten, har en betydande civil flygverksamhet etablerats av flygindustrin i Sverige.

Flygindustrin är en tillgång för Sverige, dels försvarspolitiskt, dels industriellt. Industriellt ger den tillgång till högteknologi, den ger sysselsättning, den ger inkomster till landet och den ger spin-off-effekter.

Ingvar Björk: I ett tidigare anförande tog Harald Schröder upp frågan om sysselsättning i samband med JAS-beslutet i början av 80-talet. Han nämnde att 6 000 arbetare och tjänstemän skulle riskera att bli friställda om flygindustrin lades ned.

Jag skulle vilja föra fram det resonemanget till dagens läge. Om riksdagen skulle gå ifrån beslutet om att bygga JAS, skulle vi då få samma situation? Saab har ju nu fått nya order på civila flygplan, så faran för en stor arbetslöshet är kanske inte så stor.

Ingvar Karlsson i Bengtsfors: Harald Schröder visade en tabell över internationella jämförelser, där JAS visade sig vara mycket konkurrensduglig jämfört med andra plantyper. Jag vill fråga om Harald Schröder något mera kan beröra varför priset på delserie två har stigit. Jag vill också ställa samma fråga som jag ställde till Sven-Olof Hökborg: Finns det några internationella jämförelser med liknande tekniska projekt, som har fördrats i liknande grad?

Roland Brännström: Jag har en fråga av mera principiell betydelse, baserad på erfarenheter från tidigare upphandling av flygplanssystem. Jag skulle vilja få belyst Harald Schröders uppfattning om valet av upphandlingsform inför 1982 års beslut. Var det ett krav från politiskt håll eller ett försök från industrins sida att göra upphandlingsformen attraktiv, när man erbjöd denna möjlighet att sluta kontrakt?

Inger Schörling: F.d. FMV-juristen Bertil Winberg var mycket kritisk mot att staten skrev kontrakt med Industrigruppen JAS i stället för direkt med de stora industriföretagen. Denna kritik framförde han i en statlig utredning 1983. Jag skulle vilja fråga hur stort företag Industrigruppen JAS egentligen är. Hur stort aktiekapital har ni? Kan Indu-

strigruppen JAS ta ansvar för leveranser på hundratals miljarder, som det faktiskt kommer att handla om i slutändan? Det har ju framförts, litet raljant, att Industrigruppen JAS skulle vara ett brevlådeföretag.

Hans Lindblad: Industrigruppen JAS, eller industrin, har inte velat tala om hur mycket man kommer att förlora på utvecklingen av delserie ett. Du nämnde två siffror. Först var det en siffra på vad ni själva har stått för under 15 år. Sedan nämnde du 30 000 manår, som utvecklingen skulle motsvara. Kan du säga hur många av de manåren skattebetalarna betalar?

Ett stort problem i utvecklingen har varit mjukvaran, dvs. programvaran. Det vet alla som håller på med datorer, att det kostar mycket mera och är krångligare. Är det allmänt så, att vi är dåliga på det här? FMV klarar inte det här, och ingen annan klarar det heller. Det är ett generellt problem när man har med datorer att göra. Oavsett om det gäller riksdagen, flygplan, mejerier eller någonting annat, så går det åt skogen.

Vi vet att utvecklingsjobbet blir dyrare, eftersom det tar längre tid. Varför blir då delserie två dyrare? Jo, det beror på att den är jobbigare att göra. Vad vi har hört kommer inte antalet sysselsatta att bli högre än tidigare, utan fördyringen ligger hos underleverantörerna. Och vi utgår fortfarande bara från vad man tror att de kommer att begära från år till år.

Vi ser nu att man stoppar det ena militära projektet efter det andra runt om i världen. Innebär det att det blir sådan överkapacitet att konkurrens uppstår — att man kan låta underleverantörerna konkurrera med varandra? Kan man utnyttja denna situation för att få billigare underleverantörer? Eller är det tvärtom, att man har bundit upp avtal med någon, som sedan noterar att det är färre som köper av honom och det finns då risk för att man får betala ännu mer för varje vara? Båda möjligheterna finns, beroende på om det fanns ett avtal innan eller inte. Innebär mindre beläggning i flygindustrin att man kan få billigare underleverantörer eller blir det tvärtom dyrare?

Ivar Virgin: Finns det någon möjlighet att ekonomiskt värdera spin-off-effekterna av JAS, att göra en ekonomisk bedömning av hur mycket det rör sig om?

Ett projekt av denna typ i framtiden ter sig litet realistiskt. Hur klarar företagen i Industrigruppen JAS fortsättningen, när utvecklingsuppdrag av denna typ kanske inte kommer till stånd?

Carl Frick: Harald Schröder sade med stor emfas att denna flygmaskin kommer att uppfylla de krav som är ställda. Hur kan han säga det, när vi har sett hur denna flygmaskin kullrar runt och flaxar som den gör? Kan man verkligen med bestämdhet säga att den kan uppfylla de krav som är ställda, när vi ser hur den fungerar? Jag tycker att det är övermaga. Man måste kunna ha en större ödmjukhet. Kan Harald Schröder svara på hur han med sådan bestämdhet kan påstå detta, när man ser hur det har gått?

Harald Schröder: Ingvar Björk ställde en fråga om sysselsättningen. Inom Industrigruppen JAS arbetar ungefär 3 200 personer direkt med JAS-projektet. Av dem arbetar två tredjedelar på Saabs flygdivision, alltså drygt 2 000 personer. De arbetar med utveckling. Om man skulle sluta med detta projekt, skulle de inte ha någonting att göra. Det finns inte någonstans där man direkt kan sätta in 3 000 personer som arbetar med utveckling — sådana jobb finns inte fria. Ett avbrott innebär alltså ungefär de kvantiteterna.

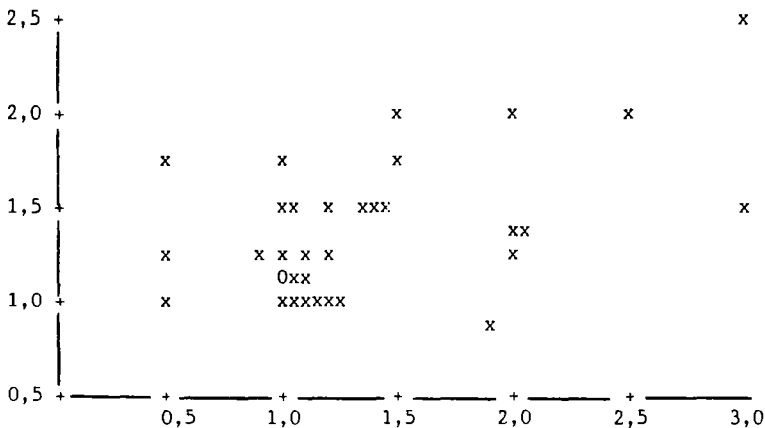
Sedan kan det bli indirekta effekter. Det civila och det militära hänger ju ihop ganska starkt, och det blir en sekundär effekt på den civila sidan, som man också kan spekulera över.

Det ställdes en fråga om varför priset på delserie två har stigit. Underleverantörerna är en sida av saken. Vi har i och för sig kontrakt med underleverantörerna. Arbetet med en underleverantör innebär att vi utgår från vad underleverantören har och anpassar det till våra speciella krav. Sedan verifierar vi att dessa krav uppfylls under alla tänkbara förhållanden. Det betyder att om man byter leverantör uppstår en engångskostnad, för att på nytt göra det jobb som den förste underleverantören redan har gjort. Det gör att det i allmänhet är mycket svårt att byta underleverantör. Det är bara när det gäller standardprodukter man kan göra det. När det gäller de stora systemen är det knappast möjligt. Vi har försökt ibland, när vi har tyckt att leverantören inte är tillräckligt bra. I allmänhet kommer man till den slutsatsen att det inte lönar sig, utan det är bättre att kämpa vidare med samma leverantör och få upp produkterna till den nivå man vill.

Per Svensson vid Chalmers Tekniska Högskola har publicerat en doktorsavhandling. Den är i och för sig inte något försvarsprojekt, men den visar hur mycket man överskrider tid och kostnad i ett stort antal projekt inom svensk verkstadsindustri. Följande bild från Per Svenssons doktorsavhandling kan illustrera att vi kanske inte är så dåliga som det sägs.

Produktutveckling i 35 projekt

RT (verklig/planerad tid)

Fördyringen för JAS 39 var 16 %, och projektet har försenats med ett år. Intressant är att författaren av doktorsavhandlingen säger att praktiskt taget alla utvecklingsprojekt försenas och fördyras jämfört med vad man ursprungligen har tänkt sig, av skäl som diskuteras i avhandlingen. I allmänhet är medelvärdet 60 % försening och 80 % fördyring, eller möjligen tvärtom. Det är alltså fråga om ganska stora tal. Det kan möjligen vara ett svar. Sedan finns det rätt många flyg- och försvarsprojekt utomlands med intressanta data på detta område.

Tidigare i dag har här sagts att industrin erbjöd sig att ge ett fast pris. Jag tror att man från både statens och industrins sida ansåg att man måste göra någon ändring i det tidigare upphandlingsförfarandet, för att tillgodose de krav som fanns. Först bestämdes att man skulle köpa ett komplett flygplan från industrin, och inte olika delar. För det ändamålet bildades Industrigruppen JAS AB. Man ville också ha en fastare prisform. Det ledde till diskussionen om fast pris. Vem som kläckte idén vågar jag inte uttala mig säkert om.

Bertil Winbergs påstående 1982 eller 1983 om hur man har arrangerat organisationen togs upp. Industrigruppen JAS är en koordineringsfunktion. Vart och ett av de fyra företagen har sitt ansvar för de delar som görs där — Saab för flygplanet, Volvo Flygmotor för motorn, Ericsson för vissa elektronikdelar, radar, prestationsutrustning osv. Industrigruppen JAS har organiserat ledningsfunktioner — huvudprojektledning, affärsledning etc. — och har ett litet kansli för att sköta pappershanteringen i samband därmed.

Bertil Winbergs anmärkning var, att detta lilla företag, som har ett aktiekapital på fem miljoner, väl inte kunde ta ansvaret för en sådan stor upphandling, som rör tio miljarder. Det är alldeles rätt, det kan det inte heller. Därför har de fyra företagen ställt ut garantier till Industrigruppen JAS, att svara för Industrigruppen JAS åtagande. Där har man alltså full uppbackning, på samma sätt som om man hade beställt på tidigare sätt, direkt från företagen.

Som svar på Hans Lindblads fråga vill jag säga att jag inte tror att vi är sämre på programvara än vad man är i andra länder. När vi talar med bekanta på flygplanssidan ute i världen går det som en röd tråd genom samtalen att det krävs en oerhört mycket större arbetsinsats för att utveckla och framför allt validera, dvs. säkerställa, att programvaran är den rätta. Det är enormt tidskrävande och omfattande saker, som vi har räknat fel på. Alla andra i världen säger samma sak, att den uppgiften är mer omfattande än man trott.

Beträffande underleverantörer kan det svar gälla som jag lämnade nyss. Det är svårt att komma ifrån de firmor som man har givit sig i lag med, och man får försöka att med dem arbeta fram en bra lösning.

De 30 000 manåren ingår i det projektarbete som vi har gjort eller kommer att göra i utvecklingsfasen, alltså från 1980/81 fram till 1992/93. Det är de siffror jag nämnde.

Hans Lindblad: Hur mycket trodde ni från början att det skulle bli?

Harald Schröder: Det vet jag inte — jag har inte den siffran tillgänglig. Företagen brukar inte vilja publicera hur det går med enskilda projekt. Vi har regelbundet lämnat uppgifter till vår kund materielverket, och det finns hemliga sådana uppgifter hos materielverket.

Ivar Virgin frågade om värdet av spin-off-effekterna. De är svåra att beräkna, därför att det är så inkommensurabla storheter man skall hantera. Jag sade tidigare hur man på det ställe som jag känner till bäst, nämligen Saab:s flygdivision, med hjälp av statens åtgärder har lyckats få upp en stor civil flygplansverksamhet. Jag tycker att det är imponerande att man på den korta tiden från starten har kommit upp i de volymer som det är fråga om. Det vittnar gott både om industrins sätt att hantera sina uppgifter och om statens sätt att hjälpa till.

Här frågades om sysselsättningen. Allteftersom projektet börjar bli färdigt har de anställda inte längre arbete med flygplansprojektet, och då måste de ha andra arbetsuppgifter. Vi har en svacka i beläggningen mellan nuvarande JAS-projektet och de kommande versioner som man kan förutse, som flygvapenchefen talade om. Den svackan har vi tänkt oss att till någon del fylla ut med Saab 2000, och vi hoppas på Saab 39 B, plus att vi har förhoppningar om att få någon exportorder för tvåsitsiga flygplan. I så fall har vi sysselsättning fram till andra sidan år 2000.

Hur kan man säga att kraven kommer att uppfyllas, frågade Carl Frick. Det som jag sade var att vi med ledning av alla prov och beräkningar kan se i dag att vi kommer att uppfylla kraven, men den slutgiltiga bekräftelsen kommer inte förrän vi flyger. Det är en reservation man alltid skall göra, att inte förrän vi har kommit fram till slutpunkten kan vi veta hur det går. Men alla som har sett på detta — hos vår kund materielverket, liksom CFV m.fl. — gör den bedömningen på det ganska omfattande underlaget, som naturligtvis ändå inte är hundra procentigt, att det kommer att bli ett bra flygplan. Vi har dock gjort sex flygningar som har gått bra och givit data. Vi har därför visst fog för det påståendet.

Inger Schörling: Den kritik som har framförts av Bertil Winberg från 1983 är ju allvarlig. Ändrades förfarandet och garantierna efter den kritiken, som gällde hela projektet och ansvarsförhållandena?

Harald Schröder: Nej, det ändrades inte. Jag tror att Bertil Winberg inte hade tillgång till avtalet och därför såvitt jag förstår inte var underkunnig om hur det såg ut. Det kanske materielverket kan säga någonting om.

Per Borg: Det var när vi började utvärderingen av JAS-projektet hösten 1982 som Winberg kom med sina kritiska synpunkter på projektet. Det är intressant att av all den kritik som lär ha funnits beträffande ekonomi och teknik så kan jag bara erinra mig att Winberg framförde sådan till den då nytillträdde regeringen. Winbergs kritik behandlades utförligt i departementet, men vår slutsats blev att den inte skulle leda till någon åtgärd.

De problem vi nu står inför i dagens situation är sådana att det inte hade hjälpt hur vi än skrivit garantierna. Jag anser att konstruktionen med IG JAS innebär en tillfredsställande lösning.

6. Kritiska synpunkter och lärdomar

– Ledning, kontroll och teknik

Gunnar Lindqvist: Låt mig först komplettera det föregående med en upplysning som gäller Bertil Winberg. Materielverket har en fullgörandegaranti, undertecknad av de fyra moderföretagen. Materielverket har i praktiken två kontrakt; ett med IG JAS och ett med moderföretagen för att undvika att man har kontrakt enbart med ett företag med för liten substans. Jag vet inte hur många gånger jag har påpekat detta för Bertil Winberg, men han vill inte kännas vid det.

Så vill jag summera utvecklingsarbetet från kontrakt fram till dagsläget.

Utvecklingen startade med stor entusiasm och hög arbetstakt, och många bra lösningar åstadkoms på olika kontraktsproblem. I huvudsak på grund av av den brist på utvecklingsingenjörer som rådde till följd av beslutsvåndan från 1970-talet började dock förseningar uppstå rätt tidigt. IG JAS vidtog många bra åtgärder för att rätta till det, men tyvärr kom man aldrig i kapp, och — vad värre var — kostnaderna steg. Ett sådant läge medför naturligtvis ett kärvare klimat mellan kund och leverantör — det går inte att undvika.

Den första flygningen utfördes i december 1988, ungefär två år senare än beräknat. Då kunde konstateras att flygplanet fungerade bra i många avseenden, men det fanns problem, som tyvärr så småningom orsakade haveriet. Jag kommenterar inte haveriet närmare, eftersom det finns speciella utredningar om det.

Vid årsskiftet 1987/88 skulle vi ha en offert på delserie två, flygplanen 31-140. Den offerten följde enligt vår tolkning inte de regler som stipulerades i avtalet från 1982, dvs. att man skulle offerera ett fast pris inom det takpris, som är angivet i avtalet från 1982. I stället erbjöd man nu ett incitamentsavtal utan egentlig kostnadsgräns. Vi bedömde att priset troligtvis skulle ligga över det ursprungliga takpriset. Det var då vi gjorde en anmälan till regeringen och samtidigt begärde ny offert.

Vi gjorde då också en ny kostnadsjämförelse mellan de utländska alternativen, närmast F 16 och F 18, och ett fullföljande av JAS-projektet. Därvid jämförde vi de kostnader som återstod för att fullfölja 39-programmet med de kostnader som var förknippade med att lägga ner 39-programmet och kostnaderna för att anskaffa flygplan, modifierade enligt de svenska önskemålen. Resultatet blev även den här gången att det vid leverans av mer än 300 flygplan skulle vara lönsamt att fortsätta med 39-systemet. Att det blev så även denna gång berodde på tre faktorer som tog ut varandra: dollarkursen hade gått upp, 39-projektet hade blivit dyrare, och vi hade konsumerat över 11 miljarder på 39-projektet.

Jag slutade min anställning vid FMV den 1 april föregående år, men jag har förstått att man sedan dess har gjort upp om det första avtalet, om utveckling och leverans av 30 flygplan. Innebörden är att IG JAS tar sitt ansvar för att fullfölja utveckling och denna tillverkning av flygplanet inom avtalets ram, dvs. den står för konstruktion och funktion enligt specifikationerna. Det anser jag vara positivt. Enligt förutsättningarna från 1982 står dock FMV för konsekvenserna av haveriet.

Det finns tydligen också ett förslag till avtal för de 110 flygplanen i delserie två. Det innebär ett incitamentsavtal, som enligt vad jag förstår blir ganska likt det avtal man hade för Viggensystemets första delserie.

Om man sedan skall försöka dra erfarenheter av detta, tycker jag inte det lönar sig att diskutera exakt varför den ena eller andra instansen eller personen sade det eller det. Jag tror att alla inblandade agerade för att föra fram projektet. Men man får inte glömma att parterna hade delvis skilda målsättningar. Det måste råda ett affärsmässigt förhållande mellan staten och industrin i det sammanhanget. Då är det legalt och riktigt att man åtminstone i vissa delar har olika åsikter och olika målsättningar.

Den första erfarenheten gäller om man kan prediktera utvecklingen. Utveckling är aldrig till 100 % säker — då skulle det inte vara en utveckling.

En viktig fråga innan man startar ett utvecklingsprojekt är vilken risknivå man skall lägga sig på. Det krävs lång erfarenhet och djupa kunskaper för att göra en bedömning av på vilken nivå man skall lägga risken. Satsar man för djärvt, blir det sannolikt kostnadsökningar och leveransförseningar. Satsar man för litet på utveckling, riskerar man att få ett omodernt och därmed ineffektivt system, och kostnaden per effekt blir alldeles för hög.

Man kan lära en del från 37-systemet beträffande kostnadsberäkningar. Från nivån 1965/66, då utvecklingsarbetet hade varit i gång några år och man hade ganska fasta specifikationer, måste man öka de predikterade kostnaderna med 25 % för typarbetet och med 20 % för serien för att hamna på de belopp vi verkligen har utbetalat. Dessa siffror är korrigerade med index för motsvarande verkstadsvaror. Om vi däremot utgår från 1963, då man startade från grunden, måste vi lägga på andra marginaler för att komma upp till det belopp vi har utbetalat.

Man fattade beslut om serietillverkning 1966/67, och sedan dess har det alltså inte varit alltför stora kostnadsökningar för 37-systemet. Det är anmärkningsvärt, framför allt med tanke på att man inom dessa ramar har realiserat de ökade kraven på jaktversionen.

En slutsats man kan dra av detta är naturligtvis att det behövs ett antal år av utveckling innan man bör fatta ett definitivt beslut och gå in på ett fastpriskontrakt. Redan på 1960-talet försökte USA:s försvarsminister McNamara göra detta på ett antal stora projekt, men det blev inte särskilt lyckat, det heller.

Om man ser på 39-systemet i dag är det svårt att avgöra vilken tidpunkt man skall jämföra 1982 med — motsvarar det 1965, 1966

eller 1967? Det är svårt att säga. Det ligger antagligen närmare 1964, skulle jag vilja påstå. Hur stor den procentuella ökningen kommer att bli kan vi av två orsaker inte säga i dag. För det första vet vi inte hur stor omfattning programmet kommer att få. För det andra vet vi inte — om man går in för ett incitamentsavtal — var på kostnadskurvan man hamnar.

Detta pekar på att man måste ha tillräckliga reserver när man startar ett projekt. Kanske behöver man från början 50 % i reserver, och efter tre-fyra år kanske det räcker med 20—25 %.

En annan lärdom jag vill dra fram är att det är av största vikt att kund och leverantör är överens om specifikationer och verifieringsprogram. S.k. övergripande specifikationer, som det inte är tekniskt och ekonomiskt rimligt att kontrollera, är inte acceptabla. FMV måste med tillräcklig konfidens, dvs. utprovning, kontrollera att materielen kommer att fungera i den miljö där den skall verka. Det är det som bestämmer den nivå på vilken specifikationerna skall skrivas.

Så till industrins förmåga att ta ansvar:

- Som jag har påpekat är det fel att tro att någon kan till 100 % garantera att en avancerad utveckling lyckas.
- Ett annat problem är kontrakt som är alltför långsiktiga. Om det uppstår stora kostnadsöverskridanden, skulle man i det här fallet behöva operera med en industri med stora förluster under upp till kanske 20 år, och det skulle innebära stora problem ur säkerhets- och kvalitetssynpunkt, särskilt för en industri som är så kritisk vad gäller exempelvis flygsäkerhet.
- En annan sak som är svår med långtidskontrakt är att optimera livscykelkostnaderna, dvs. summan av utvecklingskostnad, tillverkningskostnad och underhållskostnad. Livscykeln omfattar en period på bortåt 50 år för ett sådant här system. Att tro att man i ett utvecklingskontrakt skall kunna lägga in ett tillräckligt incitament för att industrin skall vilja minimera livstidskostnaden anser jag inte realistiskt. Det skulle i praktiken innebära att man försöker övertala leverantörerna att dra på sig kostnader i nutid för att kunden om 30 år skall göra besparingar. Det är knappast rimligt att skriva sådana kontrakt. Det enda sättet är att kunden med sin användarerfarenhet ges möjlighet att granska konstruktionen och genom accelererade gångtidsprov utröna driftegenskaperna och därigenom i tid påverka utformningen av livstidskostnaderna.
- Sedan ligger det rent juridiska begränsningar i aktiebolagslagen för vad ägare och företag behöver ställa upp med i en kritisk situation.

Ytterligare en erfarenhet från upphandlingen som jag vill dra fram är att man inför varje större upphandling redan från början måste bestämma sig för om det skall bli en konkurrensupphandling eller monopolupphandling. Om man börjar på det ena sättet och sedan övergår till det andra, får man nackdelarna med båda metoderna men knappast någon av fördelarna. Fördelarna med en monopolupphandling är att kund och leverantör tillsammans kan optimera konstruktio-

nen och specifikationerna till den mest kostnadseffektiva lösningen. Det går inte i en konkurrenssituation. Fördelen med en konkurrenssituation är att man får bättre kontroll av om kostnaderna är rimliga.

Sammanfattningsvis: Vad krävs för att driva ett sådant projekt som JAS 39? Det krävs stor kunnighet och erfarenhet hos kravställarna, flygvapnet och FMV, och hos konstruktörer och produktionstekniker i industrin. Det fordras en optimering av konstruktionen, noggrann utprovning, fast projektledning och strikt ändringskontroll samt realism när man bedömer kostnader, tidsplaner och handlingsvägar.

Om man applicerar det på det här projektet och ordentligt kavlar upp ärmarna, tror jag att det finns en chans att den goda idén med JAS 39 skall kunna ge ett gott slutresultat — naturligtvis under förutsättning att det blir tillräckligt antal flygplan till flygvapnet.

Åke Sundén: Vi har i Sverige ett antal lyckade flygplansprojekt bakom oss — tekniskt och ekonomiskt lyckade även vid en internationell jämförelse. Det har berott på några grundläggande faktorer: att Sverige är ett industriellt väl utvecklat land, att vi historiskt sett har en hög ingenjörskompetens, att vi har en egen behovsprofil, som vi kan bestämma själva utan att behöva ta hänsyn till någon partner, att Sverige är en liten nation, som har små samarbetsförluster och begränsad byråkrati.

För att kunna utnyttja alla de här fördelarna i ett projekt behöver man ha lämpliga avtalsformer — då först kan fördelarna verka. Sådana avtalsformer har vi haft genom tiderna. De karakteriseras av att man uppnådde fullständig insyn och en successiv granskning av vad som pågick under projektets framåtskridande. De medgav flexibilitet med möjlighet att kompromissa i ambitionsnivån, t.ex. prestanda mot ekonomi när så behövdes och efterhand som kunskaperna steg under projektutvecklingen. De medgav också en ökad kraftsamling av landets kompetens. Vi har visserligen en flygindustri som tar fram materielen, men den samlade kompetensen ligger inte bara hos flygindustrin, utan den finns också hos anskaffningsmyndigheterna och hos högskolor och forskningsinstitutioner. Det lilla landet har en förmåga att verka genom att vi utnyttjar den samlade kompetensen. Slutligen medgav den tidigare anskaffningsformen en smidig anpassning av sidoleverantörsutrustning.

När JAS-kontraktet skrevs gick man över till att använda en fastpris-kontraktform med ett paketpris, varvid paketet sträcker sig totals år framåt i tiden.

Det fanns en hel del litteratur i ämnet. USA hade passerat flera stadier i anskaffningsfilosofin. Här nämndes nyss McNamaras "total system acquisition" — ett totalsystempaket som provades på flygplanen C 5A och F 111. I båda fallen uppstod kraftiga kostnadsöverskridanden och tidsfördröjningar, och avsedda prestanda uppnåddes inte helt. Dessa brukar anföras som exempel på att paketpris inte kan användas vid stora projekt.

Tio år senare fanns en ny filosofi, nämligen "fly before buy", men den kan tillämpas bara i stora länder som kan bekosta mer än ett

projekt åt gången och kan ta fram dem och jämföra för att sedan välja med hänsyn till de prestanda som kan bevisas. På ett sådant program kom flygplan F 16 fram liksom flygplan A 10.

Det finns också en modernare form, som dock inte är mer modern än att den tillämpats även i Sverige på Drakenprojektet. Den går ut på att man före ett större projekt använder ett experimentflygplan för att prova ut ny teknologi som man vet kommer att bli kritisk eller svår att införa. Både det engelska EFA och det franska Rafale är sådana rena experimentflygplan, där man bl.a. för att förbilliga provar ut digitala styrsystem.

Ingenting av det här hade vi förberett 1982. Vi hade i slutet av 1970-talet tvärtom arbetat med utveckling och forskning på en ganska låg nivå. Det pågick för övrigt ett generationsskifte inom det flygtekniska området, och vi hade ingenjörskris. KTH saknade flera kullar flygingenjörer. Egentligen var därigenom förutsättningarna dåliga när vi startade projektet.

Jag var mycket imponerad av att flygindustrin genom IG JAS vågade skriva ett fastpriskontrakt för en lång tid som innehöll mycket ny teknologi – närmast tillämpad forskning – som man hade svårt att definiera. Gunnar Lindqvist nämnde nyss att det är viktigt att man kan definiera och verifiera. När det ligger så långt fram i tiden och kunskaperna hela tiden måste ökas blir det svårt att undvika tolkningsfrågor så småningom. Det fanns alltså en viss oro.

Jag har noterat att man nu har för avsikt att gå över till ett mjukare kontraktssystem, mera liknande det man tidigare har erfarenhet av, och det tycker jag för min del bådär gott för fortsättningen.

Ambitionsnivån har diskuterats. Självfallet har den inflytande på både kostnaderna och genomförandemöjligheterna för projektet. Ambitionsnivån måste ju svara mot uppgiften. Utlandet vet att Draken och Viggen, som skall ersättas, utgör starka hot mot varje flygplan som söker penetrera svenskt luftrum. JAS måste naturligtvis i sin miljö vara lika effektiv. Ett djärvt steg var att man beslöt försöka uppnå ungefär samma prestanda som Viggen har men med avsevärt mindre storlek, mindre vikt och lägre pris. Det lägre priset skulle då vara en förutsättning för att man har råd att beställa tillräckligt antal.

Något som kanske ingen tänkte tillräckligt mycket på var att det kostar mer än man tror att förminska. Miniaturisering har genom tiderna kostat mycket och leder dessutom till större svårigheter att få in tillräckligt mycket utrustning. Jag tillhörde dem som hade velat ha ett större flygplan, givetvis med en större motor. De alternativ som diskuterades var bl.a. F 16, och F 16 är ett större flygplan med större motor. Det har fortfarande skymtat som ett alternativ på senare tid.

Flygutprovningen har kritiserats av haverikommissionen. Jag har själv sysslat mycket med utprovning, och jag måste tyvärr instämma i haverikommissionens kritik. Provflygare, mättekniker och beräkningsingenjörer bildar ett odelbart team när det gäller flygutprovning. Särskilt i nya och komplexa system måste provflygarens iakttagelser kompletteras med en värdering av mätdata efter varje prov, oavsett hur duktig provflygaren är. Problemet är väl närmast att man med modern

mätutrustning får så många mätvärden att man riskerar att drunkna i dem. Har man tidspress, kan värderingen verka tidsödande just när man behöver den. Det är beklagligt att vi genom ett haveri skall påminnas om denna erfarenhet, som egentligen är mycket gammal.

En del av det övriga som jag hade tänkt säga har sagts av Gunnar Lindqvist på ett sådant sätt att jag själv inte hade kunna säga det bättre, så jag stannar här.

Sven-Olof Ridder: Jag börjar med en liten historik som rör mina egna erfarenheter från projektbranschen sedan mitten av 1950-talet. De innefattar projekt som Sk 60, AJ 37, B3LA och nu senast JAS 39. Gemensamt för alla dessa projekt, med undantag för B3LA, är att där har ingått canard- eller nosvingekonfiguration i förstudierna. Det gäller även Sk 60 — eller Flygplan 105 som det hette vid starten. Den började som en canardkonfiguration. Jag hade förmånen att som relativt nyanställd på dåvarande flygtekniska laboratoriet få göra vind-tunnelprov med denna första variant av 105:an, och erfarenheterna från dessa prov grundlade en skepsis mot canardkonfigurationen i allmänhet.

Vad beträffar Viggiskonfigurationen kan sägas att den framkom som resultat av ett svenskt pionjärbete med deltavingar, virvelströmning samt upptäckten att tandemplacerade deltavingar hade en ömsesidigt stabiliserande effekt på strömningen. Med ett sådant arrangemang kunde en hög lyftkraft skapas, om en hög anfallsvinkel och ett högt motstånd kunde accepteras. Viggiskonfigurationen förklaras av att kunden icke specificerade svängprestanda utan betonade start- och landningsprestanda samt fart och lastförmåga. Att det var av intresse att kunna svänga framstod inte klart förrän några år senare, kanske bäst demonstrerat av F 16 år 1974.

Under förprojektarbetet med 37:an fick professor Sten Luthander och jag dåvarande flygförvaltningens uppdrag att granska Saabs "Aerodynamiska grundvalar för flygplan 37". Vid detta arbete tyckte jag mig förstå att ett stjärtförsatt delta- eller pilvingat flygplan skulle erbjuda bättre allroundprestanda, vilket vi även framhållit i vårt yttrande.

Under större delen av 1960- och 1970-talen hade jag som anställd vid flygtekniska laboratoriet, som sedan 1983 är en sektion av flygtekniska försöksanstalten, arbetat med studier i låghastighetsvindtunnel av schematiska militärflygplan inom en rambeställning från FMV. Under en period på 1960-talet hade jag även arbetat deltid på Saabs Stockholmskontor med olika förprojektstudier.

Sedan till JAS-epoken. JAS-epoken föregicks av B3LA. Projekt- och vindtunnelstudier under den tiden avsåg endast pilvingade stjärtflygplan, där det enda exotiska inslaget utgjordes av diverse varianter av ryggluftintag.

När så JAS-varianter började studeras av Saab-Scania hade även andra flygplanstillverkare uppmärksammat canardkonfigurationen. Till skillnad från Viggiskonceptet rör det sig denna gång om i tippel grundinstabila flygplan, vilket odiskutabelt förbättrar stationärsvängprestanda för denna kategori av flygplan. Det är alltså egenskaper som

även Sverige så småningom hade insett värdet av. Det var framför allt i tyska studier som det taktiska värdet av flygning vid extrema anfallsvinklar hävdades. I detta sammanhang skulle canardkonfigurationen vara ett naturligt val.

Ur Saab-Scanias synvinkel framstod sannolikt den internationella trenden mot canardflygplan som en bekräftelse på att företaget tidigt slagit in på rätt väg, dock med stabila canardflygplan, och en satsning på en canard-JAS vore följdriktig — man behärskade(ju aerodynamiken.

De JAS-alternativ som utkristalliserade sig vid Saab-Scanias projektstudieetapp var de klassiska tre, nämligen

- 1) stjärtlös delta,
- 2) stjärtförsedd pilvinge,
- 3) instabilt canardflygplan.

Vid en sådan schematisk projektjämförelse tenderar alltid den enkla stjärtlösa deltan att tillmätas sämsta prestanda på grund av sin stora erforderliga vingyta. Kvar till final blir de båda mer komplexa alternativen med separat trimyta.

Den största principiella skillnaden mellan canard- och stjärtaalternativen synes vara den begränsning i valfriheten vid utformning av flygplanet som vidlåder canardvarianten för erhållande av någorlunda intressanta flygprestanda. En faktor som tidigare nämnts är att en höggradig instabilitet erfordras. En annan nackdel är att huvudvingens sidoförhållande måste begränsas till relativt låga värden med hänsyn till icke-linjära egenskaper vid högre anfallsvinklar. Även ett antal andra typiska canardproblem existerar.

Vid den aktuella projektjämförelsen hade Saab-Scania försett stjärtaalternativet med ryggluftintag, och detta bedömdes — sannolikt helt korrekt — som en onödig teknologisk risk för ett supersoniskt flygplan. Kvar fanns då ett höggradigt instabilt nosvingeflygplan.

Under den här tiden var jag anlitad som konsult åt FMV för att granska och anföra synpunkter på Saab-Scanias konfigurationsval för JAS-projektet. Min uppfattning om förnuftigast möjliga val, som framkommit på grund av egna vindtunnelprov och förprojektskisser, gick stick i stäv mot Saab-Scanias förslag. Min bestämda åsikt var att ett pilvingat stjärtflygplan med svagt positiv tippstabilitet skulle vara klart bästa val för den aktuella specifikationen — ingen äventyrlig instabilitet som skulle kunna medföra ökade utvecklingskostnader, ökad känslighet för avsiktliga eller oavsiktliga störningar samt klart överlägsen för attackuppgiften.

Under perioden 1980—1982, då det rådde ett visst mått av perestrojka i en bransch med en eljest repressiv attityd försökte jag att i tekniska rapporter och i andra skrifter framföra mina betänkligheter mot Saab-Scanias tekniska lösning.

Sedan några konstateranden och slutsatser. En del av det som sedan har hänt med JAS-projektet har framgått av rapporteringen i massmedia.

Om man skall summera intrycken, har Saab-Scania grovt underskattat problemen med att utveckla styrsystemet till ett instabilt flygplan.

En viss godtrogenhet hos beställaren kan också noteras. I andra länder satsar man på teknologi-demonstratorer, och ingen seriebeställning av ett kraftigt instabilt canardflygplan har mig veterligt lagts utanför vårt lilla land.

Kännnetecknande för Saab-Scanias insatser beträffande prototyputveckling av nya militärflygplan är att tiden för framtagandet har varit dubbelt så lång som för utländska tillverkare. I det senaste exemplet tycks man på väg att överträffa tidigare tidsutdräkter.

Att ett litet land som Sverige med begränsade resurser har problem av denna art är helt naturligt, men risken är uppenbar att när så småningom produkten är färdig att levereras till förband gäller helt andra förutsättningar i omvärlden. En sådan tänkbar ändring av förutsättningarna i den framtida stridsmiljön kan vara att kraven på moderna stridsflygplansegenskaper kan radikalt förändras på ett antal punkter, såsom extrema krav på låg signatur — det man kallar för stealth — och förhindrat bruk av efterbrännkammare och radar av den anledningen och även krav på minskad störkänslighet och minskad känslighet för motmedel.

En svensk anpassning till förändrade krav så att en rimlig grad av modernitet och slagkraft kan upprätthållas blir således svår att tillgodose med de begränsade resurser som föreligger.

Avslutningsvis kan jag säga att oavsett hur upphandlingen av stridsflygplan till det svenska försvaret kommer att ske i framtiden är det av största betydelse att tillräcklig aerodynamisk och allmänt flygteknisk kompetens upprätthålls inom landet.

Roland Brännström: Jag vill återvända till den fråga som jag ställde till Harald Schröder och riktar den nu till Gunnar Lindqvist — det är möjligt att den också berör Sven Hirdmans tidigare uppgift i projektet. Det anknyter närmast till diskussionen om varför man valde den här typen av upphandling.

Var upphandlingsformen ett krav från politiskt håll, eller var det så att industrin försökte så att säga lotsa sig fram till ett tidigareläggande av projektet för att hålla uppe och utveckla sin kapacitet och möjligheterna att bli kvar på marknaden?

Jan Jennehag: Jag vänder mig närmast till Gunnar Lindqvist. Carl Frick ställde tidigare en fråga till Sven-Olof Hökborg om pilotmiljön i JAS Gripen. Gunnar Lindqvist har tidigare uttryckt skepsis — för att säga det mildt — beträffande pilotmiljön för våra pojkar och i framtiden även flickor. Kvarstår Gunnar Lindqvists kritiska uppfattning?

Det var med viss förvåning jag hörde Gunnar Lindqvist säga att det var mycket tillfredsställande att Industrigruppen står fast vid priskonstruktionen med utveckling och leverans av delserie ett till fast pris.

Här återkommer vi till beställarens ansvar för kostnaderna för haveriet, hur stora de kostnaderna nu blir. Man kan väl ändå säga att beställaren till ingen del har ansvar för att haveriet inträffade. Hade det inte inträffat, hade då enligt Gunnar Lindqvists uppfattning Indu-

strigruppen kunnat stå fast vid det fasta priset, eller har man utnyttjat en tragisk händelse som haveriet till att klösa pengar av skattebetalarna?

Det har talats om olika sätt att beräkna kostnaderna för haveriet. Vill man göra det mycket enkelt för sig, kan man säga att kostnaden för haveriet är kostnaden för ett plan i delserie ett, ingenting annat. Men kostnaden lär vara åtskilligt högre. Vad ingår egentligen i haverikostnaden?

Paul Ciszuk: När man skall försöka bedöma om projektet Gripen kommer att lyckas är det intressant att jämföra med utländska varianter. Det gäller främst det israeliska projektet, som emellertid lades ner 1987. Det som närmast mest liknar Gripen är det franska projektet Rafale. Det är ett experimentflygplan som har 800 flygtimmar, och där torde man kunna dra en hel del lärdomar att jämföra med.

Men nu är det litet annorlunda. Det planet har två motorer, och det sägs att man har lagt ner 60 miljarder på utveckling. Jag går inte i god för siffran, men man har antagligen satsat mer än de 13 miljarder som vi hittills har lagt ner på JAS.

Jag vill fråga Sven-Olof Ridder och de andra vad det kan bero på att man flyger så bra med Rafale men inte med JAS. Beror det på de många miljarderna, eller hänger det samman med att planet har två motorer?

Carl Frick: Gunnar Lindqvist säger att man inte kan ge garanti för att ett så här komplicerat projekt kommer att lyckas. Samtidigt meddelar han att det finns en fullgörandegaranti. Hur stämmer det? Man kan alltså inte lämna några garantier för att det lyckas, och samtidigt finns det en fullgörandegaranti. Det stämmer inte. Jag skulle vilja ha ett klagörande av vad som menas med detta.

Hans Lindblad: Åke Sundén, som är gammal provflygare, säger att det är en gammal tanke att man skall ta vara på erfarenheter från gjorda flygningar innan man gör nya. Kan det vara så att varje vecka som arbetet pågår får industrin betala själv, och det är fråga om hundratals miljoner, kanske flera miljarder? Provflygavdelningen vet att för varje dag som man begär att få se på siffrorna kommer ekonomiavdelningen eller industrigruppen att säga att det kostar pengar. Kan inte provflygavdelningen utsagt eller utsagt utsättas för en sådan tidspress att man helt enkelt måste frångå den elementära tanken att ta vara på tidigare erfarenheter innan man går vidare? Känner Åke Sundén igen att provflygavdelningen kan ha försatt företaget i en sådan situation att man måste överge elementära regler för provflygverksamhet?

Sedan vänder jag mig till Gunnar Lindqvist. Det är klart att man kan säga att det funnits skäl för att inte ha fasta priser och att man skall dela kostnaderna om de blir för stora, men man väjde JAS mot utländska alternativ, och det var med nöd och näppe som JAS klarade de operativa kraven. Man väjde då också in kostnaderna. Om någon sagt att man inte visste om det skulle kosta 10 miljarder mer, hade politikernas val blivit annorlunda. Dessutom var det industrin själv

som ville ha priset relaterat till priset för Viggen. Det var det som gjorde att JAS så att säga kom upp på föredragningslistan. Fyra stora koncerner sade att de kunde stå för projektet, och det var väl en förutsättning för att projektet skulle komma till utförande.

Om någon hade sagt att man ville ha ett Viggkontrakt och att ingen visste vad slutsumman skulle bli, är det osannolikt att en riksdagsmajoritet 1982 skulle ha sagt ja. Om någon hade kommit med den idén 1982, undrar jag om något politiskt parti hade gått med på det.

Sven Hirdman: Roland Brännström frågade om upphandlingsformer och fasta priser, och jag skall försöka utveckla hur det var med detta.

Jag kom först i kontakt med vad som skulle bli JAS-projektet vid ett besök hos Saab den 20 november 1979. Sedan hade jag dagliga och veckoliga kontakter med industrin.

Det var nog industrin som först föreslog att man skulle offerera ett fast pris för hela projektet. Det tog departementet och regeringen fasta på, bl.a. av det skälet att man ville ha en riskdelning och se till att industrin skulle få betala överskjutande kostnader. Det gjordes också den mera politiska bedömningen att detta var nödvändigt för att få politisk stadga åt projektet. Det fanns dessutom en inrikespolitisk aspekt: det hade inte gått att få igenom projektet i riksdagen om man bara kommit med lösa uppskattningar. Det visade också erfarenheterna från 1970-talet.

Ytterligare en anledning, som Hans Lindblad var inne på, var att man undersökte två alternativa projekt: Å ena sidan en svensk sammanhållen utveckling och å andra sidan ett realistiskt utländskt alternativ. Från utlandet fick man in fastprisofferter för bl.a. F 16 och F 18. För att de över huvud taget skulle kunna jämföras måste man ha något pris för det svenska alternativet.

Nu var det inte ett idiotfastpris man talade om, utan i det som blev JAS-kontraktet fanns en viss flexibilitet inbyggd. Jag vet att Bengt Lehander skulle kunna utveckla det. Det var inte så mycket fråga om ett antingen—eller.

Gunnar Lindqvist: Frågan återkorn, vem som kom upp med idén om fast pris. Det är ungefär som att diskutera om det var hönan eller ägget som kom först. Jag tror att det var ett resonemang mellan politiker och industrin som ledde till detta. Vi inom FMV fick det omtalat från båda håll att ett fast pris var en absolut förutsättning för att det skulle bli något kontrakt — man skulle annars inte kunna driva igenom ett beslut. Vi försökte flera gånger utveckla ett uppehållande försvar och driva utvecklingen några år under andra betingelser tills vi var helt på det klara med hur det skulle vara, men det skulle naturligtvis ha fördröjt beslutet och kunde utgöra en risk för att det inte blev något beslut.

Sedan till frågan, om miljön i ett sådant här system skulle vara kritisk för föraren.

Det ställs stora krav på en förare i ett ensitsigt flygplan — det är enligt min bedömning den svåraste arbetsplats en människa kan ham-

na på. Det gäller då att ta fram utrustning som hjälper honom. Jag tror att det finns förutsättningar att utforma det här flygplanet på sådant sätt att det inte skall innebära några större svårigheter utöver vad vi redan har i flygplan i detta land eller i andra länder. Jag vill i det sammanhanget säga att utformningen av kabinen i svenska flygplan är föredömlig i jämförelse med utländska flygplan.

Man har också frågat, om en människa kan styra ett instabilt flygplan. Flygplanet är i grunden aerodynamiskt instabilt, men med hjälp av elektroniken blir det ur förarens synpunkt stabilt. Jag tror alltså att förarmiljön blir acceptabel.

Sedan var det fråga om haverikostnaderna. Tyvärr har vartenda flygplansprojekt hittills drabbats av haverier. Det vore att blunda för verkligheten att tro att vi skulle ha kunnat klara oss utan något haveri den här gången. Vid de diskussioner som fördes 1982 ansåg FMV att det var lika bra att vi tog upp reserver för ett haveri som att industrin gjorde det, och då till ett högre belopp. Det var en rent ekonomisk uppgörelse, som jag fortfarande tycker är sund.

Exakt hur haverikostnaderna kommer att drabba staten kan jag inte säga, eftersom uppgörelsen är träffad sedan jag slutade.

Kostnaderna för Rafale är mångdubbelt högre än kostnaderna för JAS 39. Men man måste vara rättvis och säga att för de kostnaderna utvecklas också en helt ny motor. Det är dessutom ett större flygplan, så projekten är inte jämförbara. Naturligtvis är det bättre att låta utvecklingen ske i små steg och att använda ett experimentflygplan, men här är man pressad av tiden och måste göra vissa kompromisser.

Man kan inte vara hundra procentigt säker på att lyckas, men moderbolagen har lämnat en fullgörande garanti. Det går inte ihop, sades det. — Jo, det går faktiskt ihop. Man måste inse att det finns en risk för att prestanda inte helt kommer att uppfyllas, och man kan drivas in i stora kostnadsökningar om man till varje pris skall klara av allting. Därför måste man vara beredd att ta vissa diskussioner.

Fullgörandegarantin träder in om IG JAS kommer på obestånd. I så fall får de andra företagen rycka in och ta ansvaret som om IG JAS hade samma aktiekapital som alla de andra företagen tillsammans. Jag tycker att resonemanget går ihop.

Hans Lindblad sade att det aldrig skulle ha fattats något beslut, om det inte varit fast pris. Det är antagligen riktigt. Men då kanske jag får vara litet obehaglig. Vems är nu ansvaret för att det blivit kostnadsökningar i förhållande till det fasta priset? Det är naturligtvis industrins ansvar, eftersom den har gjort en missbedömning från början. Men jag anser att det inte står i mänsklig makt att till 100 % prediktera kostnaderna på ett tidigt stadium. Är det då ansvarsfullt att lämna ifrån sig ansvaret till 100 %? Är det kanske inte FMV:s, flygvapnets, ÖB:s och t.o.m. regeringens och riksdagens skyldighet att inse att man inte alltid kan göra så? Skall man inte kunna fatta beslut om en utveckling som staten bekostar, därför att det alltid måste vara fast pris? Det är till nackdel för vår industriella potential om inte denna församling vågar fatta beslut som innebär risker.

Åke Sundén: Paul Cizuk talade om Lavi och Rafale och frågade varför de flyger så bra. Beträffande Lavi undrar jag det också, eftersom styrsystemet till det flygplanet togs fram av samma leverantör som Saab-Scania har anlitat för JAS-systemet och som började litet tidigare. Å andra sidan flög Lavi med restriktioner. Man fick två flygplan i luften. Projektet är nedlagt nu.

Med Rafale har man hållit på ganska länge. Man började redan på 1970-talet med en installation i en ombyggd Mirage och fortsatte sedermera med ett digitalt styrsystem utprovat i Mirage 2000. Enligt min uppfattning är fransmännen skickliga på avionikområdet.

Hans Lindblad undrade om man under tidspress avsiktligt kan underlåta utvärderingen mellan provflygningar. Det gör man inte, utan man håller på flygsäkerheten. Men man har i det här fallet enligt min uppfattning uppenbarligen inte gjort det tillräckligt omsorgsfullt. Man har gjort det så långt att man har observerat att här finns någonting som inte är riktigt bra, men man har inte dragit den fulla konsekvensen genom att antingen införa hårda restriktioner för flygningarna eller gå djupare in i värderingen av mätresultaten. Men avsiktligt låter man inte tidspress påverka flygsäkerheten.

Sven-Olof Ridder: Jag har blivit ombedd att kommentera jämförelsen med Rafale och förklara varför det flög med en relativt hög grad av framgång.

Jag kan bara hålla med Åke Sundén, att tillverkaren Dassault mer kontinuerligt har sysslat med utveckling av nya prototyper och arbetat mer långsiktigt än vad Saab-Scania har gjort. Man har väl också haft större resurser genom att man har exporterat flygplan till hela världen under lång tid och förmodligen på det sättet haft hygglig ekonomi.

Sven-Olof Hökborg: Här talades om haverikostnaderna. Kostnaderna är ju avsevärt mer än för ett serieflygplan. Saab har inte tagit igen någonting av de andra förlusterna, som avser ersättning för ett nytt provflygplan, kostnaden för att åtgärda felet, och vissa förseningskostnader. Jag kan nämna utan att gå för långt in i det att IG JAS hade en nota som var avsevärt högre än den som senare lades fram efter en förhandlingsuppgörelse som slutade på en miljard.

7. Regeringens syn på projektet

- Huvudfrågor i den fortsatta utvecklingen
- Regeringens uppföljning – erfarenheter och fortsatt uppföljning

Jan Nygren: Det mesta av bakgrunden på både längre och kortare sikt har presenterats av andra här i salen.

Jag kom till försvarsdepartementet i september 1988 i den roll jag nu har. Redan innan dess hade ett antal problem anmälts till regeringen bl.a. av försvarets materielverk. Man rapporterade då att man hade svårt att få en avtalsenlig första offert från Industrigruppen. Med det som utgångspunkt fördes diskussioner mellan försvarets materielverk och IG JAS, som ledde till att det kom en offert – om än icke helt avtalsenlig, enligt försvarets materielverk – till FMV som redovisades i

försvarsdepartementet i oktober 1988. Det var då man fick bekräftat att Industrigruppen inte ansåg sig kunna offerera flygplanen i delserie två inom det takpris som man åtagit sig i grundkontraktet från 1982.

Det föranledde försvarsdepartementet att genom mig skriva ett brev till överbefälhavaren och begära att få ett antal frågor besvarade. Bl.a. ville vi ännu en gång få utländska alternativ belysta som möjligen kunde finnas till en svensk JAS. Vi ville också att överbefälhavaren skulle redovisa sin bedömning av JAS-projektets totala kostnader med kostnaderna för delserie två inräknade enligt preliminära beräkningar som man då hade tillgängliga.

ÖB:s svar i januari 1989 gavs viss publicitet. Det är känt i denna krets att överbefälhavaren med stöd av underlaget från flygvapnet och materielverket inte förordade ett utländskt alternativ till JAS-projektet, även om de aviserade kostnadsökningarna inräknades. Det kan finnas skäl att påpeka att de kostnadsökningar som då redovisades för delserie två i stort sett har stått sig genom hela den process som sedan har vidtagit.

Därefter kom haveriet. Det innebar ett tekniskt stopp i de under december 1988 påbörjade provflygningarna. Vad som hände vid haveriet behöver jag inte gå in på, eftersom det har framgått med all önskvärd — eller, om ni så vill, icke önskvärd — tydlighet av de bilder som TV-Aktuellt förmedlade inte bara till svenska medborgare utan runt om i världen.

Regeringens arbete med JAS-projektet har under 1989 fortsatt för att med beslut och frågor stegvis förbättra beslutsunderlaget för projektet och dess fortsatta inriktning. Jag skall inte gå igenom den korrespondens som departementet och regeringen har fört med myndigheterna — den finns tillgänglig. Samtliga beslut har varit öppna och har redovisats för utskottet.

I korthet har alltså dessa beslut syftat till att klarlägga både tekniska och ekonomiska konsekvenser av haveriet och att klarlägga de totala kostnaderna för att fortsätta projektet med den ursprungliga ambitionen från riksdagsbesluten 1982 och 1983. Vi har också självfallet försökt efter förmåga blicka in i framtiden, dvs. efter de 140 flygplan som nu diskuteras.

De huvudfrågor som regeringen ser i det fortsatta arbetet under de närmaste åren har redovisats i ett regeringsbeslut från den 13 december 1989. Av det beslutet framgår att regeringen inte anser att projektet bör avbrytas nu, utan att den fortsatta inriktningen bör prövas av riksdagen i samband med det planerade försvarsbeslutet under våren 1991. Regeringen uppdrog vidare i beslutet till materielverket att infordra en slutlig offert på delserie två från Industrigruppen till oktober 1990.

Det finns bl.a. två viktiga frågor som måste tas med i det fortsatta arbetet och som också har framhållits i beslutet den 13 december. Det gäller kostnadsutvecklingen för serietillverkningen och hur de nya lednings- och samverkansformer som nu etablerats inom Industrigruppens företag, liksom inom företagen och materielverket, kan leda till en ökad kontroll över projektkostnader och tidsplan.

1991 års beslut om JAS-projektets fortsatta inriktning bör också innehålla ett slutligt ställningstagande till utvecklingen av en tvåsitsig version av JAS, alltså JAS 39B. Den optionen finns alltså fortfarande tillgänglig under förutsättning att riksdagen är beredd att acceptera att man går vidare med projektet i övrigt.

Regeringen har, med allt det underlag som den har fått in och med det underlag som hittills framkommit i projektet, inte ansett att de tekniska problemen är av sådan art att projektet av tekniska skäl bör avbrytas.

Av betydligt allvarligare karaktär, åtminstone ställt i relation till ingångna avtal och diskuterade löften, är naturligtvis de ekonomiska problemen. Jag behöver inte beröra den diskussion som efteråt har förts om fastpriskontraktet — den har redovisats mer än tydligt under diskussionen på förmiddagen.

Det är också viktigt att poängtera att förseningarna och de tekniska problemen i utvecklingsarbetet som hittills har uppkommit innebär ekonomiska påfrestningar för företagen i Industrigruppen JAS. Det är riktigt att Industrigruppen har lovat att hålla det ingångna fastpriskontraktet för de första flygplanen. Detta är utomordentligt bra för skattebetalarna, men det är inte bra om vår försvars- och säkerhetspolitiska planering under lång tid måste bedrivas under den risk som dålig lönsamhet kan innebära i ett privat företag.

En mycket viktig uppgift under 1990 är att i det förestående arbetet försöka klarlägga de totala kostnaderna för projektet och göra en bedömning av kalkylerna som ligger till grund för Industrigruppens offert för delserie två. Regeringen har från försvarets materielverk infordrat svar till den 1 november 1990 på de uppgifter som regeringen har begärt i beslutet från den 13 december 1989. Svaren kommer att ligga till grund för överväganden, först i försvarskommittén och därefter i regeringens proposition till riksdagen våren 1991 om försvarets framtida inriktning. Förändringar i projektets inriktning — stora eller små — kan självfallet därvid inte utestutas, men dessa skall naturligtvis i så fall underställas riksdagen för slutlig prövning i samband med försvarsbeslutet.

När JAS-projektets fortsatta inriktning klarlagts i försvarsbeslutet 1991 kommer därefter frågan om flygplanens beväpning och övriga utrustning att behöva avgöras. Två viktiga frågor i det avseendet måste inom de närmaste åren få sin lösning. Den viktigaste frågan är jaktrobotbeväpningen med en allväderskapabel radarjaktrobot. Avsikten är för närvarande att ett beslut om en radarjaktrobot för JAS skall kunna fattas under 1992.

En annan viktig beväpningsfråga, som har framskyttat här, är ett s.k. tungt attackvapen. År 1988 fattade man beslut om att stryka den s.k. tunga bromsade bomben, som var ett alternativ till ett tungt attackvapen. Det alternativ som nu har studerats vidare är ett s.k. tungt styrt attackvapen. Dock har kostnaderna för detta vapen stigit så kraftigt under projekteringsgången, att vapnet nog nu måste ifrågasättas. I den frågan pågår en utvärdering. Även försvarskommittén kommer sannolikt att behöva delta i den processen.

Avslutningsvis några ord i korthet om uppföljningen av projektet. Försvarets materielverk har redovisat här hur processen mer formellt går till. Regeringens uppföljning av projektets utveckling styrs till stor del av ett regeringsbeslut från 1982. Även om synpunkter kan anföras på uppföljningen och insynen är det nog så att inget annat projekt inom försvaret har utsatts för en så noggrann granskning av regeringen — och förvisso även av andra — som JAS-projektet. I funktioner som har skapats i materielverket, de berörda industrierna, staberna och regeringskansliet har på, åtminstone enligt vad jag kan bedöma, bästa möjliga sätt med hänsyn till både försvars- och kommersiell sekretess samlats in och presenterats underlag för värdering av projekt och beslut.

Det finns skäl att understryka det som Per Borg och några andra tidigare har snuddat vid, att själva formen för projektet innebär en litet annorlunda hantering när det gäller att påpeka framför allt de ekonomiska problemen. Om man träffat ett avtal med en leverantör och anser sig ha fått ett hyggligt pris men man ändå noterar en del tekniska bekymmer under resans gång — vilket också har redovisats för riksdagen under årens lopp — kan det väl sägas att det inte i första hand är kunden som skall påpeka för säljaren att projektet tenderar att bli för dyrt. Det är inte den normala proceduren. Det är viktigt att säga detta, för även om det fanns kunskap om de tekniska problemen och förseningarna hos försvarets materielverk och regeringen och förvisso hos riksdagen, så blev ju de tekniska problemen inte formella problem förrän Industrigruppen levererade sin offert till försvarets materielverk. Det var då man formellt meddelade att takpriset inte kunde innehållas. Fram till dess gällde det som Per Borg tidigare redovisade, att alla parter utgick från att de ekonomiska problem som möjligen kunde uppstå skulle lösas just på grund av att man hade ett fastpriskontrakt. Det finns skäl att säga detta med tanke på den diskussion som har förts om varför den ene eller den andre inte har reagerat tidigare.

Efter dessa kommentarer är jag beredd att svara på frågor.

Ivar Virgin: Med den utgiftsram som gäller för det militära försvaret i dag är det risk att sådana fördyringar i JAS-projektet som vi har talat mycket om här kan allvarligt inkräkta på andra försvarsgrenar och därmed påverka balansen i försvaret. I så fall kommer den totala försvarseffekten att gå ner, och det tycker jag är oacceptabelt.

Hur tänker regeringen arbeta med den frågan?

Carl Frick: Jag vill knyta an till det som Ivar Virgin sade och fråga hur mycket kallt stål som regering och riksdag tål? När avbryts projektet av kostnadsskäl?

Många har sagt att JAS-projektet i det ekonomiska sammanhanget kan ses som en gökunge, men fråga är om man inte har släppt in en mus i en ost. Musen äter upp osten, och till slut finns det bara ett tunt skal och en aggressiv jättemus.

Jag tycker det är allvarligt att man agerar på detta sätt. En viktig fråga är när man avbryter projektet av kostnadskäl för att inte försvaret skall totalt utarmas.

Gunhild Bolander: I årets budgetproposition står, det som statssekreteraren sade nyss, att projektet icke skall avbrytas nu. Då frågar jag: Vilket tidsperspektiv rör man sig i? "Nu" är egentligen ett ganska kort perspektiv. Jag förstår att det rör sig om tiden fram till nästa års försvarsbeslut.

Hans Lindblad: När det här projektet kom upp sades det att industrin ställde upp. Formellt är avtalet träffat med IG JAS, men avgörande för trovärdigheten var att fyra koncerner stod bakom. Om det bara varit flygindustrin, hade det varit poänglöst, för ett företag kan gå i konkurs.

Från början var det bl.a. Marcus Wallenberg som framträdde, men för varje år har nivån sänkts, och nu är det möjligen divisionschefer som agerar.

Det har sagts att det förekommer en uppdelning inom IG JAS så att koncernerna svarar för olika procenttal, men gentemot staten är det fyra koncerner som agerar, och de skall vara solidariskt ansvariga. Det är en politisk bedömning vem som har mest pengar, staten eller industrin, men det är möjligt att ingen behöver betala. Är det någon av koncernerna som bara är med till en del?

Jan Nygren: Jag börjar med Hans Lindblads anförande.

Jag anser nog att alla fyra koncernerna är med, men den frågan testas inte förrän det är dags att ta ett slutligt nappatag om ekonomi och genomförande. Man skall ha klart för sig att det material som vi har framme nu och som ju kommer att hanteras mera handfast och i detalj i oktober-november i år i princip bara är en kartläggning — eller kalla det en genomgång, ett besked om hur mycket dyrare projektet blir om det genomförs enligt nu föreliggande planer. Man har inte tagit ställning till vem som slutgiltigt skall stå för kostnaderna eller ens om någon skall stå för kostnaderna. Vi utgår från att försvarskommittén tar en ordentlig funderare på det och att detta så småningom leder till ett beslut av riksdagen.

Detta leder mig in på Ivar Virgins och Carls Fricks frågor.

Om vi låter projektet gå enligt nu gällande planer, och inte gör någonting i försvarsbeslutet, kan man naturligtvis karakterisera projektet som en gökunge. Det finns ett antal alternativ att hantera detta problem. Antingen tillför man mera pengar eller omplanerar inom ramen för det som är tillgängligt, och då får det effekter på andra ställen i försvaret. Man kan inte både äta kakan och ha den kvar. Här krävs en diskussion som omfattar också andra försvarsgrenar och deras materielbehov i framtiden. Det är ett av skälen till att regeringen har valt att föra frågan till försvarskommittén för en samlad bedömning som en del av nästa långsiktiga försvarsbeslut.

Vad gäller musen — vi kan väl åtminstone kalla den för en fladdermus — vill jag säga att det är omöjligt att svara på vad som är den borte eller yttre eller övre gränsen för hur mycket projektet får

kosta. Det finns ingen lag eller regel som säger detta, om man inte återför frågan krasst till de uppgörelser om totalpris som redan är träffade. Hur mycket man eventuellt kan töja på de uppgörelserna är i högsta grad en subjektiv fråga. Den får avgöras i en normal politisk process, som jag har försökt beskriva; in med en offert, besked om kostnader, till försvarskommittén, tillbaka till regeringen, proposition och beslut i riksdagen 1991. Det är alltså väl upplagt för att alla parter skall få ange sina synpunkter, även de som inte är med i försvarskommittén.

Gunhild Bolander ställde en fråga om det lilla ordet "nu". Om regeringen hade skrivit att JAS-projektet inte skall avbrytas, kan nästa fråga bli om vi föregriper försvarskommitténs arbete och riksdagens beslut 1991. Det lilla ordet "nu" har tillkommit endast av det skälet att vi vill markera att det finns en bortre gräns, och den ligger precis där Gunhild Bolander har noterat att den skall ligga.

Paul Ciszuk: Det har sagts här vid ett par tillfällen bl.a. av Harald Schröder, att det stöd som staten ger till Saab:s civila flygutveckling är av stor betydelse.

Det skulle vara intressant att höra om Jan Nygren har någon bedömning av hur många procent av detta som egentligen borde föras under försvarsbudgeten, om man budgeterar rätt.

Jan Nygren: Det finns en interaktion eller koppling mellan den civila verksamheten och den militära. Det är troligt att båda parter i någon mening tjänar på de här två delarna, alltså att den civila tjänar på den militära, men också omvänt. Om den militära verksamheten i hög grad har varit och fortfarande är utgångspunkt för civil produktion, är vi möjligen på väg in i en situation där förhållandena håller på att vända, så att den civila flygplansproduktionen betyder alltmer.

Försvarsdepartementet har inte gjort någon uppdelning, men industridepartementet har beviljat ett lån för Saab:s produktion av Saab 2000. Jag vill understryka att det är ett lån. Vi har deltagit intensivt i den diskussionen. Mycket talar för att försvaret, om det här projektet drivs vidare, har allt att vinna på att den civila produktionen brygger över en del av de klyftor som finns i produktion och utveckling. Detta skulle annars försvaret eller någon annan, t.ex. industrin, ha fått betala genom att upprätthålla teknikerkapacitet och produktionskapacitet.

Att försöka göra en bedömning i procent av hur stor denna vinst möjligen skulle kunna vara vågar jag mig inte på utan att ha tillgång till ordentliga kalkyler och kompetent räkneexpertis.

Ivar Virgin: Jan Nygren svarade att försvarskommittén skall granska avvägningen mellan försvarsgrenarna och ta ställning till vilken effekt som ökade kostnader för JAS-projektet kan få för försvaret. Men regeringen måste rimligen ha en egen uppfattning i frågan.

Jan Nygren: Nej, det har faktiskt inte regeringen. Det har att göra med konstruktionen av försvarskommittéerna. I sinom tid kommer säkerligen de socialdemokratiska ledamöterna av försvarskommittén att redo-

visa sina synpunkter, och man kan misstänka att de kommer att ha en viss överensstämmelse med regeringens uppfattning. Det är de parter som deltar i försvarskommittén som anger takten.

Kersin Ekman: Jag har en fråga som möjligen kunde ha hänförts till den allmänna frågestunden men som jag nu ställer till statssekreteraren.

Senareläggningen leder kanske till att vi får brist på piloter. Även om rekryteringen går bra nu, måste vi tänka på hur det kommer att se ut om fem eller tio år. Hur ser ni på det problemet, och hur ser ni på teknikerbristen? Vi behöver inte bara flygare, utan också sådana som servar planen.

Jan Nygren: Vi hade alldeles nyligen en träff med chefen för flygvapnet och diskuterade då framför allt tillgången på piloter men också på tekniker.

För närvarande är väl tillgången på piloter relativt gynnsam. Detta kan säkert general Englund svara på mera i detalj. Utbildningsintaget är nu så högt att det faktiskt leder till svårigheter. Vi får in många unga piloter, men det skapar nya problem i andra änden, eftersom det blir en konstig avvägning av erfarenheter ute på förbanden.

Det vi diskuterar nu är vad som händer när alla de som har skrivit på kontrakten når den punkt då kontrakten skall förnyas. De som skriver på när de är unga är fortfarande relativt unga när kontrakten går ut. Jag tror att 1996 är den första riktigt kritiska tidpunkten, men det gäller också 1992 eller 1993. Vi diskuterar redan nu tillsammans med flygvapnet hur vi skall möta de problem som med stor sannolikhet uppstår 1996. Vi antar att de piloter som har skrivit på är väl medvetna om sitt marknadsvärde, om situationen 1996 kommer att se ut som den gör nu. För närvarande tycker vi att vi har ett hyggligt grepp om situationen, men vi är väl medvetna om att det snabbt kan förändras, om man inte är ute i god tid.

Lars-Erik Englund: Eftersom Jan Nygren apostroferade mig vill jag bestyrka det han sade. Man vet att de elever som i dag tas in till första utbildning gör s.k. grundläggande taktisk utbildning om ett år, och ett år senare skall de börja på grundläggande flygslagsutbildning. Man kan rita in på en karta hur ofta flygvapnets divisioner är belagda med elever under den närmaste femårsperioden. Det är tät beläggning tack vare att vi har satsat på rekrytering, men vi börjar också märka en reaktion. Våra officerare i flygtjänst tycker att de är under för hårt läraryck och får för litet utrymme för stridsmässiga övningar. Jag måste ge dem rätt på den punkten. För att markera att vi befinner oss på ett gränsvärde har jag minskat den kurs som just nu genomgår grundläggande flygslagsutbildning.

Jag vill formulera det så, att jag är bunden av avtal de träffade 1986. Flygförare kan underteckna en skriftlig överenskommelse om att stanna i flygtjänst och då få en s.k. flygförarpremie, som i dag är mellan 6 000 och 7 000 kr. i månaden. Det stora antalet sådana avtal ingicks 1986 och utgår 1996.

Kategorin officerare i flygtjänst, som jag verkligen slår vakt om, har en sådan förhandlingssituation — jag använder det uttrycket eftersom det gäller ett avtalsförhållande — att jag behöver statsmakternas hjälp före 1996.

Kerstin Ekman: Jag frågade också om teknikerna.

Lars-Erik Englund: Det är generellt så att om förtidsavgångarna stannar på samma nivå som förra året, kommer vi om ett par år att ha fyllt flygvapnets personalbehov av alla kategorier utom i(sambandsfacket, där det fortfarande fattas några.

Roland Brännström: Jag skulle vilja föra in ett mer långsiktigt resonemang i anslutning till denna diskussion, som har belyst projektet fram till låt oss säga 1991 års beslut. Min fundering baserar sig på de slutsatser vi har dragit i försvarskommittén om den säkerhetspolitiska förändringen i omvärlden. Den har också att göra med de reaktioner som vi ser som en följd av den förändringen. Min fundering leder till en fråga kanske framför allt till ÖB och flygindustrin.

Om det skulle vara så illa ur vissa synpunkter — eller kanske så väl ur andra synpunkter — att en fredlig utveckling fortsätter med stabilitet och minskad militär närvaro i vårt närområde och därmed rimligtvis minskat behov av militär verksamhet och militär struktur i vårt eget land, kanske bara delserierna ett och två i JAS-projektet kommer till utförande, medan däremot förlängningen på mellan 250 och 300 plan som ur ekonomisk synpunkt bedöms nödvändig inte kommer till stånd. Hur påverkar det i slutänden projektet totalt ekonomiskt, försvarsekonomiskt och industriellt?

Paul Ciszuk: Jag skall beröra den ekonomiska sidan igen. Det är naturligtvis svårt att ange den totala kostnaden för hela projektet, men även om Jan Nygren inte vill ge något direkt svar tror jag att många har behov av någon prognos. Det har framkommit tydligt under utfrågningen att det var av politiskt-taktiska skäl man arbetade med ett fast pris men att det egentligen var en saklig dumhet. Nu är detta med fast pris överspelat.

Är det någon som vågar sig på att göra en prognos för vad hela JAS-systemet kommer att kosta, inkl. motmedel, flyttade flottiljer, vapen, strilssystem, miljöskydd osv.? Det måste gå att göra åtminstone någon gissning.

Inger Schörling: Det sägs att för att bedöma framtiden måste man kunna historia, och det gäller nog även JAS-projektet.

Jag kommer tillbaka till Gunnar Lindqvist, som svarade nej på frågan om han reserverade sig mot kontraktstecknandet. Det kanske var så att han inte reserverade sig mot hela projektet, men nog reserverade han sig på en rad punkter, bl.a. det som hade med ekonomi och bankgaranti att göra och även i ansvarsfrågan.

Jag är intresserad av att veta vad det var för ansvarsfråga du reserverade dig mot.

Bengt Gustafsson: Jag vill börja med att svara på två av frågorna som har ställts.

1989/90:FöU7
Bilaga 4

Under försvarsbeslutsperioden 1991—1996 lär man inte få någon mindre budgetbelastning för det svenska försvaret om man byter från JAS till utländska flygplan. Det har bl.a. att göra med kostnader för avveckling av svensk flygindustri. Däremot kan man möjligen spara pengar under perioden 1996—2001, om man inte lägger pengar på att utveckla det svenska flygplanet. Men de egentliga besparingarna vid ett beslut om att lägga ned JAS-projektet kommer efter sekelskiftet, om man då inte fortsätter att köpa flygplan. Det man då betalar för, om man fortsätter som hittills, är handlingsfrihet fram till försvarsbeslutet 2001.

Jag kommer så till de totala kostnaderna för systemet, i den mån man kan överblicka dem. Som statssekreterare Jan Nygren sade tidigare, visade sig de bedömningar vi gjorde redan före JAS-kraschen hålla ganska väl även för den turbulenta händelse som har inträffat. Jag tror att den största risken för ytterligare kostnadsökningar inte ligger i själva plattformen, utan mera i systemen kring plattformen, och det är svårt att ge några garantier för att där inte uppkommer ytterligare kostnadsökningar.

Några kostnadsberäkningar för eventuell flyttning av flottiljer har vi inte, inte heller för andra ersättningar som kan bli en följd av att JAS har samma bullernivå som Draken hade och inte den låga bullernivå som Viggen har.

I de planer vi har nu räknar vi med att under 90-talet, om det skall vara oförändrade försvarskostnader, tvingas minska antalet flygdivisioner, vilket i sin tur skulle leda till att vi under 90-talet skulle lägga ner två flottiljer. Vi har därför anledning att under sommaren penetrera det problemet hättre, också med de kommuner och län som velat ta upp frågan, för att klarlägga kostnadsbilden inför kommittén.

Det har talats mycket om kontraktformen fastpriskontrakt, men litet mindre om den andra sidan av samma mynt, nämligen den JAS-ram inom vilken myndigheterna hade att hålla sig i sin planering. Den var fastställd av regering och riksdag och gällde för myndigheternas planering. De sakerna hänger naturligtvis ihop på det sätt som Sven Hirdman och Gunnar Lindqvist har beskrivit tidigare.

Med anledning av vad Gunnar Lindqvist sade om ansvarsfrågan vill jag erinra om att i riksdagsbeslutet 1982 står det beträffande ekonomin att "industrin får ta en inte oväsentlig risk". Den formuleringen pekar på att det fanns en insikt hos riksdagen om att det faktiskt var risk vad gällde kostnaderna. Vidare tycker jag att formuleringen pekar på att det också var någon annan som skulle behöva ta en risk, och det var väl i så fall statsmakterna.

Nackdelarna med fastpriskontrakt har beskrivits tidigare i dag. Det är däremot ingen som har talat om vad JAS-ramen har inneburit. Jag tror att JAS-ramen har haft en del positiva effekter med sig, även om den är kopplad till ett fastpriskontrakt. Såväl myndigheter som industri har säkert ansträngt sig att stå emot kostnadsökningar för projektet

genom att väga prestanda mot kostnader och försöka hitta lösningar. Vi skall ej heller glömma bort att industrin har tagit ansvar för fastpriskontraktet för utveckling och leverans av delserie ett.

Har då JAS-ramen inneburit någon nackdel? Ja, det anser jag. JAS-ramen skall inom sig innesluta inte bara plattformen, utan också de utbildningssystem som krävs för en ny flygplanstyp och de vapensystem som hör till. Konstruktionen med en JAS-ram, inom vilken man skulle hålla sig vid planeringen, har gjort att de kostnadsförordningar som vi har anat och förstått och som, såsom statssekreteraren sade, dök upp på allvar först efter försvarsbeslutet 1987, inte har kommit in i planeringen. Det är en av orsakerna till den i försvarsbeslutet 1987 undergrävda ekonomin.

En annan nackdel med att ha en JAS-ram är att man för att klara plattformen successivt har behövt planera för en sänkt ambitionsnivå för utbildningssystem och vapensystem för att hålla sig inom JAS-ramen.

Sammantaget anser jag att detta har lett till orealistiska förväntningar såväl på sina håll inom försvarsdepartementet som inom den politiska ledningen om vad som de facto skulle gå att åstadkomma inom den ekonomiska ramen för försvarsbeslutet 1987. Dessutom har planeringen blivit ogenomskinlig för massmedia. Därmed har inte journalister för allmänheten kunnat beskriva den komplicerade planeringsprocessen.

På samma sätt som man nu övergivit fastpriskontraktet anser jag att man bör överge ramstyrningen med JAS-ram gentemot myndigheterna. På detta sätt kan man undvika framtida besvikelser och onödig irritation mellan industri och myndigheter, liksom mellan myndigheter och den politiska ledningen.

Myndigheterna bör i framtiden varje år sätta in de bästa värden myndigheterna tror på i sin rullande planering och redovisa dem för den politiska ledningen gällande såväl plattform som utbildningssystem och vapensystem.

Därmed framgår det klart för alla — politisk ledning, representanter för försvarsmakten, journalister och andra — vad systemet och dess olika delsystem verkligen kostar, och vi får en realistisk syn på vad man får för pengarna till försvaret. Jag förutsätter då att försvarets materielverk, i ett nytt kontrakt med försvarsindustrin, ser till att en eventuell export av JAS-plan kan påverka budgetbelastningen för det svenska försvaret i direkt relation till den i detta fall minskade leveransaktien till det svenska försvaret.

Jan Nygren: Jag var osäker på om Paul Cizuk talade om totalkostnaden för hela projektet, alltså även för det vi kallar delserie tre — en eventuell fortsättning — eller om du talade om de 140 flygplanen.

När det gäller den första delen ligger väl de flesta fakta om kostnaderna på bordet. Vad gäller den andra delen, en eventuell fortsättning, finns det inga siffror. Man kan möjligen göra vissa uppskattningar, men det har att göra med det som tidigare har diskuterats; graden av utveckling när man går vidare utöver de 140.

Jag menar också att man bör akta sig för att filosofera alltför mycket oförberedd om den delen. Vi är när det gäller delserie tre, en eventuell fortsättning, i den situationen att det inte har förts några samtal med svensk industri om den. Jag är inte beredd — och jag tror inte heller någon annan är beredd — att tala om vilka pengar som eventuellt kan finnas för det. Att filosofera kring kostnaderna i fortsättningen lämpar sig mera för en intern diskussion i försvarsutskottet, i första hand med hänvisning till kommersiell sekretess.

Får jag samtidigt göra en liten reflexion kring överbefälhavarens funderingar. Det han sade är möjligen värt att fundera över, men man skall ha klart för sig att det resonemanget skulle vara tillämpligt för alla ramar som diskuteras inom försvarets område. Det skulle vara spännande att fortsätta en sådan diskussion, inte minst med tanke på det som hänt sedan 1987, och det får vi kanske göra vid annat tillfälle. Visst är det intressant att föra resonemang i sådana termer som överbefälhavaren har gjort, men då inte bara för JAS-projektet, utan kanske för hela systemet.

Sven Hirdman: Jag vill börja med att instämma i det som ÖB sade om fastpriskontraktet och JAS-ramen, men jag vill också tillbakavisa Carl Fricks påstående om fastpriskontraktet 1982. Jag tror att den konstruktionen var absolut nödvändig då. Man kan väl t.o.m. nu i efterhand säga att andra lösningar hade blivit dyrare, även om det var nackdelar förenade med den valda lösningen.

Jag vill också framföra några mera sammanfattande synpunkter. Den ena är att JAS-idén är operativt riktig för Sverige, dvs. en enhetsplattform i vår miljö. Den andra synpunkten, som jag inte tycker har kommit fram i debatten, är projektets säkerhetspolitiska betydelse, vilken inverkan det har på omvärldens tilltro till vår säkerhetspolitik och till vår vilja och förmåga att upprätthålla ett starkt neutralitetsförsvar. Det är svårt att sätta en prislapp på den faktorn, men denna faktor finns, och den fanns med i bedömningen redan 1980. Den tredje mera sammanfattande synpunkten, som har framskymtat litet här, är projektets industripolitiska betydelse.

Gunnar Lindqvist: En fråga gällde om jag reserverade mig mot JAS-kontraktet 1982. Jag repeterar: Jag har inte reserverat mig mot det kontraktet. Däremot kan jag återigen peka på vad jag sade i slutet av mitt första anförande, nämligen att materielverket angav vissa förutsättningar som borde gälla för projektet om man skulle välja en svensk lösning. Det var fråga om en viss höjning av den s.k. JAS-ramen, kompensation för index- och valutaändringar, pengar för vidareutveckling och en inriktning på minst 300 flygplan. Det var ingen formell reservation, men förutsättningar som av materielverket angavs borde gälla för beslutet.

Däremot fanns det från materielverket tre reservationer, som en av våra jurister ville ha med. De rörde vissa försäkringspremier och någon annan fråga av mindre betydelse, som jag inte kommer ihåg. Vi diskuterade också ekonomiska säkerheter som skall ställas ut av leverantörerna i samband med utbetalningar, och jag anser att vi fick en

bra lösning på den punkten. Vi fick de säkerheter som vi behövde för de medel som vi kunde förväntas få återbetalda i fall av en annullering av ett kontrakt.

Jag vill också tillägga att jag inte har något emot ett fast pris, bara det tillämpas på rätt sätt. Jag tycker att man skall börja med ett kostnadskontrakt för några år, sedan gå över till incentive-kontrakt och därefter ha fastpriskontrakt. Personligen hoppas jag att de sista av de 140 flygplanen levereras till fast pris.

Per Borg: Vi skall väl egentligen inte ha någon debatt här, men jag vänder mig emot att så många har uttalat sig på ett negativt sätt om fastpriskontrakt, även om Gunnar Lindqvist litet nyanserade synen på detta. Jag tror att fastpriskontraktet har haft en utomordentligt hälsosam effekt för försvarsekonomin. Fastpriskontrakt är i många fall mycket bra vid upphandling. Jag vill erinra om ett annat projekt, sjömålsroboten 15, som upphandlades till fast pris och som både industrin, Saab och upphandlaren FMV är utomordentligt nöjda med. Men det gäller självfallet att tillämpa det på rätt sätt.

Hans Lindblad: Vi har talat mycket om tiden fram till sekelskiftet. Kanske vågar vi också tänka något på vad som händer en tid därefter.

Vi har valt ett litet flygplan. Anta att oljepriserna stiger igen, så att bränslet blir dyrt. Anta också att det inte blir så väldigt stora rustningar i världen, så att valet av ett litet flygplan framstår som mycket bra. Om också andra länder väljer sådana plan, skall vi inte övergå från JAS till något större. Då kan vi fortsätta med JAS mycket längre och så att säga låta JAS efterträda sig själv — man använder varje plan så länge det går och fortsätter att tillverka nya JAS-plan. Naturligtvis byter man under tiden motmedel och mjukvara, ändrar kanske vid något tillfälle på strömningen på en vinge eller gör kanske t.o.m. någonting åt motorn. Poängen är alltså den att vi skulle tillverka JAS under lång tid utan att utveckla ett nytt flygplan.

Under sådana förhållanden skulle vi säga till Saab att svensk flygindustri skall fortsätta att tillverka JAS-planen under lång tid, eventuellt byta delsystem om någon tillverkare går i konkurs, men låta utvecklingssidan falla bort, utom vad gäller modifikationer och civila uppdrag. Jag vill fråga Gunnar Lindqvist om han kan se ett sådant scenario framför sig. Maskinen har egentligen samma fart som Draken och samma prestanda när det gäller vapenlast som Viggen, men det rör sig om en liten maskin. Kan man alltså tänka sig att ha kvar en flygindustri under lång tid, även om den inte utvecklar en ny flygmaskin vart 20:e år?

Gunnar Lindqvist: Egentligen skall väl inte jag svara på den frågan, åtminstone inte på hela frågan. Spörsmålet om vi kan behålla idén med JAS 39 borde kanske först besvaras av dem som har att studera hotbilderna. Som jag sagt har dock även stormakterna blivit mycket medvetna om kostnadsutvecklingen och har tagit fram projekt där man har gått ned i storlek, bl.a. för att spara in kostnader. Men det finns nu åter en tendens att starta en del projekt där prestandaskruven

har dragits åt. Vi har sett uppgifter om att de flygplanen blir mycket dyra, och det kommer förhoppningsvis inte att bli ett så stort antal av dem. Jag tror att flygplan av den aktuella storleken, på vilka man successivt gör förbättringar, borde kunna utgöra en bas ganska långt fram i tiden. Denna framtidsinriktning var en av anledningarna till att vi till slut från FMV gick med på det aktuella valet av motor, trots att flygplanet var ganska litet. Om Saab kan leva på modifieringar av JAS 39 och civila projekt och därmed behålla en tillräckligt stor utvecklingspotential för sina civila flygplan och för stöd till flygvapnet kan man naturligtvis diskutera. Men den frågan vill jag närmast lämna över till flygindustrin.

Åke Sundén: Jag vill bara påminna om att när jag och andra här har talat negativt om fast pris så har det varit fråga om fast pris på ett paket som innehållit svårdefinierad vara i form av utveckling och forskning m.m. I vissa andra fall kan jag finna fast pris vara mycket väl befogat.

8. Avslutning

Arne Andersson: Det skulle vara oklokt av mig att efter fem timmars samtal ens göra ett försök till sammanfattning. En del har ifrågasatt hela projektets framtid medan Hans Lindblad, såvitt jag förstod, var inriktad på att man skulle kunna fortsätta att tillverka JAS under mycket lång tid framöver. Spännvidden däremellan är utomordentligt stor. Några har talat om JAS som en gökunge i boet, men frågan är i så fall vad man gör med denna gökunge, t.ex. i kombination med sänkta försvarsanslag. Då förstärks gökungeeffekten. Går man den andra vägen minskar gökungeeffekten. Jag vet att många goda försvarsvänner gärna ser den senare utvecklingen.

Jag vill å försvarsutskottets vägnar säga att jag är mycket imponerad över att så många kloka och förståndiga människor har velat ägna en dag åt att klarlägga saker och ting i samband med ett så stort och omdiskuterat projekt som JAS-projektet. Kanske representerar våra gäster här den största krets av sakkunniga som någonsin varit samlad för att diskutera denna fråga. Det har varit mycket värdefullt för utskottet och för den debatt som också fortsättningsvis kommer att föras om JAS-projektet. Kanske kommer den efter dagens debatt att kunna föras med förbättrade förutsättningar. Jag tror att detta har varit en bra dag för svenskt försvar och för JAS-projektet. Den fortsatta debatten får föras mot bakgrund av problem som förvisso finns, av ekonomisk och annan art, men vi har fått ett bättre underlagsmaterial för den. Utskottet är skyldigt alla er som har medverkat ett stort tack.

Med detta förklarar jag sammanträdet avslutat.

Innehållsförteckning

SAMMANFATTNING	1
PROPOSITIONEN	2
SKRIVELSEN	9
MOTIONERNA	9
1987 ÅRS FÖRSVARSBESLUT SAMT ARBETET MED ATT BEREDA ETT NYTT FÖRSVARSBESLUT ÅR 1991 ..	17
Föredragande statsrådet	17
Utskottet	18
SÄKERHETSPOLITISKA ÖVERVÄGANDEN	20
Föredragande statsrådet	20
Utskottet	23
VISSA FÖR TOTALFÖRSVARET GEMENSAMMA FRÅGOR	23
Föredragande statsrådet	23
Utskottet	24
FORSKNING	28
Föredragande statsrådet	28
Utskottet	29
EKONOMI OCH PLANERINGSRAMAR M.M.	30
Den militära delen av totalförsvaret	30
Den civila delen av totalförsvaret	33
Säkerhet i planeringen	36
TOTALFÖRSVARETS MILITÄRA DEL	36
Tillståndet inom försvarsmakten år 1989 samt handlingsfriheten inför 1991 års försvarsbeslut	36
Inriktning av huvudprogrammen	37
Motioner rörande arméstridskrafterna	41
Motioner rörande marinstridskrafterna	43
Motioner rörande flygstridskrafterna	45
Anställd personal	45
Vissa frågor rörande värnpliktiga	47
Rationalisering samt vissa frågor rörande mark och byggnader i Stockholmsområdet	55
Försvarsindustri	57
Redovisning av JAS 39-projektet	58
TOTALFÖRSVARETS CIVILA DEL	59
Den fortsatta utvecklingen av totalförsvarets civila del	59
Den funktionsvisa inriktningen av totalförsvarets civila del ..	61
Särskilda frågor	63
ANSLAGSFRÅGOR	67
Utskottet	67
HEMSTÄLLAN	70
RESERVATIONER	85
1. Tillsättande av två utredningar för bedömning av hotbilden — mp	85
2. Tillsättande av en säkerhetspolitisk utredning — c	86
3. Utredning för införande av allmän värtjänst — mp	86

4. Tillsättande av en utredning om säkerhets- och sårbarhetsfrågorna i datasamhället — fp	86
5. Fond för landsbygdsutveckling — mp	87
6. Kopparbergs läns inordnande i Nedre Norrlands civil- och militärområden — m, fp, vpk, mp	87
7. Fastställande av utgiftsramen för det militära försvaret budgetåret 1990/91 — m	88
8. Fastställande av utgiftsramen för det militära försvaret budgetåret 1990/91 — c	89
9. Fastställande av utgiftsramen för det militära försvaret budgetåret 1990/91 — vpk	90
10. Fastställande av utgiftsramen för det militära försvaret budgetåret 1990/91 — mp	91
11. Lika regler för det civila och det militära försvaret avseende kompensation för underskridande av planeringsramar — c	92
12. Fastställande av ekonomisk ram för totalförsvarets civila del för budgetåret 1990/91 — c	92
13. Fastställande av ekonomisk ram för totalförsvarets civila del för budgetåret 1990/91 — vpk	93
14. Fastställande av ekonomisk ram för totalförsvarets civila del för budgetåret 1990/91 — mp	94
15. Omfördelning inom den ekonomiska ramen för totalförsvarets civila del för budgetåret 1990/91 — m, fp	95
16. Arméstridskrafterna — m	96
17. Arméstridskrafterna — c	96
18. Arméstridskrafterna — vpk	97
19. Arméstridskrafterna — mp	97
20. Marinstridskrafterna — m	98
21. Marinstridskrafterna — c	98
22. Marinstridskrafterna — vpk	99
23. Flygstridskrafterna — c	99
24. Flygstridskrafterna — vpk	100
25. Flygstridskrafterna — mp	100
26. Ändring av beslut att lägga ned I 3 i Örebro, I 11 i Växjö och I 17 i Uddevalla — m, c, mp	101
27. Antalet armébrigader m.m. — m	102
28. Behållande av P 6 i Kristianstad som fredsförband — m	102
29. Ändring av beslut att lägga ned T 4 i Hässleholm — mp	102
30. Ubåtsskyddet m.m. — m	103
31. Höjd dagersättning — vpk	103
32. Värnpliktigas försäkringsskydd — fp	104
33. Samlevnadsundervisning i den militära befälsutbildningen — fp	104
34. Värnpliktigas resor — vpk, mp	105
35. Försvarets mark och byggnader i Stockholmsområdet — m	105
36. JAS 39-projektet — vpk, mp	105
37. Kris- och krigsperioders längd — c	106

38. Organisationen av de civila delarna av totalförsvaret — c. mp	106
39. Beredskapshänsyn i samhällsplaneringen — vpk, mp	107
40. Lokalisering av civilbefälhavarens kansli i Mellersta civilområdet — m	107
41. Anslagsfrågor — m	108
42. Anslagsfrågor — c	109
43. Anslagsfrågor — mp	109
44. Anslagsfrågor — c	110
SÄRSKILDA YTTRANDEN	111
1. Effektivisering och utvidgning av värnpliktstjänstgöringen — fp	111
2. Lagfäst rätt till tjänstledighet vid frivillig försvarsutbildning — c	111
3. Ytterligare medel till frivilligorganisationerna — m	111
4. Ytterligare medel till frivilligorganisationerna — c	111
5. Försök med förkortad grundutbildning — c	112
BILAGOR	
1. Översikt av utskottets behandling av motionerna	113
2. Förslag till Lag om ändring i lagen (1989:402) om försök med förkortad grundutbildning av värnpliktiga	115
3. Förslag till Lag om ändring i familjebidragslagen (1978:520)	116
4. Utskottsutfrågning om projektet JAS 39 Gripen	117

